

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ЗАКАРПАТСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

*Серія «Євроінтеграція: український вимір»
Випуск 17*

І.В. Артёмов, О.М. Ващук

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ**

Навчальний посібник

*За редакцією
доктора технічних наук, професора **Ф.Г. Ващука**,
доктора педагогічних наук, професора **В.І.Лугового***

Ужгород 2011

УДК 37.014.12 + 378(477)(075.8)
ББК 67.301.15 + 74.58(4Укр)я 73
А

*Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського державного університету
(протокол № 8 від травня 2011 р.)*

*Рецензенти: Бондаренко В.Д., доктор філософських наук, професор
Майборода О.М., доктор історичних наук, професор
Руденко О.М., доктор наук з державного управління, доцент*

*Наукові редактори: доктор технічних наук, професор Ф.Г. Ващук
доктор педагогічних наук, професор В.І.Луговий*

Артёмов І.В., Ващук О.М.

А Концептуальні та правові основи формування Європейського освітнього простору: Навчальний посібник / за ред. Ф.Г.Ващука, В.І.Лугового. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – ____ с. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 17).

ISBN 978-966-2075-24-3

У навчальному посібнику висвітлюються актуальні проблеми формування та реалізації державної політики у сфері вищої освіти та адаптації законодавства України в контексті інтеграції в Європейський освітній простір. Вміщено нормативно-правові акти з вказаної проблематики, проект Закону України «Про вищу освіту» та інші офіційні матеріали з актуальних питань інтегрування України в Європейський освітній простір.

Посібник є складовою частиною навчально-методичного комплексу видань ЗақДУ з проблематики інтеграції України в Європейський освітній простір.

Видання присвячене 15-й річниці Закарпатського державного університету.

67.301.15 + 74.58(4Укр)я 73 ББК
37.014.12 + 378(477)(075.8) УДК

ISBN 978-966-2075-24-3

© І.В.Артёмов, О.М.Ващук, 2011
© ЗақДУ, 2011

ЗМІСТ

Передмова.....7

Розділ 1. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Модернізація системи вищої освіти України в умовах
глобалізації.....11

1.2. Взаємне визнання дипломів – необхідна умова інтеграції
України до Європейського освітнього простору.....18

Теми доповідей та рефератів.....28

Перелік питань для самостійного аналізу та контролю знань.....29

Список рекомендованої літератури.....30

Розділ 2. АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

2.1. Адаптація законодавства України до законодавчих норм
ЄС – передумова входження в Європейський
освітній простір.....33

2.2. Концепція Загальнодержавної програми адаптації законо-
давства України до законодавства ЄС.....35

2.3. Загальнодержавна програма адаптації законодавства
України до законодавства ЄС та етапи її впровадження...38

2.4. Координаційна рада та Державний департамент –
інституціонально-правові органи адаптації законодавства
України до законодавчих норм ЄС.....44

2.5. Основні етапи і принципи адаптації законодавства України
до законодавства ЄС в галузі освіти (коментар положень но-
вого проекту Закону України «Про вищу
освіту» 2011 року).....49

Теми доповідей та рефератів.....61

Перелік питань для самостійного аналізу та контролю знань.....62

Список рекомендованої літератури.....64

Розділ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЄДИНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

3.1. Основні тенденції створення Зони європейської вищої освіти: від Лісабону до Болоньї (1997-1999 рр.).....75

3.2. Формування майбутнього Європейського простору вищої освіти: від Саламанки до Берліну (2001-2003 рр.).....82

3.3. Ефективність роботи з формування Європейського простору вищої освіти: від Бергена до Будапешту та Відня (2005- 2010 рр.).....89

3.4. Розвиток Болонського процесу: сучасні тенденції.....96

3.5. Нормативно-правове забезпечення формування єдиного Європейського освітнього простору.....98

Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні (*Лісабон, 1997 р.*).....98

Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти (*Париж, 25 травня 1998 р.*).....120

Болонська спільна декларація міністрів освіти Європи (*Болонья, 19 червня 1999 р.*).....124

Конференція європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій «Формування майбутнього» (*Саламанка, 29-30 березня 2001 р.*).....160

Працьке Комюніке міністрів вищої освіти європейських країн (*Прага, травень 2001 р.*).....163

Берлінське Комюніке «Створення Європейського простору вищої освіти» (*Берлін, 19 вересня 2003 р.*).....178

Комюніке конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти «Загальноевропейський простір вищої освіти – досягненняцілей» (Берген, 19-20 травня 2005 р.).....	199
Комюніке конференції міністрів європейських країн «На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації» (Лондон, 16-19 травня 2007 р.).....	209
Довідник користувача Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС) (Брюссель, 6 лютого 2009 р.).....	221
Будапештсько - Віденсь декларація про створення Європейського простору вищої освіти (Будапешт, Відень, 2010 р.).....	277
Теми доповідей та рефератів.....	280
Перелік питань для самостійного аналізу та контролю знань.....	281
Список рекомендованої літератури.....	282
Розділ 4. ОСНОВОПОЛОЖНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ З ПРОБЛЕМ ІНТЕГРУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ЄДИНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙПРОСТІР	
4.1.Етапи впровадження Болонського процесу в Україні.....	284
4.2. Інституційно-правове забезпечення інтеграції вищої освіти України в єдиний Європейський освітній простір.....	303
Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») (Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896, із змінами).....	305
Національна доктрина розвитку освіти (17 квітня 2002 р.)....	331
Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні (Указ Президента України №1013/2005 від 04 липня 2005 р.).....	354
Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні (Указ Президента України № 244/2008 від 20 березня 2008 р.).....	361

Про забезпечення дальшого розвитку вищої освіти в Україні (Указ Президента України № 857/2008 від 25 вересня 2008 р.).....	368
З послання Президента України Віктора Януковича до українського народу (2010 р.).....	372
Про вищу освіту (нова редакція) (проект Закону України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011).....	380
Теми доповідей та рефератів.....	481
Перелік питань для самостійного аналізу та контролю знань.....	482
Список рекомендованої літератури.....	483
Висновки.....	484

Передмова

У пропонованому виданні «Концептуальні та правові основи формування Європейського освітнього простору» підібрані та хронологічно упорядковані базові документи, які є фундаментальною основою нормативно-правового забезпечення формування єдиного Європейського освітнього простору.

Автори прагнули відібрати і подати нормативні документи, виходячи з логіки розвитку Європейського простору вищої освіти в контексті інтеграції в нього вищої освіти України. Адже ця складова процесу поки що залишається недостатньо структурованою, узагальненою і висвітленою в навчальній літературі. Навчальний посібник є спробою заповнити цю прогалину.

Базовою концептуальною структурною складовою посібника є розділ «Адаптація законодавства України в контексті інтеграції в Європейський освітній простір», яким перекинуто з'єднуючий місток від європейських нормативно-правових документів, на основі яких реалізується Болонський процес, до визначальних законодавчих актів України із зазначеної проблематики.

Впровадження основних положень Болонського процесу у вищу освіту України в останні роки генерувало наукову і громадську активність наукової спільноти. Свідченням цього є міжнародні конференції та виставки, «круглі столи», монографічні видання, збірники наукових праць та окремі публікації з проблем інтегрування в освітній простір Європи.

Зокрема, Закарпатський державний університет спільно з Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України з 1999 року проводить щорічні міжнародні науково-практичні конференції з проблем формування єдиного Європейського освітнього простору за участі провідних вузів України і сусідніх з нею країн-членів ЄС (Словаччини, Угорщини, Румунії).

Уже проведено 20 таких конференцій і видана монографія «Інтеграція в Європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи», яка поряд з іншими виданнями ЗакДУ

отримала високу оцінку під час міжнародної виставки «Освіта і кар'єра» у квітні 2011 року і відзначена Дипломом I ступеня і Золотою медаллю в номінації «Розробка підручників нового покоління».

Логічним доповненням до названої монографії є пропонований навчальний посібник «Концептуальні та правові основи формування Європейського освітнього простору». У ньому узагальнені та упорядковані концептуальні нормативно-правові документи з проблематики Болонського процесу, логічно простежуються структуровані інституціонально-правові складові нормативної бази України, на основі якої відбувається процес інтегрування вищої освіти в єдиний Європейський освітній простір.

Логіка викладення матеріалу у пропонованому навчальному посібнику відповідає послідовності інтеграційних процесів у просторі вищої освіти Європи та етапів впровадження у вищу освіту України принципів Болонського процесу.

Зацікавленість українського освітнього співтовариства проблемами, пов'язаними із входженням до єдиного Європейського освітнього простору, зрозуміла і цілком умотивована в умовах світової глобалізації. Адже самоізоляція, відстороненість від процесів, що розвиваються в освітньому просторі Європи, веде до негативних наслідків. Тому надзвичайно актуальним є завдання інтеграції вищої освіти України в Єдиний освітній простір, що дозволить реалізувати широкі можливості для взаємного збагачення історично по-різному сформованих освітніх систем.

Судячи з основних положень нового проекту Закону «Про вищу освіту», мова йде не про копіювання європейського зразка освіти, а про розвиток кращого національного досвіду організації роботи вищої школи із запозиченням добре зарекомендованих в більшості країн Європи нових форм і методів функціонування вищої школи у процесі формування єдиного освітнього простору.

Структура навчального посібника побудована згідно з основними етапами формування і становлення Європейського освітнього

простору. Навчальний посібник містить передмову, чотири розділи, післямову. Перший розділ **«Проблеми формування та реалізації державної політики у сфері вищої освіти»** присвячений аналізу сучасних глобальних викликів для України та шляхам їх мінімізації завдяки модернізації вищої школи в процесі інтегрування в єдиний Європейський освітній простір.

У другому розділі **«Адаптація законодавства України в контексті інтеграції в Європейський освітній простір»** аналізуються основні положення Загальнодержавної програми адаптації законодавства України, її основні етапи і принципи.

Третій розділ **«Концептуальні аспекти формування єдиного Європейського освітнього простору»** містить базові правові документи, на основі яких реалізуються принципи Болонської декларації, що дає змогу прослідкувати еволюцію ідей і концептуально-теоретичні підходи до шляхів розвитку єдиного Європейського освітнього простору.

До четвертого розділу **«Основоположні законодавчі акти з проблем інтегрування вищої освіти України в єдиний Європейський освітній простір»** увійшли основоположні правові акти нашої держави з названої проблематики.

Навчальний посібник розроблений з урахуванням досвіду, накопиченого у процесі розробки підручників нового покоління при реалізації наукових проєктів **«Розроблення науково-методичного та організаційного забезпечення включення питань європейської інтеграції до змісту підготовки студентів за спеціальністю «Міжнародні відносини» у вищих навчальних закладах та його пілотне впровадження на регіональному рівні»**, а також **«Концептуальні засади оцінювання ефективності державної політики України в контексті інтеграційних та глобалізаційних процесів»**, що виконувались Закарпатським державним університетом у період 2007-2011 рр. За його наслідками започаткована серія видань **«Євроінтеграція: український вимір»**, а десять навчальних посібників з означеної проблематики отримали гриф Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України **«Рекомендовано для студентів вищих навчальних закладів»**.

Сподіваємось, що запропонований навчальний посібник стане у нагоді студентам, аспірантам, організаторам і керівникам вищої школи в їх практичній роботі і сприятиме підвищенню рівня підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України на основі кращого вітчизняного та світового досвіду, накопиченого у процесі формування єдиного Європейського освітнього простору.

Ф.Г.Ващук,

*доктор технічних наук, професор,
ректор Закарпатського державного університету*

Розділ 1

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Модернізація системи вищої освіти України в умовах глобалізації

Геополітична спрямованість сучасного цивілізаційного процесу визначається його глобалізацією, зростанням значущості гуманітарної сфери, високих інформаційних технологій, постіндустріальних принципів суспільного розвитку, підвищенням ролі інтелектуального капіталу та менеджменту, соціальних і гуманітарних чинників економічного прогресу, утвердженням пріоритетності базових засад сталого розвитку.

У Щорічному посланні Президента України до українського народу відмічалоя: «Друга половина ХХ ст. та початок ХХІ ст. ознаменувалися безпрецедентним піднесенням значення освіти і науки як чинників забезпечення комплексного розвитку держав у цілому та кожного члена суспільства зокрема. **Від стану освіти і науки та від ефективності державної політики у цих сферах залежить вирішення завдання консолідації українського суспільства, формування єдиного гуманітарного, інтелектуального, інформаційного і культурного простору, залежить те, чи зможе Україна посісти гідне місце в сучасному світі**».¹ Одним з найважливіших стратегічних завдань на сучасному етапі модернізації системи вищої освіти України є забезпечення якості підготовки фахівців на рівні міжнародних вимог.

Саме тому інтегрування в Європейський освітній простір, запровадження основних положень Болонського процесу передбачає врахування національних підходів до організації навчання, змісту освіти, традицій у підготовці майбутніх фахівців з вищою освітою. У програмних європейських документах щодо розвитку вищої освіти зазначається, що університети значною мірою повинні зберігати свої

¹ Послання Президента України Віктора Януковича до українського народу (з Експертною доповіддю НІСД «Україна ХХІ століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації») / укладач А. В. Єрмолаєв. – К.: НІСД, 2010. – 128 с.

власні традиції, надбання, школи. Тому мова не йде про пряме запровадження закордонного досвіду в навчальний процес українських університетів.

Період з 2010 до 2020 року повинен стати ключовим у реалізації довготермінових стратегій щодо визнання вищої освіти України в європейському і світовому освітньому просторі.

Інтеграція в європейський освітній простір потребує вироблення і впровадження нових механізмів, серед яких: запозичення досвіду сусідніх з Україною держав-членів ЄС; адаптування законодавства України до вимог Болонського процесу; спільна підготовка фахівців у європейських вузах та обмін випускниками; вирішення проблем юридичного визнання дипломів українських вузів у країнах ЄС; створення умов для закріплення фахівців, що закінчують навчання; недопущення «відтоку мізків» з нашої держави; підготовка фахівців, спроможних захистити інтереси України у жорстких умовах світової конкуренції, враховуючи членство в СОТ та інші виклики.

Відомо, що 2011 рік оголошено в Україні роком освіти й інформаційного суспільства. А програма економічних реформ на 2010 – 2014 рр. ставить ціль підвищення конкурентоспроможності вітчизняної освіти. Про те, наскільки раціональними є заплановані реформи, свідчать конкретні завдання програми, головними серед яких є:²

- фінансове забезпечення кожного студента, яке передбачає підвищення самостійності навчальних закладів у розпорядженні фінансовими ресурсами та перехід їх фінансування від принципу утримання до принципу формування бюджетів, виходячи з кількості і стандарту вартості навчання одного студента;

²Ващук Ф.Г. З практики роботи Закарпатського державного університету щодо наукового забезпечення процесу інтеграції в європейський освітній простір / Ф.Г. Ващук // Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук. пр. Вип.3. – Ужгород: ЗакДУ, 2010. – С.220.

- автономія навчальних закладів, яка передбачає розширення їх фінансової і кадрової автономії;
- удосконалення кадрової політики, в основі якої комплекс заходів з підвищення престижу роботи викладача;
- інвестування вузів, яке передбачає пошук альтернативних джерел фінансування освіти.

Слід зазначити, що практика роботи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту, загалом вищої школи України за останні роки значно наблизилася до реалізації ідеї входження до Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), яка базується на **інституційній автономії, академічній свободі, рівних можливостях та демократичних принципах, які сприятимуть мобільності, підвищуватимуть можливості працевлаштування**. Саме на досягнення названих пріоритетів спрямована сучасна стратегія розвитку університетської освіти України в контексті Європейського простору вищої освіти до 2020 року.³

Ситуація в освітньому просторі України, – підкреслював Президент України, – свідчить, що на часі **«...зміна концепції державного замовлення у вищій освіті. Воно має бути ув'язане з середньостроковим прогнозом стану ринку праці. Бюджетні кошти мають іти тільки на ті спеціальності, що потрібні економіці та країні»**.⁴

На виконання цієї вказівки Віктора Януковича Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України пропонує провести поетапну оптимізацію управління системою вищої освіти, яка повинна бути здійснена в умовах дефіциту бюджетних коштів на її утримання і передбачати подальше зменшення кількості центральних органів

³Стратегія та сучасні тенденції розвитку університетської освіти України в контексті європейського простору вищої освіти на період до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tempus.org.ua>

⁴Глава держави: Успіх освітньої реформи визначить, чи зможе Україна гідно конкурувати на міжнародних ринках, базуючись не на сировинних ресурсах, а на інтелекті нації // Офіційне інтернет-представництво Президента України Віктора Януковича. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/20049.html>

виконавчої влади, у сфері управління яких будуть знаходитися вищі навчальні заклади різних рівнів акредитації.

Адже нелогічним є те, що, як свідчать дані Державного комітету статистики, сьогодні в Україні функціонують 854 вищі навчальні заклади, з них 349 - III-IV рівнів акредитації всіх форм власності та підпорядкування, з них державної форми власності 228, у тому числі 148 університетів, академій та 32 інститути.

Між тим, зокрема в Італії, на 60 мільйонів населення припадає 65 університетів, у Франції на 63 мільйони – 41, в Іспанії на 45 мільйонів – 60, у Великій Британії на майже 61 мільйон – 142, в той час як в Україні на 47 мільйонів – 228 ВНЗ III-IV рівнів акредитації (державної форми власності)!

Президент України у Щорічному посланні наголошував на тому, що сотні університетів, які імітують підготовку, але не дбають про якість знань, не мають права на існування. Маленький, приречений на «безплідне» існування, вищий навчальний заклад має увійти до складу кращого університету. Це і є головною ідеєю розвитку та формування освітньої мережі.

Враховуючи зазначене та з метою приведення мережі вищих навчальних закладів України до європейської практики, міністерством пропонується здійснювати оптимізацію мережі у два етапи:

- на першому етапі провести передачу вищих навчальних закладів, підпорядкованих міністерствам і відомствам, до сфери управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України;
- на другому етапі здійснити укрупнення вищих навчальних закладів шляхом їх об'єднання та створення університетів регіонального типу.

Лише за умов раціональної та зваженої оптимізації вищі навчальні заклади отримають можливість успішно розвиватися в єдиному освітньому просторі, матимуть необхідну методичну і наукову підтримку.

Що ж стосується питання можливого скорочення науково-педагогічних працівників у новостворених вищих навчальних за-

кладах, то потрібно зазначити, що кількість науково-педагогічних працівників залежить від контингенту студентів. При злитті ВНЗ всі студенти продовжуватимуть навчання у новоствореному навчальному закладі. Таким чином, потреби в скороченні немає. Навпаки: створення великих, потужних кафедр забезпечуватиме розширення спектру спеціальностей новоствореного ВНЗ і сприятиме збільшенню контингенту студентів.

До того ж профільне міністерство постійно підкреслює, що студенти, а особливо ті, що навчаються на контрактній основі, лише виграватимуть від таких реформ.⁵

На шляху до нової моделі вищої школи України, зазначив В.Д.Табачник, стоїть завдання створити такі умови і таку структуру вишів, в яких функціонують кілька десятків системних вузів з розвиненою інфраструктурою і високою репутацією, а чималі кошти платників податків інвестуються з користю для їх дітей, здатних швидко змінити студентську лаву на роботу за спеціальністю в приватному, державному або громадському секторі.⁶

Для вирішення актуальних проблем вищої школи сьогодні вживаються конкретні заходи. Зокрема, у 2011 році уряд затвердив чотири важливі для освіти державні програми: **Державну цільову соціальну програму розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року⁷, Державну цільову програму підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 року⁸ Державну цільову програму впровадження у навчально-виховний**

⁵Аномалія для Європи: в Україні на 47 мільйонів - 854 вищих навчальних закладів // Сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/newstmp/2011/09_06/12/

⁶Дмитрий Табачник. Шаги в будущее. К откровенному разговору о модернизации / «2000». – 2011. – № 15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2000.net.ua/2000/aspekty/vzgljad/73033>

⁷Державна цільова соціальна програма розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1721-2010-%F0>

⁸Державна цільова програма підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=561-2011-%EF>

процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків»⁹ та Державну цільову програму розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки¹⁰.

Але на шляху інтегрування в європейський освітній простір вищій школі України необхідно послідовно і якісно вирішити низку конкретних завдань, серед яких:¹¹

- *формування національної системи кваліфікацій;*
- *визнання попереднього навчання та освіта протягом життя;*
- *розвиток дистанційної освіти;*
- *упровадження елементів відкритої освіти;*
- *інтеграція освіти і науки;*
- *забезпечення пріоритетності дослідницьких університетів в інноваційному поступі України.*

Після приєднання України до Болонського процесу в системі освіти зроблені важливі кроки з реалізації положень, які синхронізуються з національними підходами до організації навчання, змісту освіти, традицій України у підготовці майбутніх фахівців.

Завдання вищів, на наш погляд, – формувати власне освітнє середовище, культурну організацію навчання, куль-

⁹Державна цільова програма впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1200.573.0>

¹⁰Державна цільова програма розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=495-2011-%EF>

¹¹Послання Президента України Віктора Януковича до українського народу (з Експертною доповіддю НІСД «Україна ХХІ століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації») / укладач А. В. Єрмолаєв. – К.: НІСД, 2010. – С.63-64.

туру викладачів і студентів, культуру оцінювання навчальних досягнень студентів, культуру забезпечення якості підготовки майбутніх фахівців та науково-педагогічних працівників. Справжня європеїзація як наочний аналог модернізації української освітньої галузі починається тільки сьогодні. Її елементами, зокрема, є¹²:

а) припинення безконтрольного зростання кількості вищих навчальних закладів та сертифікації ними все нових нібито «модних», але непрофільних для них спеціальностей – цей процес у минулому вже зробив нас, на жаль, міжнародним посміховиськом;

б) сполучення освіти і науки, концентрація державних та інших доступних ресурсів розвитку в руках провідних – як сьогодні, так і історично – вищих навчальних закладів, які мають загально визнані наукові досягнення;

в) поступове приведення державного замовлення у відповідність із справжніми потребами бюджетного сектора, а також вивчення можливостей стратегічного прогнозування потреб ринку праці;

г) деідеологізація – очищення від спотворень викладання історії та літератури, акцентування багатогранності української ідентичності та культурної спадщини, виховання громадянськості зокрема – і як ключового елемента загальноєвропейської макроїдентичності;

д) пропаганда в суспільстві необхідних вже сьогодні вітчизняному і міжнародному ринку праці інженерно-технічних спеціальностей і надання відповідної підтримки вузам, що їх культивують;

е) аналіз можливостей створення і розвитку кількох т. зв. здвоєних програм (на рівні бакалаврату, магістрату і докторату – Ph.D., «доктора філософії») – з провідними університетами країн ЄС, концентрація уваги на сфері поширення викладання іноземних мов.

¹²Дмитрий Табачник. Возвращение в современность. К новой государственной политике в сфере образования / «2000». – 2011. – №8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2000.net.ua/2000/aspekty/obrazovanie/71919>

1.2. Взаємне визнання дипломів – необхідна умова інтеграції України до Європейського освітнього простору

Серед проблем, які необхідно вирішувати в процесі реалізації державної політики у сфері вищої освіти, важливе місце займають виклики, пов'язані з визнанням дипломів вищих навчальних закладів України в країнах Європейського Союзу. Вирішення цих проблем потребує значних зусиль для ліквідації бар'єрів і розробки таких умов для викладання і навчання, що розширили б мобільність і зробили міжнародну співпрацю більш ефективною, результативною і сприятливою для:

- надання можливості доступу до університетських програм, що сприяють отриманню міждисциплінарних знань;
- розвитку навичок використання іноземних мов та інформаційних технологій;
- реальних результатів для освітніх закладів від адаптації законодавства України до вимог Євросоюзу;
- підготовки фахівців, спроможних захистити інтереси країни у жорстких умовах світової конкуренції;
- недопущення «відпливу мізків» за межі держав та інше.

Сорбонська декларація від 25 травня 1998 року визначила центральну роль університетів у розвитку європейських культурних цінностей. Вона обґрунтувала створення Зони європейської вищої освіти як основного шляху розвитку мобільності громадян із можливістю їхнього працевлаштування для загального розвитку континенту.

Це має неабияке значення, оскільки незалежність і автономія університетів дають впевненість у тому, що системи вищої освіти і наукових досліджень будуть безупинно адаптуватися до нових потреб, до запитів суспільства і до необхідності розвитку наукових знань. Першорядними умовами для створення Зони європейської вищої освіти є¹³:

¹³Спільна декларація «Зона європейської вищої освіти». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ubs.gov.ua/files/462_files_1/BolonskaDeklaratsia.pdf

- прийняття системи упровадження Додатка до диплома для забезпечення можливості працевлаштування європейських громадян і підвищення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти;
- сприяння мобільності студентів-випускників шляхом подолання перешкод до ефективного здійснення вільного пересування, для цього:
 - a) забезпечити доступ до можливості одержання освіти і практичної підготовки;*
 - b) викладачам, дослідникам і адміністративному персоналові повинні бути забезпечені визнання і зарахування часу, витраченого на провадження досліджень, викладання та стажування в європейському регіоні, без нанесення збитку їхнім правам, установленим законом;*
- сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти для розробки адекватних критеріїв і методологій.

Відомо, що для вирішення цих та інших проблем інтегрування в єдиний Європейський простір вищої освіти представники понад 300 європейських вищих навчальних закладів в м. Саламанці підготували свої пропозиції до Празької зустрічі міністрів вищої освіти в березні 2001 року, які брали участь у Болонському процесі. Учасники домовилися про цілі, принципи та пріоритети¹⁴. Привернемо увагу до деяких принципів:

Автономія з відповідальністю

Розвиток потребує, щоб у європейських університетів була можливість діяти відповідно до керівного принципу автономії у поєднанні з відповідальністю. Як автономні і відповідальні юридичні, освітні й соціальні об'єкти вони підтверджують свою прихильність принципам Magna Charta Universitatum 1988 року і, зокрема, академічній свободі.

Спільна декларація «Формування майбутнього». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ubs.gov.ua/files/462_files_1/BolonskaDeklaratsia.pdf

Саме тому університети повинні мати право формувати свою стратегію, вибирати свої пріоритети в навчанні й провадженні наукових досліджень, витратити свої ресурси, профілювати свої програми й встановлювати свої критерії для прийому професорів і студентів. Вищі навчальні заклади готові до конкуренції вдома, у Європі й у світі, але для цього вони мають потребу в необхідній організаційній свободі, ясних і доброзичливих рамках регулювання й достатньому фінансуванні.

Освіта як відповідальність перед суспільством

Зона європейської вищої освіти повинна будуватися на європейських традиціях відповідальності освіти перед суспільством; на широкому й відкритому доступі до навчання; на освіті для розвитку особистості й навчанні протягом усього життя.

Вища освіта, що ґрунтується на наукових дослідженнях

Оскільки наукові дослідження є рушійною силою вищої освіти, то й створення Зони європейської вищої освіти має відбуватися одночасно й паралельно зі створенням Зони європейських наукових досліджень.

Організація диверсифікації

Європейська вища освіта завжди була різноманітною у частині мов, національних систем, типів інститутів, орієнтації профілів підготовки та навчальних планів. Вищі навчальні заклади хочуть користуватися конвергенцією, – зокрема, у загальних поняттях, загальнодоступних у цій предметній галузі поза кордонами, і мати справу з розмаїтістю як з активом, а не як причиною для невизнання або винятку.

Ключовими питаннями для вузів Європи на шляху реалізації наведених принципів залишаються: питання взаєморозуміння спільних проблем і вироблення механізмів, що мінімізують негативи та стримуючі фактори. Вони підтверджують свою здатність і готовність ініціювати і підтримувати прогрес спільними зусиллями, а саме:

- здійснити переоцінку вищої освіти і наукових досліджень для всієї Європи;

- реорганізувати вищу освіту загалом і поновити програми зокрема;
- розвивати й базувати вищу освіту на основі наукових досліджень;
- виробити взаємоприйнятні механізми для оцінки, гарантії і підтвердження якості;
- послуговуватися загальними термінами європейського виміру і забезпечувати сумісність різних інститутів, програм, ступенів;
- сприяти мобільності студентів, персоналу й можливості працевлаштування випускників у Європі;
- підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують значні проблеми щодо входження в Зону європейської вищої освіти;
- провадити зміни, будучи відкритими, привабливими, конкурентоспроможними вдома, в Європі й у світі;
- дотримуватись позиції, що вища освіта має бути відповідальною перед суспільством.

Важливою умовою інтегрування вищої школи в європейський освітній простір залишається *рівень мобільності студентів, сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості*.

Ще однією парадигмою інтеграції у європейський освітній простір є створення умов для навчання протягом усього життя. *Навчання протягом усього життя* є істотним елементом Зони європейської вищої освіти. У майбутній Європі як суспільство, так і економіка засновані на знаннях, тому стратегія навчання протягом усього життя повинна стати віч-на-віч із проблемами конкурентоспроможності та використання нових технологій, поліпшення соціальної єдності, рівних можливостей і якості життя. Відмітимо, що якість – основна умова для довіри, доречності, мобільності, сумісності та привабливості Зони європейської вищої освіти.

У плані реалізації вищенаведених програмних положень, які слід враховувати в процесі інтегрування до європейського простору освіти, привертають увагу положення Будапештсько-Віденської

декларації 2010 року. У названому документі офіційно проголошено створення Європейського простору вищої освіти⁴⁵ і зазначається, що:

– закладено перспективу створення у 2010 році конкурентоспроможного та привабливого Європейського простору вищої освіти, в якому вищі навчальні заклади, за підтримки відданих викладачів і студентів, можуть здійснювати свої різноманітні місії у суспільстві знань; і в якому студенти, користуючись перевагою мобільності, з безперешкодним і справедливим визнанням кваліфікацій, можуть знайти найбільш підходящу траєкторію отримання освіти;

– учасники Європейської культурної конвенції погодилися з цим баченням і зробили істотний крок у напрямі досягнення запланованих цілей. В унікальній співпраці між державними установами, вищими навчальними закладами, студентами і викладачами, разом з роботодавцями, агенціями із забезпечення якості вищої освіти, міжнародними організаціями і європейськими установами, ми залучені до низки реформ з метою побудови Європейського простору вищої освіти, який ґрунтується на довірі, співпраці і повазі до розмаїтості культур, мов і систем вищої освіти;

– новостворений Європейський простір вищої освіти, будучи безпрецедентним прикладом регіональної, транскордонної співпраці у сфері вищої освіти, спричинив значну зацікавленість у інших частинах світу і зробив європейську вищу освіту помітнішою на світовій мапі;

– необхідно прислухатися до критики серед працівників вищих навчальних закладів та студентів. Декларація відзначила необхідність коректив і подальшої роботи за участі працівників вищих навчальних закладів і студентів на європейському, національному і особливо інституційному рівнях для побудови Європейського простору вищої освіти;

– слід збільшити зусилля для завершення реформ, які вже проводяться, щоб надати можливість студентам і викладачам бути

Будапештсько-Віденська декларація про створення Європейського простору вищої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zik.com.ua/ua/news/2010/03/15/220718>

мобільними, поліпшити викладання та навчання у вищих навчальних закладах, підвищити можливості працевлаштування випускників, а також забезпечити якісну вищу освіту для всіх;

– слід збільшити зусилля в контексті соціального виміру для забезпечення рівних можливостей отримання якісної освіти, звертаючи особливу увагу на мало представлені групи;

– необхідно запровадити додаткові методи роботи, такі, як взаємне навчання, навчальні візити та іншу діяльність для поширення інформації.

Сьогодні однозначно можна констатувати, що суспільство, яке не здатне створити належних умов для розвитку науки і знань у широкому розумінні цього слова, не має перспективи. Але такі умови, які б сприяли розвитку науки і освіти, не повинні зводитися до формування ринкового середовища, більше того, не можна кидати в ринкове середовище ці важливі сфери не захищеними з боку держави. Адже відомо, що наука і освіта – неринкові галузі. Вони найбільш вразливі в ринковому середовищі. Особливо це стосується фундаментальних наук, розвитком яких, до речі, ми заслужено пишалися в недалекому минулому. Ця сфера вимагає постійної уваги і підтримки з боку держави, адже в умовах ринку формування інтелектуального капіталу нації – одна з головних функцій держави.

Реалізуючи положення зазначеного документу, МОН України здійснює послідовні кроки з впровадження механізму надання вузам освітніх послуг. ЗакДУ одним з перших впроваджує нові форми інтегрування в Європейський освітній простір.

Наведемо конкретний приклад. Ще до прийняття постанови Кабінету Міністрів України №254 від 2 березня 2010 року «Про внесення змін до положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів» у Закарпатському державному університеті з 2008 року була запроваджена практика – студенти-магістри **складали в обов'язковому порядку іспити з української ділової мови, інформатики та іноземної мови.**

Тепер складання іспиту з української мови узаконене Міністерством освіти і науки для всіх вузів.

Водночас серед багатьох проблем, що існують на шляху інтегрування науки і освіти України у європейський простір на основі Болонської декларації, однією з важливих, на наш погляд, є **проблема взаємного визнання дипломів в Україні і в країнах Євросоюзу.**

Взаємне визнання дипломів – важливий складник, що забезпечує побудову та функціонування єдиного ринку праці Європейського Союзу. Всередині ЄС взаємне визнання дипломів забезпечує гарантовані Маастрихтським договором свободу руху осіб, свободу надання послуг і свободу заснування компаній. За своєю метою визнання дипломів поділяють на два типи: визнання для академічних цілей і професійне визнання.

Академічне визнання дипломів здійснюють для навчання. Оскільки кожна держава – член Європейського Союзу – сама вирішує, яким чином організувати свою систему освіти, та встановлює вимоги до якості навчальних програм, на рівні ЄС визнання дипломів не відбувається. Дипломи визнають на рівні університетів. Для полегшення цієї процедури ініційовано Болонський процес, який має на меті уніфікувати системи освіти. Існують також певні програми визнання кваліфікацій (зокрема ERASMUS), однак участь у них суто добровільна.

Хоча Україна є учасницею Болонського процесу і стороною Лісабонської конвенції про визнання дипломів про вищу освіту в європейському регіоні від 1997 року, однак це не означає, що дипломи українських вищих навчальних закладів за кордоном визнають автоматично. Навчальні заклади Європейського Союзу висувають свої вимоги до закордонних дипломів, і в кожному окремому випадку відповідність цим вимогам потрібно доводити.

Професійне визнання дипломів у ЄС здійснюють для подальшої професійної діяльності, пов'язаної з отриманим дипломом. Здебільшого на рівні ЄС не існує єдиних вимог до професійного визнання дипломів: працедавці в кожній державі здійснюють таке визнання за своїм бажанням. Визнання таких дипломів регулюється самим ринком праці в кожній країні. Це відповідає принципам

вільного руху осіб, надання послуг і заснування компаній. Однак із цього правила є винятки, що стосуються певних професій, які потребують спеціальної процедури визнання дипломів, – інакше особа не матиме права здійснювати професійну діяльність в іншій державі, яка належить до ЄС.

Заслуговує на особливу увагу проблема синхронізації (адаптування) законодавчої бази України до вимог, що існують в країнах ЄС, і навпаки.

Професії, до яких існують спеціальні вимоги в Директивах ЄС про визнання дипломів, потребують проходження певних процедур в країні – члені ЄС, де особа вирішила займатися відповідною діяльністю.

Такими процедурами можуть бути здійснення практики з певної професії в країні прибуття впродовж визначеного періоду та проходження кваліфікаційних іспитів (щодо адвокатської діяльності). Проте щодо таких професій *не існує автоматичного визнання кваліфікації. У кожному окремому випадку спеціально уповноважені органи країни визначають, чи допускати особу до відповідної професійної діяльності.* Визнання кваліфікації означає, що особа має право провадити професійну діяльність на тих самих умовах, що й громадяни країни прийняття. Однак це не означає, що її диплом рівнозначний національному диплому цієї країни.

Між Україною та ЄС не існує угод, що регулювали б здійснення професійної діяльності в тих галузях, щодо яких у ЄС діє спеціальна процедура визнання дипломів. *Тому громадяни України не мають права практикувати ці професії у країнах – членах ЄС. Щодо решти професій, здійснення яких не врегульовано на рівні ЄС, визнання дипломів українських навчальних закладів відбувається відповідно до нормативних актів країн-членів і згідно з бажанням працедавців.* Жодних заходів сприяння цьому визнанню ЄС не здійснює.

Взаємне визнання документів про освіту, наукові ступені і вчені звання здійснюється також на підставі двосторонніх міжурядових угод, і хоча Україна має такі угоди з 24 країнами світу, серед них європейських країн лише шість: Болгарія, Польща,

Румунія, Словаччина, Угорщина та Франція (лише щодо визнання наукових і вчених ступенів).

За даними профільного міністерства, *нині 37 тис. українських студентів здобувають освіту за кордоном.* Зближення стандартів в освіті, імплементація положень Болонської декларації, полегшення доступу до інформації про можливості освіти, спрощення процедури надання віз студентам і науковцям сприятиме збільшенню цієї кількості.

Важливим актом на шляху адаптації у Європейський освітній простір стають заходи МОН України, зокрема: адаптуванню спеціальностей і кваліфікацій до вимог Болонської декларації сприятиме і *Концепція підготовки магістрів в Україні на 2010 – 2012 роки.* Згідно з нею термін навчання магістрів зросте до двох років. Фактично освітні програми підготовки магістрів будуть поділені на:

- дослідницькі: поглиблення досліджень в одній з наукових галузей (2 роки);
- професійні: розвиток професійних та формування управлінських компетенцій (1,5 року);
- кар'єрні: поліпшення теоретичних і практичних знань для кар'єрного зростання та підготовки до управлінської діяльності. Це формат післядипломної освіти (1-1,5 року).

Магістри дослідницької програми є потенційними винахідниками та вченими. Їх програма включає більшу кількість «наукових» годин. Магістри професійної програми набувають більше професійних та управлінських компетенцій. Якщо вони захочуть опанувати дослідницьку програму, необхідно буде провчитись ще від 0,5 до 1 року.

Поряд з цим слід звернути увагу і на інші стримуючі чинники. В Україні проблемно функціонує система підвищення кваліфікації та перепідготовки. Нової системи, що задовольняла б потреби ринкової економіки, не створено. Тому дуже важливий загальноєвропейський *принцип «освіта упродовж усього життя» поки що в умовах нашої держави не може бути повною мірою реалізований.*

Серед головних чинників, що негативно впливають на мобільність українських студентів, відзначимо:

- недостатній рівень фінансового забезпечення розвитку мобільності студентів;
- слабка підтримка спрощення візового режиму для студентів;
- низький рівень інформаційного забезпечення студентів щодо можливості й умов навчання у вищих навчальних закладах Європи;
- низький рівень підтримки Міністерством освіти та науки мобільності студентів через надання грантів;
- обмежений доступ українських громадян до грантів країн – членів ЄС.

Збільшення освітнього потенціалу України: здобуття освіти європейського зразка та професійного досвіду українцями (у тому числі знання іноземних мов), поліпшення якості освіти внаслідок зближення норм і стандартів України з європейськими.

Українські експерти пропонують державі перетворити «відплив мізків» на «експорт кадрів», що дасть змогу максимально ефективно використати науковий потенціал країни і підтримати її систему освіти. Привабливою особливістю моделі «експорту кадрів» є створення «наукової діаспори»: своєї організації вихідців з України, які працюють за кордоном і допомагали б українським студентам та аспірантам, що їдуть навчатися за кордон, а також давали консультаційну допомогу українським науковим і державним інституціям.

Для позитивного вирішення проблем визнання в країнах Європейського Союзу дипломів України необхідно усунути *гальмівні чинники євроінтеграції вищої школи*, які можна сформулювати таким чином¹⁶:

¹⁶Луговий В.І. Інтеграція в європейські простори вищої освіти і досліджень – важлива складова геополітики України: успіхи і труднощі реалізації / В.І. Луговий // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип.1. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 261-262.

1) оновлення законодавства про вищу школу має відбуватися на основі узгодженої національної концепції якісної вищої освіти, сумісної з освітою країн ЄС. У противному разі виникає реальна небезпека прийняття неякісного суперечливого законодавства, і до того ж сам процес законотворчості буде ускладненим, уповільненим. Тобто до формулювання частинно конкретних законодавчих норм необхідно визначитися із загальноконцептуальними положеннями щодо вищої освіти;

2) розроблення національної системи кваліфікацій, узгодженої з європейськими кваліфікаційними рамками для ЄПВО, та навчання впродовж життя також потребують в якості обов'язкових умов попереднього повсюдного прийняття компетентнісного і кредитного підходів та формулювання на їх основі змісту і форм вищої освіти, визначення моделей фахівців, способів моніторингу та оцінювання освітнього результату. Саме застосуванням зазначених підходів можна зацікавити і об'єднати для ідентифікації якісних характеристик вищої школи усі сторони – студентів, випускників, роботодавців, викладачів, урядовців;

3) очевидним і найбільш серйозним фактором низької якості вітчизняної вищої освіти слід визнати непомірно (відносно реальних ресурсів і резервів) велику, деформовану мережу вищої школи, що склалася за роки незалежності країни без урахування реальних можливостей і потрібної доцільності. Неприйнятність існуючої мережі виявляється в багатьох аспектах.

Слід зауважити, що ці проблеми враховані в проекті нового Закону України «Про вищу освіту».

Теми доповідей та рефератів

1. Запровадження основних положень Болонської декларації у процесі інтегрування в Європейський освітній простір.
2. Сучасні тенденції розвитку університетської освіти України в контексті Європейського простору вищої освіти.
3. Основні завдання Державної цільової програми підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 року.

4. Державна цільова програма впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків»: зміст і принципи.
5. Державна цільова програма розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки.
6. Гальмівні чинники у процесі визнання дипломів України у країнах Європи та шляхи їх мінімізації.
7. Взаємне визнання дипломів – необхідна умова створення єдиного Європейського освітнього простору.
8. Основні цілі, принципи та пріоритети Болонської декларації
9. Проблема взаємного визнання дипломів в Україні і в країнах Європейського Союзу.
10. Додаток до диплома як засіб забезпечення можливості працевлаштування.

Перелік питань для самостійного аналізу та контролю знань

1. Охарактеризуйте основні етапи процесу входження України в Болонський освітній простір.
2. Назвіть основні завдання державної політики України на шляху інтеграції в Європейський освітній простір.
3. Порівняйте процес реалізації державної політики України та країн Європейського Союзу у сфері вищої освіти.
4. У чому полягає суть європейської інтеграції вищої освіти України?
5. До якого року мають бути виконані вимоги Болонської Декларації щодо створення єдиного Європейського освітнього простору?
6. У якому місті та якого року Україна приєдналася до Болонського процесу?
7. Яким чином глобалізація впливає на удосконалення вищої освіти України?
8. Дайте характеристику основним перевагам і недолікам Болонського процесу в Україні.

9. Назвіть напрями структурного реформування вищої освіти України з огляду на Болонський процес.
10. На якому рівні здійснюється співпраця Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України з Європейським Союзом в контексті інтеграції в Європейський простір вищої освіти?
11. Які нові механізми потребує інтеграція України в Європейський освітній простір?
12. Дайте характеристику оцінці рівня вищої освіти в Україні, поданої у Щорічному посланні Президента України Віктора Януковича до українського народу?
13. Назвіть основні завдання Програми економічних реформ на 2010-2014 рр.
14. Які кроки здійснює уряд України на шляху інтеграції в Європейський освітній простір?
15. З яких етапів складається оптимізація мережі вищих навчальних закладів України?
16. Назвіть заходи, що вживаються для вирішення актуальних проблем вищої школи сьогодні.
17. Чи існують перешкоди на шляху інтеграції України в Європейський освітній простір? Назвіть їх.
18. Які принципи, цілі та пріоритети для вищих навчальних закладів передбачає Спільна декларація «Формування майбутнього», підписана у м.Саламанка в березні 2001 р.?
19. Охарактеризуйте особливості процесу взаємного визнання дипломів.
20. Що означає академічне визнання дипломів?
21. Що означає професійне визнання дипломів?
22. Назвіть гальмівні чинники для позитивного вирішення проблеми визнання дипломів України у країнах Європейського Союзу.

Список рекомендованої літератури

1. Аномалія для Європи: в Україні на 47 мільйонів – 854 вищих навчальних закладів // Сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/newstmp/2011/09_06/12/

2. Артёмов І.В. Наукове розроблення проблематики інтегрування України в Європейський освітній простір: з практики роботи НН Інституту євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету / І.В.Артёмов / Інтеграція в Європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – С.448 – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).
3. Артёмов І.В., Гомонай Н.О. Взаємне визнання дипломів – необхідна умова створення єдиного Європейського освітнього простору / І.В.Артёмов, Н.О.Гомонай / Інтеграція в Європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – С.448 – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).
4. Будапештсько-Віденська декларація про створення Європейського простору вищої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zik.com.ua/ua/news/2010/03/15/220718>
5. Ващук Ф.Г. З практики роботи Закарпатського державного університету щодо наукового забезпечення процесу інтеграції в Європейський освітній простір / Ф.Г. Ващук // Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук. пр. Вип.3. – Ужгород: ЗакДУ, 2010. – С.220.
6. Ващук Ф., Ващук О. Міжнародне співробітництво як пріоритет освітньої стратегії Закарпатського державного університету / Ф.Ващук, О.Ващук / Інтеграція в Європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – С.448 – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).
7. Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип.1. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 261-262.
8. Глава держави: Успіх освітньої реформи визначить, чи зможе Україна гідно конкурувати на міжнародних ринках, базуючись не на сировинних ресурсах, а на інтелекті нації // Офіційне інтернет-представництво Президента України Віктора Януковича. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/20049.html>

9. Державна цільова програма підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=561-2011-%EF>
10. Державна цільова соціальна програма розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1721-2010-%F0>
11. Державна цільова програма впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1200.573.0>
12. Державна цільова програма розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=495-2011-%EF>
13. Дмитрий Табачник. Шаги в будущее. К откровенному разговору о модернизации / «2000». – 2011. – № 15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2000.net.ua/2000/aspekty/vzglyad/73033>
14. Інтеграція в Європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – С.448 – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).
15. Послання Президента України Віктора Януковича до українського народу (з Експертною доповіддю НІСД «Україна ХХІ століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації») / укладач А. В. Єрмолаєв. – К.: НІСД, 2010. – 128 с.
16. Стратегія та сучасні тенденції розвитку університетської освіти України в контексті Європейського простору вищої освіти на період до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tempus.org.ua>

Розділ 2

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

2.1. Адаптація законодавства України до законодавчих норм ЄС –передумова входження в Європейський освітній простір

Адаптація законодавства до норм Європейського Союзу є однією з найважливіших складових політики європейського вибору України та будь-якої іншої держави, яка йде шляхом європейської інтеграції. Цей процес формує основу усіх «опор» Європейського Союзу (Європейські Співтовариства, спільна зовнішня політика та політика безпеки, спільна внутрішня політика, загальна зовнішня політика і політика безпеки) і є обов'язковим для усіх країн-кандидатів, які відповідно до так званих «копенгагенських критеріїв» повинні бути здатними прийняти на себе усі зобов'язання членства, включаючи умови політичного, економічного та валютного союзів.

За даними експертів для входження України в правове поле Європи необхідно прийняти нові закони або внести відповідні зміни майже в чотири тисячі законів та інших нормативно-правових актів. Це означає, що все законодавство України повинно бути модифіковане відповідно до міжнародних принципів і стандартів, наближене до права ЄС, РЄ, Організації з безпеки і співробітництва в Європі та інших європейських структур. На певному етапі свого розвитку в Україні відбулося усвідомлення того, що, крім позитивних результатів у процесі її інтеграції до ЄС, є багато упущень та недоліків: повільні темпи реформ, їх недостатня скоординованість із завданнями європейської інтеграції, невідповідність розвитку демократичних інститутів і стану громадянського суспільства сучасним вимогам тощо.

Отже адаптацію законодавства України до законодавства ЄС слід розглядати як пріоритетну складову процесу інтеграції України до Європейського Союзу, що, в свою чергу, є напрямом української зовнішньої політики.

Етапами правової адаптації є імплементація Угоди про партнерство та співробітництво, укладання галузевих угод, приведення чинного законодавства України у відповідність із стандартами ЄС, створення механізму приведення проектів актів законодавства України у відповідність із нормами ЄС.

Підписавши Угоду про партнерство і співробітництво, Україна взяла на себе зобов'язання адаптувати законодавство у 16 пріоритетних секторах (і це лише частина усього спектру адаптації, через який проходять країни-кандидати). З метою виконання взятих на себе зобов'язань Україна прийняла цілу низку нормативно-правових документів, зокрема Закон «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», на виконання якого Кабінет Міністрів ухвалює щорічні плани заходів, національні програми з європейської інтеграції, План дій Україна – Європейський Союз, Укази Президента України «Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) і вдосконалення механізму співробітництва з Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом)», «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу», «Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади», «Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу», Постанова Кабінету Міністрів України «Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» тощо¹⁷.

Як свідчить практика, адаптація законодавства України до законодавства ЄС – постійний і тривалий процес поетапного прийняття та впровадження нормативно-правових актів, розроблених з врахуванням законодавства Європейського Союзу. Першим кроком на цьому шляху було створення у **1998 році** Міжвідомчої координаційної ради

¹⁷Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Навч. посібн.-хрестоматія.: У 2 ч. / Укл. і коментар: І.В. Артьомов, Д.В.Вітер, Л.І.Загайнова, О.М.Казакевич, О.М.Руденко. – Ужгород: Ліра, 2007. – Ч. 1. – с.42.

з цих питань, а в **1999 році** – Єдиної системи планування, координації і контролю за підготовкою проектів законів та адаптації законодавства органами виконавчої влади.

На виконання Указу Президента України від 9 лютого 1999 року «Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади» Кабінетом Міністрів України запроваджено єдину систему планування, координації та контролю за нормотворчою діяльністю і роботою з адаптації законодавства органів виконавчої влади.

Усе це свідчить про те, що адаптація законодавства України до законодавства ЄС є важливим чинником реформування правової системи України.

Метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом до держав, які мають намір вступити до нього.

Указом Президента України від 30 серпня 2000 року, метою якого є координація діяльності органів державної влади з питань адаптації законодавства при Президентові України було створено Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (у 2006 втратив чинність).

Для вирішення проблем адаптації законодавств був створений центр порівняльного права та Європейський центр перекладів актів законодавства. З **2000 року** функціонує Національна рада з питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС при Президентові України.

2.2. Концепція Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС

Важливим етапом на цьому шляху стала Концепція адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Концепція Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу складається із 7 розділів і визначає передумови розроблення Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, її структуру, головні завдання, принципи формування, виконання та фінансування.

Концепція визначає, що сам процес адаптації передбачає зближення та поступове приведення законодавства України у відповідність із законодавством ЄС. Метою такого зближення є забезпечення відповідності законодавства України зобов'язанням, що випливають з міжнародних договорів, що стосуються співробітництва України з ЄС; розвиток національного законодавства у напрямі його зближення із законодавством ЄС та забезпечення високого рівня підготовки в Україні проектів актів законодавства; створення правової бази для інтеграції України до ЄС.

Названий документ є важливим елементом процесу адаптації законодавства, потребуватиме утворення відповідних структур та розроблення дієвих механізмів, належного професійного рівня, а також технічного оснащення працівників органів виконавчої влади, запровадження ефективного механізму судового захисту прав та інтересів учасників правовідносин, які виникають на основі цих норм. З метою належної організації процесу адаптації законодавства, Концепція визначає питання щодо фінансового, інформаційного, наукового та кадрового його забезпечення.

Концепція визначає Загальнодержавну програму як комплекс взаємопов'язаних завдань з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, спрямованих на реалізацію державної політики та пріоритетних напрямів створення сучасної правової системи України шляхом удосконалення нормотворчої діяльності органів державної влади та запровадження єдиної системи планування, координації та контролю роботи з адаптації законодавства.

Метою Загальнодержавної програми є створення передумов для підготовки законодавчого поля для входження України в Європейський Союз. Головними завданнями Загальнодержавної програми Концепція визначає:

- забезпечення відповідності законодавства України зобов'язанням, що випливають з Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, інших міжнародних договорів, що стосуються співробітництва України з Європейським Союзом;
- розвиток законодавства України у напрямі його наближення до законодавства Європейського Союзу та забезпечення високого рівня підготовки в Україні проектів законів та інших нормативно-правових актів;
- створення правової бази для інтеграції України до Європейського Союзу;
- створення на законодавчому рівні загальнодержавного механізму адаптації законодавства, який визначав би цілі та сфери, етапи адаптації законодавства, складовими елементами якого повинно бути фінансове, інформаційне, наукове та кадрове забезпечення;
- забезпечення системності та узгодженості в роботі органів державної влади під час здійснення заходів з адаптації законодавства;
- вдосконалення порядку планування нормотворчої роботи на основі довгострокової програми розвитку законодавства України з метою його наближення до законодавства Європейського Союзу;
- вироблення єдиних, обов'язкових для всіх суб'єктів права законодавчої ініціативи, правил підготовки проектів нормативно-правових актів у процесі адаптації законодавства;
- вдосконалення інформаційного забезпечення роботи з адаптації законодавства;

- вдосконалення кадрового забезпечення в органах державної влади, підготовка спеціалістів, які відповідали б особливим кваліфікаційним вимогам, що ставляться до учасників процесу адаптації законодавства;
- підвищення рівня володіння офіційними мовами держав-членів Європейського Союзу державними службовцями;
- вдосконалення порядку підготовки щорічних пропозицій щодо обсягів фінансування заходів з адаптації законодавства в рамках Державного бюджету України.

2.3. Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС та етапи її впровадження

Загальнодержавна програма формується, виходячи з довгострокових пріоритетів економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку країни, з урахуванням світових досягнень науки та тенденцій у сфері європейської інтеграції та права і спрямована на розв'язання таких найважливіших загальносупільних проблем, як економічне реформування, демократизація суспільства, створення умов для інтеграції України в Європейський Союз згідно з вимогами зовнішньополітичного курсу держави.

18 березня 2004 року Законом України було затверджено Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу¹⁸, яка визначає механізм досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в Європейському Союзі. Цей механізм включає адаптацію законодавства, утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, необхідні для ефективного правотворення та правозастосування¹⁹.

¹⁸Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Zakon.rada.gov.ua

¹⁹Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Навч. посібн.-хрестоматія.: У 2 ч. / Укл. і коментар: І.В. Артьомов, Д.В. Вігер, Л.І. Загайнова, О.М. Казакевич, О.М. Руденко. – Ужгород: Ліра, 2007. – Ч. 1. – с.42.

Відомо, що *Acquis communautaire* – правова система Європейського Союзу, що включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського Співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ. Поняття «*acquis communautaire*» означає досягнення в галузі права. До джерел *acquis communautaire* відносять: первинне законодавство (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства, Договір про заснування Європейського Співтовариства, Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії, Договір про утворення Європейського Союзу, Договір про Європейський Союз, Договір про злиття 1965 року; акти про приєднання країн-членів; вторинне законодавство (директиви, регламенти, рішення, рішення Європейського суду тощо)²⁰.

У Загальнодержавній програмі пріоритети надавалися законодавчим актам України, наближення яких до відповідних законодавчих актів Європейського Союзу сприятиме правовому забезпеченню заходів щодо формування ринкових відносин, конкурентного середовища та сприятливого інвестиційного клімату, створення сучасної ринкової інфраструктури, банківської, податкової та митної систем, створення сприятливого середовища життєдіяльності людини, захисту довкілля та раціонального природокористування, захисту прав споживачів, розвитку підприємницької діяльності, пріоритетних галузей економіки (агропромисловий, паливно-енергетичний комплекси, транспорт, зв'язок та інформатизація), включаючи систему захисту прав інтелектуальної власності і персональних даних, сферу зайнятості та охорони праці, а також щодо розроблення національних технічних правил та стандартів, гармонізованих з європейськими та міжнародними, зміцнення економічних зв'язків України та держав-членів Європейського Союзу. Особливим пріоритетом є всебічний захист прав і свобод людини.

²⁰Там само.

Зважаючи на пріоритети, Загальнодержавною програмою визначено кілька послідовних етапів, на кожному з яких має досягатися певний ступінь відповідності законодавства України законодавству Європейського Союзу.

На першому етапі адаптації законодавства України, що триває в даний період, у Загальнодержавній програмі перевага надавалася заходам, спрямованим на забезпечення:

- розвитку відповідно до вимог, визначених у Декларації²¹, прийнятій Європейською Радою на Копенгагенському саміті у червні 1993 року, правової системи в Україні, яка б сприяла досягненню стабільності у суспільстві, гарантувала верховенство права, права людини і забезпечувала функціонування ринкової економіки;
- приведення законодавства України у відповідність до вимог Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, інших міжнародних договорів, які стосуються співробітництва України та Європейського Союзу;
- розвитку законодавства України за визначеними Загальнодержавною програмою пріоритетними сферами у напрямі його поступового наближення до законодавства Європейського Союзу;
- вибіркового перегляду законодавства України у пріоритетних сферах адаптації з метою забезпечення його відповідності законодавству Європейського Союзу.

Початок наступного етапу процесу адаптації законодавства, під час якого Україна повинна забезпечити більш високий ступінь відповідності свого законодавства законодавству Європейського Союзу, пов'язаний, зокрема, з набуттям Україною членства у Світовій організації торгівлі, створенням зони вільної торгівлі між Україною та

²¹Декларація – заява одного або кількох урядів, політичних партій, міжнародних, громадських організацій, що доводить до загального відома програмний акт, закон тощо

Європейським Союзом, укладенням Угоди про асоційоване членство України в Європейському Союзі або іншими подібними подіями.

Загальнодержавна програма складається з окремих розділів, які визначаються відповідно до пріоритетних сфер адаптації законодавства та містить зокрема:

- опис законодавства України у відповідній галузі;
- аналіз відповідного законодавства Європейського Союзу та політики Європейського Союзу у цій сфері, а також перелік найважливіших законодавчих актів Європейського Союзу, які повинні бути враховані у процесі адаптації;
- оцінку відповідності законодавства України законодавству Європейського Союзу;
- визначення заходів з адаптації законодавства із зазначенням проектів нормативно-правових актів, які повинні бути розроблені, або законодавчих актів, до яких мають бути внесені зміни і доповнення, або які повинні бути визнані такими, що втратили чинність;
- економічну, соціальну та політичну оцінку змін, що очікуються у зв'язку зі здійсненням відповідних заходів у цій сфері, визначення інституційних змін (створення нових інституцій або зміна характеру вже існуючих) та інших наслідків, спричинених набранням чинності новими правовими нормами, включаючи зміну адміністративних або судових процедур, зміну процедур контролю за дотриманням технічних норм тощо;
- визначення потреби у нових кадрах, обладнанні та інформаційній мережі, що необхідні для здійснення заходів з адаптації законодавства, а також заходи щодо їх підготовки та підвищення кваліфікації, в тому числі інтенсивне підвищення рівня володіння іноземними мовами;
- прогнозовані строки виконання заходів з адаптації законодавства;

- перспективні обсяги видатків на здійснення заходів з адаптації законодавства (витрати на підготовку нормативно-правових актів, навчання, інституційні зміни, проведення порівняльно-правових досліджень, розроблення глосарію термінів європейського права, забезпечення необхідним обладнанням тощо).

Конкретні заходи з адаптації законодавства визначаються щорічними планами виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, які готуються Координаційною радою з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, погоджуються з Комітетом Верховної Ради України з питань європейської інтеграції та затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Програма розглядає державну політику України щодо адаптації законодавства, яка формується як складова частина правової реформи в Україні та спрямовується на забезпечення єдиних підходів до нормопроекування, обов'язкового врахування вимог законодавства Європейського Союзу під час нормопроекування, підготовки кваліфікованих спеціалістів, створення належних умов для інституціонального, науково-освітнього, нормопроектного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України.

Європейський Союз привітав прагнення України розробити план-графік адаптації законодавства у пріоритетних сферах і підтвердив свою готовність продовжувати співробітництво і підтримку України у процесі адаптації законодавства.

З урахуванням етапів адаптації законодавства Програмою визначено етапи її виконання – перший етап виконання Програми розрахований на 2004-2007 роки, періоди наступних етапів виконання Програми визначаються залежно від результатів, досягнутих на попередніх етапах, економічної, політичної та соціальної ситуації, що складеться в Україні, а також розвитку взаємовідносин України і Європейського Союзу.

На першому етапі виконання Програми необхідно було:

- забезпечити розробку глосарію термінів *acquis communautaire* для адекватності їхнього розуміння та уніфікованого застосування у процесі адаптації, а також розробити і запровадити єдині вимоги до перекладів актів *acquis communautaire* українською мовою, створити централізовану систему перекладів;
- провести порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *acquis* Європейського Союзу у пріоритетних сферах;
- здійснити переклад українською мовою актів *acquis communautaire* у цих сферах;
- на підставі вивчення та узагальнення відповідного досвіду держав Центральної та Східної Європи створити ефективний загальнодержавний механізм адаптації законодавства, в тому числі щодо перевірки проектів законів України та інших нормативно-правових актів на предмет їх відповідності *acquis* Європейського Союзу;
- створити загальнодержавну інформаційну мережу з питань європейського права, забезпечити вільний доступ до неї учасників адаптації законодавства;
- створити систему навчання та підвищення кваліфікації державних службовців з питань європейського права, включаючи розроблення та затвердження відповідних навчальних програм;
- вжити заходів щодо опрацювання та затвердження спільного з ЄС механізму підготовки планів-графіків адаптації та моніторингу їх виконання.

Програмою визначено послідовність удосконалення законодавства у пріоритетних сферах:

- визначення актів *acquis communautaire*, які регулюють правовідносини у відповідній сфері;
- переклад визначених актів українською мовою;

- здійснення комплексного порівняльного аналізу регулювання правовідносин у відповідній сфері в Україні та в Європейському Союзі;
- розроблення рекомендацій щодо приведення законодавства України у відповідність з *acquis communautaire*;
- проведення економічного, соціального та політичного аналізу наслідків реалізації рекомендацій;
- визначення переліку законопроектних робіт;
- підготовка проектів законів України та інших нормативно-правових актів, включених до переліку законопроектних робіт, та їх прийняття;
- моніторинг імплементації актів законодавства України.

Важливим елементом адаптації законодавства повинна стати перевірка проектів законів України та інших нормативно-правових актів на їх відповідність *acquis communautaire* з метою недопущення прийняття актів, які суперечать *acquis* Європейського Союзу.

З метою ефективного забезпечення виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу 15 жовтня 2004 року Постановою Кабінету Міністрів України було створено Координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу та 24 грудня 2004 року у складі міністерства юстиції на базі Центру європейського та порівняльного права, який було ліквідовано, – Державний департамент з питань адаптації законодавства як урядовий орган державного управління.

2.4. Координаційна рада та Державний департамент – інституціонально-правові органи адаптації законодавства України до законодавчих норм ЄС

На Координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу покладені такі завдання:

- розроблення пропозицій щодо розвитку співробітництва з Європейським Союзом у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;

- формування єдиних підходів до провадження діяльності з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;
- визначення переліку органів виконавчої влади, відповідальних за організацію роботи з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;
- підготовка щорічного плану заходів з виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;
- розгляд стану реалізації плану заходів з виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;
- підготовка та подання Верховній Раді України щорічної доповіді про стан виконання Програми.

На Державний департамент з питань адаптації законодавства покладено:

- організацію роботи з реалізації державної політики у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;
- участь у межах своєї компетенції в координації роботи, пов'язаної з виконанням Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;
- організацію науково-експертного, аналітичного, інформаційного та методологічного забезпечення виконання Програми;
- підготовку рекомендацій щодо приведення законодавства України у відповідність з *acquis communautaire* та на їх підставі розроблення проектів нормативно-правових актів і підготовку пропозицій щодо укладення відповідних міжнародних договорів;
- проведення експертизи щодо відповідності проектів законів України та інших нормативно-правових актів, що за предметом правового регулювання належать до сфер, правовідносини в яких регулюються правом Європейського Союзу, *acquis communautaire*;

- узагальнення інформації про стан адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;
- організація моніторингу імплементації актів законодавства України, проекти яких розроблені відповідно до *acquis communautaire*;
- координацію в межах своїх повноважень співробітництва між Україною та Європейським Союзом у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу та у сфері юстиції, свободи та безпеки і з питань забезпечення стабільності та ефективності функціонування інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, додержання прав людини;
- координацію та моніторинг в межах своїх повноважень роботи центральних органів виконавчої влади з виконання зобов'язань, взятих на себе Україною перед Європейським Союзом, Радою Європи, іншими міжнародними організаціями щодо забезпечення стабільності та ефективності функціонування інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, додержання прав людини.

Відповідно Департамент здійснює:

- організацію роботи з підготовки та реалізації щорічних планів заходів з виконання Програми, із здійснення перекладу українською мовою актів *acquis communautaire* та актів законодавства держав-членів Європейського Союзу, що регулюють відносини у пріоритетних сферах адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, з проведення порівняльного аналізу регулювання правовідносин у відповідних сферах в Україні та Європейському Союзі, з підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів щодо стану адаптації законодавства України до *acquis communautaire*, із здійснення перекладу англійською мовою інформаційно-аналітичних матеріалів, актів законодавства України, пов'язаних з виконанням Програми, та їх проектів;
- підготовку рекомендацій щодо приведення законодавства України у відповідність з *acquis communautaire* та пропозиції щодо вдосконалення;

- розробку за дорученням Президента України, Кабінету Міністрів України та власною ініціативою проектів законів, інших нормативно-правових актів, що спрямовані на адаптацію законодавства України до *acquis communautaire*, або участь разом з іншими органами виконавчої влади у їх підготовці;
- у межах своєї компетенції участь у підготовці проектів концепцій розвитку законодавства України та проектів міжнародних договорів України;
- підготовку методичних рекомендацій з організації роботи з приведення центральними органами виконавчої влади законодавства України у відповідність з *acquis communautaire*;
- роботу, пов'язану із створенням та функціонуванням загальнодержавної інформаційної мережі з питань європейського права;
- функції державного замовника з розроблення, виробництва, постачання програмних засобів для загальнодержавної інформаційної мережі з питань європейського права;
- роботу з підготовки проекту щорічної доповіді про стан виконання Програми;
- в межах своїх повноважень заходи для розвитку співробітництва з Європейським Союзом у сфері адаптації законодавства України до *acquis communautaire*, у сфері юстиції, свободи та безпеки, а також з питань забезпечення стабільності та ефективності функціонування інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, додержання прав людини;
- вивчення та узагальнення досвіду прийняття *acquis communautaire* державами-членами Європейського Союзу та державами - кандидатами на вступ до Європейського Союзу;
- в межах своєї компетенції правову експертизу проектів нормативно-правових актів (готує висновки) щодо відповідності Конституції, законам та іншим нормативно-правовим актам України, а також міжнародним договорам України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимогам нормопроектувальної техніки проектів законів, інших актів законодавства, що подаються

на розгляд Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, а також нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

- експертизу (готує висновки) щодо відповідності проектів законів України та інших нормативно-правових актів, що за предметом регулювання належать до сфер, відносини в яких регулюються правом Європейського Союзу, *acquis communautaire*;

- в межах своєї компетенції сприяння стосовно виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами України з правових питань, проводить моніторинг стану виконання зазначених зобов'язань;

- моніторинг та готує звіти про стан виконання щорічних планів заходів з виконання Програми, положень угод і домовленостей між Україною та Європейським Союзом, що стосуються сфери адаптації законодавства України до *acquis communautaire*, сфери юстиції, свободи та безпеки, а також з питань забезпечення стабільності та ефективності функціонування інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, додержання прав людини;

- в установленому порядку видання бюлетенів, збірників нормативних актів, інших матеріалів з питань, що належать до його компетенції;

- підготовку інформаційно-аналітичних матеріалів та інших документів з питань, що належать до його компетенції;

- в межах своєї компетенції залучення юридичних радників;

- в установленому порядку та в межах своїх повноважень участь у діяльності двосторонніх і багатосторонніх комісій, а також інших міжнародних органів та інституцій при вирішенні питань,

пов'язаних із застосуванням міжнародного права та адаптацією законодавства України до законодавства Європейського Союзу;

- в межах своїх повноважень взаємодію з відповідними міжнародними організаціями або їх представництвами в Україні;
- опрацювання в межах своєї компетенції матеріалів, пов'язаних з участю України у відповідних міжнародних організаціях;
- інші функції, що випливають з покладених на нього завдань.

Про важливість Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС як чинника інтегрування в європейський простір свідчить те, що закон України з цих питань постійно доповнюється розширенням все нових сфер співпраці України з ЄС. Для прикладу, після прийняття у 2004 році Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС вносились зміни у 2009 та 2010 роках.

2.5. Основні етапи і принципи адаптації законодавства України до законодавства ЄС в галузі освіти (коментар положень нового проекту Закону України «Про вищу освіту» 2011 року)

Небувале загострення конкуренції між державами і націями на початку ХХІ століття набуло глобального розмаху і проявляється в різних сферах суспільного життя країн світу. Глобальні виклики ставлять перед людством значне коло проблем. Як свідчить історія, на передньому плані в комплексі заходів з вирішення названих проблем завжди була наука і освіта, які забезпечують підготовку кадрів, здатних вирішувати нові проблеми, що виникають перед суспільством.

Саме тому інтегрування системи вищої освіти України у європейську – об'єктивна вимога часу. Розглядаючи принципи, шляхи і засоби цього процесу, слід зазначити, що **утвердження в суспільстві розуміння абсолютної пріоритетності науки і**

освіти та фактичне її забезпечення залишаються першочерговими стратегічними завданнями.

У процесі вирішення існуючих проблем адаптування необхідно чітко прогнозувати стратегічну мету розвитку освіти і науки України, суть якої – утвердження в суспільстві розуміння абсолютної пріоритетності цих сфер поряд з модернізацією освітянської діяльності задля того, щоб готувати людину, здатну до ефективної життєдіяльності у XXI столітті.

Щодо розвитку вищої освіти, то стратегічні цілі обумовлені її новими функціями у сучасному світі. Вища освіта сьогодні не є виключно засобом підготовки фахівців для народного господарства. **Отримання вищої освіти, окрім цього, стає все більш обов'язковим етапом у розвитку людини;** у суспільстві створюється необхідний інтелектуальний потенціал, а відтак – передумови для впровадження науково-інформаційних технологій, переходу до інноваційної економіки.

Базовою основою адаптації європейської системи вищої освіти в вищу освіту України є приєднання до Болонського процесу.

Упродовж останнього десятиріччя Україна наполегливо наближається до європейських стандартів. На рівні держави напрацьовано універсальні принципи взаємодії з географічними сусідами та країнами-учасницями Європейського Союзу: взаємоповага, взаємодопомога, готовність до вирішення усіх проблем, не зважаючи на рівень їх складності²². Саме тому стратегія і сучасні тенденції розвитку університетської освіти України в контексті Європейського простору вищої освіти на період до 2020 року базується на серйозному підґрунті реалізованих заходів, серед яких²³:

²²Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За редакцією В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болубаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабін. - Тернопіль: Навчальна книга -Богдан, 2004. - С.7.

²³Стратегія та сучасні тенденції розвитку університетської освіти України в контексті Європейського простору вищої освіти на період до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tempus.org.ua/uk/national-team-here/238-strategija-ta-suchasni-tendenciji-rozvitku-universitetskoji-osviti-ukrajini-v-konteksti-jevropejskogo-prostoru-vishhoji-osviti-na-period-do-2020-r.html>

- запроваджено Програму дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки на 2004-2005 роки;

- створено Міжвідомчу комісію із запровадження положень Болонського процесу в систему вищої освіти та Національну групу промоутерів Болонського процесу (National Team of Bologna Promoters) (2006);

- Всеукраїнська студентська рада при Міністерстві освіти і науки України стала кандидатом в члени Національних спілок студентів Європи (The National Union of Students in Europe (ESIB) (2006);

- запроваджено пілотну європейську кредитно-трансферну систему (ECTS) у вищих навчальних закладах України III-IV рівнів акредитації (2006/2007 н. р.);

- підготовлено «Національний звіт – 2005-2007» до Лондонської конференції міністрів європейських країн (травень, 2007 рік).

Після Конференції міністрів європейських держав у Лондоні в системі вищої освіти України зроблено наступні кроки із реалізації положень Болонського процесу:

- затверджено «План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року»;

- підготовлено проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» із врахуванням стандартів і рекомендацій Болонського процесу;

- Україна стала повноправним урядовим членом Європейського реєстру забезпечення якості (EQAR) (квітень, 2008 рік);

- запроваджено систему ранжування вищих навчальних закладів відповідно до Берлінських принципів;

- Українська асоціація студентського самоврядування стала членом Європейського студентського союзу ESU (European Student's Union) (грудень, 2007 рік);

- створено робочу групу Міністерства освіти і науки України із розробки національної рамки кваліфікацій системи вищої освіти;

- підготовлено «Національний звіт – 2007-2009» до конференції міністрів європейських країн у Лувені (квітень, 2009 рік).

На сучасному етапі реформа вищої освіти України здійснюється у двох площинах:

- національної стратегії соціально-економічного розвитку;
- співпраці та інтеграції в європейський і світовий освітній простір;

Запровадження основних положень Болонського процесу передбачає врахування національних підходів до організації навчання, змісту освіти, традицій у підготовці майбутніх фахівців з вищою освітою. У багатьох керівних європейських документах щодо розвитку вищої освіти зазначається, що університети в значній мірі повинні зберігати свої власні традиції, надбання, досвід. Тому мова не йде про пряме запровадження закордонного досвіду в навчальний процес українських університетів.

Міністерством освіти і науки, молоді та спорту особлива увага приділяється тому, щоб кожен університет, поряд із врахуванням загальних рекомендацій та порад міністерства для всіх університетів України, формував своє власне освітнє середовище, культуру організації навчання, культуру викладачів і студентів, культуру оцінювання навчальних досягнень студентів, культуру забезпечення якості підготовки майбутніх фахівців та науково-педагогічних працівників.

Представники Ради Європи, Європейської Комісії, Болонського секретаріату, які відповідають за розвиток вищої освіти в ЄПВО, зазначають, що центральні органи управління вищою освітою кожної країни-учасниці повинні сприяти підтримці, консультуванню та координації діяльності університетської освіти в запровадженні положень Болонського процесу за такими основними напрямками діяльності:

- розроблення, запровадження та розвиток національної рамки кваліфікацій (НРК–NQF);
- запровадження інноваційної Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС–ECTS) та Додатка до диплома (Diploma Supplement);

- координація діяльності європейської мережі та європейського реєстру забезпечення якості (ЄМЗЯ/ЄРЗЯ – ENQA/EQAR);

- координація діяльності європейської мережі із визнання періодів і термінів навчання (ENIC-NARIC);

- розроблення процедур визнання попереднього навчання та розвиток національної рамки кваліфікацій навчання впродовж життя (LLL NQF – НРКВПЖ) з метою забезпечення індивідуальної траєкторії навчання громадян країн-підписантів Болонської декларації.

Основне завдання ЄПВО полягає в забезпеченні високого рівня якості вищої освіти і сприянні мобільності суб'єктів європейських університетів шляхом кроскультурного визнання кваліфікацій та їх профілів. На сучасному етапі розвитку ЄПВО важливим викликом є запровадження стандартів, рекомендацій і основних інструментів, що сприятимуть сумісності, порівнянності, визнанню періодів і термінів підготовки (навчання) фахівців після 2010 року, а саме:

- національної рамки кваліфікацій з визначенням основних видів економічної діяльності, галузей (напрямів) освіти, напрямів та профілів підготовки фахівців, що узгоджується із рамкою кваліфікацій ЄПВО;

- запровадження в 2009/2010 навчальному році інноваційної ECTS і її ключових документів, включаючи Додаток до диплома (DS), яка запропонована Європейською Комісією в лютому 2009 року, та єдиної для всіх вищих навчальних закладів України системи оцінювання навчальних досягнень студентів;

- запровадження трициклової системи (бакалавр, магістр, інтегрований магістр (професійна підготовка), доктор філософії PhD);

- трансформація мережі вищих навчальних закладів (інституційної структури) в університети, політехнічні університети, академії, коледжі тощо та їх розвиток відповідно до тенденцій розвитку мережі ЄПВО:

- проведення в університетах прикладних досліджень (навчання через наукові дослідження);

- трансформація університету в університет навчання впродовж життя;

- укрупнення (об'єднання) університетів, вищих навчальних закладів (як приклад, у березні 2009 року в м. Страсбург, Франція – три університети об'єдналися в один);

- вирішення проблеми формування змісту освіти за академічними та професійними кваліфікаціями із врахуванням відповідного рівня компетентності, компетенцій і результатів навчання;

- трансформація освітніх стандартів, розвиток університетських програм навчання відповідно до вимог Болонського процесу, участь в спільних проектах «ТЮНІНГ» (TUNING);

- запровадження спільних ступенів та спільних (спеціальних) програм для іноземних студентів;

- запровадження сучасних процедур визнання попереднього навчання (формального, неформального, неофіційного) та розроблення національної рамки кваліфікацій навчання впродовж життя (FQ LLL);

- запровадження соціального виміру ЄПВО вищої освіти через:

- проведення моніторингу соціального виміру в університетах;

- врахування національних традицій, підходів тощо;

- запровадження інклюзивної освіти;

- підвищення мобільності студентів і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів у двосторонньому напрямі;

- забезпечення портативності студентських грантів та позик мобільності;

- забезпечення справедливого доступу до якісної вищої освіти;

- підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів, вдосконалення їх компетенцій відповідно до сучасних вимог з метою забезпечення сталого розвитку системи вищої освіти і держави;

- розроблення і запровадження професійних стандартів як основи для модернізації державних освітніх стандартів (навчальних програм, навчальних планів) з метою підвищення якості змісту професійної освіти і навчання та приведення його у відповідність до вимог роботодавців;

- розроблення сучасних механізмів врахування потреб ринку праці з метою сприяння належному працевлаштуванню випускників;

- розвиток українських і світових культурних цінностей, орієнтація на ідеали демократії і гуманізму, які необхідні для існування та розвитку громадянського суспільства України;

- запровадження системи якості вищої освіти відповідно до стандартів та рекомендацій Європейської асоціації забезпечення якості (ENQA), що включає:

- стандарти та рекомендації щодо:

- процесів внутрішньої якості освіти ВНЗ;

- процесів зовнішньої якості освіти ВНЗ;

- процесів зовнішньої якості в агенціях із забезпечення якості;

- створення незалежних агенцій із забезпечення якості;

- приєднання національних незалежних агенцій із забезпечення якості до Європейського реєстру агенцій із забезпечення якості (EQAR). Влітку 2008 року Реєстр розпочав свою діяльність. Він діятиме відповідно до стандартів і рекомендацій Європейської асоціації забезпечення якості (ENQA). У квітні 2007 року Україна стала урядовим членом, одним із 18 країн-учасниць Болонського процесу, Європейського реєстру із забезпечення якості.

Практика європейських країн показує, що при запровадженні національної системи забезпечення якості вищої освіти надзвичайно важливо проявляти гнучкість та уникати сприйняття всіх стандартів і рекомендацій як шаблону (пам'ятки);

- створення агенції з академічного визнання і міжнародного обміну – Національного центру європейської інформаційної мережі із визнання (ENIC/NARIC);

- запровадження національної системи рейтингів вищих навчальних закладів відповідно до Берлінських принципів ранжування та національної системи класифікації університетів.

Інтеграція системи вищої освіти України в ЄПВО сприятиме:

- забезпеченню якості вищої освіти;

- визнанню періодів і термінів підготовки у ЄПВО та інших регіонах світу;
- мобільності студентів, викладачів, наукових працівників;
- забезпеченню справедливого доступу до вищої освіти;
- міцненню позицій українських університетів на національному, європейському і світовому ринку праці та ринку освітніх послуг²⁴.

Аналізуючи законодавство України в контексті інтегрування в Європейський освітній простір вищої освіти, слід зазначити, що каталізатором даного процесу є новий законопроект України «Про вищу освіту», в якому вибудовано чітку систему і послідовність інтеграції. За структурою законопроект складається з 14 розділів:

Розділ I. Загальні положення;

Розділ II. Структура вищої освіти. Документи про вищу освіту;

Розділ III. Зміст вищої освіти. Стандарти вищої освіти;

Розділ IV. Управління у галузі вищої освіти;

Розділ V. Вищі навчальні заклади;

Розділ VI. Управління вищим навчальним закладом;

Розділ VII. Організація навчального процесу;

Розділ VIII. Суб'єкти навчального процесу;

Розділ IX. Наукові ступені та вчені звання наукових і науково-педагогічних працівників;

Розділ X. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у вищих навчальних закладах;

Розділ XI. Фінансово-економічні відносини в системі вищої освіти;

Розділ XII. Міжнародне співробітництво;

Розділ XIII. Відповідальність за порушення законодавства про вищу освіту;

Розділ XIV. Прикінцеві положення.

Новий законопроект активізував роботу з інтегрування вищої освіти України в Європейський освітній простір і має потужну

²⁴Там само.

мотивацію «європеїзації» української освітньої системи, – відмічав Д.В.Табачник, – елементами якої, зокрема, є²⁵:

а) припинення безконтрольного зростання кількості вищих навчальних закладів та сертифікації ними все нових нібито «модних», але непрофільних для них, спеціальностей – цей процес у минулому вже зробив нас, на жаль, міжнародним посміховиськом;

Довідково. За даними Державного комітету статистики сьогодні в Україні функціонують 854 вищих навчальних заклади з них 349 – III-IV рівнів акредитації всіх форм власності та підпорядкування, з них державної форми власності 228, у тому числі 148 університетів, академій та 32 інститути.

Якщо орієнтуватися на європейський досвід, то це – невиправдано багато.

Водночас, зокрема в Італії на 60 мільйонів населення припадає 65 університетів, у Франції на 63 мільйони – 41, в Іспанії на 45 мільйонів – 60, у Великій Британії на майже 61 мільйон – 142, а в Україні на 47 мільйонів – 228 ВНЗ III-IV рівнів акредитації (державної форми власності)!

Враховуючи зазначене та з метою приведення мережі вищих навчальних закладів України до європейської практики, міністерством пропонується здійснювати оптимізацію мережі у два етапи:

- *на першому етапі провести передачу вищих навчальних закладів, підпорядкованих міністерствам і відомствам, до сфери управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту;*
- *на другому етапі провести укрупнення вищих навчальних закладів шляхом їх об'єднання та створення університетів регіонального типу.*

²⁵Дмитро Табачник. Повернення в сучасність. До нової державної політики у сфері освіти // «2000». – №8(547), 25 лютого – 3 березня 2011 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://2000.net.ua/2000/aspekty/obrazovanie/71919>

Президент України у щорічному посланні наголошував на тому, що всій країні зрозуміло – сотні університетів, які імітують підготовку, але не дбають про якість знань, не мають права на існування. Маленький, приречений на «безплідне» існування, вищий навчальний заклад має увійти до складу найкращого університету. Це і є головною ідеєю розвитку та формування освітньої мережі²⁶.

б) сполучення освіти і науки, концентрація державних та інших доступних ресурсів розвитку в руках провідних – як сьогодні, так і історично – вищих навчальних закладів, які відомі загальнонавчальними науковими досягненнями;

в) поступове приведення державного замовлення у відповідність із справжніми потребами бюджетного сектору, а також вивчення можливостей стратегічного прогнозування потреб ринку праці;

г) деідеологізація – очищення від «мугабістських» спотворень у викладанні історії та літератури, акцентування багатогранності української ідентичності та культурної спадщини, виховання громадянськості, зокрема – і як ключового елемента загальноєвропейської макроідентичності;

д) пропаганда суспільстві необхідних вже сьогодні в історичному і міжнародному ринку праці інженерно-технічних спеціальностей і надання відповідної підтримки культивуючим їх вузам;

е) аналіз можливостей створення і розвитку кількох т. з. «здвоєних програм» (на рівні бакалаврату, магістрату і докторату - Ph.D., «доктора філософії») – з провідними університетами країн ЄС, концентрація уваги на сфері поширення викладання іноземних мов.

У проекті нового Закону України «Про вищу освіту» чітко аргументовані принципи і механізми розвитку міжнародного співробітництва у цій галузі (Р.12, ст.69-70), що є важливим чинником інтеграції у Європейський освітній простір.

²⁶ Аномалія для Європи: в Україні на 47 мільйонів – 854 вищих навчальних закладів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lp.edu.ua/index.php?id=527&no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=2313

Держава на виконання статті 9 Конституції України, з метою гармонізації національних законодавчих та інших нормативно-правових актів України у галузі вищої освіти й імплементації найважливіших положень загальновизнаних міжнародних документів на Європейському просторі вищої освіти, підтверджує пріоритетність норм міжнародних договорів і угод, які підписуються від імені України²⁷.

З метою розвитку міжнародного співробітництва у галузі вищої освіти і науки та інтеграції до світового освітнього простору держава сприяє:

- впровадженню механізмів гарантії якості вищої освіти для створення необхідної взаємодовіри, гармонізації систем оцінювання якості вищої освіти України та Європейського простору вищої освіти;

- адаптації національної рамки кваліфікацій до Європейської Рамки кваліфікацій для забезпечення прозорості кваліфікацій, академічної та професійної мобільності в Європейському просторі вищої освіти;

- співпраці з Європейською мережею національних центрів інформації про академічні мобільність та визнання;

- просуванню на міжнародному ринку результатів наукових, технічних, технологічних та інших розробок вищих навчальних закладів, продаж їх патентів та ліцензій;

- залученню коштів міжнародних фондів, установ, громадських організацій тощо для виконання у вищих навчальних закладах наукових, освітніх та інших програм.

Держава здійснює заходи щодо розвитку та зміцнення взаємовигідного міжнародного співробітництва у галузі вищої освіти і науки в рамках двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів і угод.

²⁷Проект Закону України «Про вищу освіту» (нова редакція). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011 р.

Держава створює умови для міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів усіх форм власності, наукових, проектних, виробничих, клінічних, медико-профілактичних, культурно-освітніх організацій і установ, які забезпечують функціонування та розвиток системи вищої освіти і науки, органів управління вищою освітою шляхом бюджетного фінансування, надання пільг зі сплати податків та зборів (обов'язкових платежів), пов'язаних із закупівлею та ввезенням на митну територію України навчального, наукового та виробничого обладнання, приладдя та матеріалів для здійснення освітньої, наукової та науково-технічної діяльності.

Основні напрями міжнародного співробітництва в галузі вищої освіти такі²⁸:

1. Вищі навчальні заклади мають право здійснювати міжнародне співробітництво, укладати договори про співробітництво, встановлювати прямі зв'язки з вищими навчальними закладами іноземних держав, міжнародними організаціями, фондами тощо, відповідно до законодавства України.

2. Головними напрямками міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів є:

- участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного і міжуніверситетського обміну студентами, аспірантами, педагогічними, науковими та науково-педагогічними працівниками;

- проведення спільних наукових досліджень;
- організація міжнародних конференцій, симпозіумів, конгресів та інших заходів;

- участь у міжнародних освітніх та наукових програмах;
- спільна видавнича діяльність;
- надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої та післядипломної освіти, іноземним громадянам в Україні;

- створення спільних освітніх і науково-дослідних програм з іноземними вищими навчальними закладами та видача документів про освіту;

²⁸Там само.

– відрядження за кордон педагогічних, наукових та науково-педагогічних працівників для викладацької та наукової роботи відповідно до міжнародних договорів України, а також прямих договорів вищих навчальних закладів з іноземними партнерами;

– залучення педагогічних, наукових та науково-педагогічних працівників іноземних вищих навчальних закладів для участі у педагогічній, науковій та науково-педагогічній роботі у вищих навчальних закладах України;

– сприяння академічній мобільності студентів, які навчаються за спільними з іноземними вищими навчальними закладами програмами.

3. При здійсненні міжнародного співробітництва у сфері застосування цього закону використовується українська та інші мови.

Потужною основою для впровадження в життя положень нового проекту Закону «Про вищу освіту» є конкретна турбота про нього уряду та Президента України. Свідченням цього є те, що у квітні Кабінетом Міністрів України затверджено чотири вкрай важливі для освіти державні програми: Державну цільову соціальну програму розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, Державну цільову програму підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 року, Державну цільову програму впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» та Державну цільову програму розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки²⁹.

Теми доповідей та рефератів

1. Нормативно-правове забезпечення інтегрування України в Європейський освітній простір.

²⁹Дмитро Табачник: у квітні Урядом затверджено чотири важливі для освіти державні програми // офіційний сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/newstmp/2011/28_04/14/

2. Еволюція Болонського процесу та його організаційно-правове забезпечення в Україні.
3. Проблеми адаптації вищої освіти України до європейських стандартів і принципів Болонського процесу.
4. Гальмівні чинники інтеграції вітчизняної вищої освіти в Європейський освітній простір.
5. Напрями вдосконалення освітньої системи України у світлі Болонського процесу.
6. Формування єдиного освітнього і наукового простору: природа та проблеми його суперечностей.
7. Сучасні тенденції розвитку професійної компетентності фахівців: європейський та національний виміри.
8. Формування загального розуміння змісту кваліфікацій та структур ступенів. Європейський досвід з точки зору компетенцій.
9. Впровадження стандартів Болонського процесу в юридичній освіті України та його науково-методичне забезпечення.
10. Психолого-педагогічні аспекти фахової майстерності викладача вищого навчального закладу в контексті Болонського процесу.
11. Методологічні засади інноваційних процесів у системі вищої освіти України.
12. Модернізація процесу вивчення іноземних мов у контексті Болонського процесу: європейський досвід.
13. Міжнародне співробітництво вищих навчальних закладів як складова інтегрування в Європейський освітній простір.
14. Стан реалізації принципів Болонської декларації у ВНЗ Словаччини, Польщі, Румунії, Угорщини.

Перелік питань для самостійного аналізу та контролю знань

1. Охарактеризуйте основні завдання, принципи та етапи адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.
2. Яка назва нормативно-правового акту, на підставі якого Україна приєдналась до Болонського процесу?
3. Під час якої конференції з проблем формування єдиного Європейського освітнього простору Україна приєдналась до цього процесу?

4. Яка роль «Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Союзом» у процесі адаптації законодавства України до законодавства ЄС?
5. Яка мета адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу?
6. Які нормативно-правові документи стали основою при формуванні Європейського освітнього простору?
7. Які нормативно-правові документи стали основою участі України у формуванні єдиного Європейського освітнього простору?
8. Які основні етапи впровадження загальнодержавної Програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу?
9. Що декларує правова система Європейського Союзу *Acquis communautaire*?
10. Назвіть основні інституціональні органи, що координують процес адаптації законодавства України до законодавчих норм ЄС.
11. Визначте основні завдання Координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.
12. Які основні завдання покладені на Державний департамент з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу?
13. Що зроблено Україною на шляху інтеграції до Європейського освітнього простору?
14. Назвіть сучасні проблеми української вищої школи у контексті впровадження Болонського процесу.
15. Охарактеризуйте основні завдання Європейського простору вищої освіти (ЄПВО).
16. Інтеграція системи вищої освіти України в ЄПВО дасть змогу...
17. Які основні завдання нового проекту Закону України «Про вищу освіту»?
18. Яку роль відіграє новий проект Закону України «Про вищу освіту»?
19. Які статті проекту нового Закону України «Про вищу освіту» присвячені розвитку міжнародної співпраці вищої школи України з іншими країнами?

20. Як Ви розумієте терміни «формування Європейського освітнього простору» та «інтегрування до єдиного Європейського освітнього простору?»

Список рекомендованої літератури

1. Актуальні аспекти реалізації євроінтеграційних прагнень України: Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції (м.Ужгород, 29-30 листопада 2007 р.) / Відп. ред. І.В.Артьомов. – Ужгород: Ліра, 2008. – 390 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 9).
2. Артьомов І., Гомонай Н. Взаємне визнання дипломів – необхідна умова створення єдиного Європейського освітнього простору / І.Артьомов. Н.Гомонай / Інтеграція в Європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – С. 128. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).
3. Артьомов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: навчальний посібник: у 2 кн. – Ужгород: Ліра, 2008. – Кн. 1. – 476 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 11).
4. Білак Д. Оволодіння іноземними мовами – важлива вимога підготовки фахівців в умовах Болонського процесу / Д.Білак / Інтеграція в Європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – С.152 – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).
5. Болонський процес. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.asta.edu.ua/acadamy/other/bolon.php>
6. Ващук О., Дубів О., Нелюбов В. Система моніторингу знань студентів у Закарпатському державному університеті / О.Ващук, О.Дубів, В. Нелюбов / Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. – Вип.3. – Ужгород: ЗақДУ, 2010. – С. 252.

7. Ващук Ф.Г. З практики роботи Закарпатського державного університету щодо наукового забезпечення процесу інтеграції в Європейський освітній простір / Ф.Г.Ващук / Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. – Вип.3. – Ужгород: ЗақДУ, 2010. – С. 217.
8. Ващук Ф., Ващук О. Міжнародне співробітництво як пріоритет освітньої стратегії Закарпатського державного університету / Ф.Ващук, О.Ващук / Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – С.448 – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).
9. Ващук Ф.Г. Наукове забезпечення процесу інтеграції в Європейський освітній простір: з практики роботи Закарпатського державного університету / Ф.Г.Ващук / Інтеграція в Європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – С.6 – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).
10. Ващук Ф.Г. Перехід до інноваційних технологій у вищій школі – вимога часу / Інтеграція в Європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – С.290 – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).
11. Взаємодія держави та громадянського суспільства в Україні в контексті проведення євроінтеграційної політики / М.С.Калина // Теорія та практика держ. упр. – 2005. – Вип. 2.
12. Вовканич І., Свеженцева О. Формування професійної компетентності майбутніх міжнародників в умовах інтеграції в Європейський освітній простір / І.Вовканич, О.Свеженцева / Інтеграція в Європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – С. 217. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).
13. Вступ до європейського права: Укр. вид. у співпраці з О.Андрійчуком / П.Свобода/ – К.: К.І.С., 2006. – 280 с.

14. Вульф, Ерік Р. Європа і народи без історії. – К., 2004.
15. Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. – Вип.1. – Ужгород: Ліра, 2009. – 312 с.; Вип.2. – Ужгород: ЗақДУ, 2010. – 320 с.; Вип.3. – Ужгород: ЗақДУ, 2010. – 372 с.
16. Дейвіс Н. Європа: Історія. – К., 2000.
17. Державне управління в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України: історія, теорія, методологія (Моніторинг наукових досліджень і розробок): навч. посіб. / За ред. д.ф.н., проф. В.Бондаренка. – Ужгород: Ліра, 2007. – 343 с.
18. Европейский Союз и европейская интеграция // Европа : Вчера, сегодня, завтра. – М., 2002.
19. Європейська інтеграція України: поточна ситуація, завдання та пріоритети державної політики: мат. засідання «круглого столу» / за заг. ред. О.В. Снігир. – К.: НІСД, 2010. – 64 с.
20. Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи: збірник наукових праць. – Ужгород: Ліра, 2008. – 374 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 10).
21. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції / В.Посельський. – К.: Смолоскип, 2002.
22. Загальний курс європеїстики: Навч. посіб. / М.В.Гудзь, П.В.Гудзь. – Донецьк: Юго-Восток, 2006.
23. Закони України та інші нормативно-правові акти щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http // www.zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua).
24. Інтеграція в Європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – 560 с. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).
25. Ісакова В. Вдосконалення українського законодавства в умовах інтеграції в європейське співтовариство // Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції за різними юридичними напрямками. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lex-line.com.ua>
26. Кампов Л. Модернізація процесу вивчення іноземних мов у

- контексті Болонського процесу: європейський досвід / Л.Кампов / Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – С. 415. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).
27. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / В.В.Копійка, Т.І.Шинкаренко; за ред. Л.В.Губерського. – К.: Знання, 2009. – 751 с.
 28. Луговий В.І. Реалізація принципів і пріоритетів Болонського процесу у вищій школі України: час дискусій і час дій / В.І.Луговий // Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. – 2009. – № 1(62).
 29. Луговий В.І. Критерій науковості у визнанні кваліфікацій вищої освіти / В.І.Луговий, Ж.В.Таланова // Лісабонська стратегія як визначальний чинник європейської інтеграції в галузі освіти і науки: збірн. наук. статей за матер. XVI Міжнар. наук.-практ. конфер. (Ужгород – Гирляни, 6-9 травня 2008 р.) / Відпов. ред. М.Полюжин; укл. К.Мовчан. – Ужгород: Ліра, 2008.
 30. Міжнародна інтеграція: навчальний посібник / І.В.Артёмов, В.Д.Бакуменко, О.М.Ващук та ін. – Ужгород: Ліра, 2009. – 472 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 14).
 31. Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навч. посіб. / І.В.Артёмов, В.Д.Бакуменко, В.Д.Бондаренко та ін. – Ужгород: Ліра, 2009. – 656 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 15).
 32. Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу. – К., 2005.
 33. Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України // Затверджено Указом Президента України від 22 квітня 2011 року № 494/2011.
 34. Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Навч. посібн.-хрестоматія: у 2 ч. / Укл. і коментар: І.В. Артёмов, Д.В.Вітер, Л.І.Загайнова, О.М.Казакевич, О.М.Руденко. – Ужгород: Ліра,

2007. – Ч. 1. – 452 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип.5).
35. Основи європейської та євроатлантичної інтеграції України: навч. посіб. / В.В.Говоруха, В.Г.Бульба, Ю.П.Сурмін та ін.; За заг. ред. академіка НАН України, д.т.н. В.П.Горбуліна. – К.: ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2006. – 416 с.
 36. Передрій О. Соціально-економічні аспекти входження України в європейський і світовий науково-освітній простір / О.Передрій / Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – С. 58. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).
 37. План першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу на 2011 рік // Затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 червня 2011 року № 612-р.
 38. Полюжин М. Лісабонська конвенція як першоджерело Болонського процесу / М.Полюжин / Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – С.43. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).
 39. Посельський В. Конституційний устрій Європейського Союзу. – К., 2005.
 40. Послання Президента України Віктора Януковича до українського народу // Експертна доповідь НІСД «Україна ХХІ століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukraine.be/data/upload/publication/belgium/ua/51334/president1.pdf>
 41. Право Європейського Союзу: підруч.; пер.з англ. / А.Татам; ред. В.І.Муравйов. – К.: Абрис; Будапешт: COLPI/OSI, 1998.
 42. Суліма Є.М., Шепелев М.А. Глобалістика: підручник / Є.М.Суліма, М.А.Шепелев. – К.: Вища школа, 2010. – 544 с.
 43. Табачник Д.В. Мир без України? – Харьков: Фолио. 2009. – 540 с.
 44. Таланова Ж.В. Взаємозв'язок підготовки кадрів вищої кваліфікації і дослідницько-інноваційного потенціалу в регіонах України та

- країнах ОЕСР: статистично-кореляційний і порівняльний аналіз / Ж.В.Таланова // Вища освіта України. – 2009. – № 1.
45. Трачук А. Проблеми форм і методів удосконалення підготовки і перепідготовки кадрів місцевої влади: європейський досвід / А.Трачук / Інтеграція в Європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – С 146 – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).
 46. Україна ХХІ століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації //Експертна доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до послання Президента України В.Януковича до українського народу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/Poslannya_2010/3.pdf
 47. Українсько-європейський дорадчий центр з питань законодавства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ueplac.kiev.ua>
 48. Україна на перехресті геополітичних інтересів: актуальні аспекти проблеми: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної конференції (м.Ужгород, 5-6 грудня 2006 р.) / Відп. ред. І.В.Артёмов. – Ужгород: ЗақДУ, Ліра, 2007. – 346 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 3).
 49. Шемятенков В.Г. Европейская интеграция. Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2003.
 50. European Commission. Growth and Jobs. Background. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/growthandjobs/>
 51. The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bologna2009benelux.org>

Розділ 3
КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ
ФОРМУВАННЯ ЄДИНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Глобальні інтеграційні процеси сучасного світу – об’єктивна тенденція розвитку усіх сфер суспільного життя³⁰. Всеохоплюючий характер цих процесів вимагає вироблення управлінських критеріїв на новому етапі розвитку суспільства. Адаже процеси глобалізації торкнулися не лише суспільного виробництва, а і культури та духовного життя, освітньої та наукової сфер, ставши визначальними факторами формування способу та якості життя усього світу та окремих державно-організованих суспільств.

Саме тому нагальною вимогою часу стала підготовка фахівців нової генерації, здатних творчо мислити, швидко орієнтуватися у сучасному насиченому інформаційному просторі, приймати нестандартні рішення, вчитися і розвиватися протягом усього життя. На початку ХХІ ст. значно підвищились вимоги до якості освіти і підготовки фахівців. Сьогодні потрібна освіта, що постійно оновлюється – знаннями, технологіями, засобами навчання, організаційними та управлінськими підходами. Саме така освіта є інноваційною, тобто її суть можна передати словами: «Не наздоганяти минуле, а створювати майбутнє»³¹.

Тож не дивно, що на початку ХХІ ст. освіта стала об’єктом пріоритетної уваги міжнародної спільноти. Проявом цієї тенденції став початок нового етапу європейської освітньої політики, що був оформлений в рамках програми «**Освіта та професійна підготовка 2010**», затвердженої ще у травні 2000 р. на засіданні Єврокомісії у Лісабоні.

³⁰Суліма Є.М., Шепелев М.А. Глобалістика: підручник / Є.М.суліма, М.А.Шепелев. – К.: Вища школа, 2010. – 544 с.

³¹Вашук Ф.Г. Перехід до інноваційних технологій у вищій освіті – вимога часу // Інтеграція в Європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф.Г.Вашука. – Ужгород: ЗакДУ. 2011. – С.290 – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип.16)

Відомо, що концепція якості вищої освіти синтезує частинні концепції, розроблені в рамках Болонського процесу й системно об'єднані однією метою. Основи Болонського процесу в Європі закладені після Другої світової війни прийняттям «Європейської конвенції про еквівалентність дипломів (1953 р.)» і протоколу до неї (1964 р.), Європейської конвенції про еквівалентність періодів університетської освіти (1956 р.), «Європейської конвенції про академічне визнання університетських кваліфікацій» (1959 р.), «Конвенції про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту і вчених ступенів у державах Європейського регіону» (1979 р.), «Європейської конвенції про загальну рівнозначність термінів університетської освіти» (1990 р.), і «Конвенції про визнання кваліфікацій», яка стосується вищої освіти в Європейському регіоні.

Підписання Європейської культурної конвенції **19 грудня 1954 р.** стало базовим етапом для розвитку Болонського процесу. Названа Конвенція держав-членів Ради Європи визначала, що метою укладення Загальної європейської культурної програми є «...заохочення громадян усіх держав-членів та громадян інших європейських держав... до вивчення мов, історії та культури інших країн» задля досягнення більшого єднання між її членами і збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, що є спільним надбанням.

Ідеї цього культурного об'єднання європейських країн та університетів зокрема отримали розвиток у Великій хартії університетів.

Виходячи з цього, Сторони погодились у міру можливості вживати заходів та докладати зусиль для:

– «збереження національного внеску до загальної культурної спадщини Європи і сприяння його збільшенню» (ст.1);

– заохочення «вивчення своїми громадянами мов, історії і культури інших Договірних Сторін і надання цим Сторонам можливості для сприяння такому вивченню на її території» (п. а. ст.2),

– «сприяння вивченню своєї мови або своїх мов, історії і культури на території інших Договірних Сторін і надання громадянам цих Сторін можливості для такого вивчення на її території» (п.в ст. 2).

У рамках Ради Європи вони зобов'язались проводити взаємні консультації з метою здійснення спільних дій, що сприятимуть культурним заходам, які становлять взаємний інтерес, сприяти пересуванню осіб та предметів, які мають культурну цінність, і обміну ними.

Ідеї цього культурного об'єднання європейських країн та університетів зокрема отримали розвиток у **Великій Хартії університетів** (Magna Charta Universitatum). Пропозиція про її прийняття була ініційована Болонським університетом, який у 1986 р. направив її найстарішим університетам Європи, і останні сприйняли її позитивно.

Цьому сприяло і те, що програмні ідеї Хартії розроблялися університетами без участі інститутів політичної влади і спиралися на фундаментальні цінності європейських університетських традицій. Підсиленню ідей зміцнення зв'язків між вищими навчальними закладами сприяло і долучення до цього процесу неєвропейських університетів.

Для розробки проекту Хартії на зустрічі в Болоньї (**червень 1987 р.**) делегати 80 європейських університетів створили раду з восьми членів – керівників провідних європейських університетів та представників Ради Європи. Розробка проекту була завершена в січні 1988 р в Лісабоні.

25 травня 1998 р. міністри вищої освіти Великобританії, Німеччини, Франції та Італії в Парижі на цій основі прийняли Спільну **Сорбонську декларацію** «Про гармонізацію архітектури європейських систем вищої освіти». Вони заявили, що *«Європа – це не тільки євро, банки і економіка: вона повинна стати також і Європою знань»*, що вимагає будувати і підсилювати інтелектуальну, культурну, соціальну та технічну базу континенту, основою яких є університети, яким і належить вирішальна роль у такому розвит-

ку». Наголошувалось також, що період істотних змін в освіті і умовах праці в Європі вимагає урізноманітнення шляхів становлення професійної кар'єри, диктує необхідність навчання і професійної підготовки протягом усього життя. Це потребує і пошуку нових систем освіти, збільшення можливостей реалізації потенціалу вищої школи.

В цих умовах відкритий простір європейської вищої освіти, з одного боку, створює перспективи для збереження відмінностей, а з іншого – вимагає зусиль для подолання бар'єрів розробки програм для розширення мобільності та зближення учасників цього процесу. В цих умовах актуальною стала потреба створення системи, що забезпечує **взаємне визнання різних систем освіти на основі міжнародного порівняння їх еквівалентності**.

Гнучкість цієї системи може бути досягнута через використання семестрів та кредитів (за схемою ECTS), що створює можливість їх співставлення для тих, хто обирає первинну освіту або продовження навчання в різних європейських університетах чи хотів би отримати ступінь протягом життя в будь-який час, на будь-якому етапі життя і в будь-якому університеті.

Ці ідеї Сорбонської декларації були покладені в основу Великої Хартії, прийнятої в Болоньї **9 червня 1999 р.** на урочистостях з нагоди 900-ї річниці найстарішого в Європі Болонського університету – фундатора і провісника сучасної системи європейської вищої освіти. **Велику Хартію підписали ректори 430 університетів – учасники урочистостей, у тому числі 4-х університетів України.**

З цієї нагоди представник Болонського університету підкреслив: *«Європа вже існує, її мешканці протягом століть поділяли спільні інституції, до яких належать і університети. Університети є інтелектуальними центрами минулого та майбутнього, що мають спільні цілі та методологію здобуття знань – чи то практичних, чи теоретичних».*

У вересні 2001 р. було створено Наглядову раду (Observatory) Великої Хартії університетів. **Сьогодні до неї приєдналося 530 університетів світу, серед яких 30 українських.** До Болонської

декларації приєдналися 45 європейських країн включно з Україною.

У Комюніке учасників конференції підтверджувалась готовність країн-учасниць координувати в рамках Болонського процесу **«політику зі створення Загальноєвропейського простору вищої освіти (ЗПВО) до 2010 р.»** та допомагати країнам, що приєдналися до цього процесу, в реалізації його цілей.

Визначалися і ближні цілі та завдання (на період до 2007 р.), у т. ч.:

- впровадження стандартів і принципів забезпечення якості;
- впровадження національних кваліфікаційних рамок;
- присудження та визнання подвійних дипломів, зокрема на рівні доктора;
- створення можливостей для гнучких траєкторій навчання у сфері вищої освіти, включаючи процедури визнання попереднього навчання.

Виходячи з цього, **Комюніке визначило намір створити до 2010 р. загальноєвропейський простір вищої освіти, забезпечити вагомий внесок у створення суспільства, заснованого на знаннях, принципах якості та прозорості при збереженні національних цінностей та розмаїття культур.**

Для досягнення цих завдань було визначено курс на:

- партнерство між ВНЗ України та зарубіжних країн ;
- інтенсифікацію діалогу між державними установами, приватними підприємствами та іншими інститутами суспільства з метою підвищення можливостей працевлаштування випускників з кваліфікацією бакалавра, у тому числі на державній службі;
- поліпшення якості знань на основі використання нових методик навчання та наукової роботи;
- залучення студентів до міжнародної співпраці;
- поліпшення якості внутрішніх механізмів контролю та їх взаємозв'язку із зовнішніми системами;

- ратифікації Лісабонської конвенції про визнання кваліфікації з вищої освіти та періодів навчання, виконання принципів та їх інкорпорацію в національне законодавство;
- підтримку доповнень Лісабонської конвенції про визнання подвійних дипломів, двох або більше країн ЗПВО;
- можливості подальшого впровадження навчання протягом усього життя³².

Враховуючи важливість нормативно-правової основи формування Європейського простору вищої освіти, у цьому розділі коментуються концептуальні положення документів, що розкривають сутність, основні напрями та етапи даного процесу і є рушійною силою для подальшого розвитку європейської освіти в умовах глобалізації світових процесів.

3.1. Основні тенденції створення Зони європейської вищої освіти: від Лісабону до Болоньї (1997-1999 рр.)

Проблеми формування єдиного Європейського освітнього простору знайшли широку аудиторію фахівців у **Лісабоні (1997 р.)**, де була прийнята **Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні**³³. У ній відзначалось, що:

- вища освіта має відігравати дуже важливу роль в утвердженні миру, взаєморозуміння і терпимості, у формуванні взаємної довіри між народами та країнами,
- визнання курсів навчання, свідоцтв, дипломів і звань, отриманих в іншій країні європейського регіону, є важливим засобом сприяння академічній мобільності між Сторонами,

³²Олексик Х.М. Еволюція Болонського процесу та його організаційно-правове забезпечення в Україні // Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред.. Ф.Г.Вашука. – Ужгород: ЗакДУ. 2011. – С.69 – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип.16)

³³Лісабонська конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua/docs/cets/cets165.htm>

- надаючи важливого значення принципу самостійності закладів освіти, усвідомлюється необхідність підтримки і захисту цього принципу,

- справедливе визнання кваліфікацій є ключовим елементом права на освіту та обов'язком суспільства, беручи до уваги конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО з питань академічного визнання в Європі:

Європейську конвенцію про еквівалентність дипломів, які надають допуск до університетів (1953 рік, ETS No. 15), та Протокол до неї (1964 рік, ETS No. 49),

Європейську конвенцію про еквівалентність періодів навчання в університетах (1956 рік, ETS No. 21),

Європейську конвенцію про академічне визнання університетських кваліфікацій (1959 рік, ETS No. 32),

Конвенцію про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в державах європейського регіону (1979 рік),

Європейську конвенцію про загальну еквівалентність періодів навчання в університетах (1990 рік, ETS No. 138).

У Концепції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні розроблені чіткі положення про забезпечення механізмів постійного впровадження у практику принципів цієї Конвенції, а саме:³⁴

доступ (до вищої освіти) – право кандидатів, що задовольняють встановленим вимогам, на звернення із проханням про допуск до вищої освіти та на розгляд такого прохання;

допуск (до вищих закладів і програм освіти) – акт чи система, яка дає змогу кандидатам, що задовольняють встановленим вимогам, відвідувати курс навчання з вищої освіти в тому чи іншому закладі і/або тій чи іншій програмі;

оцінка (закладів або програм) – процедура встановлення якості навчання у вищому закладі або програмі освіти;

³⁴Там само

оцінка (індивідуальних кваліфікацій) – письмова оцінка компетентним органом іноземних кваліфікацій, присуджених окремій особі;

компетентний орган з визнання – орган, якому офіційно доручено ухвалювати обов'язкові рішення про визнання іноземних кваліфікацій;

вища освіта – всі види курсів навчання чи циклів курсів навчання, професійної підготовки або підготовки до наукових досліджень післясередньоосвітнього рівня, які визнані відповідними органами Сторони такими, що належать до її системи вищої освіти;

вищий заклад освіти – заклад, що надає вищу освіту і визнаний компетентним органом Сторони як такий, що належить до її системи вищої освіти;

програма з вищої освіти – курс навчання, визнаний компетентним органом Сторони як такий, що належить до її системи вищої освіти, після закінчення якого слухачу присуджується кваліфікація з вищої освіти;

період навчання – будь-яка частина програми з вищої освіти, оцінена і документально підтверджена, яка, не становлячи повного курсу навчання за програмою, є істотним набутком знань чи навичок.

Кваліфікація:

а) **кваліфікація з вищої освіти** – будь-яке звання, диплом або інше свідоцтво, що видане компетентним органом і засвідчує успішне закінчення програми з вищої освіти;

б) **кваліфікація, що надає доступ до вищої освіти**, – будь-який диплом або інше свідоцтво, що видане компетентним органом, засвідчує успішне закінчення освітньої програми і надає власнику кваліфікації право брати участь у процедурі допуску до вищої освіти (пор. визначення терміну «доступ»);

визнання – формальне підтвердження компетентним органом якості іноземної освітньої кваліфікації для цілей доступу до навчання і/або здійснення фахової діяльності.

Умови:

а) **загальні умови** – умови, які в усіх випадках повинні задовольнятися для доступу до вищої освіти або певного рівня цієї освіти чи для здобуття певного рівня кваліфікації з вищої освіти;

б) **спеціальні умови** – умови, які на додаток до загальних умов повинні задовольнятися для отримання допуску до конкретної програми з вищої освіти чи для здобуття спеціальної кваліфікації з вищої освіти стосовно конкретної навчальної дисципліни.

Відомо, що основні тенденції щодо створення **Зони європейської вищої освіти** були сформульовані у **Сорбонській декларації «Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти» у травні 1998 року у м. Париж³⁵**. У **Спільній декларації про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти** зазначалось, що відкрита Зона європейської вищої освіти несе багатство позитивних перспектив, звичайно ж, з повагою до «наших відмінностей», але вимагає, з іншого боку, продовження зусиль з ліквідації бар'єрів і розробки таких рамок для викладання та навчання, які розширили б мобільність і зробили співпрацю ближчою, ніж будь-коли.

Міжнародне визнання і привабливий потенціал наших систем освіти безпосередньо пов'язані з їх зовнішньою та внутрішньою зрозумілістю. Здається, що з'являється необхідність в системі, в якій для міжнародного порівняння і еквівалентності повинні існувати два основні цикли: **доступневий та післяступневий**.

Студенти **доступневого циклу** повинні мати доступ до диверсифікованих програм, що включають можливість міждисциплінарних занять, розвиток знань з іноземних мов та використання нових інформаційних технологій.

Міжнародне визнання першого ступеня як відповідного певному рівню кваліфікації важливе для успіху цієї спроби, в якій ми хотіли б зробити наші схеми вищої освіти зрозумілими для всіх.

³⁵Сорбонська декларація «Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sumy.molod.eu/index.php/useful-information/58-bologna-process/84-bologna-process>

У післяступеневому циклі повинен бути вибір між коротшою за тривалістю програмою отримання ступеня магістра і більш тривалою програмою отримання докторського ступеня з можливістю переходу від однієї програми до іншої. І в першій, і в другій програмах відповідний акцент повинен бути зроблений на дослідницькій та самостійній роботі.

Студенти як доступного, так і післяступеневого циклів повинні заохочуватися до того, щоб проводити принаймні один семестр в університетах поза своєю власною країною. У той же час все більша кількість викладацького та дослідницького персоналу повинна працювати в європейських країнах, відмінних від своєї власної. Підтримка Європейським Союзом, що зростає, мобільності студентів та викладачів повинна використовуватися повністю.³⁶

Після того, як Сорбонська декларація визначила центральну роль університетів у розвитку європейських культурних цінностей і обґрунтувала створення Зони європейської вищої освіти як основного шляху розвитку мобільності громадян із можливістю їх працевлаштування, надзвичайно важливою подією стала **Спільна заява європейських міністрів освіти від 18-19 червня 1999 р. у м. Болонья «Зона європейської вищої освіти»**. **Болонська декларація**³⁷ стала стратегічним орієнтиром на шляху формування єдиного освітнього простору в Європі.

У прийнятому в Болоньї документі особлива увага приділена основним принципам формування **Зони європейської вищої освіти**, а також сформульовані першочергові цілі для просування європейської системи вищої освіти цілим світом³⁸, зокрема:

³⁶Болонська декларація «Зона європейської вищої освіти: спільна декларація європейських міністрів освіти». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nau.edu.ua/uk/EduProcess/Bologna/TextBologna/>

³⁷Там само.

³⁸Болонська декларація «Зона європейської вищої освіти: спільна декларація європейських міністрів освіти». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nau.edu.ua/uk/EduProcess/Bologna/TextBologna/>

– прийняття системи впровадження Додатка до диплома, з метою сприяння працевлаштуванню європейських громадян і міжнародній конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти;

– прийняття системи, заснованої на двох ключових навчальних циклах: додипломного та післядипломного. Доступ до другого циклу навчання буде вимагати успішного завершення першого, який має тривати щонайменше три роки. Ступінь, що присвоюється після завершення першого циклу, має бути затребуваний на європейському ринку праці як кваліфікація відповідного рівня. Кінцевим результатом другого навчального циклу має бути ступінь магістра та/або доктора, як у багатьох європейських країнах;

– впровадження системи кредитів на зразок Європейської системи трансферу оцінок (ECTS) як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів. Кредити можуть бути отримані також поза межами вищих навчальних закладів, включаючи навчання протягом усього життя, за умови їхнього визнання з боку зацікавлених університетів;

– сприяння мобільності шляхом усунення перешкод ефективному здійсненню вільного пересування, звертаючи увагу на:

- забезпечення студентам доступу до можливості отримання освіти та практичної підготовки, а також до відповідних послуг;
- забезпечення визнання та зарахування часу, який викладач, дослідник або особа з числа адміністративного персоналу витратили на проведення досліджень, викладання та стажування в європейському навчальному закладі зі збереженням їхніх прав, встановлених законом;

– сприяння європейському співробітництву щодо забезпечення якості освіти з метою вироблення порівняльних критеріїв та методологій;

– сприяння необхідним європейським поглядам у галузі вищої освіти, зокрема щодо розробки навчальних планів, співробітництва між освітніми закладами, схем мобільності, спільних програм навчання, практичної підготовки та проведення наукових досліджень.

У період з 1998 по 2003 рр. у рамках Болонського процесу були виділені **основні підходи та етапи формування Зони європейської вищої освіти** і сформульовані 6 ключових позицій:

1. Уведення двоциклового навчання. Фактично пропонується ввести два цикли навчання: 1-й – до одержання першого академічного ступеня і 2-й – після його одержання. При цьому тривалість навчання на 1-му циклі має бути не менше 3-х і не більше 4-х років. Навчання впродовж другого циклу може передбачати отримання ступеня магістра (через 1-2 роки навчання після одержання 1-го ступеня) і/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7-8 років).

2. Запровадження кредитної системи. Пропонується запровадити в усіх національних системах освіти систему обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах. За основу пропонується прийняти ECTS (Європейська система перезарахування кредитів (залікових одиниць трудомісткості)), зробивши її нагромаджувальною системою, здатною працювати в рамках концепції «навчання впродовж усього життя».

3. Контроль якості освіти. Передбачається організація акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що отримали випускники. Одночасно будуть встановлені стандарти транснаціональної освіти.

4. Розширення мобільності. На основі виконання попередніх пунктів передбачається істотний розвиток мобільності студентів. Окрім того, ставиться питання про розширення мобільності викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців.

5. Забезпечення працевлаштування випускників. Одним із важливих принципів Болонського процесу є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників повинні бути застосовані і практично використані на

користь усієї Європи. Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплома, який рекомендований ЮНЕСКО.

6. Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із головних завдань, що має бути вирішене в рамках Болонського процесу, є залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу. Вважається, що введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення, легкодоступних кваліфікацій тощо сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти³⁹.

3.2. Формування майбутнього Європейського простору вищої освіти: від Саламанки до Берліну (2001-2003 рр.)

Наступним кроком Європейської Спільноти до створення Зони європейської вищої освіти стала **Конференція європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій 29-30 березня 2001 року у м. Саламанка**, в якій взяли участь представники майже 300 європейських вищих навчальних закладів з метою підготувати свої пропозиції до пражської зустрічі міністрів вищої освіти країн, які брали участь у Болонському процесі. Значення цього форуму в тому, що його учасники домовилися про цілі, принципи та пріоритети. Перш за все слід, на нашу думку, звернути увагу на такі **принципи, як**⁴⁰:

Автономія з відповідальністю

Розвиток потребує, щоб у європейських університетів була можливість діяти відповідно до керівного принципу автономії у поєднанні з відповідальністю. Як автономні і відповідальні юридичні,

³⁹Болонська декларація «Зона європейської вищої освіти: спільна декларація європейських міністрів освіти». [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://ua.textreferat.com/referat-13196-1.html>

⁴⁰Спільний документ конференції європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/salamanca_convention.pdf

освітні й соціальні об'єкти вони підтверджують свою прихильність принципам Magna Charta Universitatum 1988 року і, зокрема, академічній свободі. Тому університети повинні мати право формувати свою стратегію, вибирати свої пріоритети в навчанні й провадженні наукових досліджень, витратити свої ресурси, профілювати свої програми й встановлювати свої критерії для прийому професорів і студентів. Європейські вищі навчальні заклади готові до конкуренції вдома, у Європі й у світі, але для цього вони мають нагальну потребу в організаційній свободі, зрозумілих і доброзичливих рамках регулювання й достатньому фінансуванні. За протилежного випадку вони не будуть мати можливості для співпраці й змагання. Плани завершення створення Зони європейської вищої освіти залишаться невиконаними або спричинять нерівноправність конкуренції, якщо в багатьох країнах будуть здійснюватися безпосереднє регулювання, детальний адміністративний і фінансовий контроль стосовно вищої освіти.

Конкуренція, що підтримує якість вищої освіти, не відкидає співробітництва і не може бути зведена до концепції комерції. Університети в деяких країнах Європи знаходяться ще не в тому становищі, щоб конкурувати на рівних, перебуваючи, зокрема, вічно-віч із небажаним впливом інтелекту у межах Європи.

Освіта як відповідальність перед суспільством

Зона європейської вищої освіти повинна будуватися на європейських традиціях відповідальності освіти перед суспільством; на широкому й відкритому доступі як до доступеневого, так і післяступеневого навчання; на освіті для розвитку особистості й навчанні протягом усього життя; на громадянстві як короткочасної, так і тривалої соціальної доцільності.

Вища освіта, ґрунтована на наукових дослідженнях

Оскільки наукові дослідження є рушійною силою вищої освіти, то й створення Зони європейської вищої освіти має відбуватися одночасно й паралельно зі створенням Зони європейських наукових досліджень.

Організація диверсифікації

Європейська вища освіта завжди була різноманітною у частині мов, національних систем, типів інститутів, орієнтації профілів підготовки та навчальних планів. У той же час її майбутнє залежить від спроможності організувати цінне розмаїття так ефективно, щоб мати позитивні результати, а не труднощі, гнучкість, а не непрозорість. Вищі навчальні заклади хочуть користуватися конвергенцією, – зокрема, у загальних поняттях, загальнодоступних у цій предметній галузі поза кордонами – і мати справу з розмаїттю як з активом, а не як причиною для невизнання або винятку.

Ключовими питаннями конференції у Саламанці були також проблеми якості як формування довіри; сумісності; мобільності; сумісних кваліфікацій на доступневу і післяступеневому рівнях; привабливості. Усі вищі навчальні заклади – учасники конференції – звернулися до урядів з проханням полегшувати і заохочувати зміни, забезпечувати рамки для координації і керівництва зближенням із врахуванням національних і європейських особливостей. Вони підтвердили свою здатність і готовність ініціювати і підтримувати прогрес спільними зусиллями:

- здійснити переоцінку вищої освіти і наукових досліджень для всієї Європи;
- реорганізувати вищу освіту загалом і поновити програми зокрема;
- розвивати й базувати вищу освіту на основі наукових досліджень;
- виробити взаємоприйнятні механізми для оцінки, гарантії і підтвердження якості;
- послуговуватися загальними термінами європейського виміру і забезпечувати сумісність різних інститутів, програм, ступенів;
- сприяти мобільності студентів, персоналу й можливості працевлаштування випускників у Європі;
- підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують значні проблеми щодо входження в Зону європейської вищої освіти;

- провадити зміни, будучи відкритими, привабливими, конкурентоспроможними вдома, в Європі й у світі;

- дотримуватись позиції, що вища освіта має бути відповідальною перед суспільством.

У Саламанці європейські вищі навчальні заклади та їх представницькі організації підтвердили своє зобов'язання досягти єдиного Європейського простору вищої освіти до кінця десятиріччя. У висновках цієї конвенції:

- міністри погодилися з важливістю підвищення привабливості та конкурентоспроможності європейської вищої освіти для студентів з Європи й усього світу і закликали до розвитку всесвітньої загальної системи кваліфікацій і схеми європейської якісної сертифікації як інструменту досягнення привабливості; закликали також до співробітництва між європейськими країнами щодо транснаціональної освіти;

- серед інструментів, спроможних підвищити як мобільність, так і привабливість, виділено розвиток модулів, курсів та навчальних планів, які є «європейськими» за змістом, орієнтацією та організацією, особливо щодо уніфікації наукових ступенів.

Через два роки після підписання Болонської декларації і через три роки після Сорбонської декларації міністри вищої освіти Європи, які представляли 32 країни, що підписали документи, зібралися у Празі у травні 2001 року з метою проаналізувати досягнення та визначити напрями і пріоритети на найближчі роки щодо розвитку процесу. Міністри знову підтвердили свою відданість меті створення Європейського простору вищої освіти до 2010 року. Вибір Праги для проведення цієї зустрічі – це символ їх намірів залучити до цього процесу всю Європу в світлі розширення ЄС.

За наслідками зустрічі було прийняте **Празьке комюніке міністрів вищої освіти європейських країн**⁴¹. Міністри підтримали та розглянули звіт «**На шляху Болонських домовленостей**», за-

⁴¹Празьке комюніке міністрів вищої освіти європейських країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/3/>

мовлений утвореною після Болонської зустрічі робочою групою, і дійшли висновку, що закладені Болонською декларацією цілі отримали широке визнання і їх взято за основу для розвитку вищої освіти більшістю країн, які підписали декларацію, університетами та іншими закладами вищої освіти, а також знову підтвердили, що слід і надалі докладати зусиль до забезпечення мобільності студентів, викладачів, науковців та адміністративних працівників з метою надання можливості скористатися багатством Європейського простору вищої освіти, включаючи демократичні цінності, розмаїття культур, мов та систем вищої освіти.

Особливу увагу міністри вищої освіти європейських країн загострювали на тому, що якість вищої освіти, наукової роботи є і має бути вирішальним фактором європейської привабливості та конкурентоспроможності і закликали до тіснішої співпраці між європейськими країнами щодо можливих труднощів і перспектив транснаціональної освіти.

Надзвичайно знаковою подією на шляху створення Європейського простору вищої освіти стала **Берлінська конференція міністрів вищої освіти Європи 18-19 вересня 2003 року**⁴², у якій взяли участь міністри вищої освіти 33 європейських країн. Метою конференції була оцінка досягнутих успіхів та встановлення пріоритетів і нових завдань на наступні роки у контексті Болонського процесу, а також визначення шляхів у перетворенні Європи на найбільш конкурентну динамічну спільноту.

Учасники конференції наголосили: згідно з принципами автономії навчальних закладів відповідальність за якість вищої освіти передусім лежить на кожному окремому навчальному закладі, і таким чином забезпечується можливість перевірки якості системи навчання в національних рамках.

⁴²Створення Європейського простору вищої освіти. Берлінське Комюніке конференції міністрів вищої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/5/>

Отже, вони наголошували, що до 2005 року необхідно впровадити системи «двох циклів» і забезпечити національні системи гарантії якості, які мають включати:

- визначення відповідальності органів та навчальних закладів, які беруть участь у діяльності;
- оцінку програм закладів, яка передбачає внутрішній контроль, зовнішню перевірку, участь студентів та публікацію результатів;
- систему акредитації, сертифікації або подібні процедури;
- міжнародну участь, співпрацю та створення спілок.

Серйозна увага була приділена також:

- прийняттю системи, що базується на двох рівнях;
- підвищенню мобільності;
- створенню кредитної системи;
- визнанню ступенів: прийняття порівнянної та легко зрозумілої системи ступенів;
- впровадженню європейської тематики у вищу освіту;
- можливості навчатися протягом усього життя.

З огляду на цілі, установлені до 2010 року, очікувалася перевірка результатів Болонського процесу, яка б дозволила одержати достовірну інформацію про реальний прогрес, а також дала можливість у разі потреби внести корективи. Міністри визначили групу контролю для організації перевірки під час саміту 2005 року та для підготовки детального звіту за такими пріоритетними напрямками:

- гарантія якості;
- система двох циклів;
- визнання курсів і періодів навчання.

Отже, країни-учасниці були готові надати доступ до потрібної інформації для проведення відповідних досліджень. Доступ до банків даних було полегшено.

На Берлінській конференції міністрів вищої освіти Європи 18-19 вересня 2003 року була затверджена **Програма дій до 2005 року**⁴³. Вони очікували отримати докладні звіти щодо зробленого в кожній країні за цими трьома пунктами.

Стосовно гарантії якості міністри наголосили, що, згідно з принципами інституційної самостійності, обов'язкову відповідальність за гарантію якості вищої освіти буде покладено на саму інституцію. Вони домовилися, що до 2005 року всі національні системи гарантії якості мають містити:

- визначення відповідальності задіяних органів та інституцій;
- оцінювання програм та інституцій, включаючи внутрішній доступ, зовнішній огляд, участь студентів та публікацію результатів;
- систему акредитації, сертифікат або порівнянні інституцій;
- міжнародну участь, співпрацю та взаємоінформування.

Міністри взяли на себе реалізацію системи двох циклів «бакалавр» і «магістр» до 2005 року. У цьому контексті вони розробили структуру кваліфікацій на національному та європейському рівнях. Такі структури кваліфікацій складають на основі обсягу робіт, рівня, результатів, компетенції та профілю навчання.

Окремо до цих найважливіших початкових вимог міністри зазначили, що корисно було б встановити близькі зв'язки між Європейським простором вищої освіти та Європейським простором дослідницької діяльності в «Європі знань». Але вони не стали зупинятися на розвитку тільки цих двох основних циклів вищої освіти, а вирішили додати рівень докторантури як третій цикл Болонського процесу.

Берлінське комюніке складається, як і Болонська декларація та Празьке комюніке, з довідкової інформації та рекомендацій щодо

⁴³Там само.

подальших дій, таких, як запровадження програм навчання протягом усього життя, ECTS, удосконалення європейської вищої освіти тощо. Однак комюніке – це також виконання трьох обов'язкових дій. Треба реалізувати його до 2005 року та перевірити фонди. Як зазначали в Берліні різні оглядачі зі Східної Європи та Латинської Америки, процес поширюється на більшість країн. Відлік часу до початку наступної зустрічі міністрів у Бергені розпочато, і ніхто із задіяних у цьому процесі не скаже, що 20 місяців – багато часу: уряди, інститути, органи гарантії якості та будь-хто інший повинні плідно працювати, щоб виконати зобов'язання, узяті в Берліні.

3.3. Ефективність роботи з формування Європейського простору вищої освіти: від Бергена до Будапешту та Відня (2005-2010 рр.)

Наступним кроком на шляху формування загальноєвропейського простору вищої освіти була конференція міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти, що проходила 19-20 травня 2005 року у м. Берген. Учасники конференції прийняли Комюніке «Загальноєвропейський простір вищої освіти – Досягнення цілей» ⁴⁴.

Особливістю названого документа є те, що учасники конференції схвалили приєднання до Болонського процесу нових країн-учасниць, в тому числі України. Вони підтвердили взяті раніше зобов'язання координувати впроваджувану політику впродовж реалізації Болонського процесу задля досягнення кінцевої мети – створення Загальноєвропейського простору вищої освіти до 2010 р., допомогти новим країнам-учасникам забезпечити виконання цілей Болонського процесу.

Визначальним фактором конференції став висновок про те, що ключове місце у Болонському процесі відводиться вищим навчальним закладам, їх співробітникам та студентам. Їхня роль у

⁴⁴Комюніке Конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти "Загальноєвропейський простір вищої освіти - Досягнення цілей". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_576

реалізації Болонського процесу наразі стає ще більш важливою і, оскільки необхідні законодавчі перетворення вже переважно завершені, пролунав заклик активізувати роботу щодо створення Загальноєвропейського простору вищої освіти. Вітались зусилля, пов'язані з реалізацією Болонського процесу, яких вочевидь докладають вищі навчальні заклади по всій Європі. До того ж відзначалось, що потрібен час для оптимізації впливу структурних змін на навчальні плани та, відповідно, для забезпечення надання та отримання знань на інноваційній основі, чого і потребує Європа.

Учасники конференції проаналізували стан реалізації завдань в контексті впровадження системи Загальноєвропейського простору вищої освіти за 2003-2005 рр. Поряд з цим в Комюніке акцентувалася увага на проблемі впровадження дворівневої **системи ступенів**, була затверджена національна система кваліфікацій у Загальноєвропейському просторі вищої освіти, що охоплює три цикли (включаючи, в рамках національних особливостей, можливість прискореного здобуття вищої освіти, пов'язаної із першим циклом), єдині ідентифікатори за кожним циклом, які базуються на знаннях та вміннях, отримуваних в результаті навчання, а також шкалу кредитів у першому та другому циклі. Було вирішено розробити до 2010 р. національні системи кваліфікацій, сумісні з наднаціональною системою кваліфікацій у Загальноєвропейському просторі вищої освіти, розпочати роботу над цим питанням до 2007 р.

Значну увагу в роботі конференції було приділено оцінюванню заходів для впровадження **системи якості**, що базується на критеріях, визначених у Берлінському комюніке, і передбачає широку співпрацю, включаючи мережеве співробітництво. Проте все ще актуальним залишалось досягнення більшого прогресу, зокрема в тому, що стосується участі студентів та міжнародної співпраці. Більше того, пролунав заклик закладів вищої освіти стосовно подальшого підвищення якості їхньої діяльності шляхом систематичного впровадження внутрішніх механізмів її забезпечення за прямого взаємозв'язку із зовнішньою системою забезпечення якості.

Учасники конференції схвалили принцип Загальноєвропейського реєстру агентств із забезпечення якості на основі аналізу, проведеного в національних межах та закликали Європейську мережу забезпечення якості (ENQA) спільно з Європейською асоціацією університетів (EUA), Європейською асоціацією вищих навчальних закладів (EURASHE) і Об'єднанням національних студентських спілок (ESIB) розробити практичні кроки з подальшого впровадження зазначених заходів та подати через Групу супроводу звіт з результатами цієї роботи.

Учасники конференції позитивно оцінили роботу щодо **визнання ступенів та термінів навчання** в 36 із 45 країн-учасниць, що ратифікували Лісабонську конвенцію. Відмічалось, що учасники конференції беруть на себе зобов'язання забезпечити повномасштабне впровадження визначених в Конвенції принципів та належним чином інкорпорувати їх в національні законодавства. «Ми звертаємося до всіх країн-учасниць, закликаючи вирішити проблеми, визначені мережами NARIC/ENIC. Ми розробимо національні плани дій для полегшення процесу визнання кваліфікацій, наданих в зарубіжних країнах. Ці плани стануть частиною національних звітів усіх країн-учасниць, що будуть готуватися до наступної конференції на рівні міністрів. Ми підтримуємо додаткові документи до Лісабонської конвенції про визнання кваліфікацій і закликаємо національні органи державної влади та інші зацікавлені сторони до визнання у Загальноєвропейському просторі вищої освіти спільних ступенів, що надаються у двох або більше країнах», – відмічали учасники конференції⁴⁵.

Значна увага в Комюніке «Загальноєвропейський простір вищої освіти – Досягнення цілей» приділена **майбутнім викликам та пріоритетам вищої освіти та дослідницької діяльності**. Зокрема наголошувалося, що ключовою складовою докторантури

⁴⁵Комюніке Конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти "Загальноєвропейський простір вищої освіти - Досягнення цілей". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_576

є поглиблення знань шляхом проведення оригінальних авторських досліджень. Беручи до уваги необхідність структурованих докторських програм та потребу в прозорому нагляді та оцінюванні, у Комюніке констатувалось, що звичайне робоче навантаження за третім циклом навчання у більшості країн складає 3-4 роки роботи. Привернута увагу університетів на необхідність забезпечити в рамках відповідних докторських програм міждисциплінарне навчання та розвиток замінюваних вмінь та навичок, які б максимально відповідали потребам ринку праці.

Важливе місце в Комюніке зайняло відображення **соціальної складової** Болонського процесу, а також **мобільності студентів та працівників** вищих навчальних закладів між країнами-учасницями, що залишається одним з ключових завдань Болонського процесу. Свідомі того, що на цьому шляху ще треба подолати чимало перешкод, автори Комюніке підтвердили взяті зобов'язання сприяти, в тому числі й спільними зусиллями, якщо це доцільно, доступності та зручності грантів та позик з тим, щоб забезпечити справжню мобільність в рамках Загальноєвропейського простору вищої освіти. Були висловлені наміри активізувати зусилля для того, щоб усунути перешкоди мобільності через полегшення видачі віз і дозволів на роботу та заохочення до участі в програмах мобільності.

Значне місце в прийнятому в Бергені документі відведено привабливості **Загальноєвропейського простору вищої освіти та співпраці з іншими регіонами світу**, був проведений аналіз здобутків за період до 2007 року та підготовки освітніх закладів до розбудови Загальноєвропейського простору вищої освіти на основі **принципів якості та прозорості** до 2010 року.

З 16 по 19 травня 2007 року в м. Лондоні проходила конференція міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти, яка прийняла надзвичайно важливий спільний документ – Комюніке «**На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації**»⁴⁶, в якому відмічалось:

⁴⁶Лондонське комюніке Конференції міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти «На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації» <http://www.nau.edu.ua/en/EduProcess/Bologna/London/>

«Досягнення останніх двох років значно наблизили нас до реалізації ідеї Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Спираючись на багатство та різноманітну європейську культурну спадщину, ми створюємо ЄПВО, що базується на інституційній автономії, академічній свободі, рівних можливостях та демократичних принципах, які сприятимуть мобільності, підвищуватимуть можливості працевлаштування, а також привабливість та конкурентоспроможність Європи»⁴⁷.

Були проаналізовані успіхи і проблеми на шляху реалізації ідеї Європейського простору вищої освіти і привернута увага до мобільності викладацького складу, студентів і випускників, що створює можливості для особистісного розвитку, розвитку міжнародної співпраці між фізичними особами та установами, поліпшення якості вищої освіти і наукової діяльності та сприяння європейському виміру.

Відмічалось, що багато успішних кроків робиться на шляху до досягнення поставленої цілі – створення Єдиного простору вищої освіти, що базується на трицикловій системі ступенів як на рівні країн, так і на рівні навчальних закладів. Значно зросла кількість студентів, які були зараховані на навчальні курси перших двох циклів, а також спостерігається зменшення кількості структурних перешкод при переході від циклу до циклу. Подібним чином зросла кількість структурованих докторських програм. Підкреслювалась важливість внесення змін до навчальних програм з метою приведення кваліфікацій у відповідність до потреб ринку праці та уможливлення подальшого навчання. У майбутньому необхідно зосередити зусилля на усуненні перешкод у рівному доступі до освіти та переході від циклу до циклу, на належному впровадженні Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS), що ґрунтується на результатах навчання та навчальному навантаженні студентів.

Була приділена увага питанням **визнання кваліфікацій вищої освіти і періодів навчання**, шляхів гнучкого **навчання впродовж життя**, питанням забезпечення якості в ЄПВО. Акцентована увага на

⁴⁷ Там само

проблемах розробки та підтримки докторських програм, що базуються на загальній системі кваліфікацій, і привернута увага вищих навчальних закладів з проханням докласти зусиль щодо запровадження докторських програм як складової власної стратегії та політики, а також розробити відповідні шляхи побудови кар'єри та надати можливості кар'єрного зростання для докторантів та дослідників-початківців.

Особливістю Лондонського комюніке конференції міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти «*На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації*» став аналіз ситуації і пошук шляхів подолання проблем в контексті глобалізації. Зокрема приверталася увага до продовження ефективної роботи за такими основними стратегічними напрямками:

- поліпшення інформування про ЄПВО;
- сприяння поліпшенню привабливості та конкурентоспроможності ЄПВО;
- посилення співробітництва на основі партнерства;
- інтенсифікація стратегічного діалогу;
- поліпшення процедури визнання.

Пріоритетами на 2009 рік визначалися **мобільність, соціальний вимір, збір інформації, можливість працевлаштування та пристосування Європейського простору вищої освіти до проблем в контексті глобалізації.**

Важливим інструментом впровадження Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС) став **Довідник користувача 2009**, який був ухвалений у Брюсселі 6 лютого⁴⁸.

Черговим кроком на шляху реалізації єдиного європейського освітнього простору став форум, що відбувся у **Лувені-ла-Ньов 29 квітня 2009 року**. У ньому взяли участь міністри вищої освіти, голови делегації 46 європейських країн-учасниць Болонського процесу та представники інших країн. Він отримав назву **Болонський**

⁴⁸ Довідник користувача Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/newstmp/2009_1/12_11/ECTS_users_guide_final_ua.pdf

стратегічний форум⁴⁹. У Декларації форуму були виділені питання глобальної співпраці і партнерства у вищій освіті з метою розвитку партнерства з країнами усього світу.

11-12 березня 2010 року у Будапешті та Відні відбулися зустрічі міністрів, які відповідають за вищу освіту у країнах-учасницях Болонського процесу, за участі 47 делегацій. У Будапештсько-Віденській декларації про створення Європейського простору вищої освіти* відмічалось, зокрема, що:

- новостворений Європейський простір вищої освіти, будучи безпрецедентним прикладом регіональної, транскордонної співпраці у сфері вищої освіти, спричинив значну зацікавленість у інших частинах світу і зробив європейську вищу освіту помітнішою на світовій мапі;
- необхідно прислухатися до критики працівників вищих навчальних закладів та студентів щодо необхідності коректив і подальшої роботи за участі працівників вищих навчальних закладів і студентів на європейському, національному і, особливо, інституційному рівнях для побудови Європейського простору вищої освіти;
- слід збільшити зусилля для завершення реформ, які вже проводяться, щоб надати можливість студентам і викладачам бути мобільними, поліпшити викладання та навчання у вищих навчальних закладах, підвищити можливості працевлаштування випускників, а також забезпечити якісну вищу освіту для всіх. На національному рівні необхідне поліпшення взаємодії та розуміння Болонського процесу з боку усіх зацікавлених сторін і в суспільстві в цілому;
- необхідно визнавати ключову роль академічної спільноти – керівників закладів, викладачів, дослідників, адміністративного персоналу та студентів – у формуванні Європейського простору вищої освіти, забезпечуючи тих, хто навчається, можливостями для отримання знань, умінь і компетенцій для побудови їхньої кар'єри та життя як гро-

мадян демократичних країн, а також для їх особистісного розвитку;

- слід збільшити зусилля у вирішенні проблем в контексті соціального виміру для забезпечення рівних можливостей отримання якісної освіти, звертаючи особливу увагу на мало представлені групи;
- слід запровадити додаткові методи роботи, такі, як взаємне навчання, навчальні візити та інша діяльність для поширення інформації щодо розширення та зміцнення Європейського простору вищої освіти і його взаємодії з європейським дослідницьким простором.

3.4. Розвиток Болонського процесу: сучасні тенденції

Завдяки реформам систем вищої освіти у ЄПВО до 2009 року досягнуто більшої сумісності і порівнянності кваліфікацій (ступенів) на національному і міжнародному рівнях. З огляду на це, важливим викликом є розроблення профілів і змісту кваліфікацій. Основні інструменти ЄПВО – Європейська кредитно-трансферна система (ЄКТС-ECTS), Додаток до диплома (ДД-DS), Національні рамки кваліфікацій (НРК-NQF) стали загальноприйнятими у ЄПВО.

Нова трициклова структура (система) (бакалавр – магістр – доктор філософії (PhD) активно запроваджується у вищих навчальних закладах Європи. Проте у деяких європейських країнах такі напрями освіти, як медицина, ветеринарія, архітектура, педагогіка, теологія, право, ядерна енергетика, інженерія, охорона навколишнього середовища, безпека людини і держави залишаються осторонь цих нових структур.

Виразно спостерігається подібність моделей двох циклів. На бакалаврських програмах першого циклу модель у 180 кредитів ЄКТС (3 роки) переважає у 17 країнах, а в 11 країнах – перевага надається її альтернативі – моделі у 240 кредитів ЄКТС (4 роки). Одночасно у магістерських програмах другого циклу модель у 120 кредитів (2 роки) є більш поширеною і тепер переважає у 29 країнах.

Загальноприйнятою моделлю циклової підготовки у ЄПВО є комбінація програм першого та другого циклів у співвідношенні - 180+120 кредитів ЄКТС (3+2 роки).

Реформи і конвергенція структур ступенів активно здійснюються впродовж останньої декади. Проте, звісно, йдеться не про конвергенцію, що неминуче призводить до одноманітності систем вищої освіти в Європі, навіть в термінах ступеневих структур. Зараз створено основні зразки структур кваліфікацій, і ключовим викликом залишається розроблення профілів різних кваліфікацій з метою кращого розуміння результатів навчання на різних Болонських циклах та розвитку ЄПВО як відкритого, гнучкого у просторі та часі.

Європейська кредитно-трансферна система (ЄКТС). У більшості країн-учасниць Болонського процесу запровадження ЄКТС ґрунтується на законодавстві і нормативних положеннях. Країни-учасниці Болонського процесу і вищі навчальні заклади зосередили увагу на актуальному запровадженні системи ЄКТС. Обмежена кількість країн досягла того, що більшість вищих навчальних закладів і програм використовують ЄКТС у її повному обсязі із кредитами, що ґрунтуються на результатах навчання та навчальному навантаженні. У багатьох випадках результати навчання ще не є загальнозрозумілими і не досить широко використовуються, а навчальне навантаження також є важким поняттям у застосуванні на практиці. Кредити продовжують визначати по-різному: на основі контактних годин або різноманітних комбінацій, що включають контактні години і абстрактне навантаження студентів. Як наслідок вищим навчальним закладам потрібна допомога і мотивація для забезпечення належного запровадження ЄКТС на основі результатів навчання і реального навантаження студентів.

Додаток до диплома європейського зразка (Додаток). У вересні 2003 року в Бергені міністри домовилися, що Додаток буде повністю запроваджено у 2005 році. Проте багато країн відстають у його запровадженні, що, здавалося, має бути простим і практичним заходом, хоча і таким, що потребує значних організаційних зусиль й фінансових затрат. Лише обмежена кількість країн, де Додаток широко

запроваджений, вдалася до моніторингу того, як у дійсності він використовується вищими навчальними закладами і роботодавцями. Іноді результати такої діяльності є неоднозначними, роботодавці, університети і випускники часто не отримують необхідної користі від зазначеного інструменту.

Національна рамка кваліфікацій. Більшість країн розпочала процес розроблення національної рамки кваліфікацій. Англія, Шотландія і Данія закінчили процес в цілому, включаючи самосертифікацію її порівнянності із загальноєвропейською рамкою кваліфікацій і трансформацію програм у вищих навчальних закладах.

Лише незначна кількість країн змогла досягнути мети щодо розроблення повноцінної національної рамки кваліфікацій до 2010 року. Проте прогрес у вирішенні цього питання є дуже значним.

Сталий розвиток Болонського процесу зобов'язує нашу країну завершити реформу вищої освіти і надалі здійснювати освітні послуги з урахуванням стандартів і рекомендацій, розроблених і прийнятих у Лісабоні (1997), Сорбоні (1998) і узагальнених в Болонській декларації (1999) та Комюніке Конференцій міністрів європейських країн, що відповідають за вищу освіту (Прага, 2001; Берлін, 2003; Берген, 2005; Лондон, 2007, Лувен, 2009).

3.5. Нормативно-правове забезпечення формування єдиного Європейського освітнього простору

КОНВЕНЦІЯ про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні

Лісабон, 1997

(Конвенцію ратифіковано Законом №1273-XIV від 03.12.99)

Сторони цієї Конвенції,

успіваючи той факт, що право на освіту є одним із прав людини і що вища освіта, яка відіграє визначну роль у здобуванні і поглибленні знань, є виключно багатим культурним і науковим надбанням як окремих осіб, так і суспільства,

враховуючи, що вища освіта має відігравати дуже важливу роль в утвердженні миру, взаєморозуміння і терпимості, у формуванні взаємної довіри між народами та країнами,

вважаючи, що велике розмаїття освітніх систем в європейському регіоні відбиває його культурні, соціальні, політичні, філософські, релігійні та економічні особливості і є виключним надбанням, що варте глибокої поваги,

бажаючи дати можливість усім мешканцям регіону повною мірою користуватися цим багатим розмаїттям шляхом полегшення громадянам кожної з держав та студентам закладів освіти кожної зі Сторін доступу до освітніх ресурсів інших Сторін, зокрема шляхом сприяння їхнім зусиллям, спрямованим на продовження своєї освіти чи на закінчення певного періоду навчання у вищих закладах освіти на території інших Сторін,

враховуючи, що визнання курсів навчання, свідоцтв, дипломів і звань, отриманих в іншій країні європейського регіону, є важливим засобом сприяння академічній мобільності між Сторонами,

надаючи важливого значення принципу самостійності закладів освіти та успіваючи необхідність підтримки і захисту цього принципу,

впевнені, що справедливе визнання кваліфікацій є ключовим елементом права на освіту та обов'язком суспільства,

беручи до уваги конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО з питань академічного визнання в Європі:

Європейську конвенцію про еквівалентність дипломів, які надають допуск до університетів (1953 рік, ETS No. 15), та Протокол до неї (1964 рік, ETS No. 49),

Європейську конвенцію про еквівалентність періодів навчання в університетах (1956 рік, ETS No. 21),

Європейську конвенцію про академічне визнання університетських кваліфікацій (1959 рік, ETS No. 32),

Конвенцію про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в державах європейського регіону (1979 рік),

Європейську конвенцію про загальну еквівалентність періодів навчання в університетах (1990 рік, ETS No. 138),

враховуючи також Міжнародну конвенцію про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в арабських і середземноморських європейських державах (1976 рік), що була прийнята в рамках ЮНЕСКО і частково стосується академічного визнання в Європі,

усвідомлюючи, що ця Конвенція має розглядатися також у контексті конвенцій та Міжнародної рекомендації ЮНЕСКО, що стосуються інших регіонів світу, а також необхідність поліпшення обміну інформацією між цими регіонами,

усвідомлюючи, що у вищій освіті в європейському регіоні з часу прийняття цих конвенцій відбулися глибокі зміни, внаслідок яких зростає диверсифікація як всередині національних систем вищої освіти, так і між ними, а також необхідність внесення змін у правові документи і практику з метою відображення цих змін,

усвідомлюючи необхідність пошуку спільних рішень практичних проблем визнання в європейському регіоні,

усвідомлюючи необхідність удосконалення існуючої практики визнання та надання їй більшої прозорості і кращої відповідності сучасному стану вищої освіти в європейському регіоні,

переконані в позитивному значенні розробленої і прийнятої під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО Конвенції, що створює підґрунтя для подальшого розвитку практики визнання в європейському регіоні,

усвідомлюючи важливість забезпечення механізмів постійного впровадження у практику принципів і положень цієї Конвенції,

дійшли згоди про таке:

Розділ I

ВИЗНАЧЕННЯ

Стаття I.1

Для цілей цієї Конвенції нижченаведені терміни мають таке значення:

доступ (до вищої освіти) – право кандидатів, що задовольняють встановленим вимогам, на звернення із проханням про допуск до вищої освіти та на розгляд такого прохання;

допуск (до вищих закладів і програм освіти) – акт чи система, яка дає змогу кандидатам, що задовольняють встановленим вимогам, відвідувати курс навчання з вищої освіти в тому чи іншому закладі і/або тій чи іншій програмі;

оцінка (закладів або програм) – процедура встановлення якості навчання у вищому закладі або програмі освіти;

оцінка (індивідуальних кваліфікацій) – письмова оцінка компетентним органом іноземних кваліфікацій, присуджених окремій особі;

компетентний орган з визнання – орган, якому офіційно доручено ухвалювати обов'язкові рішення про визнання іноземних кваліфікацій;

вища освіта – всі види курсів навчання чи циклів курсів навчання, професійної підготовки або підготовки до наукових досліджень післясередньоосвітнього рівня, які визнані відповідними органами Сторони як такими, що належать до її системи вищої освіти;

вищий заклад освіти – заклад, що надає вищу освіту і визнаний компетентним органом Сторони як такий, що належить до її системи вищої освіти;

програма з вищої освіти – курс навчання, визнаний компетентним органом Сторони як такий, що належить до її системи вищої освіти, після закінчення якого слухачу присуджується кваліфікація з вищої освіти;

період навчання – будь-яка частина програми з вищої освіти, оцінена і документально підтверджена, яка, не становлячи повного курсу навчання за програмою, є істотним набутком знань чи навичок.

Кваліфікація

А. Кваліфікація з вищої освіти – будь-яке звання, диплом або інше свідоцтво, що видане компетентним органом і засвідчує успішне закінчення програми з вищої освіти.

В. Кваліфікація, що надає доступ до вищої освіти, – будь-який диплом або інше свідоцтво, що видане компетентним органом, засвідчує успішне закінчення освітньої програми і надає власнику кваліфікації право брати участь у процедурі допуску до вищої освіти (пор. визначення терміну «доступ»);

визнання – формальне підтвердження компетентним органом якості іноземної освітньої кваліфікації для цілей доступу до навчання і/або здійснення фахової діяльності.

Умови

А. Загальні умови – умови, які в усіх випадках повинні задовольнятися для доступу до вищої освіти або певного рівня цієї освіти чи для здобуття певного рівня кваліфікації з вищої освіти.

В. Спеціальні умови – умови, які на додаток до загальних умов повинні задовольнятися для отримання допуску до конкретної програми з вищої освіти чи для здобуття спеціальної кваліфікації з вищої освіти по конкретній навчальній дисципліні.

Розділ II

КОМПЕТЕНЦІЯ ОРГАНІВ

Стаття II.1

1. Якщо компетенція вирішувати питання визнання належить центральним органам Сторони, така Сторона безпосередньо керується положеннями цієї Конвенції і вживає всіх необхідних заходів для забезпечення виконання її положень на своїй території.

Якщо компетенція вирішувати питання визнання належить складовим частинам Сторони, така Сторона робить одному з депозитаріїв коротку заяву про свій конституційний чи адміністративно-територіальний устрій під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання або у будь-який

інший час після цього. У таких випадках компетентні органи таким чином визначених складових частин Сторін вживають всіх необхідних заходів для забезпечення виконання положень цієї Конвенції на своїй території.

2. Якщо компетенція вирішувати питання визнання належить окремим вищим закладам освіти або іншим установам, кожна Сторона відповідно до свого конституційного чи адміністративно-територіального устрою надає текст цієї Конвенції окремим закладам або установам і докладає всіх можливих зусиль для заохочення до сприятливого розгляду і застосування її положень.

3. Положення пунктів 1 і 2 цієї статті застосовуються *mutatis mutandis* до зобов'язань Сторін, викладених у нижченаведених статтях цієї Конвенції.

Стаття II.2

Під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання або у будь-який інший час після цього кожна держава, Найсвятіший Престол або Європейське Співтовариство інформують одного з депозитаріїв цієї Конвенції про те, які органи мають право ухвалювати різні категорії рішень щодо визнання.

Стаття II.3

Ніщо у цій Конвенції не може розглядатися як таке, що порушує будь-які більш сприятливі положення про визнання кваліфікацій, присуджених однією зі Сторін, які містяться у будь-якому чинному договорі або впливають з нього чи можуть міститися або впливати з будь-якого майбутнього договору, учасницею якого Сторона цієї Конвенції може бути або може стати.

Розділ III

ГОЛОВНІ ПРИНЦИПИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ОЦІНКИ КВАЛІФІКАЦІЙ

Стаття III.1

1. Власники кваліфікацій, присуджених однією зі Сторін, мають належний доступ до оцінки цих кваліфікацій, яка здійснюється відповідним органом на їхнє прохання.

2. У зв'язку з цим забороняється будь-яка дискримінація заявника за такими ознаками, як стать, раса, колір шкіри, фізичні вади, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне, етнічне або соціальне походження, приналежність до національної меншини, майновий стан, народження чи інші обставини, або на підставі будь-яких інших обставин, не пов'язаних із якістю кваліфікації, визнання якої запитується. Для забезпечення цього права кожна Сторона зобов'язується вжити відповідних заходів для того, щоб заява про визнання кваліфікацій оцінювалася тільки на основі набутих знань і навичок.

Стаття III.2

Кожна Сторона забезпечує прозорість, узгодженість та надійність процедур і критеріїв, які застосовуються під час оцінки та визнання кваліфікацій.

Стаття III.3

1. Рішення про визнання ухвалюються на підставі відповідної інформації про ті кваліфікації, визнання яких запитується.

2. Відповідальність за надання належної інформації покладається насамперед на заявника, який має надати її сумлінно.

3. Незважаючи на відповідальність заявника, установи, що присудили кваліфікацію, яка розглядається, мають надавати на запит заявника і упродовж розумного строку відповідну інформацію власнику кваліфікації, установам або компетентним органам країни, в якій запитується визнання кваліфікації.

4. Сторони доручають всім закладам освіти, що належать до їхніх освітніх систем, задовольняти будь-який розумний запит щодо інформації, необхідної для оцінки кваліфікацій, отриманих у цих закладах, або у відповідних випадках заохочують їх до цього.

5. Обов'язок доводити, що заява не задовольняє відповідним умовам, покладається на орган, що здійснює оцінку.

Стаття III.4

Для полегшення визнання кваліфікацій кожна Сторона забезпечує надання належної і чіткої інформації про свою освітню систему.

Стаття III.5

Рішення про визнання кваліфікації ухвалюються впродовж розумного строку, який завчасно визначається компетентним органом з визнання кваліфікацій і розраховується від часу отримання всієї необхідної інформації стосовно конкретного запиту. У випадку негативного рішення зазначаються причини відмови у визнанні кваліфікації і заявникові надається інформація стосовно заходів, яких йому треба вжити для визнання його кваліфікації у подальшому. У разі негативного рішення або неприйняття рішення заявник повинен мати можливість оскарження впродовж розумного строку.

Розділ IV

ВИЗНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙ, ЩО НАДАЮТЬ ДОСТУП ДО ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття IV.1

З метою доступу до програм, що належать до її системи вищої освіти, кожна Сторона визнає кваліфікації, що присуджені іншими Сторонами і задовольняють загальним умовам доступу до вищої освіти на території цих Сторін, якщо загальні умови доступу на території Сторони, що присудила кваліфікацію, суттєво не відрізняються від загальних умов доступу на території Сторони, в якій запитується визнання кваліфікації.

Стаття IV.2

Відповідним чином Стороні достатньо надати власнику кваліфікації, присудженої на території однієї з інших Сторін, можливість отримати оцінку такої кваліфікації на прохання її власника, і положення статті IV.1 у такому випадку застосовуються *mutatis mutandis*.

Стаття IV.3

Якщо кваліфікація надає доступ лише до окремих видів вищих закладів чи програм освіти на території Сторони, в якій вона була присуджена, кожна інша Сторона надає власнику такої кваліфікації доступ до аналогічних окремих програм у вищих закладах освіти, що належать до її системи вищої освіти, якщо умови доступу на території

Сторони, що присудила кваліфікацію, суттєво не відрізняються від умов доступу на території Сторони, в якій запитується визнання кваліфікації.

Стаття IV.4

Якщо на додаток до загальних умов доступу допуск до конкретних програм з вищої освіти залежить від задоволення спеціальних умов, компетентні органи відповідної Сторони можуть також висувати власникам кваліфікацій, присуджених на території інших Сторін, додаткові умови або перевіряти, чи задовольняють аналогічним умовам заявники з кваліфікаціями, присудженими на території інших Сторін.

Стаття IV.5

Якщо свідоцтва про закінчення школи надають доступ до вищої освіти на території тієї Сторони, в якій вони були отримані, лише після складання додаткових кваліфікаційних іспитів як однієї з передумов доступу, інші Сторони можуть зумовити доступ такими самими умовами або запропонувати альтернативу для задоволення таких додаткових умов в їхніх освітніх системах. Будь-яка держава, Найсвятіший Престол або Європейське Співтовариство під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання або у будь-який інший час після цього може повідомити одного з депозитаріїв про застосування нею положень цієї статті із зазначенням Сторін, до яких вона має намір застосовувати цю статтю, а також причин, що спонукали її до цього.

Стаття IV.6

Без шкоди для положень статей IV.1, IV.2, IV.3, IV.4 і IV.5 допуск до конкретного вищого закладу освіти або конкретної програми у цьому закладі може бути обмеженим чи відбірковим. У випадках, якщо допуск до вищого закладу і/або програми освіти є відбірковим, процедури допуску мають забезпечувати здійснення оцінки іноземних кваліфікацій згідно з принципами справедливості і недискримінації, викладеними у розділі III.

Стаття IV.7

Без шкоди для положень статей IV.1, IV.2, IV.3, IV.4 і IV.5 допуск до конкретного вищого закладу освіти може бути зумовлений необхідністю володіння заявником достатньою мірою мовою або мовами навчання, що прийнята (прийняті) у відповідному закладі, або іншими визначеними мовами.

Стаття IV.8

На території Сторін, в яких доступ до вищої освіти може бути отриманий на основі нетрадиційних кваліфікацій, аналогічні кваліфікації, присуджені на території інших Сторін, оцінюються у такий самий спосіб, як і нетрадиційні кваліфікації, присуджені на території Сторони, у якій запитується визнання кваліфікації.

Стаття IV.9

З метою допуску до програм з вищої освіти кожна Сторона може зумовити визнання кваліфікацій, присуджених іноземними закладами освіти, які функціонують на її території, конкретними вимогами національного законодавства або окремими угодами, укладеними зі Стороною, якій належать такі заклади.

Розділ V

ВИЗНАННЯ ПЕРІОДІВ НАВЧАННЯ

Стаття V.1

Кожна Сторона визнає періоди навчання, завершені в рамках програми з вищої освіти на території іншої Сторони. Це визнання охоплює такі періоди навчання з метою закінчення програми з вищої освіти на території Сторони, у якій запитується визнання, якщо періоди навчання, завершені на території іншої Сторони, суттєво не відрізняються від тієї частини програми з вищої освіти, яку вони мають замінити на території Сторони, у якій запитується визнання.

Стаття V.2

Відповідним чином Стороні достатньо надати особі, яка завершила певний період навчання в рамках програми з вищої освіти на території іншої Сторони, можливість отримати оцінку цього періоду навчання на прохання зацікавленої особи, і положення статті V.1 у такому випадку застосовуються *mutatis mutandis*.

Стаття V.3

Зокрема, кожна Сторона сприяє визнанню періодів навчання, якщо:

а) попередньо була укладена угода між, з одного боку, вищим закладом освіти або компетентним органом, відповідальним за певний період навчання, і, з іншого боку, вищим закладом освіти або компетентним органом з визнання, відповідальним за визнання, яке запитується;

б) вищий заклад освіти, в якому був завершений період навчання, видав свідоцтво чи виписку із залікової книжки, що підтверджує успішне виконання студентом вимог, які висуваються до цього періоду навчання.

Розділ VI

ВИЗНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙ З ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття VI.1

Враховуючи, що рішення про визнання ґрунтується на знаннях і навичках, які підтверджуються кваліфікацією з вищої освіти, кожна Сторона визнає присуджену іншою Стороною кваліфікацію з вищої освіти, якщо кваліфікація, визнання якої запитується, суттєво не відрізняється від відповідної кваліфікації на території Сторони, у якої запитується визнання.

Стаття VI.2

Відповідним чином Стороні достатньо надати власнику кваліфікації, присудженої на території однієї з інших Сторін, можливість отримати оцінку цієї кваліфікації на прохання її власника, і положення статті VI.1 у такому випадку застосовуються *mutatis mutandis*.

Стаття VI.3

Визнання на території Сторони кваліфікації з вищої освіти, присудженої на території іншої Сторони, має один чи обидва із таких наслідків:

а) доступ до подальшого навчання в системі вищої освіти, включаючи складання відповідних іспитів, і/або до підготовки докторської

дисертації на таких самих умовах, що висуваються до власників кваліфікацій, присуджених на території Сторони, у якій запитується визнання;

б) використання академічного звання відповідно до законів і правил Сторони або юрисдикції Сторони, у якій запитується визнання.

Крім того, визнання може полегшувати доступ до ринку праці відповідно до законів і правил або юрисдикції Сторони, у якій запитується визнання.

Стаття VI.4

Оцінка на території Сторони кваліфікації з вищої освіти, присудженої на території іншої Сторони, може здійснюватися у таких формах:

- а) загальна рекомендація для цілей працевлаштування;
- б) рекомендація закладу освіти з метою допуску до його програм;
- с) рекомендація будь-якому іншому компетентному органу з визнання.

Стаття VI.5

Кожна Сторона може зумовити визнання кваліфікацій з вищої освіти, присуджених іноземними закладами освіти, які функціонують на її території, конкретними вимогами національного законодавства або окремими угодами, укладеними зі Стороною, якій належать такі заклади.

Розділ VII

ВИЗНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙ, ПРИСУДЖЕНИХ БІЖЕНЦЯМ, ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ ТА ОСОБАМ, ЩО ЗНАХОДЯТЬСЯ У СИТУАЦІЇ БІЖЕНЦІВ

Стаття VII

Кожна Сторона у межах своєї освітньої системи та згідно зі своїми конституційними, правовими і регулюючими положеннями вживає всіх можливих і розумних заходів для розробки процедур справедливої та оперативної оцінки того, якою мірою біженці,

переміщені особи та особи, що знаходяться у ситуації біженців, задовольняють відповідним умовам доступу до вищої освіти, до додаткових програм з вищої освіти чи до фахової діяльності, навіть якщо присуджені їм на території однієї зі Сторін кваліфікації не можуть бути документально підтверджені.

Розділ VIII

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ОЦІНКУ ВИЩИХ ЗАКЛАДІВ І ПРОГРАМ ОСВІТИ

Стаття VIII.1

Кожна Сторона надає належну інформацію про будь-який заклад, що належить до її системи вищої освіти, а також про будь-яку програму, що існує в таких закладах, з метою надання компетентним органам інших Сторін можливості з'ясувати, чи виправдовує якість присуджених цим закладом кваліфікацій їхнє визнання на території Сторони, у якій запитується визнання. Ця інформація надається у такій формі:

а) у випадку Сторін, які мають систему офіційної оцінки вищих закладів і програм освіти: інформація про методи та результати такої оцінки і про стандарти якості, властиві кожному типу вищих закладів освіти, які присуджують кваліфікації з вищої освіти, і програмам, після закінчення яких присуджуються кваліфікації з вищої освіти;

б) у випадку Сторін, які не мають системи офіційної оцінки вищих закладів і програм освіти: інформація про визнання різних кваліфікацій, які присуджуються будь-яким вищим закладом освіти або в рамках будь-якої програми з вищої освіти, що належить до їхніх систем вищої освіти.

Стаття VIII.2

Кожна Сторона вживає належних заходів для підготовки, оновлення та поширення:

а) огляду різних видів вищих закладів освіти, що належать до її системи вищої освіти, із зазначенням специфічних характеристик кожного виду закладів;

б) списку визнаних закладів (державних і приватних), що належать до її системи вищої освіти, із зазначенням їхніх повноважень щодо присудження різних видів кваліфікацій та умов отримання доступу до кожного виду закладів і програм;

с) опису програм з вищої освіти;

д) списку закладів освіти, які розташовані за межами її території і які Сторона вважає такими, що належать до її системи освіти.

Розділ ІХ

ІНФОРМАЦІЯ З ПИТАНЬ ВИЗНАННЯ

Стаття ІХ.1

Для сприяння визнанню кваліфікацій з вищої освіти Сторони зобов'язуються запровадити прозорі системи вичерпного опису кваліфікацій, що присуджуються.

Стаття ІХ.2

1. Визнаючи необхідність у відповідній, точній і найновішій інформації, кожна Сторона створює чи забезпечує функціонування національного центру інформації, а також повідомляє одному з депозитаріїв про його створення чи будь-які зміни, що його стосуються.

2. На території кожної Сторони національний центр інформації:

а) сприяє доступу до надійної і точної інформації про систему вищої освіти і кваліфікації країни, на території якої він знаходиться;

б) сприяє доступу до інформації про системи вищої освіти і кваліфікації інших Сторін;

с) надає із дотриманням національних законів і правил рекомендації чи інформацію з питань визнання та оцінки кваліфікацій.

3. Кожний національний центр інформації має у своєму розпорядженні засоби, необхідні для виконання своїх функцій.

Стаття ІХ.3

За допомогою національних центрів інформації або в інший

спосіб Сторони сприяють використанню вищими закладами освіти Сторін Додатку до диплома ЮНЕСКО/Ради Європи чи будь-якого іншого порівнянного документа.

Розділ X

МЕХАНІЗМИ ЗАСТОСУВАННЯ

Стаття X.1

Застосування цієї Конвенції здійснюється під наглядом та за сприяння таких органів:

а) Комітету Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні;

б) Європейської мережі національних центрів інформації про академічні мобільність та визнання (Мережа ЄНЦ), створеної рішенням Комітету міністрів Ради Європи від 9 червня 1994 року та Регіонального комітету ЮНЕСКО для Європи від 18 червня 1994 року.

Стаття X.2

1.Цією Конвенцією створюється Комітет Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні (далі «Комітет»). До його складу входять по одному представнику від кожної Сторони.

2.Для цілей статті X.2 термін «Сторона» не застосовується до Європейського Співтовариства.

3.Держави, зазначені у статті XI.1.1, і Найсвятіший Престол, якщовони не є Сторонами цієї Конвенції, Європейське Співтовариство і Голова Мережі ЄНЦ можуть брати участь у засіданнях Комітету як спостерігачі. Представники урядових і неурядових організацій, що займаються питаннями визнання в регіоні, також можуть запрошуватися на засідання Комітету як спостерігачі.

4. Голова Регіонального комітету ЮНЕСКО із застосування Конвенції про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в державах європейського регіону також запрошується на засідання Комітету як спостерігач.

5. Комітет сприяє застосуванню цієї Конвенції і здійснює нагляд

за її виконанням. Для цього він може ухвалювати більшістю голосів Сторін рекомендації, заяви, протоколи і моделі належної практики, призначені слугувати компетентним органам Сторін керівними принципами застосування ними Конвенції та розгляду заяв про визнання кваліфікацій з вищої освіти. Хоча такі документи не мають обов'язкової сили для Сторін, Сторони докладають всіх зусиль для їхнього застосування, доведення до відома компетентних органів і для сприяння їхньому застосуванню. До ухвалення своїх рішень Комітет запитує думку Мережі ЄНЦІ.

6. Комітет надає доповіді відповідним органам Ради Європи та ЮНЕСКО.

7. Комітет підтримує зв'язки з регіональними комітетами ЮНЕСКО із застосування конвенцій про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти, укладених під егідою ЮНЕСКО.

8. Кворум складає більшість Сторін.

9. Комітет приймає свої правила процедури. Він збирається на чергову сесію принаймні раз на три роки. Перший раз Комітет збирається впродовж року після набрання чинності цією Конвенцією.

10. Секретаріат Комітету забезпечується спільно Генеральним секретарем Ради Європи і Генеральним директором ЮНЕСКО.

Стаття X.3

1. Кожна Сторона призначає членом Європейської мережі національних центрів інформації про академічні мобільність та визнання (Мережі ЄНЦІ) національний центр інформації, створений або функціонуючий згідно зі статтею IX.2. Якщо на території Сторони згідно зі статтею IX.2 створено або функціонує більше одного національного центру інформації, всі ці центри є членами Мережі, але такі національні центри інформації мають лише один голос.

2. Мережа ЄНЦІ, склад якої обмежується центрами інформації Сторін цієї Конвенції, сприяє практичному застосуванню Конвенції компетентними національними органами та заохочує їх до цього. Мережа збирається на пленарну сесію принаймні один раз на рік. Згідно зі своїми повноваженнями вона обирає Голову та Президію.

3. Секретаріат Мережі ЄНЦІ забезпечується спільно Генеральним секретарем Ради Європи і Генеральним директором ЮНЕСКО.

4. Сторони співпрацюють через Мережу ЄНЦІ з національними центрами інформації інших Сторін, зокрема шляхом надання їм можливостей збирати всю інформацію, необхідну національним центрам інформації в їхній діяльності, пов'язаній з академічними визнанням і мобільністю.

Розділ XI

ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття XI.1

1. Цю Конвенцію відкрито для підписання:

- a) державами-членами Ради Європи;
- b) державами-членами європейського регіону ЮНЕСКО;
- c) будь-якою іншою державою, що підписала Європейську культурну конвенцію Ради Європи і/або Конвенцію ЮНЕСКО про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в державах європейського регіону, або будь-якою Договірною Державою чи Стороною цих конвенцій, якій було запропоновано взяти участь у Дипломатичній конференції з прийняття цієї Конвенції.

2. Ці держави і Найсвятіший Престол можуть висловити свою згоду на обов'язковість для них цієї Конвенції шляхом:

- a) підписання без застереження щодо ратифікації, прийняття чи затвердження; або
- b) підписання з умовою ратифікації, прийняття чи затвердження з подальшою ратифікацією, прийняттям чи затвердженням; або
- c) приєднання.

3. Конвенція підписується в одного з депозитаріїв. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття, затвердження чи приєднання здаються на зберігання одному з депозитаріїв.

Стаття XI.2

1. Ця Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати, на яку п'ять держав, включаючи принаймні три держави-члени Ради Європи

і/або європейського регіону ЮНЕСКО, висловили свою згоду на обов'язковість для них цієї Конвенції. Стосовно будь-якої іншої держави Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати висловлення цієї державою своєї згоди на обов'язковість для неї цієї Конвенції.

Стаття XI.3

1. Після набрання цією Конвенцією чинності будь-яка держава, що не належить до однієї з категорій, перелічених у статті XI.1, може подати прохання про приєднання до цієї Конвенції. Кожне таке прохання подається одному з депозитаріїв, який надсилає його Сторонам Конвенції не пізніше, ніж за три місяці до сесії Комітету Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні. Депозитарій інформує про таке прохання також Комітет міністрів Ради Європи та Виконавчу раду ЮНЕСКО.

2. Рішення запропонувати приєднатися до цієї Конвенції державі, яка звернулася з таким проханням, ухвалюється більшістю у дві третини голосів Сторін.

3. Після набрання цією Конвенцією чинності Європейське Співтовариство може приєднатися до неї на прохання його держав-членів, яке подається одному з депозитаріїв. У такому випадку стаття XI.3.2 не застосовується.

4. Стосовно будь-якої держави, що приєдналася до Конвенції, або Європейського Співтовариства Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати передачі на зберігання документа про приєднання одному з депозитаріїв.

Стаття XI.4

1. Сторони цієї Конвенції, які також є учасниками однієї чи більше нижченаведених конвенцій:

Європейської конвенції про еквівалентність дипломів, які надають допуск до університетів (1953 рік, ETS No. 15), та Протоколу до неї (1964 рік, ETS No. 49),

Європейської конвенції про еквівалентність періодів навчання в університетах (1956 рік, ETS No. 21),

Європейської конвенції про академічне визнання університетських кваліфікацій (1959 рік, ETS No. 32),

Міжнародної конвенції про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в арабських і середземноморських європейських державах (1976 рік),

Конвенції про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в державах європейського регіону (1979 рік),

Європейської конвенції про загальну еквівалентність періодів навчання в університетах (1990 рік, ETS No. 138),

а) у своїх взаємовідносинах застосовують положення цієї Конвенції;

б) продовжують застосовувати вищезгадані конвенції, учасниками яких вони є, у їхніх відносинах з іншими державами-учасниками цих конвенцій, які не є Сторонами цієї Конвенції.

2. Сторони цієї Конвенції зобов'язуються утримуватися від участі у будь-яких конвенціях, згаданих у пункті 1, якщо вони ще не стали їхніми Сторонами, за винятком Міжнародної конвенції про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в арабських і середземноморських європейських державах.

Стаття XI.5

1. Будь-яка держава під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання може визначити територію (території), до якої застосовуватиметься ця Конвенція.

2. Будь-яка держава може в подальшому у будь-який час заявою на ім'я одного з депозитаріїв поширити дію цієї Конвенції на будь-яку іншу територію, визначену в цій заяві. Щодо такої території Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати отримання такої заяви депозитарієм.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може стосовно будь-якої території, визначеної в цій заяві, бути відкликана шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я одного з депозитаріїв. Відкликання набирає чинності в перший день

місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати отримання такого повідомлення депозитарієм.

Стаття XI.6

1. Будь-яка Сторона може у будь-який час денонсувати цю Конвенцію шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я одного з депозитаріїв.

2. Така денонсація набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення дванадцятимісячного періоду від дати отримання такого повідомлення депозитарієм. Проте така денонсація не зашкоджує рішенням про визнання, схваленим раніше відповідно до положень цієї Конвенції.

3. Припинення або зупинення дії цієї Конвенції внаслідок порушення Стороною будь-якого положення, що має суттєве значення для втілення в життя предмета або мети цієї Конвенції, здійснюється відповідно до міжнародного права.

Стаття XI.7

1. Будь-яка держава, Найсвятіший Престол або Європейське Співтовариство під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання може заявити, що вона залишає за собою право не застосовувати повністю або частково одну чи більше з таких статей цієї Конвенції:

стаття IV.8,

стаття V.3,

стаття VI.3,

стаття VIII.2,

стаття IX.3.

Жодні інші застереження не дозволяються.

2. Будь-яка Сторона, яка заявила застереження відповідно до попереднього пункту, може його відкликати повністю або частково шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я одного з депозитаріїв. Відкликання набирає чинності від дати отримання такого повідомлення депозитарієм.

3. Сторона, яка заявила застереження щодо положення цієї Конвенції, не може вимагати застосування цього положення будь-якою іншою Стороною; однак, якщо її застереження є частковим або умовним, вона може вимагати застосування цього положення у тому обсязі, в якому вона сама його прийняла.

Стаття XI.8

1. Комітет Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні може приймати проекти поправок до цієї Конвенції більшістю у дві третини голосів Сторін. Будь-який прийнятий таким чином проект поправки включається до Протоколу до цієї Конвенції. У Протоколі визначаються умови набрання ним чинності, що у будь-якому випадку вимагає висловлення згоди Сторонами, для яких Протокол буде обов'язковим.

2. За процедурою, передбаченою у пункті 1 вище, у розділ III цієї Конвенції не може бути внесена жодна поправка.

3. Будь-яка пропозиція про внесення поправок повідомляється одному з депозитаріїв, який надсилає її Сторонам не пізніше, ніж за три місяці до сесії Комітету. Депозитарій інформує про неї також Комітет міністрів Ради Європи та Виконавчу раду ЮНЕСКО.

Стаття XI.9

1. Депозитаріями цієї Конвенції є Генеральний секретар Ради Європи і Генеральний директор Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

2. Депозитарій, якому подається будь-який документ, будь-яке повідомлення або сповіщення, повідомляє Сторони Конвенції та інші держави-члени Ради Європи і/або європейського регіону ЮНЕСКО про:

а) будь-яке підписання;
б) передачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або будь-якого документа про прийняття, затвердження чи приєднання;
с) будь-яку дату набрання цією Конвенцією чинності відповідно до положень статей XI.2 і XI.3.4;

д) будь-яке застереження, заявлене на виконання положень статті XI.7, і відкликання будь-якого застереження, заявленого на виконання положень статті XI.7;

- e) будь-яку денонсацію цієї Конвенції на виконання статті XI.6;
- f) будь-які заяви, зроблені відповідно до положень статті II.1 або статті II.2;
- g) будь-які заяви, зроблені відповідно до положень статті IV.5;
- h) будь-яке прохання про приєднання, звернене відповідно до положень статті XI.3;
- i) будь-яку пропозицію, зроблену відповідно до положень статті XI.8;
- j) будь-яку іншу дію, будь-яке повідомлення або сповіщення, які стосуються цієї Конвенції.

3. Депозитарій, що отримує сповіщення або надсилає повідомлення на виконання положень цієї Конвенції, без затримки інформує про це іншого депозитаря.

На посвідчення чого нижчепідписані належним чином на те уповноважені представники підписали цю Конвенцію.

Вчинено у Ліссабоні одинадцятого дня квітня місяця 1997 року англійською, іспанською, російською та французькою мовами, причому всі чотири тексти є однаково автентичними, у двох примірниках, один з яких зберігатиметься в архіві Ради Європи, а інший в архіві Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. Засвідчена копія цієї Конвенції надсилається всім державам, згаданим у статті XI.1, Найсвятішому Престолу, Європейському Співтовариству і Секретаріату Організації Об'єднаних Націй.

СПІЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ГАРМОНІЗАЦІЮ АРХІТЕКТУРИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ (СОРБОННЬСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ)

Париж, 25 травня 1998 року

У Європейському процесі нещодавно було зроблено декілька надзвичайно важливих кроків. Однак не варто забувати, що Європа – це не тільки євро, банки й економіка: вона повинна стати також і Європою знань. Отже необхідно будувати і посилювати інтелектуальну, культурну, соціальну й технічну базу нашого континенту. Особливо це стосується університетів, що продовжують відігравати провідну роль у такому розвитку.

Університети з'явилися в Європі понад три чверті тисячоліття тому. Наші чотири країни пишаються своїми найстарішими університетами з-посеред них Університет Парижу, що святкує сьогодні ювілей. У ті часи студенти і вчені могли вільно і швидко поширювати свої знання на цілому континенті. Сьогодні ж багато хто з наших студентів закінчує своє навчання, так і не маючи можливості навчатися поза межами своєї країни.

Ми йдемо до періоду істотних змін в освіті й умовах праці, до розмаїтості шляхів становлення фахової кар'єри з очевидною необхідністю навчання й підготовки протягом усього життя. Ми заборгували нашим учням (і нашому суспільству в цілому) систему вищої освіти, у якій їм давалися б кращі можливості шукати й знаходити галузі, в котрих вони мали б перевагу перед іншими людьми.

Відкрита Зона європейської вищої освіти несе багатство позитивних перспектив, звісно ж, із повагою до наших розходжень, але потребує, з іншого боку, продовження зусиль для ліквідації бар'єрів і розробки таких умов для викладання й навчання, що розширили б мобільність і зробили співробітництво більш близьким, ніж будь-коли досі.

Таке міжнародне визнання і високий потенціал наших систем освіти безпосередньо пов'язані з їх зовнішньою і внутрішньою

зрозумілістю. Здається, що з'являється необхідність у системі, в котрій для міжнародного порівняння й еквівалентності повинні існувати два основних цикли: доступневий і післяступневий.

У цій системі багато новизни і гнучкості може бути досягнуто через використання семестрів і кредитів (як це зроблено в схемі ECTS). Це забезпечить перевірку правильності отриманих кредитів для тих, хто вибирає початкову освіту або продовження навчання в різноманітних європейських університетах, і тих, хто хотів би мати можливість одержати ступінь у будь-який зручний для себе час протягом життя. Дійсно, ті, котрі навчаються, повинні мати право ввійти в академічний світ у будь-який час їхнього фахового життя та незалежно від їхньої попередньої підготовки.

Студенти доступневого циклу мусять мати доступ до диверсифікованих програм, що сприяють можливості отримання міждисциплінарних знань, розвитку знання іноземних мов і використання нових інформаційних технологій.

Міжнародне визнання першого, який відповідає співмірному рівневі кваліфікації, важливе для успіху цієї спроби, в якій ми хотіли б зробити наші схеми розвитку вищої освіти зрозумілими для усіх.

У післяступневому циклі мусить бути вибір між більш короткою за тривалістю програмою отримання ступеня магістра і більш тривалою програмою одержання докторського ступеня з можливістю переходу від однієї програми до іншої. І в тій, і в іншій програмах відповідний акцент повинен бути зроблений на дослідницькій і самостійній роботі.

Студенти як доступневого, так і післяступневого циклів мають заохочуватися до навчання, принаймні один семестр, в університетах поза межами своєї країни. Водночас усе більша кількість викладацького й дослідницького персоналу повинна працювати в європейських країнах, відмінних від своєї власної. Підтримка Європейською спільною мобільності студентів і викладачів має використовуватися сповна.

У більшості країн, не тільки в межах Європи, тепер є дуже відчутною потреба в такій еволюції, що спонукало до широкого об-

говорення цієї проблеми на конференціях європейських ректорів, президентів університетів, груп експертів і вчених у деяких наших країнах.

Торік у Лісабоні була узгоджена конвенція про визнання в Європі кваліфікацій вищої освіти для академічних цілей. Вона впровадила велику кількість базових вимог і підтвердила, що окремі країни можуть брати участь у більш конструктивній схемі визнання. Приймаючи цю позицію, можна користуватися вимогами Конвенції і йти далі. Уже зараз є багато точок дотику у сфері взаємного визнання ступенів вищої освіти для фахових цілей із використанням перспективних директив Європейської спілки.

Наші уряди, однак, продовжують відігравати визначальну роль у досягненні цих цілей, заохочуючи засоби підтвердження надбаних знань і кращого визнання відповідних ступенів. Ми очікуємо, що це буде сприяти подальшим міжуніверситетським угодам. Прогресивна гармонізація всіх наших ступенів і циклів навчання може бути досягнута через зміцнення вже існуючого досвіду, спільні дипломи, експериментальні ініціативи і через діалог із усіма зацікавленими особами.

Ми, отже, погоджуємося схвалити створення загальної системи, спрямованої на зовнішнє визнання й полегшення мобільності студентів, а також і на розширення можливостей їх працевлаштування. Сьогодні тут, у Сорбонні, ювілей Університету Парижа дає нам прекрасну можливість брати участь у спробі створення Зони європейської вищої освіти, де національні особливості й спільні інтереси можуть взаємодіяти й посилювати один одного задля вигоди Європи, її студентів та, в більш загальному сенсі, її громадян. Ми закликаємо інші держави, членів спілки та інші європейські країни приєднатися до нас для досягнення цієї мети, а всі європейські університети – об'єднатися для підсилення становища Європи у світі через плавне регульоване поліпшення й модифікацію освіти для своїх громадян.

Клод АЛЕГРІ
Міністр у справах національної освіти,
досліджень і технології (Франція)

Луїджі БЕРЛІНГУЕР
Міністр суспільного розвитку,
університетів і досліджень (Італія)

Тесса БЛЕКСТОУН
Міністр вищої освіти (Великобританія)

Юрген РУТТГЕРС
Міністр у справах освіти, науки, досліджень і технології (Німеччина)

БОЛОНСЬКА СПІЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ МІНІСТРІВ ОСВІТИ ЄВРОПИ

Болонья, 19 червня 1999 року

Європейський процес, завдяки його особливим досягненням упродовж останніх кількох років, стає більш відчутною та значущою реалією для ЄС і його громадян. Перспективи розширення разом з поглибленням відносин з іншими європейськими державами надають цій реалії ще ширших вимірів. Водночас ми є свідками дедалі більшого усвідомлення політиками та науковцями, а також громадськістю, потреби у побудові більш всеохоплюючої та спрямованої у майбутнє Європи, зокрема на основі використання і зміцнення її інтелектуального, культурного, соціального, наукового та технологічного потенціалу.

«Європа знань» є на сьогодні широко визнаним незамінним фактором соціального та людського розвитку, а також невід'ємною складовою зміцнення й інтелектуального збагачення європейських громадян, оскільки саме така Європа спроможна надати їм необхідні знання для протистояння викликам нового тисячоліття разом із усвідомленням спільних цінностей і належності до єдиної соціальної та культурної сфери.

Загальноновизнаним є першочергове значення освіти й освітньої співпраці для розвитку та зміцнення стабільних, мирних і демократичних суспільств, що особливо відчувається на прикладі ситуації на південному сході Європи.

У Сорбоннській декларації від 25 травня 1998 року, в основу якої покладено саме такі міркування, наголошується на провідній ролі університетів у розвитку європейського культурного простору.

У ній наголошується, що створення Європейського простору вищої освіти є ключовим шляхом сприяння мобільності та працевлаштуванню громадян, а також розвитку континенту в цілому.

Група європейських держав прийняла запрошення взяти на себе зобов'язання щодо досягнення визначених у Декларації цілей,

підписавши її чи висловивши принципову згоду. Спрямованість кількох реформ у сфері вищої освіти, які були паралельно розпочаті в Європі, засвідчили рішучість багатьох урядів діяти.

Зі свого боку, європейські вищі навчальні заклади взяли на себе завдання та головну роль у створенні Європейського простору вищої освіти, у тому числі виходячи з основоположних принципів Болонської університетської хартії 1988 року. Надзвичайно важливим є те, щоб незалежність і автономія університетів забезпечували постійну адаптацію систем вищої освіти і наукових досліджень відповідно до нових потреб, вимог суспільства та розвитку наукових знань.

Обраний курс пролягає у правильному напрямі та має вагомий мету. Досягнення більшої сумісності та порівнянності систем вищої освіти, втім, потребує постійної рушійної сили. Ми повинні підтримувати цей процес, сприяючи реалізації конкретних заходів, аби наші кроки на окресленому шляху приносили відчутні результати. У зустрічі, що відбулася 18 червня, узяли участь авторитетні фахівці та науковці з усіх представлених на ній держав. Було вироблено низку корисних порад щодо кроків, які потрібно здійснити.

Зокрема, нам слід зосередитися на вирішенні завдання збільшення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти. Життєздатність і ефективність будь-якої цивілізації вимірюється її культурним впливом на інші країни. Ми повинні забезпечити існування такої системи вищої освіти в Європі, яка була б привабливою для всього світу і відповідала б особливостям наших культурних і наукових традицій.

Підтверджуючи свою підтримку загальних принципів, викладених у Сорбоннській декларації, ми координуємо нашу політику з метою досягнення найближчим часом, не пізніше першої декади третього тисячоліття, таких цілей, які, на нашу думку, мають першочергове значення для створення Європейського простору вищої освіти та поширення європейської системи вищої освіти в світі:

1. Затвердження загальноприйнятної та порівнянної системи вчених ступенів, у тому числі шляхом запровадження додатка до ди-

плома, з метою сприяння працевлаштуванню європейських громадян і міжнародній конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти.

2. Запровадження системи на основі двох ключових навчальних циклів: додипломного та післядипломного. Доступ до другого циклу навчання потребуватиме успішного завершення першого, який має тривати щонайменше три роки. Учений ступінь, що присвоюється після завершення першого циклу, на європейському ринку праці сприйматиметься як відповідний рівень кваліфікації. Кінцевим результатом другого навчального циклу має бути вчений ступінь магістра та/або кандидата наук, як у багатьох європейських країнах.

3. Створення системи кредитів на зразок Європейської системи трансферу оцінок (ECTS) як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів. Кредити можуть бути отримані також поза межами вищих навчальних закладів, включаючи постійне навчання, за умови їхнього визнання з боку відповідного університету-отримувача.

4. Сприяння мобільності через усунення перешкод на шляху ефективного використання права на вільне пересування з безпосередньою метою:

- забезпечення студентам доступу до навчальних можливостей, а також до відповідних послуг;
- забезпечення визнання та зарахування часу, який учитель, дослідник чи член адміністративного персоналу провів у європейському навчальному закладі, досліджуючи, викладаючи та виконуючи відповідну своєму фахові роботу, зі збереженням їхніх законних прав;
- сприяння європейському співробітництву щодо забезпечення якості освіти з метою вироблення порівняльних критеріїв і методологій;
- просування необхідних європейських стандартів у галузі вищої освіти, зокрема щодо розробки навчальних планів, співробітництва між освітніми закладами, схем мобільності й інтегрованих навчальних, дослідних і виховних програм.

Отже, ми беремо на себе зобов'язання досягнути окреслених вище цілей – у межах своєї компетенції та поважаючи відмінності в культурі, мові, національних освітніх системах, а також автономію університетів – з метою зміцнення Європейського простору вищої освіти. Задля цього ми проводитимемо політику міжурядового співробітництва із залученням європейських неурядових організацій, що функціонують у сфері вищої освіти. Ми сподіваємося на швидку та позитивну відповідь з боку університетів та їхній активний внесок в успішність наших зусиль.

З переконанням у тому, що становлення Європейського простору вищої освіти потребує постійної підтримки, контролю й адаптації до еволюційних потреб, ми вирішили провести ще одну зустріч упродовж наступних двох років з метою оцінки досягнутого та наших нових кроків.

Отже, зміст декларації зводиться до таких практичних кроків:

- ✓ уведення системи двохетапної вищої освіти: базової (бакалаврат) і повної (магістратура); доступ до другого етапу потребує завершення першого. Ступінь, що надається після закінчення першого етапу, визначається на європейському ринку праці як достатній рівень кваліфікації;
- ✓ уведення системи кредитних одиниць (наприклад, ECTS) як засобу підвищення мобільності студентів. Кредитні одиниці можуть діяти на всіх рівнях вищої освіти, включаючи неперервну освіту, за умови їх визнання навчальними закладами на основі принципу добровільності;
- ✓ з метою забезпечення працевлаштування випускників університетів на європейському ринку праці та підвищення конкурентоспроможності системи вищої освіти видаватимуться взаємоузгоджені й уніфіковані додатки до дипломів для введених рівнів вищої освіти, які зрозумілі, прозорі та зіставні між собою на всьому європейському (Болонському) просторі;
- ✓ стимулювання мобільності і створення умов для вільного переміщення студентів, викладачів, науковців, менеджерів освіти в межах Болонського простору;

- ✓ розвиток європейської співпраці у сфері контролю якості вищої освіти з метою напрацювання зіставних критеріїв і методологій;
- ✓ підсилення європейського виміру вищої освіти, перш за все у сферах наукових досліджень, і проектування нових, конкуренто-спроможних освітніх програм.

Відомі європейські аналітики в галузі вищої освіти Гай Хог (Guy Haug) і Крістейн Таух (Christain Tauch) у своєму аналізі Болонського процесу зазначили, що майбутнє цього процесу визначається двома фундаментальними принципами:

- ✓ студенти Європи повинні мати право на отримання таких освітньо-професійних рівнів, які будуть ефективно використовуватися не лише в тих країнах, де вони їх отримали, а й у всій Європі;
- ✓ головний обов'язок університетів і урядів країн Європи – вжити всіх необхідних заходів для забезпечення студентів відповідними до загальних вимог кваліфікаціями.

У зв'язку з важливістю більшості положень аналітичного огляду докторів Гая Хога та Джет Кірстейн наведено скорочений переклад повного тексту цієї доповіді.

Тенденції розвитку навчальних структур у вищій освіті в Європі:

зміст основної доповіді Г. Хога і Д. Кірстейн

Поступове пристосування системи накопичення заліків, подібної до ECTS (залікова система отримання диплома про освіту)

Це зробить більш гнучкими національні/інституційні системи (зокрема, перспектива навчання протягом життя), наблизить їх до рівня світових систем і полегшить мобільність як у межах ЄС, так і на світовому рівні.

Прийняття загальної, але гнучкої системи кваліфікацій

Негнучка, однорідна модель (як, наприклад, модель 3-5-8) уже не бажана в Європі. Поряд з аналізом наявних систем і реформ наступна система може стати загальноприйнятною як гнучка й така, що зважає на національні особливості та вибір предметів (термін навчання визначається не роками, а кількістю академічних заліків, які треба скласти – академічний рік відповідає 60 залікам (кредитним одиницям) ECTS):

- ✓ початковий рівень (сертифікат, диплом): 1-2 роки чи відповідна кількість заліків ECTS;
- ✓ рівень першого ступеня (бакалавр, інший перший рівень): 3-4 роки чи відповідна кількість заліків ECTS;
- ✓ рівень магістра: приблизно 5 років чи відповідна кількість заліків ECTS, з яких принаймні рік відповідає залікам ECTS рівня магістра;
- ✓ докторський рівень: по-різному (взагалі 7 чи 8 років).

Зараз устанавлюють основні критерії отримання ступеня «бакалавр». Головними чинниками цього є нові навчальні плани (замість звичайного повторювання вже існуючих), гарантований рівень (основою є знання та певна компетентність, а не витрачений час), реальні вакансії на ринку праці, чітке відокремлення від аспірантури та формальна акредитація.

Скорочені програми для магістрів (1 рік) надають можливість вибрати місце навчання в Європі та сприяють виникненню міжнародної конкуренції.

Удосконалені європейські стандарти щодо забезпечення якості навчання, оцінювання й акредитації:

- ✓ порівнянні системи забезпечення якості, особливо щодо встановлення базових стандартів, що ґрунтуються більше на набутих знаннях (результат), ніж на витраченому часі та змісті навчального плану (процес);
- ✓ незалежне оцінювання, налаштоване на європейський рівень вивчення широкого кола предметів; наявний простір для незалежного оцінювання можна заповнити завдяки

- агентствам, не залежним від національної та європейської влади, які працюють відповідно до предметних ліній; вони можуть вийти на один рівень з наявними та запланованими в майбутньому європейськими предметними мережами;
- ✓ координований підхід до стандартів якості для транснаціонального навчання, що порушує питання про визнання приватних іноземних навчальних закладів.

Надання права європейцям використовувати нові можливості навчання

Подібні системи заліків, зрозумілі структури ступенів, забезпечення якості навчання і більш широкий європейський ринок праці – це структурні інновації, завдяки яким можна створити цілу низку нових можливостей освіти, доступної усім. Їх вплив міг бути вагомішим у поєднанні з кроками, спрямованими на отримання ступеня фахівця за короткий термін, за яких перевагу надають новим видам мобільності, подальшому посиленню мережі NARIC/ENIC відповідно до європейських стандартів, а також ліквідації всіх перешкод на шляху до мобільності студента і викладача.

Комбінований вплив пропонованих дій дозволив би зробити вищу освіту в Європі зрозумілішою та привабливішою для студентів, учених і працівників різних континентів; вони посилюють конкурентоспроможність Європи, її роль і вплив у світі.

Напрями та питання структури вищої освіти Європи

Цей документ є внеском до Сорбоннської декларації (травень 1998 року), у якій ідеться про гармонізацію структури кваліфікаційних систем вищої освіти в Європі. Його головними цілями є відображення зон конвергенції цих систем (більшістю в ЄС/ЄЕС), визначення напрямів, що впливають на них, та шляхів посилення конвергенції в майбутньому.

Дослідження наявних структур доводить, що в європейських країнах існує безліч різноманітних навчальних планів і структур. Відповідно до Сорбоннської декларації навчання має поєднувати базовий університетський і випускний цикли, але ця Декларація не визначає терміни навчання.

Наступне обговорення було зосереджене на існуванні (або виникненні) європейської моделі, що складається з трьох базових рівнів кваліфікації. Термін навчання – 3, 5 і 8 років.

Не було зазначено жодної конвергенції подібності щодо моделі 3-5-8. Традиційний ступінь «бакалавр», так само, як і новий, потребує 3-4 років навчання. Більшість країн Європи мають замість ступеня «бакалавр» – перший ступінь – 4 роки навчання. Однак існує високий рівень конвергенції щодо 5 років навчання на магістра, але немає стандартного 8-річного терміну навчання на ступінь «доктор». На додаток, Сполучене Королівство, США та більшість країн світу, крім континентальної Європи, використовують дворівневу (базовий – випускний цикл) систему, але їх терміни навчання та структури ступенів значно відрізняються. Терміни навчання, швидше за все, рахуватимуться академічними заліками (кредитними одиницями), а не роками.

В Європі є декілька важливих напрямів, що впливають на структуру ступенів/кваліфікацій. Керівництво багатьох країн наполягає на скороченому циклі навчання, тобто на зменшенні терміну навчання до його офіційної тривалості (у багатьох країнах він на 2-4 роки більше) і введенні першого ступеня в країнах з навчальними планами без проміжного рівня. Нещодавними реформами в Німеччині та Австрії поряд з традиційними введено нові навчальні плани для бакалаврів і магістрів на добровільних засадах. А в Італії та Франції чинний навчальний план було перетворено на перший рівень та аспірантуру. Елементи дворівневої системи навчання існують у багатьох європейських країнах і, здається, що лише декілька країн ЄС не мають чи не експериментують з дворівневими навчальними планами хоча б на будь-якому рівні системи вищої освіти.

У країнах з подвійними системами розподілу між університетами та неуніверситетськими секторами (та структурами ступенів) уже майже не існує.

Більшість країн уже прийняли чи перебувають у процесі прийняття різних типів систем переходу до академічних заліків; більшість з них є такими, що відповідають системі ECTS (залікова система от-

римання диплома про освіту), яка стає основною в багатьох навчальних закладах. Існує певна тенденція до автономізації університетів, яка також містить нові принципи контролю за якістю й оцінюванням у багатьох країнах.

Останнім часом вища освіта Європи зіткнулась із зростаючою конкуренцією з-за кордону. Транснаціональне навчання англійською мовою, що проводять іноземні заклади через філіали університетських містечок, франчайзинг чи в електронному вигляді, досить поширене в європейських країнах. Цілий новий сектор вищої освіти виникає поряд з традиційними, національними, державними системами. Але до цього часу його ігнорували як уряди країн, так і університети Європи.

Запропоновано чотири головні напрями комбінованої дії, завдяки чому можна досягти бажаної однорідності та прозорості у кваліфікаційних структурах Європи.

У наступних чотирьох підрозділах наведено найважливіші (на думку авторів) аналітичні матеріали, які відображають сутність і особливості Болонського процесу.

МАЙБУТНЄ ЄВРОПИ: ПОГЛЯД З БОЛОНЬЇ

З виступу делегата з особливих доручень Асоціації європейських університетів Г. Хога

Важливість Болонської декларації

Болонську декларацію було прийнято через рік після Сорбоннської декларації. Ці два документи мають декілька важливих рис. По-перше, їх об'єднує одна кінцева мета – поступове створення єдиного Європейського простору вищої освіти. Друга спільна риса – підхід до справи, що передбачає спільні зусилля міністрів і представників вищої освіти. По-третє, обидва документи віддають перевагу структурі перед змістом і більше зосереджуються на «кваліфікаціях», ніж на дипломах вищої школи («бакалавр», «магістр» та ін.). По-четверте, можливо, уперше ці два документи звертають увагу на міжнародну конкурентоспроможність європейської вищої освіти. Після прийняття Сорбоннської декларації відбулися гарячі дискусії з проблем сумісності та гармонізації у вищій освіті. Було багато збентежених відгуків з приводу начебто прийняття системи вищої освіти, що передбачає 3-, 5- і 8-річні терміни навчання, хоча формально Декларація цього не рекомендувала. Також висловлювались занепокоєння щодо намагань нав'язати єдину модель, яка загрожуватиме різноманіттю вищої освіти Європи.

На цьому фоні перед конференцією в Болоньї потрібно було визначитись зі спільними рисами та відмінностями існуючих сьогодні систем освіти в Європі та напрямками їх розвитку.

Наші висновки:

- ✓ ситуація з відмінностями національних систем освіти настільки складна, що може кваліфікуватися як хаос. Я переконався, що заплутаність ступенів, інституцій і систем є єдиною найбільшою перепоною мобільності європейської вищої освіти;
- ✓ немає 3-, 5- і 8-річної моделі вищої освіти. Багато країн мають одно-, дворічні програми, перші ступені (традиційні або нововведені), що передбачають навчання протягом 3-4 років;

- ✓ деякі країни проводять взаємно погоджені реформи вищої освіти. Вони віддають перевагу коротшим навчальним циклам (скорочення тривалості занять, впровадження перших ступенів у системи, де цього не було), двоступеневим структурам (впровадження навчальних циклів на здобуття ступеня «бакалавр» і «магістр» замість довготривалих навчальних циклів, що передбачають здобуття кваліфікації тільки після 5, 6 або навіть 7 років навчання), розвитку системи заліків, зовнішньому оцінюванню, більшій автономії у поєднанні з більшою підзвітністю... Іншою тенденцією є розмивання кордонів між університетом і неуніверситетським сектором (надання деяким інституціям університетських прав, запровадження тісніших зв'язків між двома секторами).

Немає стандартного 8-річного навчання для здобуття ступеня «доктор наук». Але дуже поширений 5-річний цикл навчання для одержання ступеня «магістр». Також зрозуміло, що немає готової для запозичення зовнішньої моделі здобуття вищої освіти (наприклад, у США).

Як наслідок, Європі слід розвивати свою власну модель, що відповідатиме її культурним та освітнім потребам.

Установлено, що як міністерства, так і вищі навчальні заклади дуже добре усвідомлювали свої внутрішні проблеми, пов'язані з потребою більшої відповідності європейським стандартам, виходом на ринок праці, структурними перешкодами для мобільності, але набагато гірше – зовнішні проблеми та завдання, незважаючи на зростання вагомості транснаціональної освіти і той факт, що привабливість європейської вищої освіти у світі зменшується.

Ми також установили, що в багатьох країнах бажають проводити реформи в освіті, але не володіють інформацією про наміри інших країн і в яких напрямках ці реформи треба планувати, щоб досягти більшої відповідності міжнародним нормам і полегшити мобільність освіти.

Болонська декларація відображає більшість із зроблених спостережень. Але що ж це за документ? Це не тільки не дуже конкрет-

на політична заява 29 країн Європи. Декларація містить конкретний план дій: мета (досягнення Європейського простору вищої освіти), термін виконання (формування європейського простору планується завершити протягом першого десятиріччя нового тисячоліття, наступну зустріч міністрів і керівників освітянської сфери заплановано у Празі у 2001 році) та програма дій. Чого планується досягти? Зрозумілі ступеневі параметри, що піддаються порівнянню, програми підготовки спеціалістів різного рівня кваліфікації у всіх країнах – перший ступінь має тривати не менше 3 років і чітко відповідати потребам ринку праці, системі заліків європейського зразка у всіх державах, якість підготовки європейського рівня та поліпшення вільного переміщення студентів і викладачів завдяки структурним реформам (головним чином, через усунення перешкод, що залишилися). Це – головний зміст Болонської декларації, вільно прийнятої 29 країнами для реформування власних систем освіти з метою їх уніфікації.

Ще кілька коментарів. По-перше, треба зазначити, що студентські представники, присутні на Болонській конференції, прийняли ще одну декларацію. Студенти не брали активної участі у підготовці конференції, але під час її проведення прийняли «Болонську декларацію студентів».

Вона підтримує деякі цілі міністерської декларації, але заперечує певні важливі моменти. Зокрема, студенти були незадоволені тим, що до якості європейської вищої освіти так багато претензій у світі. Вони вважають, що вища освіта має щедро фінансуватися та отримувати гранти.

Інший важливий аспект Болонської декларації – вона пропонує закладам вищої освіти сприяти успіхові процесу реформ. Це абсолютно необхідно для всіх нас – працівників сфери вищої освіти. Нас запрошують діяти разом і переконувати міністрів, який тип Європейського простору вищої освіти нам потрібен. Це – унікальна можливість і висока відповідальність для всіх працівників вищої освіти.

Чого очікувати протягом найближчих місяців і років?

По-перше, слід очікувати проведення серії національних

реформ, що, можливо, черпатимуть натхнення в тих державах, що вже реформували свої освітні системи згідно з положеннями конференцій у Сорбонні та Болоньї. Проведення національних реформ можливе завдяки сприянню законодавчих і урядових органів влади чи міжвідомчим угодам на національному рівні. Можливий напрям – створення двоступеневої структури «бакалавр/магістр» шляхом упровадження коротших термінів навчання в поєднанні з незалежною акредитацією. Також можливе зближення університетів і неуніверситетських підсистем і скасування чи, у крайньому разі, зменшення обмежень, запроваджених національним законодавством на університетському рівні та в неуніверситетському секторі.

По-друге, до конференції у Празі вже готують робочу програму на європейському рівні. Це, по суті, міжурядова програма, і я сподіваюся, що цього разу будуть запрошені ті країни, яких не було в Болоньї і які, як наслідок, не підписали Болонську декларацію. У першу чергу я маю на увазі країни Південно-Східної Європи. Хоча цей процес матиме переважно міжурядовий характер, ми очікуємо приєднання до нього ЄС. Приємно, що на традиційних зустрічах міністрів країн ЄС неодноразово обговорювали процес підготовки Болонської конференції. Питання підготовки до Празької зустрічі залишається пріоритетним як для головної зараз у ЄС Фінляндії, так і для Португалії, яка замінить її через декілька тижнів.

Важливим також є той факт, що ця робота базуватиметься на діалозі між усіма державами-учасниками. Кожна з них призначить свого представника, і всі вони разом працюватимуть, готуючи наступні кроки з розвитку Болонського процесу. Також маю надію на більш широке залучення студентства, ніж це було під час підготовки зустрічі в Болоньї. Звичайно, розраховуємо на співпрацю з представницькими організаціями у сфері вищої освіти: Асоціацією європейських університетів (CRE), Конфедерацією спілок ректорів ЄС та іншими (EURASHE та EAIE).

Чого очікувати від діалогу між міністерствами та вищою освітою на європейському рівні? Слід розробити уніфіковані критерії присвоєння освітніх кваліфікацій. Ми маємо на увазі не

створення нової категорії «європейських» критеріїв/кваліфікацій, а зведення існуючих критеріїв присвоєння ступенів/кваліфікацій до спільного знаменника. Також очікуємо на зрушення в системі заліків і стандартів якості навчання. Сподіваюсь, що належну увагу буде приділено і міжнародним аспектам, зокрема питанням, пов'язаним із транснаціональною освітою.

Чим можуть допомогти університети та інші заклади вищої освіти? Найголовніше, що вони можуть і, вважаю, мають зробити – це сформулювати власні пропозиції з урахуванням нових реалій після саміту в Болонії.

Існують два надзвичайно важливі поняття, якими навчальні заклади можуть скористатися, щоб гідно увійти до нової європейської сім'ї вищої освіти.

1. Упровадження повноцінних циклів навчання для здобуття ступенів «бакалавр» і «магістр» у ті освітні системи, де їх немає. Ці цикли мають бути коротшими, гнучкішими (завдяки, зокрема, системам заліків), більш пов'язаними з майбутньою професією, мати більшу кількість предметів, бути більш європейськими та міжнародними. Вони повинні відкривати доступ як до подальшого навчання (для здобуття ступеня «доктор наук»), так і на ринок праці.

2. Можливо, найновішим аспектом у багатьох країнах (і який стимулюватиме проведення освітніх реформ повсюди в Європі) може стати впровадження нових термінів навчання для здобуття ступеня «магістр наук» там, де ці програми були довготривалими. Якщо їх розраховувати на студентів з інших країн світу, то вони мають бути відносно нетривалими (від 12 до 18 або не більше, ніж 24 місяці). Вони мають бути відкритими для тих студентів, що вже здобули проміжний освітній ступінь (наприклад, бакалавра) в іншому навчальному закладі або в іншій країні Європи чи світу. Це має надзвичайно важливе значення для успіху реформ. Мета полягає в тому, щоб не лише механічно поділити довготривалу програму на дві частини, а продовжити працювати зі студентами в тому самому вищому навчальному закладі тієї самої країни, де вони здобули ступінь «бакалавр». Існують реальні переваги пропонування ступеня

«магістр» консорціумом навчальних закладів, а не одним і тим самим університетом. Головна перевага тут – можливість більш широкого перерозподілу студентів, що бажають здобути вищий освітній ступінь, ніж ми маємо зараз. Це також може дати дорогу для нового типу мобільності студентів. Взагалі теперішні програми ЄС сфокусовано на «горизонтальній мобільності» (коли студенти навчаються за кордоном, проте могли б навчатися у своєму вищому навчальному закладі). Нова система вибору з різноманітних короткотривалих спеціалізованих «магістерських» програм сприятиме формуванню «вертикальної мобільності», якщо значна пропорція бакалаврів наук вирішить поміняти університет (і, можливо, предмет і/або країну) для здобуття наступного ступеня – не обов'язково одразу після здобуття ступеня бакалавра. Наскільки це явище пошириться – красномовний показник успіху процесу реформ.

Однак є певне занепокоєння з приводу розвитку подій після конференції у Болоньї.

По-перше, існує ризик неузгодженості дій під час проведення реформ. Це може статися, якщо деякі країни зверхньо підійдуть до проведення реформ, тобто візьмуть довготривалу навчальну програму і поділять її на частини, змінюючи назви «залків» і присуджуючи ступінь бакалавра після, приміром, 7-го семестру традиційного 5-6-річного циклу. Це, звичайно, не відповідає вимогам до повноцінних ступенів. Є також можливість здійснення суперечливих заходів, зокрема, у тих країнах, де визначення початкових чи магістерських ступенів може створити новий тип ускладнень для вищої освіти в країні.

По-друге, ризиком, і дуже серйозним, може стати надання окремим країнам переваги щодо стирання незначних відмінностей під час проведення реформ (наприклад, орієнтація на подолання незначних відмінностей у змісті та організації циклу між німецьким та іспанським ступенем з хімії) перед більш загальними проблемами. Боротьба з непринциповими деталями може відвернути нашу увагу від реальної загрози, що насувається ззовні.

По-третє, ризик є в недооціненні саме зовнішнього виклику (транснаціональна освіта, заочне навчання, студмістечка за кордоном під контролем іншого європейського університету чи заокеанського навчального закладу). Поки що ні уряди, ні вищі навчальні заклади не готові сприймати це як спільну проблему.

По-четверте, не всі країни Європи залучено до процесу створення Європейського простору вищої освіти.

П'ята, мабуть, найважливіша з усіх проблем, що постають перед нами. Заклади вищої освіти самі недооцінюють рівень проголошених змін і «прокидаються» потихеньку, із запізненням. На ЕАІЕ покладено важливу місію – допомогти донести це до відома всіх, хто займається міжнародними аспектами в європейських вищих навчальних закладах.

Варто зупинитись на проблемах, що безпосередньо не пов'язані з Болонським процесом, але які можуть впливати на європейську вищу освіту в майбутньому.

Ми на порозі нової ери в процесі інтернаціоналізації вищої освіти.

Проголошені в Болонії зміни – не ізольований процес. Вони збігаються з іншими важливими змінами в глобальному масштабі. Це зокрема такі:

1. Поява всеєвропейського ринку праці, який значною мірою впливатиме на університетські пропозиції у майбутньому. Навряд чи суспільство довго терпітиме ситуацію з високим рівнем безробіття серед випускників вищих навчальних закладів і недостатньою кількістю освіченої молоді у ключових сферах.

2. Зменшення припливу студентів до університетів, що вже спостерігається в деяких країнах і швидко почнеться в деяких інших. Феномен природного зростання кількості студентів, що так було до душі університетам в останні десятиліття, наближається до кінця. Це матиме свої наслідки, і багатьом університетам доведеться зайнятися чимось таким, до чого вони незвичні – боротися за студентів, особливо враховуючи, що державне фінансування у більшості країн так чи інакше залежить від кількості зарахованих студентів. Це щось абсо-

лютно нове для багатьох нас. Можна очікувати, що майбутній студент матиме ширший вибір вищих навчальних закладів, а навчальним закладам доведеться приділяти більше уваги задоволенню своїх потреб, ніж у минулому.

3. Спостерігається значне зростання пропозицій щодо здобуття вищої освіти, більшість з яких – закордонні. Це також розширить сферу вибору студентами вищих навчальних закладів. Буде цікаво спостерігати (уперше за багато років) за їх вибором з широкого спектра різних типів вищих навчальних закладів вдома та за кордоном. Тут виникають логічні запитання, які, проте, легко ігнорувати, коли зростанню студентства у вищій школі конкретної країни сприяють інші чинники. Чому студенти вибирають закордонний вищий навчальний заклад нерідко з високою платою за навчання, ігноруючи свою «домашню» безкоштовну традиційну систему? Так, не було вибору, не було й питань і, як наслідок, потреби відповідати на них. У майбутньому університетам доведеться шукати відповіді.

4. Підзвітність університетів за використання державних коштів значно зростає. Навряд чи держава буде підтримувати вищі навчальні заклади в тому, що безпосередньо не пов'язане з навчальним процесом (який буде коротший, ніж у минулому). Це вже спостерігається в деяких країнах.

У наступному десятиріччі буде продовжено більшість з того, що вже виконується протягом останніх років. Є навіть потреба сприяти подальшому зростанню та поліпшенню якості деяких типів мобільності. Але засоби, які використовували до теперішнього часу, вже вичерпують себе. Вони нам ще потрібні в межах їх можливостей, але нам також потрібно інше і в більшій кількості.

Наступне десятиріччя, швидше за все, відрізнятиметься від попереднього. Є підстави вважати, що ми вступили до такої фази, коли структурні зміни будуть серцевиною розвитку.

Зростатиме мобільність між вищими навчальними закладами та між державами. Цьому сприятимуть такі структурні заходи, як усунення адміністративних перешкод, полегшений доступ до більш повної інформації та більш вільний вибір. Якщо впро-

довж останніх 10-15 років у вищій освіті дуже активно проходив процес інтернаціоналізації, то зараз, можливо, настає цикл, що характеризується деякою мірою «денаціоналізацією». Не виключено, що ми намагатимемося сприяти різноманітності, щоб обмежити безладдя або навіть «хаос», до якого може призвести відсутність узгоджених дій у регіоні, де так багато різних держав.

Останнє, але не менш важливе. Місцю Європи у світі буде приділено більше уваги. Наприклад, більшість освітніх консорціумів у Європі функціонували, переважно, як структури внутрішньої співпраці та обліку, тобто для різних типів діяльності членів одного консорціуму. Нас, напевно, очікує ціла низка нових можливостей для спільної діяльності цих консорціумів і навчальних установ і в інших регіонах світу. Однією з найвагоміших змін у майбутньому стане те, що Європа (зокрема, але не тільки, ЄС) приділятиме більше уваги зовнішнім аспектам своєї діяльності, у тому числі у сфері вищої освіти. Це має змістити акценти з діяльності у межах Європи – чи ЄС – на спільні програми в інших частинах світу. Хотів би навести тут три характерні аспекти:

1. Ми в Європі повинні стати більш конкурентоспроможними на світовій арені. Це означає, зокрема, що європейські заклади вищої освіти мають об'єднатися та вийти на міжнародний ринок з такими пропозиціями, які б зацікавили студентів з інших частин світу. Підвищення нашої конкурентоспроможності також потребуватиме зняття всіх обмежень з деяких найкращих неуніверситетських установ (це призводить до великих непорозумінь на міжнародній арені).

2. Життєво необхідно перейти до регулювання транснаціональної освіти. На сьогодні в цій сфері існує правовий вакуум (більшість країн ігнорує цей новий вид освіти у своїх правових системах). Метою законодавчих дій у цій сфері не повинна стати заборона транснаціональної освіти – такі спроби у будь-якому разі будуть невдалими. Але тут важливо диференціювати «законну» освітню діяльність і таку, що не надає достатніх гарантій і не варта часу та грошей наших студентів. Якісна транснаціональна освіта розширює вибір студентів і може стати дієвою альтернативою традиційній. Дивовиж-

но, але ні уряд, ні преса, ні самі установи вищої освіти не приділили належної уваги можливості включення пункту «Освітні послуги» до порядку денного наступного раунду переговорів у рамках Всесвітньої торговельної організації. Переважна більшість ректорів і керівників сфери міжнародних відносин, як здається, не ознайомлені або ж ніяк не зацікавлені в цьому. Хоча цей аспект може в майбутньому стати ключовою сферою конкуренції у світі.

3. Європейській вищій освіті потрібно краще навчитися конкурувати на світових ринках. Не думаю, що проблема полягає в тому, що в Європі чи Азії є так багато американських студентських містечок і так мало європейських у США, Латинській Америці чи інших регіонах світу.

Це сфера першорядного значення, і дуже важливо, щоб європейські університети мобілізували свою енергію та ресурси для успішної конкуренції на світовому ринку. Для залучення студентів з інших континентів (не тільки по обміну, але й тих, що платять за навчання) необхідні такі програми, які відповідають їх потребам (тут важливу роль відіграють маркетингові зусилля та реклама). Щоб стати «боездатними» конкурентами, європейські університети повинні максимально посилити свою дієвість на місцях і поліпшити свою організацію. На противагу тому, що я чую від багатьох у континентальній Європі, університети Великобританії, США або Австралії є привабливими для іноземних студентів не тільки тому, що вони навчають англійською мовою. Протягом років, іноді навіть десятиріч, вони вкладали гроші, щоб запропонувати студенту необхідний навчальний курс, належний студентський сервіс (наприклад, проживання) та зрозумілі академічні ступені. Свої пропозиції вони рекламували та пояснювали через своїх постійних представників і найманий персонал на місцях. Більшості університетів у Європі все ще не вистачає рішучості та досвіду, які потрібні у зростаючій конкурентній боротьбі за студентів і відповідні прибутки. Це частіше спостерігається у таких ключових сферах, як реєстрація, послуги, що не пов'язані з освітою (наприклад, проживання) та, на превеликий жаль, візова політика. Візова політика деяких європейських держав

катастрофічно підірвала їх репутацію як можливих суб'єктів надання освітніх послуг серед студентів і викладачів більшості країн світу.

У європейській вищій освіті є багато переваг. Перша й найголовніша, на мою думку, – якість освіти залишається дуже високою. Різноманітність теж могла б бути перевагою, якщо до неї правильно підійти. Процес європейської інтеграції можна також використати як «привабливий момент». Плата за навчання порівняно невисока. Загальна цінова перевага, яку Європа могла запропонувати студентам з інших континентів і яка часто сьогодні інтерпретується як показник нижчої якості, може стати серйозною конкурентною перевагою, якщо її правильно пояснити.

Існує потреба діяти – плата за збереження «status quo» може бути надто високою. В Європі може виникнути розкол між деякими університетами, не обов'язково з однієї країни, які будуть впроваджувати світові стандарти вищої освіти, та іншими навчальними закладами, які цього не зроблять. Потреба діяти також зумовлена зовнішніми проблемами, які постали перед європейською вищою освітою, хоча цей фактор ще не визнано до кінця. Крім того, ми повинні виправдати сподівання наших студентів і широких кіл суспільства. В усіх сферах, де громадяни Європи очікують дієвих результатів від європейської інтеграції, освіта регулярно посідає перше місце в опитуваннях громадської думки. Ми не повинні зруйнувати ці надії.

Болонський процес

Семінар з проблем ступеня бакалавра.

Висновки та рекомендації до саміту

з вищої освіти у Празі

Гельсінкі, Фінляндія, 16-17 лютого 2001 року

Позитивні моменти впровадження ступеня «бакалавр наук»

Більшість європейських країн запровадили, впроваджують або планують впровадити систему вищої освіти, яка полягає в послідовному здобутті ступенів «бакалавр», «магістр» і «доктор

наук». Реформи в цьому напрямі проводять у системах вищої освіти, що базуються виключно на університетах (тобто «унітарні» системи), а також в «бінарних» або «дуалістичних» системах.

Двоступеневе поєднання «бакалавр/магістр» має декілька переваг порівняно з довготривалим негнучким навчальним планом, що безпосередньо веде до здобуття ступеня «магістр наук» і традиційний у багатьох країнах. Головна перевага тут полягає в тому, що студентам пропонують програми, які передбачають більше індивідуальної гнучкості. Двоступенева структура сприяє розвитку національної та інтернаціональної мобільності, оскільки передбачає модульний (блоковий) характер навчальних програм. У наш час, коли люди вчаться протягом усього свого життя, однією з найвагоміших переваг двоступеневої структури є те, що вона сприяє взаємодії навчання з працею. Запровадження початкових ступенів бакалаврського типу також сприяє розвитку багатодисциплінарних магістерських програм, доступних для студентів інших закладів (як «домашніх», так і закордонних).

Високий рівень відрахування зі складу студентів і продовження університетського навчання – це проблеми, з якими стикаються більшість європейських країн. Добре сплановані та продумані програми бакалаврського ступеня допомагають зменшити кількість відрахувань студентів, що не отримують ніякої кваліфікації, і, отже, полегшують їх просування на європейському ринку праці, а також сприяють скороченню навчального терміну.

Структура «бакалавр/магістр» стала світовим стандартом, її прийняття сприятиме визнанню європейських ступенів як у самій Європі, так і у світі, і зробить наші вищі навчальні заклади привабливішими для тих студентів, які бажають навчатися в Європі.

Структура ступеня «бакалавр наук» в Європі

Сприяння мобільності в Європі потребує підвищеної прозорості та здатності до порівняння європейських кваліфікацій з вищої освіти. Для цього потрібні загальні критерії визначення ступеня «бакалавр». Ця структура має бути достатньо гнучкою, враховувати національні особливості, але водночас досить чіткою, щоб бути стандартною.

Перелічені нижче фактори можуть стати корисними загальними деномінаторами для європейського ступеня «бакалавр».

Ступінь «бакалавр» є кваліфікацією вищої освіти, яка потребує складання 180-240 заліків (згідно з ECTS). Термін навчання на здобуття цього ступеня – 3-4 роки. Слід зазначити, що ступінь «бакалавр», який часто називають «початковим ступенем», можна здобути як у традиційних університетах, так і у професійно орієнтованих закладах вищої освіти. Програми цього ступеня можуть і повинні мати різну орієнтацію та бути багатoproфільними, щоб відповідати індивідуальним та академічним потребам, а також вимогам ринку праці.

Для підвищення прозорості потрібно, щоб профіль кваліфікації було внесено до назви курсу та пояснено в додатку до диплома, який видають студентам. Підвищенню прозорості також сприятиме збіг термінології. Навіть ті програми бакалаврського ступеня, що є проміжними і передбачають продовження навчання, мають бути самостійними. Їх не слід сприймати тільки як частину тривалішого навчального плану, оскільки деякі студенти можуть виділити, змінити напрям навчання або продовжити його в іншому навчальному закладі.

Відповідність вимогам ринку праці

Ступені бакалаврського типу можуть задовольняти запити вже спільного європейського ринку праці по-різному. Одні програми спрямовано на отримання окремих професій з безпосереднім виходом на ринок праці, інші – на підготовку студентів до подальшого навчання з працевлаштуванням після нього. Усі програми мають передбачати здобуття таких професійних навичок, яких вимагають від усього працездатного населення Європи.

Ринки праці європейських держав очікують, що все більше молоді буде здобувати кваліфікацію вищої освіти. Навряд чи це можливо в тих країнах, де існують тільки одноступеневі довготривалі програми навчання. Система вищої освіти має пропонувати самостійні навчальні програми здобуття ступеня «бакалавр» меншої тривалості для задоволення конкретних потреб ринку праці. Водночас існує

нагальна потреба перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників сучасного ринку праці. Для максимальної відповідності потребам ринку праці в бакалаврах наук ці програми мають розробляти заклади вищої освіти у тісній співпраці з їх соціальними партнерами й іншими представниками професійного життя.

Навчальні дисципліни

Різні навчальні дисципліни мають власні сталі традиції, які потрібно враховувати, розробляючи структури ступенів ХХІ сторіччя. Зрозуміло, що в деяких сферах, у першу чергу в медицині та технологіях, ступінь «бакалавр» не може бути самостійною кваліфікацією для набуття повної професійної компетенції. Хоча й у цих сферах проміжні кваліфікації також мають право на існування з причин, які викладено вище.

В усіх сферах програми бакалавра та магістра повинні мати механізми спадкоємності як у межах одного й того самого сектору вищої освіти, так і між різними секторами. Можна передбачити, що на новому ландшафті європейської вищої освіти з'явиться широке розмаїття профілів ступеня «бакалавр наук» з безпосереднім виходом на ринок праці та/або з продовженням навчання (одразу ж після деякого часу) для здобуття ступеня «магістр».

Одним лише реформуванням освітніх структур не можна збільшити «прозорість». На європейському рівні потрібні широкі визначення вузлових компетенцій, якими мають володіти бакалаври та магістри наук. Ці визначення мають стосуватися тільки компетенцій, здатних до застосування в різних сферах суспільного життя.

Короткий зміст і висновки огляду реформ, що мали місце з часу підписання Болонської декларації

До вищої освіти європейського рівня: огляд основних реформ від Болоньї до Праги

Напрямок II (квітень 2001 р.)

Резюме та висновки

Огляд структур і тенденцій у країнах, що не ввійшли у звіт Напряму I

Напряму I базувався переважно на огляді структури і тенденцій вищої освіти в країнах ЄС. Напряму II вивчав структури інших країн, що підписали Болонську декларацію. Цей огляд:

- ✓ ратифікує головні підсумки, досягнуті у звіті Напряму I;
- ✓ посилює спостереження щодо двоступеневої системи, не обов'язково звертаючись до понять ступеня структури, що зазначалася в Болонській декларації (наприклад, поняття «аспірантська» бінарна або подвійна система вищої освіти);
- ✓ ратифікує нагляд за рухом до акредитації;
- ✓ вказує, що в деяких країнах ще існують подовжені програми навчання всіх рівнів, а також досить негнучка монодисциплінарна програма, які мають бути налаштовані для прийняття положень Болонської декларації.

Перевірка виконання Болонської декларації: широкий інтерес і підтримка

Болонська декларація всюди на порядку денному: усі країни влаштували форум або підрозділ для пояснення й обговорення її змісту та підтексту. Вона є новим джерелом діалогу між міністерствами та вищими закладами освіти, а також між секторами вищої освіти.

Це розглядають як ратифікуючі/посилені національні пріоритети: це найбільша сила процесу, яка «кристалізує» основні тенденції і виявляє проблеми європейського масштабу та їх вирішення, як наслідок – процес розглядають не як нав'язування (втручання), а як найзручніший шлях джерела інформації, спрямований на Європу.

Мета Декларації – прискорення, полегшення та регулювання реформ: основною роллю Декларації є довгостроковий план розроблення структурних змін.

Рушійною силою процесу є можливість бути доповненим іншими розробками. Він у цій сфері посилюється іншими фактора-

ми: Ліссабонська конвенція, додаток до диплома, ENQA, директиви ЄС, програми мобільності ЄС, включаючи мережу ECTS, ENIC/NARIC, реформи, зумовлені процесом доступу до ЄС у зацікавлених країнах.

Болонський процес – це одночасно результат і передумова до інтеграції європейської вищої освіти.

Консенсус щодо мети процесу

Мобільність. Існує загальна підтримка підвищення мобільності студентів, а також тих, хто закінчив навчальний заклад за кордоном чи у межах країни (що мало ймовірно). Мобільності вчителів ще й зараз бракує уваги. У Декларації мобільність є визначальною для країн ЄС (ECTS, Socrates, Tempus, директив професійного схвалення, Mobility Action Plan), Ліссабонської конвенції, так само, як і бажанням зацікавлених країн підготуватися до інтеграції у ЄС. ECTS і додаток до диплома дуже підтримують країни.

Працевдатність. Болонська декларація посилила дебати та розширила обізнаність щодо терміну працевдатності у всій Європі. У деяких країнах існують нові «професійні бакалаври», а в інших – «професійні магістри». Перехід до двоступеневої структури зовсім не означає негайне поглиблення та поновлення програми, яку покладено в основу. Під час дискусій враховано, що існують різні шляхи для досягнення того, щоб перші наукові ступені (звання) могли «відповідати європейському ринку праці», але це не має призвести до короткотривалої зайнятості в окремій професії. У деяких країнах рівень бакалавра університету є базою для вибору післядипломного навчання. Значна кількість професійно зорієнтованих бакалаврів, яких випускають головні сектори коледжу, вже не мають проблем з працевлаштуванням.

Конкуренція/привабливість. Здається, більшість країн зараз позитивно сприймають «конкуренцію» і схвалюють те, що система вищої освіти має бути привабливою. Питання є «важливим» або «вирішальним» у несподівано великій кількості країн: деякі мають особливі плани підготовки студентів з неєвропейських країн. Країни-учасниці хочуть бути привабливішими для студентів країн

ЄС, щоб збалансувати обмін студентами за програмою Socrates. Жодна країна не стверджувала, що конкуренція є недоречною, але це ще не увійшло до порядку денного. Більшість країн дещо занепокоєні транснаціональною освітою й іноземною акредитацією. Здебільшого є два погляди на міжнаціональну освіту: виключити її або підпорядкувати національним правилам, але жоден з них не вирішує питання. Болонська декларація зацікавила не тільки країни Європи, зокрема Латинську Америку. Це підтверджує, що структури вищої освіти зроблять Європу привабливішою для набуття освіти в інших світових регіонах.

Засоби гармонізації процесу

Чітка система наукових ступенів. Три країни створили всебічні та послідовні межі кваліфікації, що могли б бути корисними для подібних виявлень в інших країнах, а отже, доречних для Європи. У балтійських республіках і скандинавських країнах райони регіональної вищої освіти об'єднані. Болонья заохотила до більшої різноманітності та гнучкості, не нав'язуючи одноманітності, якої раніше побоювались. На сьогодні існують подвійні системи з більшою кількістю зв'язків між підсистемами, а також більш «професійними бакалаврами/магістрами». Несподіване побоювання щодо наміру Болонської декларації трансформувати всі коледжі в університети, зараз, здається, зникло. Однак рух до об'єднаних систем (одна система з різними навчальними закладами або установами та різними зв'язками між ними) затверджений у багатьох країнах. Додаток до диплома розглядають як головний засіб, що сприяє чіткості та зрозумілості. У більшості країн ще існують комплексні структури наукового ступеня, як, наприклад, системи, що по суті є не подвійними, а потрійними (університети, коледжі, технікуми, короткотермінові курси після середньої школи) з різними структурами наукового ступеня в різних секторах і різних дисциплінах. Найбільші розбіжності існують між університетами, оскільки немає домовленості в поглядах між країнами. Ще також існує багато прикладів заплутаних назв/номенклатур (наприклад, науковий ступінь «магістр» для студента останнього курсу, що базується на бакалаврській освіті). Інтеграція

навчання протягом життя як постійна складова вищої освіти та межі кваліфікації – пріоритети лише у незначній кількості країн.

Проблеми, які виникають під час останнього курсу або після закінчення університету. Процес конвергенції до двох'ярусної структури продовжується на базі вже прийнятих реформ, консолідації структур «бакалавр/магістр», запроваджених протягом останнього десятиріччя, а також завдяки введенню реформ у деяких нових країнах. В усіх дисциплінах є випадки двох'ярусної структури, включаючи природничі предмети (інколи медицину). Є також багато країн, де структура «бакалавр/магістр» не стосується певної професійної програми, що залишається організованою у довгостроковій, одноярусній курсі. У деяких країнах більше уваги приділяють здобуттю ступеня «бакалавр» протягом 3 років, але існують країни, де тривалість навчання становить 3-4 роки. Прогресує обмежений рух до професійного бакалавра. Кілька всебічних проєктів об'єднують запровадження наукового ступеня «бакалавр/магістр», кредити й акредитацію («золотий трикутник реформ») здебільшого в країнах, що залучилися до процесу реформ. Не існує подібних заходів щодо процесу конвергенції на аспірантському рівні, а отже, є потреба в дебатах/розвитку щодо різних видів наукових ступенів магістра.

Доступ до магістерських курсів зазвичай не автоматичний, особливо для студентів, які навчаються поза програмою.

Кредитне нагромадження та трансферні системи. Існує поштовх до ECTS-конкуруючих кредитів, які спираються на національні системи з легким переведенням у ECTS або на прийняття самого ECTS на обов'язкових засадах чи за рекомендацією ректорів і/або міністерств.

Є занепокоєння стосовно розбіжності у поглядах щодо запровадження системи. Однак побоювання, що введення залікової системи позбавить університети можливості організовувати свої навчальні програми і викличе сумніви щодо нової системи, розсіюються.

Гарантія якості. Проводиться величезна робота, спрямована на підвищення гарантії якості (нові агентства, мережа ENQA), із застосуванням різних підходів: нечіткий зв'язок між «гарантією якості» та

«акредитацією», який вжито до всієї системи вищої освіти або лише до її частини, зосереджуючись на програмах або на навчальних закладах різного типу. Розвиток «акредитації» зараз більш актуальний, ніж це зрозуміло з доповіді Напрям I: більшість країн, що не входять до ЄС, уже мають акредитацію, а деякі інші розглядають можливості або мають рішучі наміри щодо нової комісії з питань акредитації (окремо від комісії з питань гарантії якості або разом з нею). Для деяких країн, що бажають отримати міжнародне визнання своїх нових наукових ступенів, акредитація є обов'язковою (*sine qua non*). Однак все ще існує певне збентеження стосовно значення та переваг акредитації. Децентралізований підхід до гарантії якості/акредитації (інколи звернений до «мети акредитації»), який використовують в одній країні, сприятиме запуску всіх європейських механізмів, що базуються на спільному прийнятті рішень щодо гарантії якості, одночасно поважаючи національні відмінності та розбіжності в предметах, тим самим не перевантажуючи університети.

Значний вплив декларації на країни, що не брали участі в її підписанні

Доповідь Напрям II об'єднала 6 країн, що не брали участі у підписанні Декларації: Албанію, Боснію і Герцеговину, Хорватію, Кіпр, Македонію та Союзу Республіку Югославію. У доповіді не йдеться про інші країни, хоча відомо, що вона викликала інтерес у Туреччині, Росії та інших країнах СНД. Болонська декларація зацікавила ці 6 країн перш за все як процес довготривалих структурних реформ і кардинальних змін в усій Європі. У країнах колишньої Югославії та в Албанії структура навчальних програм, наукових ступенів і навчальних закладів значно відрізняється від положень Болонської декларації. Але процес реформування вже розпочався, він розвивається та підтримується різними європейськими програмами. Реформа, підготовлена Міжнародною адміністрацією для Косово, є результатом Болонської декларації. Основною перепорою розвитку таких навчальних планів, передбачених Болонською декларацією, є розподіл університетів на незалежні факультети, які отримали негнучкі монодисциплінарні навчальні плани, у країнах колишньої Югославії.

Система вищої освіти на Кіпрі значною мірою відповідає положенням Болонської декларації.

Деякі вказівки та інструкції на майбутнє

На майбутнє слід розглянути перш за все такі питання:

- ✓ проблема доступності (readability) магістерського рівня;
- ✓ сприяння конвергенції у коледжах і технікумах;
- ✓ реформи/адаптації програм у вищих навчальних закладах, що вже перейшли або тільки переходять на двоох'ярусну структуру (існують приклади, які підтверджують можливість отримання відповідного ступеня «бакалавр» у всіх сферах і в короткий термін);
- ✓ розвиток механізмів гарантії якості, що відповідає справжньому європейському знаку якості (bona fide) на національному та регіональному рівнях; імовірно, що ENQA відіграватиме головну роль і нестиме відповідальність за вирішення цієї проблеми;
- ✓ зовнішні аспекти, привабливість європейської вищої освіти та довіра до неї на міжнародному рівні;
- ✓ підтримка процесу реформ і оновлення навчальної програми у країнах Південно-Східної Європи.

Болонська декларація викликала певні сумніви, які нині розсіюються, а то й зовсім зникають. На сьогодні визнано, що:

- ✓ декларація не тільки пропонує різноманітність систем і дисциплін, але й сприяє цьому процесу;
- ✓ вона цілком конкурентоспроможна подвійним системам;
- ✓ залікова система не позбавляє університети можливості організовувати їх навчальні програми в логічній послідовності й упереджено ставитись до заліків/оцінок за бажанням студентів;
- ✓ існують різні шляхи, де наукові ступені можуть <відповідати ринку праці>. Потрібні різноманітні перші ступені, що є прямим шляхом до ринку праці і/або до різних типів післядипломної освіти.

У процесі розвитку виникає потреба та вимога до:

- повторного підтвердження основних цілей і положень Болонської декларації для того, щоб закріпити її роль у процесі довготривалих реформ і кардинальних змін по всій Європі;
- більшого узгодження з питань впровадження ECTS та інформації щодо наукових ступенів «бакалавр» і «магістр» з тим, щоб уникнути розбіжностей, які перешкоджають успішному процесу конвергенції.

Загальні тенденції щодо різноманітних систем з різними навчальними закладами, які пропонують різні типи ступеня «бакалавр/магістр» і різні шляхи, де існує альтернатива у виборі майбутнього шляху, спрямовані більше до мережі, ніж до ступенів кваліфікації.

Тривалість довгострокової одноярусної навчальної програми в обмеженій кількості районів не суперечить загальним цілям і положенням Болонської декларації (хоча і не існує переконливого аргументу, окрім медицини, що прийняття двох'ярусної структури не виправдає сподівань).

Хоча основним напрямом є рівень «бакалавр» (термін навчання 3 роки), будь-яка європейська система потребує відповідності перших ступенів різноманітним цілям і напрямам (з терміном навчання 3-4 роки). Поширені перші ступені були б прийнятними, якби вони створили спільну європейську базу в певній фаховій сфері (наприклад, машинобудування); інакше доцільно відокремити їх від ступеня «бакалавр» (наприклад, називаючи їх «почесні наукові ступені» або «бакалавр вищого рівня»).

Ще й досі є підвищений інтерес до інформації, як саме розглядаються головні аспекти та ставлення до них у різних частинах Європи або у світі в цілому:

- більше, ніж будь-коли, прогрес конвергенції залежатиме від доступності навчання вищого ступеня, забезпечення якісної практики та контролю проблемних сфер;
- у термінах у сфері вищої освіти в цілому (наприклад, «подвійна», «двох'ярусна», «не університет», «акредитація»)

та в номенклатурі ступенів існує певна плутанина, на яку слід звернути увагу (наприклад, хто такий аспірант, назви певних наукових ступенів або навчальних закладів та їх переклад англійською мовою).

Слід пам'ятати про зовнішнє поширення процесу і про наміри зробити національну вищу освіту привабливішою у себе вдома, в Європі та у світі. Все ще не визнано той факт, що цей процес був би легшим і успішнішим, якби він мав європейський масштаб: європейські ступені не підтримають у світі, якщо вони не будуть прийняті в Європі.

Майбутній прогрес щодо кваліфікацій, гідних порівняння, потребує додаткового опрацювання на європейському рівні в межах окремого фаху або професійної сфери.

Низка публікацій і бази даних навчання в Європі в усіх фахових сферах дозволять підвищити порівняння та мобільність в Європі та в світі.

Як підсумок слід підкреслити, що майбутнє Болонського процесу та європейської вищої освіти неодмінно має бути пов'язане з двома фундаментальними положеннями – керівними в усіх майбутніх діях:

- студенти Європи мають потребу та право на навчання задля ступенів, що можуть ефективно застосовуватися в Європі, а не тільки в країні/регіоні, де їх здобуто;
- головною відповідальністю навчальних закладів та установ європейської вищої освіти є гарантування того, що вони роблять усе можливе для надання цього типу кваліфікації своїм студентам.

Формування європейської вищої освіти

Понад 300 європейських навчальних закладів та їх представницьких організацій зібралися 29-30 березня в Саламанці з метою підготувати свої пропозиції до Празької зустрічі міністрів вищої освіти країн, які брали участь у Болонському процесі. Учасники домовились про цілі, принципи та пріоритети.

Формування майбутнього

Вищі навчальні заклади Європи підтверджують свою підтримку положень Болонської декларації та рішучість створення Європейського простору вищої освіти до кінця цього десятиріччя. Вони надають створенню Європейської асоціації університетів у Саламанці як символічного, так і практичного значення, чітко висловлюючи свою позицію в уряді та суспільстві, тим самим забезпечуючи собі підтримку в розбудові власної освіти та входженні у Європейський простір вищої освіти.

1. Положення

Автономія у підзвітності. Розвиток вимагає надання університетам повноважень діяти згідно з керівним положенням автономії у підзвітності. Будучи автономними і відповідальними юридичними особами, освітніми та громадськими організаціями, вони підтверджують свою відданість принципам Великої хартії університетів, прийнятої 1988 року, і, зокрема, принципу освітньої свободи. Отже університети мають бути спроможними формувати свої стратегічні цілі, визначати першочергові завдання в освіті та дослідженнях; відповідно спрямовувати свої ресурси, складати програми навчання та формулювати свої критерії підбору викладацького складу та прийому студентів. Європейські вищі навчальні заклади готові працювати в умовах конкуренції у своїй країні, в Європі та світі, але для цього їм вкрай потрібна свобода управління, необтяжлива і сприятлива регулятивна база та достатнє фінансування. Інакше вони будуть поставлені в нерівні умови щодо питань співпраці та конкуренції. Процеси, потрібні для створення Європейського простору вищої освіти, залишаються нереалізованими або призведуть до нерівної конкуренції, якщо нинішнє надмірне регулювання і дріб'язковий адміністративний та фінансовий контроль вищої освіти у багатьох країнах залишаться без змін.

Конкуренція у вищій освіті сприяє якості, навчання не виключає співпраці та не зводиться до комерційного її розуміння. У деяких країнах Європи університети ще не можуть конкурувати на

рівних і стикаються з небажаним відпливом умів на користь інших європейських закладів.

Освіта як суспільна відповідальність. Європейський простір вищої освіти має будуватися на таких європейських освітніх традиціях, як суспільний обов'язок і відповідальність, виходячи з принципу широкого і відкритого доступу до бакалаврського та магістерського рівнів освіти для власного розвитку та можливості продовжувати освіту протягом усього життя людини, сьогоденних та довгострокових потреб суспільства.

Вища освіта, що ґрунтується на наукових дослідженнях. Оскільки дослідження – рушійна сила вищої освіти, створення Європейського простору вищої освіти має йти пліч-о-пліч з формуванням Європейського простору дослідницької діяльності.

Організаційне розмаїття. Європейській вищій освіті властиве розмаїття у галузі мов, національних систем, інституційних типів та їх орієнтацій, а також спрямованості програм. Водночас її майбутнє залежить від її здатності ефективно організувати це цінне розмаїття для отримання позитивних результатів, а не труднощів; гнучкості, а не навпаки. Вищі навчальні заклади бажують ґрунтувати свою діяльність на зближенні, зокрема на спільних ознаках, наявних у різних країнах у цій галузі, та розглядати розмаїття як надбання, а не як мотив для невизнання чи винятковості. Вищі навчальні заклади поставили за мету створення достатнього самообмеження для забезпечення мінімального рівня узгодженості та інтеграції з тим, щоб їх зусилля на шляху наближення не зазнали краху через надмірну невідповідність та розбіжності у визначенні та застосуванні кредитів, основних учених ступенів та якісних критеріїв.

II. Основні питання

Якість як основоположний наріжний камінь. Європейський простір вищої освіти, виправдовуючи сподівання своїх засновників, має керуватися основними академічними цінностями, тобто демонструвати якість. Оцінюючи якість, слід урахувувати цілі і призначення навчальних закладів та їх програм. Потрібно досягти гармонійного поєднання нововведення і традиції, академічної бездоганності та

соціально-економічної обґрунтованості, послідовності навчального плану та свободи вибору для студентів. Заклад об'єднує викладання та наукову роботу, займається керівництвом та організацією, розуміє потреби студентства та надає позаосвітні послуги. Якість самої по собі недостатньо, її треба продемонструвати і гарантувати, щоб вона була визнана й отримала довіру студентства, партнерів та суспільства в Європі та світі.

Якість – це головна основоположна умова для довіри, відповідності, мобільності, сумісності та привабливості в Європейському просторі вищої освіти.

Укріплення довіри. Подібно до оцінки наукових досліджень забезпечення якості вищої освіти має міжнародний вимір. У Європі гарантії якості не слід покладати на одну організацію, яка б впроваджувала в життя загальний перелік вимог. Вирішення проблеми в майбутньому потребуватиме створення на європейському рівні механізму взаємного визнання результатів дотримання якості з «акредитацією». Ці механізми мають поважати національні, мовні та дисциплінарні розбіжності і не переобтяжувати університети.

Відповідність. Навчальні програми мають повністю співвідноситись з потребами європейського ринку праці відповідно до того, коли присвоюється кваліфікація: після бакалаврського курсу навчання чи після магістратури. Можливість знайти роботу на ринку праці у будь-який час протягом усього життя найкраще досягається у разі отримання справжньої якісної освіти, надання різноманітних підходів і спрямувань курсів навчання, гнучкості програм з можливістю багаторазового підключення і виходу з програми, трансверсальних вмій і навичок, як, наприклад, уміння спілкуватися та знання мов, уміння мобілізувати знання, вирішувати проблеми, працювати в колективі та розуміти соціальні явища.

Мобільність. Однією з необхідних якостей Європейського простору вищої освіти є вільна мобільність студентів, викладацького складу та випускників. Європейські університети бажають сприяти більшій мобільності як «горизонтального», так і «вертикального» типу і не вважають віртуальну мобільність заміником фізичної

мобільності. Для здійснення визнання та мобільності вони можуть використовувати вже існуючі інструменти, а саме: ECTS, Ліссабонську конвенцію, додаток до диплома, мережу NARIC/ENIC. З огляду на важливість викладацького складу з європейським досвідом, університети хотіли б усунути наявні вимоги щодо національності та інші перепони та віддати перевагу досвіду академічної діяльності в Європі. Попри це потрібен також загальний підхід до віртуальної мобільності та транснаціональної освіти.

Подібні кваліфікації бакалаврського та магістерського рівнів. Вищі навчальні заклади схвалюють рух до створення загальновизнаної кваліфікаційної системи, яка б ґрунтувалася на основних формулюваннях бакалаврських/магістерських та аспірантських курсів навчання. Загальновизнано, що бакалаврські звання присвоюють, коли нараховано від 180 до 240 кредитів згідно з ECTS, але кредити мають бути різноманітними, спрямованими на початок трудової діяльності або такими, що дають можливість підготуватися до подальшого аспірантського навчання. За певних обставин університет може ухвалити рішення щодо запровадження інтегрованої програми, яка б вела безпосередньо до присвоєння магістерського звання. Предметні мережі відіграють важливу роль у досягненні зазначених цілей. Університети переконані у корисності накопичення системи оцінювання знань і переведення з одного вищого навчального закладу до іншого, яка ґрунтується на ECTS, а також на своєму основному праві ухвалювати рішення щодо прийнятності системи оцінювання знань, набутих у будь-яких інших навчальних закладах.

Привабливість. Європейські вищі навчальні заклади хотіли б залучати талановитих людей з усього світу. Це потребує дій на інституційному, державному та європейському рівнях. Конкретними заходами мають бути: адаптація програм, звання та ступені, зрозумілі як в Європі, так і поза її межами, переконливі заходи щодо гарантії якості, програми з викладанням основними мовами світу, достатня інформація та маркетинг, привабливі умови для іноземних студентів та науковців, а також стосунки на перспективу. Успіх також залежить від якнайшвидшого усунення заборони імміграції та ситуації на ринку праці.

Європейські заклади вищої освіти усвідомлюють, що їх студенти потребують і вимагають кваліфікацій, які б вони могли успішно застосовувати для навчання та роботи по всій Європі. Навчальні заклади, їх мережі та організації розуміють свою роль та відповідальність у цій справі і підтверджують своє прагнення відповідно до цього самоорганізуватися в межах автономії.

Європейські заклади вищої освіти закликають уряди своїх держав та в контексті Європи сприяти змінам, надати загальну схему для координації та керівництва до зближення. Вони підтверджують свою спроможність та бажання спільними зусиллями розпочати та підтримати позитивні зрушення у такому:

- ✓ знайти нове визначення вищій освіти та науковій діяльності для всієї Європи;
- ✓ реформувати та омолодити програми і вищу освіту загалом;
- ✓ посилити та взяти за основу у вищій освіті наукову роботу;
- ✓ запровадити загальноприйнятні механізми оцінювання, забезпечення та сертифікації якості;
- ✓ виходити зі спільних ознак в європейському контексті та забезпечити подібність між різними закладами освіти, програмами та ступенями;
- ✓ сприяти мобільності студентів та викладацького складу, а також влаштуванню випускників на європейському ринку праці;
- ✓ підтримувати зусилля на шляху модернізації університетів у країнах, де існують проблеми побудови Європейського простору вищої освіти;
- ✓ не зупинятися перед проблемами визнання, привабливості та конкурентоспроможності у своїй країні, в Європі і світі; а також і надалі розглядати вищу освіту як безумовний громадянський обов'язок.

КОНФЕРЕНЦІЯ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ І ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ
Формування майбутнього

м. Саламанка, 29-30 березня 2001 року

Понад 300 європейських вищих навчальних закладів та їх представницьких організацій зібралися у Саламанці з метою підготувати свої пропозиції до Празької зустрічі міністрів вищої освіти країн, які брали участь у Болонському процесі. Учасники домовилися про цілі, принципи та пріоритети.

Європейські вищі навчальні заклади знову підтверджують свою підтримку принципів Болонської декларації і свої зобов'язання зі створення до кінця десятиліття Зони європейської вищої освіти. Вони бачать у заснуванні в Саламанці Асоціації європейських університетів (EUA) як символічне, так і практичне значення для більш ефективного інформування урядів і суспільств і, тим самим, для підтримки формування свого майбутнього в Зоні європейської вищої освіти.

1. Принципи

Автономія з відповідальністю

Розвиток потребує, щоб у європейських університетів була можливість діяти відповідно до керівного принципу автономії у поєднанні з відповідальністю. Як автономні і відповідальні юридичні, освітні й соціальні об'єкти вони підтверджують свою прихильність принципам Magna Charta Universitatum 1988 року і, зокрема, академічній свободі. Тому університети повинні мати право формувати свою стратегію, вибирати свої пріоритети в навчанні й провадженні наукових досліджень, витратити свої ресурси, профілювати свої програми й встановлювати свої критерії для прийому професорів і студентів. Європейські вищі навчальні заклади готові до конкуренції вдома, у Європі й у світі, але для цього вони мають потребу в необхідній організаційній свободі, ясних і доброзичливих рамках регулювання й достатньому фінансуванні. У протилежному випадку вони не будуть мати можливості для співпраці й змагання. Плани завершення створення Зони європейської вищої освіти залишаться

невиконаними або спричинять нерівноправність конкуренції, якщо в багатьох країнах будуть здійснюватися безпосереднє регулювання, детальний адміністративний і фінансовий контроль стосовно вищої освіти.

Конкуренція, що підтримує якість вищої освіти, не відкидає співробітництва і не може бути зведена до концепції комерції. Університети в деяких країнах Європи перебувають ще не в тому становищі, щоб конкурувати на рівних, перебуваючи, зокрема, вічна-віч із небажаним відпливом інтелекту у межах Європи.

Освіта як відповідальність перед суспільством

Зона європейської вищої освіти повинна будуватися на європейських традиціях відповідальності освіти перед суспільством; на широкому й відкритому доступі як до доступневого, так і післяступеневого навчання; на освіті для розвитку особистості й навчанні протягом усього життя; на громадянстві як короткочасної, так і тривалої соціальної доцільності.

Вища освіта, ґрунтована на наукових дослідженнях

Оскільки наукові дослідження є рушійною силою вищої освіти, то й створення Зони європейської вищої освіти має відбуватися одночасно й паралельно зі створенням Зони європейських наукових досліджень.

Організація диверсифікації

Європейська вища освіта завжди була різноманітною у частині мов, національних систем, типів інститутів, орієнтації профілів підготовки та навчальних планів. У той же час її майбутнє залежить від спроможності організувати те цінне розмаїття так ефективно, щоб мати позитивні результати, а не труднощі, гнучкість, а не непрозорість. Вищі навчальні заклади хочуть користуватися конвергенцією, – зокрема, у загальних поняттях, загальнодоступних у цій предметній галузі поза кордонами – і мати справу з розмаїттю як з активом, а не як причиною для невизнання або винятку. Вони задіяні у створенні достатнього саморегулювання для гарантії мінімального рівня об'єднання так, щоб їхні зусилля до сумісності не були підірвані занадто великою дисперсією у визначенні й застосуванні кредитів, в основних категоріях ступенів і в критеріях якості.

II. *Ключові питання*: якість як наріжний камінь формування; формування довіри; сумісність; мобільність; сумісні кваліфікації на доступеневому і післяступеневому рівнях; привабливість.

Європейські вищі навчальні заклади визнають, що їхні студенти потребують і вимагають кваліфікацій, які вони можуть ефективно використовувати для свого навчання й кар'єри по всій Європі. Інститути, їхні мережі й організації підтверджують свою роль і відповідальність у цьому плані і свідчать про свою готовність належним чином організувати себе в рамках автономії.

Вищі навчальні заклади звертаються до урядів із проханням полегшувати і заохочувати зміни, забезпечувати рамки для координації і керівництва зближенням із врахуванням національних і європейських особливостей. Вони підтверджують свою здатність і готовність ініціювати і підтримувати прогрес спільними зусиллями:

- здійснити переоцінку вищої освіти і наукових досліджень для всієї Європи;
 - реорганізувати вищу освіту загалом і поновити програми зокрема;
 - виробити взаємоприйнятні механізми для оцінки, гарантії і підтвердження якості;
 - послуговуватися загальними термінами європейського виміру і забезпечувати сумісність різних інститутів, програм, ступенів;
 - сприяти мобільності студентів, персоналу й можливості працевлаштування випускників у Європі;
 - підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують значні проблеми щодо входження в Зону європейської вищої освіти;
 - провадити зміни, будучи відкритими, привабливими, конкурентоспроможними вдома, в Європі й у світі;
- дотримуватись позиції, що вища освіта має бути відповідальною перед суспільством⁵¹.

⁵¹<http://sumyolod.eu/index.php/useful-information/58-bologna-process/84-bologna-process>

ПРАЗЬКЕ КОМЮНІКЕ МІНІСТРІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Прага, травень 2001 р.

Через два роки після підписання Болонської декларації і через три роки після Сорбоннської декларації міністри вищої освіти Європи, які представляли 32 країни, що підписали документи, зібралися у Празі з метою проаналізувати досягнення та визначити напрями і пріоритети на найближчі роки щодо розвитку процесу. Міністри знову підтвердили свою відданість меті створення Європейського простору вищої освіти до 2010 року. Вибір Праги для проведення зустрічі – це символ їх намірів залучити до цього процесу всю Європу в світлі розширення ЄС.

Міністри підтримали та розглянули звіт «На шляху Болонських домовленостей», замовлений утвореною після Болонської зустрічі робочою групою, і дійшли висновку, що закладені Болонською декларацією цілі отримали широке визнання і їх взято за основу для розвитку вищої освіти більшістю країн, які підписали декларацію, університетами та іншими закладами вищої освіти. Міністри знову підтвердили, що слід і надалі докладати зусиль до забезпечення мобільності студентів, викладачів, науковців та адміністративних працівників з метою надання можливості скористатися багатством Європейського простору вищої освіти, включаючи демократичні цінності, розмаїття культур, мов та систем вищої освіти.

Міністри звернулися до матеріалів з'їзду вищих навчальних закладів Європи, що відбувся 29-30 березня в Саламанці, та рекомендацій з'їзду студентів Європи, який проводився в Гетеборзі 24-25 березня, схвально висловилися з приводу активної участі в Болонському процесі Європейської асоціації університетів і національних студентських спілок Європи. Також було відзначено і схвалено багато інших ініціатив, спрямованих на подальше просування цього процесу. Міністри додатково відзначили конструктивну допомогу Європейської комісії.

Міністри зазначили, що в більшості країн енергійно і широко проводилися заходи, рекомендовані в декларації, щодо структури наукових ступенів і звань. Особливо схвально відзначено енергійну роботу з гарантій якості. Міністри визнали потребу у співпраці щодо подолання труднощів, пов'язаних з транснаціональною освітою, а також у забезпеченні післядипломного навчання.

Подальші заходи в світлі шести цілей Болонського процесу

Як проголошено Болонською декларацією, міністри заявили, що створення Європейського простору вищої освіти – це умова посилення привабливості та конкурентоспроможності закладів вищої освіти в Європі. Вони підтримали думку про те, що вищу освіту слід розглядати як суспільне благо, що вона є і залишатиметься громадянським обов'язком і що студенти є повноправними членами вузівської спільноти. З цього погляду міністри прокоментували такі подальші дії.

Прийняття системи зрозумілих і подібних ступенів

Міністри закликали університети та інші заклади вищої освіти всіляко використовувати наявні національні законодавства та європейські інструменти, покликані спростити академічне та професійне визнання курсових дисциплін, учених ступенів та різних нагород з тим, щоб громадяни могли ефективно використовувати свою кваліфікацію, компетенцію та вміння на всій території Європейського простору вищої освіти.

Міністри закликали наявні організації і мережі, такі як NARIC і ENIC, сприяти на інституційному, державному і європейському рівнях простому, швидкому і справедливому визнанню, відзначаючи розмаїття кваліфікацій.

Прийняття системи, яка б, головним чином, ґрунтувалася на двох основних циклах

Міністри із задоволенням відзначили, що поставлену мету поділити курс вищої освіти на два цикли, розрізняючи вищу освіту бакалаврського та магістерського циклу, ґрунтовно розглянуто й обговорено. Низка країн уже прийняла цю структуру, інші ж розгляда-

ють її з великою зацікавленістю. Важливо зазначити, що у багатьох країнах ступені «бакалавра» і «магістра» або аналогічні двоступеневі кваліфікації можна здобути як в університетах, так і в інших вищих навчальних закладах. Програми навчання, за якими присвоюють ступінь, можуть мати, і насправді мають, різну орієнтацію і зміст з метою задоволення розмаїття індивідуальних, академічних та ринкових потреб, як було висловлено в Гельсінкі на семінарі зі ступенів бакалаврського рівня (лютий 2001 р.).

Запровадження системи кредитів

Міністри наголосили, що для кращої гнучкості в навчанні і кваліфікаційних процесах потрібно прийняти загальновизнані характеристики кваліфікації, підкріплені кредитною системою на зразок ECTS або іншою ECTS-подібною, яка, за потреби, дозволить переведення та виконуватиме функцію нагромадження. Разом із загальновизнаними системами гарантування якості такі інструменти полегшать доступ студентів до європейського ринку праці і посилять сумісність, привабливість і конкурентоспроможність європейської вищої освіти. Усебічне використання такої системи кредитів у поєднанні з додатком до диплома прискорить рух у цьому напрямі.

Забезпечення мобільності

Міністри підтвердили, що мета поліпшити мобільність студентів, викладачів, науковців та адміністративних працівників, поставлена в Болонській декларації, має надзвичайне значення. Вони наголосили на своєму прагненні домогтися усунення будь-яких перепон щодо вільного пересування студентів, викладачів, науковців та адміністративних працівників і відзначили соціальне значення мобільності. Вони також звернули увагу на можливості мобільності, запропоновані програмами європейського співтовариства, і успіхи, досягнуті в цій галузі, наприклад, запровадження плану дій з мобільності (Mobility Action Plan), ратифікованого Радою Європи в Німці 2000 року.

Сприяння європейській співпраці в гарантуванні якості

Міністри визнали життєво важливу роль, яку відіграють системи гарантування якості в забезпеченні високих якісних вимог і

сприянні подібності кваліфікаційних рівнів у всій Європі. Вони висловились за тіснішу співпрацю органів визнання та органів, покликаних гарантувати якість. Вони наголосили на потребі тісної європейської співпраці та довіри до національних систем гарантування якості. Далі вони закликали університети та інші заклади вищої освіти поділитися передовим досвідом і розробити плани дій взаємного визнання механізмів оцінювання й акредитації (сертифікації). Міністри закликали університети та інші вищі навчальні заклади, національні органи та європейську мережу гарантування якості у вищій освіті (ENQA) у співпраці з відповідними органами країн, які не є членами ENQA, колективно створити спільну систему стандартів і поширити передовий досвід.

Включення до програм європейського компонента

З метою подальшого зміцнення важливих європейських традицій вищої освіти і конкурентоспроможності випускників міністри закликали галузь вищої освіти поліпшити роботу щодо розробки навчальних модулів, курсів і програм на всіх рівнях з «європейським» змістом, орієнтацією та організацією. Це особливо стосується модулів, курсів та програм на отримання ступеня, які пропонуються в співпраці різних закладів з різних країн і ставлять за мету присвоєння спільного загальновизнаного ступеня.

Навчання протягом усього життя

Навчання протягом усього життя – невід'ємний елемент Європейського простору вищої освіти. У майбутній Європі, де знання складатимуть основу суспільства і господарства, потрібна стратегія побудови системи післядипломного навчання для подолання проблеми конкурентоспроможності, застосування нових технологій та поліпшення єдності суспільства, рівних можливостей і якості життя.

Вищі навчальні заклади і студенти

Міністри зауважили, що залучення університетів та інших вищих навчальних закладів, а також студентів як компетентних, активних і конструктивних партнерів у створенні і формуванні Європейського простору вищої освіти потрібне і бажане. Заклади освіти продемонстрували, яку велику увагу вони приділяють утворен-

ню подібного і доцільного, до того ж різнопланового і демократичного Європейського простору вищої освіти. Міністри наголосили, що в Європейському просторі вищої освіти якість – це основоположна умова довіри, відповідності, мобільності, подібності і привабливості. Міністри висловили свою вдячність за внески до розробки навчальних програм, які поєднують академічну якість і гарантують тривалу конкурентоспроможність на ринку праці; закликали до подальшої авангардної ролі вищих навчальних закладів.

Міністри заявили, що студенти повинні брати участь і впливати на організацію і зміст освіти в університетах та інших вищих навчальних закладах. Вони також підтвердили важливість брати до уваги соціальний аспект Болонського процесу.

Поліпшення привабливості Європейського простору вищої освіти

Міністри дійшли згоди щодо важливості підвищення привабливості європейської вищої освіти для студентів європейських та інших країн. Зрозумілість і подібність європейських дипломів у світі мають бути підкріплені розробкою спільної системи кваліфікацій, системою механізмів гарантування якості та акредитації (сертифікації), а також більшими зусиллями щодо поширення інформації.

Особливу увагу міністри загострювали на тому, що якість вищої освіти і наукової роботи є і має бути вирішальним фактором європейської привабливості та конкурентоспроможності. Міністри дійшли згоди, що слід приділяти більше уваги перевагам, які віддає Європейський простір вищої освіти закладам і програмам різних профілів. Вони закликали до тіснішої співпраці між європейськими країнами щодо можливих труднощів і перспектив транснаціональної освіти.

Після прийняття наведеного документа міністри взяли на себе зобов'язання продовжувати взаємну співпрацю на основі цілей, викладених у Болонській декларації, спираючись на спільні ознаки, користуючись перевагами культурного і мовного різномаяття, розбіжностей національних систем, можливостей міжурядового співробітництва, діалогу між європейськими університетами та

іншими вищими навчальними закладами, а також діалогу зі студентськими організаціями та з представниками програм Європейського Співтовариства.

Міністри ухвалили рішення про наступну зустріч в другій половині 2003 року в Берліні. На ній буде проаналізовано досягнення, а також визначено напрями та пріоритети на наступних етапах процесу перебудови Європейського простору вищої освіти. Міністри підтвердили потребу структури для подальшої роботи, яка надалі складатиметься з робочої та підготовчої груп. У робочу групу входитимуть представники країн - учасниць договору, нові учасники та представники Європейської Комісії. Головувати буде представник ЄС. Підготовча група складатиметься з представників країн, які проводили міністерську зустріч, і країни, яка буде організовувати наступну зустріч, двох країн членів ЄС і двох країн - не членів ЄС. Останні чотири вибирає робоча група. Група включатиме представника Європейської Комісії. Її очолить представник країни, яка наступною прийматиме зібрання.

Європейська асоціація університетів, Європейська асоціація вищих навчальних закладів, національні студентські спілки Європи та Рада Європи отримуватимуть поточну інформацію про виконання рішень зустрічі.

З метою сприяння процесу міністри порекомендували робочій групі організувати семінари для вивчення таких тем: співпраця в галузі акредитації і гарантій якості, питання визнання та використання системи оцінювання в Болонському процесі, розробка об'єднаних ступенів, соціальні аспекти з акцентом на перепони мобільності, розширення Болонського процесу, післядипломне навчання й участь студентства.

Перспективи розвитку після зустрічі в Празі

У Болоньї, у червні 1999 року, відбулася зустріч міністрів Європи та представників вищих навчальних закладів, на якій обговорили та підписали Декларацію про європейську вищу освіту. Навіть найбільш оптимістичні спостерігачі цього процесу не очікували такого інтенсивного поширення цього документа по всій Європі. Судячи

з доповіді «Напрями в структурі освіти у вищих навчальних закладах (II)», Болонська декларація викликала широкий інтерес і підтримку не лише країн - учасниць цього процесу, але й зацікавила інші країни в межах та за межами Європи, які спостерігали за подіями.

Усі країни-учасниці створили форум для пояснення і обговорення змісту та очікуваних результатів декларації. Болонська декларація стала приводом для нового діалогу між міністрами та представниками вищих навчальних закладів, включаючи також інші підсектори вищої освіти. Декларація більшою мірою розглядається як підтвердження або зміцнення національних пріоритетів «кристалізацією» основних напрямів, і це зайвий раз підтверджує, що всі питання та їх вирішення мають європейський розмах. Як результат процес не можна (або принаймні більше не можна) назвати втручанням, навпаки, це джерело інформації для Європи та основне питання щодо структурних змін.

Зміни (реформи) після підписання Болонської декларації

У документі Напрямок II йдеться про існування взаєморозуміння щодо основних завдань процесу, передусім це – мобільність, можливість влаштування на роботу та конкурентоспроможність. Сприяння мобільності серед студентів і випускників (*mobility of students*) було одноставно схвалене, тоді як питанню мобільності працівників (*staff mobility*) приділялося недостатньо уваги. Були схвалені також такі документи, як ECTS та додаток до диплома.

Болонська декларація ще раз підтвердила, що можливість улаштування на роботу – це основне питання вищих закладів освіти у всій Європі. Під час дебатів взято до уваги і той факт, що існує багато шляхів, як зробити перші ступені «релевантними для європейського ринку праці» згідно з Болонською декларацією і не бути тісно прив'язаними до ситуації на ринку праці, яка має тенденцію постійно змінюватися. У всій Європі є багато нових «професійних бакалаврів» і невелика кількість нових «професійних магістрів», особливо (але не тільки) в коледжах і технікумах, хоча в деяких країнах здобутий ступінь бакалавра розглядається здебільшого як підготовка до подальшого навчання чи вступу до аспірантури.

Більшість країн сприймають конкурентоспроможність як позитивне явище і підтримують ідею створення привабливої системи вищої освіти. Деякі країни розробили спеціальні проекти, щоб надати потрібну інформацію та залучити більше студентів з неєвропейських країн. Зацікавленість країн-учасниць у студентах країн ЄС передусім зумовлена бажанням збалансувати кількість студентів за обміном у рамках програми Socrates. Більшість країн мало зацікавлена у транснаціональній освіті (здобутій в їхній країні під контролем університету іншої країни чи континенту), в акредитуванні (отриманому їхніми університетами від неєвропейських комісій з питань акредитації). І навпаки – процес конвергенції в рамках Болонської декларації викликає зацікавлення за межами Європи, зокрема в Латинській Америці, а це підтверджує одне із завдань цього процесу – зробити Європу більш привабливим об'єктом здобуття освіти в інших частинах світу через створення відповідних структур вищої освіти.

Згідно з Болонською декларацією для досягнення бажаної мети потрібні чотири основні пункти: зрозумілі для порівняння ступені, структура програм і ступенів для студентів та аспірантів, залікова системи та гарантія якості.

Розглядаючи питання про ступені, які були б легкі в розумінні (readability of degrees), стає очевидним, що Болонська декларація не нав'язувала і не нав'язує одноманіття, а навпаки пропонує більше гнучкості та різноманіття. Так, наприклад, на сьогодні існує більше подвійних систем (університетський сектор та сектор коледжів/технікумів) з більшою кількістю «мостів» між підсистемами та «професійних» бакалаврів і магістрів. Декілька країн свідомо розробляють інтегровану систему вищої освіти, тобто єдину зрозумілу систему, яка об'єднує різні типи закладів, зв'язаних «мостами». У багатьох країнах ще й досі існують дуже складні структури ступенів (наприклад, у «потрійній» системі з університетами, коледжами чи політехнічними інститутами та довузівськими курсами), а додаток до диплома - найважливіший документ для досягнення прозорості структур ступенів.

Утілення в життя попередньо прийнятих реформ, об'єднання структур «бакалавр/магістр», запроваджених протягом останніх десятиріч, та бажання створити нові реформи у декількох нових країнах – усе це веде до нової двох'ярусної структури (з чітким визначенням фаз «студент» та «аспірант»). На теперішній час є приклади двох'ярусних структур на рівні всіх дисциплін, включаючи технічні предмети (і навіть деякі галузі медицини). Однак існує багато країн, де структура «бакалавр/магістр» не відповідає навчальному плану (у певних професійних сферах) і все навчання відбувається традиційно, тобто довгим одноярусним курсом. Більшість експертів схиляються до прийняття «бакалаврату» з терміном навчання 3 роки, але є й багато прикладів бакалавратів з терміном 3,5 та 4 роки. У країнах, які найпершими були залучені до процесу реформ, діє принцип «золотий трикутник реформ» (поєднання ступенів «бакалавр/магістр», система оцінювання та процес акредитації). Основні зрушення сталися у Гельсінкі в лютому 2001 року на семінарі, присвяченому першим ступеням (бакалавр), де було врешті-решт визначено формат європейського ступеня «бакалавр».

Вони мають бути різних напрямів (вузька або широка спеціалізація з більш або менш «професійним» чи «академічним» напрямом, зосередженим на ринку праці або на продовженні навчання в аспірантурі) і не повинні мати менше 180 і більше 240 балів відповідно до ECTS. Однак на рівні ступеня «магістр» подібних зрушень не спостерігається.

У документі Напрями II показано, що ECTS була прийнята як багатофункціональний інструмент у формуванні єдиного Європейського простору освіти. Спостерігається тенденція запровадження майже у всіх країнах систем ECTS або систем, сумісних із ECTS. Це можна зробити на обов'язкових підставах або віддати на розгляд ректорів і/або міністерств. Є побоювання, що запровадження системи кредитів не дасть можливості університетам організувати навчальний план у логічній для них послідовності або змусить їх визнати, що зможе призвести до зниження якості освіти.

Щоб уникнути значних розбіжностей, які можуть зруйнувати всі очікувані переваги цієї схеми, потрібні більш скоординовані дії щодо запровадження ECTS.

Проводиться велика робота з отримання «європейської» гарантії якості (quality assurance). Зокрема, залучено нові національні організації, використовуються нові стандарти та залучено до роботи мережу європейської національної гарантії якості ENQA. Усе це робиться різними шляхами і відповідно до різних моделей. Тепер питання акредитації сприймається набагато легше, ніж це було під час Болонської конференції. Багато країн, що не входять до складу ЄС, уже акредитовані, а деякі розглядають таку можливість або мають тверді наміри щодо нової комісії з гарантії якості, незалежно від ENQA або разом з ENQA. Для деяких країн, що потребують міжнародного визнання своїх нових (так само, як і старих) ступенів, акредитація є обов'язковою умовою для того, щоб заслужити довіру та бути конкурентоспроможними.

Децентралізований підхід до гарантій якості/акредитації, який використовують у Німеччині, може стати поштовхом для основного європейського підходу, який базується на взаємовизнанні рішень, прийнятих комісією з гарантії якості; повазі до національних особливостей та розбіжностей у предметах; на потребі уникати перенавантаження університетів із усе ще іншим рівнем оцінювання та контролю.

Болонський процес має також величезний вплив на країни, які не брали в ньому участі: у звіті Напряму II охоплено такі європейські країни, як Албанія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Кіпр, Македонія. Він не охопив інші країни, хоча було зрозуміло, що такі держави, як Туреччина, Росія та деякі інші країни СНД, виявили інтерес до цього процесу. Болонською декларацією зацікавились в Албанії та в країнах колишньої Югославії. Щодо системи вищої освіти на Кіпрі, то вона вже слідує основним напрямом Болонської декларації.

Процес змін від Болонії до Праги свідчить про те, що конвергенція продовжується, зміцнюється і поширюється.

Підкреслюється європейська традиція вищої освіти пере-

важно як «громадської справи» (частини громадської політики щодо соціального розвитку), а не комерційного продукту. Також наголошується важливість автономії університетів як невідмінної умови успішного впровадження настанов Болонської декларації (заклади, які не змінюють свої навчальні плани і не пристосовуються до швидкозмінних потреб та можливостей, будуть потерпати від конкуренції). Інший наголос зроблено на якісному забезпеченні механізмів та їх вирішальній ролі для ефективного функціонування європейської вищої освіти. Головне твердження саламанської конвенції полягає у тому, що європейські заклади вищої освіти визнають справедливість вимог і потреб студентів у кваліфікації, яку вони можуть ефективно використовувати у навчанні та кар'єрі по всій Європі. Тому саламанська конвенція має бути розглянута у багатьох аспектах як ключовий документ для майбутніх напрямів розвитку європейських закладів вищої освіти.

Студентська конференція в Гетеборзі, що проводилася в рамках ESIB, особливо наголошує на розвитку всіх типів мобільності в європейських закладах вищої освіти і закликає міністрів та ректорів університетів не нехтувати соціальними аспектами Болонського процесу (наприклад, такими, як доступ до всіх рівнів системи вищої освіти, організованої як двоступенева, та адекватне забезпечення мобільності). Залучення студентів до роботи семінарських груп і їх активна участь у дискусії та подіях Болонського процесу – дуже важливий фактор. Поява ESIB як головного партнера зробила можливим поліпшення діалогу урядів, закладів та студентів на європейському рівні і негайно знайшла відображення у Празькому комюніке міністрів.

Згідно з положеннями Болонської конвенції міністри, відповідальні за вищу школу в країнах - учасницях договору, зібралися у Празі з представниками вищих навчальних закладів, щоб підбити підсумки прогресу, досягнутого з часу проведення Болонської конференції, та визначити пріоритети на майбутнє. Вони ще раз підтвердили свої зобов'язання перед європейською вищою школою до 2010 року. Ще три країни були запрошені до «болонської

родини» (Хорватія, Кіпр, Туреччина). На даний час організація нараховує 33 країни-учасниці, що підтверджує відкритість процесу для всіх європейських країн, які зобов'язуються запровадити зміни/реформи, потрібні для імплементації положень Болонської/Празької конвенцій.

Міністри висловили своє задоволення досягненнями останніх двох років і довірили створеним робочим групам розробляти напрями розвитку. Вони також вирізнили декілька питань на наступні два роки:

- можливість продовжувати навчання протягом усього життя (це має бути визнано і відображено, наприклад, у загальному обсязі кваліфікацій та схемах залікового переведення);
- розвиток загальної схеми кваліфікацій і якісного забезпечення, акредитації/сертифікації механізмів, до чого вперше відверто закликали міністри.

Це стало можливим лише завдяки Болонській декларації, яка зовсім не накладає штучних стандартів, що стримують загальні потреби та тенденції і використовують напрями, які вже існують у деяких країнах та установах. Запровадження цих стандартів пояснюється тим фактом, що вони не використовувалися і не поширювалися на європейському рівні. Ця функція «кристалізації» процесу могла спрацювати лише тоді, коли перестороги та занепокоєння, викликані декларацією, з'ясовані і таким чином зменшені. Зменшення і навіть зникнення занепокоєння щодо цього можна було спостерігати протягом останніх двох років, що зумовлено багатьма ключовими аспектами. Припускається, що цей процес призведе до уніфікації (однорідності) європейської вищої школи, що, у свою чергу, знищить різноманіття національних освітніх систем, мов і підходів або поставить навчальні плани у суворі рамки; але багато хто тепер вважає Болонський процес можливістю підвищити якість навчальних курсів і планів, які б більше відповідали потребам та загальній меті. Отже занепокоєння щодо того, що запровадження залікової системи, такої як ECTS, може позбавити університети можливості організовувати свої навчальні курси як структурований навчальний процес і логічну

послідовність (і таким чином впровадити так звану модель «кафетерій», де студенти могли б обирати будь-який курс у будь-який час), значно зменшилося. Існує також пересторога, що університети не можуть більше за своїм бажанням визнавати чи не визнавати запропоновану залікову систему і тому будуть змушені запроваджувати її всупереч своєму бажанню; втім зрозуміло, що автономні навчальні установи відповідальні за свою політику оцінювання знань, яку, однак, вони мають роз'яснювати, щоб запобігти суперечливим рішенням; автоматичне залікове переведення впроваджується лише там, де його приймають установи, наприклад, у партнерських угодах або у разі вільної участі в європейських програмах, де переведення заліків, отриманих будь-де, потребує гарантії (підтвердження), наприклад, для програми обмінів Erasmus. І зрештою неочікувана інтерпретація Болонської декларації як спроби покінчити з подвійними системами (системи університетів та коледжів/технікумів) виявилася неправильною: Болонський процес ідеально сумісний з різноманіттям установ у Європі і знаходить своє застосування загалом у вищій освіті.

Основні кроки на європейському рівні

Із 2001 року відбулися три значні події на шляху до Європейського простору вищої освіти: Конференція європейських закладів вищої освіти в Саламанці (березень), студентська конференція в Гетеборзі (березень), зустріч міністрів з представниками вищої школи в Празі (травень). Усі три події підтвердили прогрес та успіх процесу інтеграції до Європейського простору вищої освіти.

У Саламанці європейські вищі навчальні заклади та їх представницькі організації підтвердили своє зобов'язання досягти єдиного Європейського простору вищої освіти до кінця десятиріччя. У висновках цієї конвенції:

- міністри погодилися з важливістю підвищення привабливості та конкурентоспроможності європейської вищої освіти для студентів з Європи й усього світу і закликали до розвитку всесвітньої загальної системи кваліфікацій і схеми європейської якісної сертифікації як інструменту досягнення привабливості; закликали також

до співробітництва між європейськими країнами щодо транснаціональної освіти;

- серед інструментів, спроможних підвищити як мобільність, так і привабливість, виділено розвиток модулів, курсів та навчальних планів, які є «європейськими» за змістом, орієнтацією та організацією, особливо щодо уніфікації наукових ступенів.

Дотримуючись системи, запровадженої в Саламанці та Гетеборзі, міністри офіційно визнали, що громадяни повинні ефективно використовувати свої кваліфікації, компетенцію та навички у межах європейського освітнього простору.

Зрештою міністри зобов'язалися продовжувати співробітництво в рамках організованої робочої структури. Деякі кроки зроблено у напрямі поліпшення ефективності процесу; до процесу офіційно запрошено приєднатися Європейську Комісію, також до діалогу приєдналися Асоціація європейських університетів, EURASHE (сектор коледжів/технікумів), ESIB і Рада Європи. Президентство в організації буде передаватися країні, яка проводитиме зустріч міністрів; це буде Німеччина, оскільки міністри погодилися зустрітися знову у другій половині 2003 року в Берліні.

Крім специфічних положень Празького комюніке, важливо наголосити на бажанні міністрів досягти мети, поставленої ще в Болоньї, у найкоротший термін.

Коло питань до цієї дати вже досить повне: крім центрального питання, поставленого міністрами, багато сфер потребують подальших дій на європейському рівні, особливо на рівні навчальних закладів, наприклад, подальший розвиток двоступеневої системи, реновація навчальних планів, упровадження ECTS, розвиток базових потреб та стандартів дисциплінарних та професійних сфер, застосування зрозумілої термінології, наприклад, «магістр» або «акредитація», ефективне використання існуючих інструментів та мереж, відносини між університетами та іншими типами освітніх закладів.

Основний висновок на цьому етапі: Болонський процес продовжується, міцніє і поширюється. Він потребує ентузіазму та підтримки тих, хто хоче зробити свій внесок у майбутню європейську вищу освіту заради студентів, випускників, навчальних закладів і Європи в цілому.

БЕРЛІНСЬКЕ КОМЮНІКЕ

Створення Європейського простору вищої освіти

Берлін, 19 вересня 2003 року

Преамбула

19 червня 1999 року, через рік після прийняття Сорбонської декларації, міністри вищої освіти 29 європейських країн підписали Болонську декларацію. Були узгоджені важливі спільні кроки для розвитку ефективної та єдиної Зони вищої освіти Європи у період до 2010 року. На Празькій конференції 19 квітня 2001 року міністри збільшили кількість завдань та підтвердили свій намір про встановлення Зони вищої освіти близько 2010 року. 19 вересня 2003 року міністри вищої освіти з 33 європейських країн зібрались у Берліні для того, щоб переглянути досягнуті успіхи та визначити пріоритети та нові завдання на наступні роки, маючи на меті прискорення реалізації проекту створення Зони вищої освіти Європи. Вони погодились з наступними поглядами, принципами та пріоритетами.

Міністри підтвердили важливість соціального аспекту Болонського процесу. Необхідність підвищення конкурентоздатності, яка повинна бути урівноважена з поліпшенням соціальних характеристик Зони вищої освіти Європи, що у подальшому приведе до посилення соціальної єдності та зменшення соціальної та гендерної нерівності як на національному, так і на європейському рівнях. В такому контексті міністри підтвердили свою позицію про те, що вища освіта є громадським благом та громадською відповідальністю. Вони наголосили, що в міжнародній освітянській співпраці та обмінах повинні домінувати навчальні цінності.

Міністри приділили належну увагу рішенням Ради Європи у Лісабоні (2000) та Барселоні (2002) щодо перетворення Європи на «найконкурентнішу та найбільш динамічну, основу на знаннях економіку, з більшою кількістю робочих місць кращої якості та більшою соціальною єдністю» та закликали до подальших дій і тіснішої співпраці в контексті Болонського процесу.

Міністри прийняли до уваги звіт, наданий Групою контролю про розвиток Болонського процесу у період між Празьким та Берлінським самітами. Також до уваги був прийнятий звіт «Тенденції - III», підготовлений Асоціацією європейських університетів (АЄУ), і результати семінарів, які були організовані кількома країнами-учасницями та закладами вищої освіти, організаціями і студентами. Також міністри прийняли до уваги Національний звіт, який є свідченням значного прогресу, досягнутого у застосуванні принципів Болонського процесу. На завершення вони звернули увагу на повідомлення Європейської Комісії і Ради Європи про їхню підтримку Процесу.

Міністри погодились, що потрібно вжити заходів зі створення міцних зв'язків між вищою освітою та науково-дослідницькою системою відповідних країн. Створення Зони вищої освіти Європи виграє від поєднання з Зоною європейських наукових досліджень, посиливши таким чином фундамент створюваної Європи Знать. Метою такого утворення є збереження культурного та лінгвістичного багатства Європи, яке базується на успадкованій різноманітності традицій, та сприяння потенціалу інновацій, соціальному і економічному розвитку через зміцнення співробітництва між європейськими ВНЗ.

Міністри визнали первинну роль, яку у створенні Зони вищої освіти Європи відіграють ВНЗ та студентські спілки. Вони взяли до уваги інформацію Асоціації європейських університетів (АЄУ), яка надійшла від конвенту ВНЗ в Граці (Graz), внески Європейської асоціації ВНЗ (EURASHE) та повідомлення з ESIB – Національних студентських спілок Європи.

Міністри вітають зацікавленість інших регіонів світу до створення Зони вищої освіти Європи. Особливо бажаною є присутність представників європейських країн, які ще не приєдналися до Болонського процесу, так само, як і представників Європейської Комісії, Латинської Америки, та Карибського спільного простору вищої освіти у якості гостей конференції.

Прогрес

Міністри вітають ініціативи, що мали місце з моменту прове-

дення Празького саміту вищої освіти, які роблять систему вищої освіти більш прозорою та збільшують якість європейської вищої освіти на рівні навчальних закладів та на національному рівні. Вони високо оцінюють співробітництво та роботу всіх партнерів – університетів, студентства та інших зацікавлених сторін.

Міністри підкреслюють важливість усіх елементів Болонського процесу для створення Зони європейської вищої освіти та наголошують на необхідності інтенсифікації зусиль на рівні навчальних закладів, а також на національному та європейському рівнях. Міністри докладатимуть зусиль для створення високоефективної системи гарантій якості навчання, а також для ефективного використання дворівневої системи освіти та визнання системи курсів та періодів навчання.

Гарантія якості

Якість вищої освіти безумовно є основою створення Зони європейської вищої освіти. Міністри підтримують подальший розвиток гарантій якості на рівні навчальних закладів, національному та європейському рівнях. Вони наголошують на необхідності розвитку критеріїв та методологій для загального користування у сфері якості освіти.

Вони також підкреслюють, що, згідно з принципами автономії навчальних закладів, первинна відповідальність за якість вищої освіти лежить на кожному окремому навчальному закладі, і таким чином забезпечується можливість перевірки якості системи навчання в національних рамках.

Таким чином вони вважають, що у 2005 році національні системи гарантій якості повинні включати:

- визначення відповідальності органів та навчальних закладів, які беруть участь;
- оцінку програм закладів, яка включає внутрішній контроль, зовнішню перевірку, участь студентів та публікацію результатів;
- систему акредитації, сертифікації або подібні процедури;
- міжнародну участь, співробітництво та створення спілок.

На європейському рівні міністри звертаються до ENQA та її членів у співпраці з E U A, EURA S HE та ESIB для розробки узгоджених стандартів, процедур та рекомендацій з питань гарантії якості, а також для впровадження системи рівноправного розгляду та/або акредитації агенцій чи органів та звітування про досягнуті результати на зустрічі 2005 року. Належний звіт буде прийнятий після випробування гарантій якості й інших асоціацій та організацій.

Структура ступеня. Прийняття системи, що базується на двох рівнях:

Міністри раді відзначити, що відповідно до прийнятої в Болоньї декларації про двоциклову систему у європейському ландшафті вищої освіти відбуваються всебічні зміни. Всі міністри вважають терміном для впровадження системи двох циклів 2005 рік.

Міністри підкреслили важливість консолідації досягнутих результатів та прийняття змін шляхом діалогу у межах навчальних закладів, а також між навчальними закладами та їх працівниками.

Міністри заохочують країни-учасниці детально продумати систему сумісних та легко порівняних кваліфікацій для своїх систем вищої освіти.

Кваліфікації повинні описуватись з точки зору обсягу роботи, рівня, навчального результату, компетентності та профілю. Міністри беруть на себе відповідальність виробити загальну систему кваліфікацій для Зони європейської вищої освіти.

В рамках цієї системи ступені повинні мати різновизначені результати. Ступені першого та другого циклу повинні мати різні напрями та профілі, для того, щоб відповідати різноманітності індивідуальних та академічних потреб, а також потребам ринку праці. Ступені першого циклу повинні надавати доступ, в значенні Лісабонської конвенції, до програм другого циклу. Ступені другого циклу даватимуть доступ до здобуття докторського звання.

Міністри підкреслили, що вони всіма шляхами будуть домагатися доступності вищої освіти для всіх.

Підвищення мобільності

Мобільність студентів, а також викладацького та

адміністративного складу є важливою умовою створення Зони вищої освіти Європи. Міністри підкреслюють важливість мобільності у навчальній, культурній, а також політичній, соціальной та економічній сферах. Вони раді відзначити, що з часу їхньої останньої зустрічі показники мобільності зросли, у великій мірі завдяки значній підтримці програм Євросоюзу. Міністри робитимуть наступні кроки щодо збільшення статистичних показників мобільності студентів.

Вони підтвердили свій намір докласти всіх зусиль до знищення будь-яких перешкод для свободи руху в межах Зони вищої освіти Європи.

Створення кредитної системи

Міністри підкреслюють важливу роль, яку грає Європейська кредитна трансферна система (ECTS) у підвищенні мобільності студентства та у розвитку міжнародних навчальних програм. Вони відзначають, що ECTS стає все більш вагомим для національних навчальних систем. Вони схвально очікують її подальшого розвитку від просто кредитної системи до трансферно-накопичувальної системи, яка могла б використовуватися у межах Зони вищої освіти Європи.

Визнання ступенів: прийняття співвідносної та легко зрозумілої системи ступенів

Міністри підкреслюють важливість Лісабонської конвенції про визнання дипломів, яку мають ратифікувати всі країни-учасниці Болонського процесу, та закликає спілки ENIC та NARIC, а також повноважні національні відомства до подальшого виконання конвенції.

Вони ставлять за мету, щоб кожний студент, який закінчить університет після 2005 року, автоматично і безкоштовно отримував Доповнення до диплому. Доповнення повинно видаватися широко розповсюдженою європейською мовою.

Вони закликають навчальні заклади та їхніх працівників до широкого використання Доповнень до дипломів і, таким чином, до використання переваг прозорості та гнучкості системи ступенів вищої освіти для сприяння працевлаштуванню та продовженню освіти.

Вищі навчальні заклади та студентство

Міністри підтримують участь ВНЗ та студентства у Болонському процесі і вважають, що лише активна участь всіх партнерів в Процесі може забезпечити його довгостроковий успіх.

Усвідомлюючи, який внесок авторитетні ВНЗ можуть зробити в економічний та соціальний розвиток, міністри сходяться на тому, що університети повинні бути уповноважені приймати рішення щодо своєї внутрішньої організації та управління. Міністри закликають ці навчальні заклади і в подальшому впроваджувати реформи в усі сфери свого життя. Міністри відзначають конструктивну участь студентських спілок в Болонському процесі та підкреслюють необхідність залучення студентства до подальших дій.

Студентство є повноправним партнером в управлінні вищою освітою. Міністри закликають університети та студентство до більш активної участі в управлінні вищою освітою.

Міністри наголошують на необхідності забезпечення гідних умов проживання та навчання для студентів, маючи на увазі, щоб вони могли успішно завершити курс навчання впродовж обумовленого строку, без перешкод, пов'язаних з соціальною та економічною ситуацією в їхніх сім'ях. Також міністри підкреслюють необхідність збирання даних щодо соціального та економічного стану студентства.

Впровадження європейської тематики у вищу освіту

Міністри відзначають, що, згідно з їх закликом у Празі, в даний час впроваджуються додаткові спецкурси, курси та програми з європейською тематикою або орієнтацією.

Вони відзначають, що університетами в різних європейських країнах була започаткована ініціатива щодо об'єднання їхніх навчальних ресурсів та культурних традицій для розвитку єдиних програм навчання та розробки спільних ступенів на першому, другому та третьому рівнях.

Більше того, вони підкреслили необхідність значного періоду навчання за кордоном в межах програм спільних ступенів, а також для багатомовності та розвитку мовної вправності, для розкриття

потенціалу студентів в контексті європейської єдності та підвищення конкурентоспроможності на ринку робочої сили.

Міністри погоджуються докласти зусиль, щоб усунути на національному рівні юридичні перешкоди, що можуть заважати встановленню та визнанню спільних ступенів, а також активно підтримувати розвиток гарантій якості та єдиних навчальних програм, які ведуть до встановлення таких ступенів.

Підвищення привабливості Зони вищої освіти Європи

Міністри погоджуються, що привабливість та відкритість європейської вищої освіти повинна зростати. Вони підтверджують готовність і в подальшому створювати стипендіальні програми для студентів з країн третього світу.

Міністри заявляють, що міжнародний обмін у вищій освіті повинен орієнтуватися на критерії якості та навчальної цінності, і погодилися сприяти досягненню цієї мети. У всіх обставинах таке сприяння повинно включати соціальні та економічні аспекти.

Вони заохочують співпрацю з іншими регіонами світу через створення семінарів та конференцій для представників цих регіонів.

Можливість навчатися впродовж всього життя

Міністри підкреслюють важливий внесок вищої освіти у впровадження навчання протягом усього життя в реальність. Вони запроваджують заходи, щоб спрямувати національну політику своїх країн до цієї мети і спонукати ВНЗ збільшити можливості навчатися незалежно від віку, включаючи визнання попередньої освіти. Вони підкреслюють, що такі дії повинні бути невід'ємною складовою діяльності вищої освіти.

Крім того, міністри наголошують на виробленні кваліфікаційних рамок для Зони вищої освіти Європи, щоб розробити широкий спектр гнучких навчальних шляхів, можливостей та технологій, а також, щоб плідно використати кредити ECTS.

Вони підкреслюють необхідність збільшення можливостей для всіх громадян, згідно з їхніми бажаннями та можливостями, слідувати шляхом вищої освіти впродовж всього життя.

Додаткові дії

Зона європейської вищої освіти й та Зона європейських досліджень – два стовпи суспільства, що базуються на знаннях.

Знаючи про необхідність тісних зв'язків між ENEA та ERA у Європі Знать, а також про важливість досліджень як складової частини вищої освіти Європи, міністри вважають за необхідне дивитись за межі системи двох циклів як мети сьогодення і включити докторську ступінь як третій цикл Болонського процесу. Вони підкреслюють важливість досліджень та міждисциплінарності в підвищенні якості вищої освіти та підвищенні конкурентоздатності європейської вищої освіти взагалі. Міністри закликають до більшої мобільності на докторському та післядокторському рівнях і заохочують університети до зміцнення співробітництва у виконанні програм на здобуття докторського ступеня та у підготовці молодих науковців.

Міністри докладатимуть всіх зусиль, щоб європейські університети стали ще привабливішими та ефективнішими партнерами. Тому міністри просять університети приділяти більше уваги дослідженням в технологічних, соціальних та культурних аспектах розвитку суспільства.

Міністри розуміють, що існують перешкоди, які не можуть бути усунуті ВНЗ самотужки. Це потребує міцної підтримки, фінансової в тому числі, та сприятливих рішень з боку національних урядів та європейських організацій.

На завершення міністри заявляють, що осередкам на докторському рівні повинна надаватися підтримка для заохочення досягнення неперевершеної якості знань, щоб зробити їх еталоном Зони європейської вищої освіти.

Перевірка результатів

Маючи на увазі цілі, встановлені до 2010 року, очікується перевірка результатів Болонського процесу. Перевірка надасть надійну інформацію про реальний прогрес, а також дасть можливість, при необхідності, внести корективи.

Міністри визначили групу контролю для організації перевірки під час саміту 2005 року та для підготовки детального звіту щодо пріоритетних напрямів:

- ✓ гарантія якості;
- ✓ система двох циклів;
- ✓ визнання курсів та періодів навчання.

Країни-учасниці будуть, таким чином, готові надати доступ до потрібної інформації для досліджень. Доступ до банків даних буде полегшений.

Нові члени

Міністри вважають за потрібне схвалити статтю про прийняття нових членів у такому вигляді:

Країни-учасниці Європейської культурної конвенції можуть бути прийнятими у члени Зони вищої освіти Європи, довівши своє бажання і готовність слідувати меті Болонського процесу в їх власній системі освіти. Їх заяви мають включати інформацію про те, як їх дії відповідають принципам та цілям декларації.

Міністри вирішили прийняти заяви Албанії, Андорри, Боснії та Герцеговини, Ватикану, Росії, Сербії та Монтенегро, у минулому «Югославської республіки Македонії» та привітати їх в якості нових членів, таким чином поширюючи процес у 40 європейських країнах.

Міністри визнають, що участь у Болонському процесі спричиняє значні зміни та реформи у всіх країнах, що приєднуються. Вони згодні підтримувати нових членів на теоретичному та практичному рівнях.

Контролююча структура

Міністри доручають вирішення всіх питань, порушених в Комюніке, а також загальне керування Болонським процесом, включаючи підготовку до наступної зустрічі міністрів, Групі контролю, яка буде складатися з представників країн-учасниць Болонського процесу та Європейської Комісії, Ради Європи, E U A, EU R A S HE, ESIB, та UN E SCO /CEPES в якості членів-консультантів. Ця група повинна скликатися як мінімум двічі на рік і має очолюватися президентською владою ЄС у країні проведення наступної зустрічі міністрів.

Правління, також очолюване президентською владою ЄС, повинне наглядати за роботою у періоди між зустрічами. Правління має складатися з голови, віце-голови, попередніх та наступних президентів ЄС, представників трьох країн-учасниць, вибраних

строком на один рік, представників Європейської Комісії, У ЕА, EURASHE, ESIB в якості консультантів. Група та правління можуть скликати спеціальні робочі групи так часто, як вони вважатимуть за потрібне.

Загальна робота буде виконуватися секретаріатом, організованим країною наступної зустрічі міністрів.

На першій зустрічі після Берлінської конференції групі доручається визначити обов'язки правління та завдання секретаріату.

Програма роботи на 2003-2005 роки

Міністри просять Групу скоординувати свою діяльність таким чином, щоб досягти результатів, зазначених у комюніке, та звітувати про досягнуте протягом наступної зустрічі міністрів у 2005 році.

Наступна конференція

Міністри вирішили провести наступну конференцію в Бергені, Норвегія, у травні 2005 року.

Берлінське комюніке: програма дій до 2005 року

Міністри вищої освіти більшості країн Європи зустрілися в Берліні 18-19 вересня 2003 року, обмінялися поглядами щодо прогресу в Болонському процесі та вирішували, що робити далі. Дві підготовчі групи зустрічалися кілька разів після Празької конференції 2001 року і склали офіційне повідомлення, яке пізніше міністри обговорили в Берліні.

Остаточна версія Берлінського офіційного повідомлення містить кілька специфічних та важливих зобов'язань. Міністри вирішили надати процесу дальшого розвитку, зобов'язуючись зробити три проміжних кроки протягом двох наступних років:

- гарантія якості;
- дворівнева системи;
- визначення рівнів і термінів навчання.

До 2005 року вони очікують отримати докладні звіти щодо зробленого в кожній країні за цими трьома пунктами.

Стосовно гарантії якості міністри наголосили, що, згідно з нашими принципами інституційної самостійності, обов'язкову відповідальність за гарантію якості вищої освіти буде покладено на саму інституцію. Вони домовилися, що до 2005 року всі національні системи гарантії якості мають містити:

- визначення відповідальності задіяних органів та інституцій;
- оцінювання програм та інституцій, включаючи внутрішній доступ, зовнішній огляд, участь студентів та публікації результатів;
- систему акредитації, сертифікат або порівнянні інституції;
- міжнародну участь, співпрацю та взаємоінформування.

Крім того, міністри звернулися до ENQA з пропозицією встановити низку стандартів, процедур і вказівок щодо гарантії якості та приготувати звіт для конференції міністрів 2005 року.

Міністри взяли на себе реалізацію системи двох циклів «бакалавр» і «магістр» до 2005 року. У цьому контексті міністри розробили структуру кваліфікацій на національному та європейському рівнях. Такі структури кваліфікацій складають на основі обсягу робіт, рівня, результатів, компетенції та профілю навчання.

У контексті визначення рівнів та термінів навчання міністри наголосили на важливості Ліссабонської конвенції про визнання, яку найближчим часом мають ратифікувати всі країни – учасниці Болонського процесу. Визначено мету, щоб «кожний студент-випускник з 2005 року отримував автоматично та безкоштовно додатковий диплом», складений тією мовою, якою найбільше розмовляють у Європі.

Окремо до цих трьох найважливіших початкових вимог міністри зазначили, що корисно було б встановити близькі зв'язки між Європейським простором вищої освіти та Європейським простором дослідницької діяльності в «Європі знань». Але вони не стали зупинятися на розвитку тільки цих двох основних циклів вищої освіти, а вирішили додати рівень докторантури як третій цикл Болонського процесу.

Міністри вирішили адаптувати цей пункт у Празькому комюніке. З цього часу країни-члени Європейської культурної конвенції мають право вступити до Європейського простору вищої освіти, якщо вони надішлють заяву про бажання виконувати вимоги Болонського процесу до систем вищої освіти у своїх країнах. Одразу ж міністри отримали заяви на вступ від Албанії, Андорри, Боснії та Герцеговини, Ватикану, Росії, Сербії та Чорногорії і Македонії. Це означає, що з цього часу Європейський простір вищої освіти складається з 40 країн.

Керуватиме Болонським процесом та підготовкою до наступної зустрічі міністрів, як і в минулі два роки, Болонська група контролю. У Берліні вирішили, що ця група матиме додаткового консультативного члена, тобто UNESCO (CEPES).

Комітет, подібний до групи контролю, на чолі з президентом ЄС спостерігатиме за зборами групи контролю. Врешті повний контроль підтримує норвезький секретаріат, тому що Норвегія приймає наступну конференцію міністрів у травні 2005 року в Бергені.

Берлінське комюніке складається, як і Болонська декларація та Празьке комюніке, з довідкової інформації та рекомендацій щодо подальших дій, таких, як запровадження програм навчання протягом усього життя, ECTS, удосконалення європейської вищої освіти тощо. Однак комюніке – це також виконання трьох обов'язкових дій. Треба реалізувати його до 2005 року та перевірити фонди. Як зазначили в Берліні різні оглядачі зі Східної Європи та Латинської Америки, процес поширюється на більшість країн. Відлік часу до початку наступної зустрічі міністрів у Бергені розпочато, і ніхто із задіяних у цьому процесі не скаже, що 20 місяців – багато часу: уряди, інститути, органи гарантії якості та будь-хто інший повинні плідно працювати, щоб виконати зобов'язання, узяті в Берліні.

Формування загальноєвропейського простору вищої освіти.

Внесок Європейської Комісії

Болонська декларація від червня 1999 року поклала початок серії реформ, потрібних для збільшення сумісності, порівнянності та конкурентоспроможності європейської вищої освіти, а також

підвищення її привабливості як для громадян країн Європи, так і для громадян та дослідників інших країн. У травні 2001 року під час зустрічі у Празі міністри, зазначивши деякий прогрес, додали три нові напрями дій. У Берліні потрібно буде визначити пріоритети та конкретні цілі у сфері формування загальноєвропейського простору вищої освіти.

Європа має величезний потенціал. Щороку тисячі університетів передають свої знання сотням і тисячам випускників. Більшість з них, а також окремі департаменти, мають статус міжнародних. Європа – один з найбільших ринків світу. Проте існує ще досить багато перепон щодо мобільності студентів, викладачів та дослідників: низький рівень співпраці між університетами; недостатня організація у частині передачі нових знань від університетів до світу праці; неадекватне фінансування або його неефективне використання. Потрібні реформи.

Уже декілька років Болонський процес узгоджується з політикою комісії у сфері вищої освіти через європейські програми зі співробітництва, особливо «Socrates-Erasmus». Цей факт було визнано у Празі та запропоновано комісії стати повноправним членом Болонської структури нарівні з іншими державами, які підписали Болонську декларацію.

Комісія підтримує більшість напрямів Болонського процесу, наприклад, сприяє введенню додатка до диплома, у якому вказано точні назви кваліфікацій, а також запуску програми «Erasmus-Mundus», що робить привабливою європейську вищу освіту в глобальному масштабі. Такі заходи, що є частиною всеохоплюючого підходу ЄС до питань у сфері освіти, а також ширший у географічному розумінні Болонський процес, взаємно доповнюють один одного, сприяючи досягненню проголошених цілей у межах різних систем вищої освіти. Ця взаємодія супроводжується, наприклад, заходами ЄС з підвищення мобільності для посилення прозорості і визнання кваліфікацій в Європі, що відповідає широкій реформі ЄС у рамках Лісабонської стратегії.

У березні 2000 року голови країн ЄС та уряд у Ліссабоні визначили цілі та розробили стратегію для Європи на період до 2010 року: «перетворити ЄС на економіку, що найдинамічніше розвивається, базується на знаннях і здатна до стійкого економічного зростання з підвищеними можливостями працевлаштування населення на основі його соціальної інтеграції». У березні 2002 року в Барселоні вони додали, що європейська освіта та системи навчання мають відповідати загальноновизнаним стандартам якості.

Міністри освіти ЄС інтерпретували цей далекоглядний задум як серію загальних цілей для різних освітніх систем в Європі. Прогрес у досягненні цих цілей оцінюватимуть за «загальноприйнятими показниками європейського середнього рівня успішності» або «європейськими еталонами». У листопаді 2003 року комісія надасть проміжний звіт про досягнення ліссабонських цілей, адресований міністрам освіти ЄС, згідно із зобов'язаннями, прийнятими в Болоньї та Празі. Комісія також наголошуватиме на зв'язку з копенгагенським процесом, що розпочався в грудні 2002 року, у частині поліпшення співпраці у сфері професійної освіти та навчання за такими важливими напрямками, як прозорість кваліфікацій, кредитні системи та забезпечення якості.

У цьому документі стисло описано внесок комісії в Болонський процес у контексті більш широкої мети з посиленням ролі університетів у «Європі знань». У ньому також запропоновано деякі кроки, які міністри зможуть обговорити на конференції в Берліні.

Посилення ролі університетів у «Європі знань»

5 лютого 2003 року комісія прийняла документ щодо ролі університетів у «Європі знань». У ньому виділено ті проблемні питання, які постали перед європейською вищою освітою на перетині дослідницької діяльності, програм з додаткової освіти та інновацій. Документ викликав бурхливі дебати з боку академічної спільноти та суспільства в цілому, окремих дослідників, університетів, університетських мереж, дослідних організацій, суспільних органів, роботодавців, профспілок тощо. Цей розділ містить попередню інформацію, яка відображає зворотну реакцію на пропозиції, що надійшли.

Попередній аналіз показує, що сам документ та ініційована ним можливість участі в дебатах зацікавили учасників. Було отримано 140 відповідей, які нині детально аналізує комісія. Ураховуючи, що більшість відповідей надійшло від європейських національних мереж та консорціумів, а не від окремих університетів або громадян, це можна розглядати як якісний результат. Одержано 7 відповідей від урядів, 13 - від економічно зацікавлених сторін, а також загальні коментарі з 12 країн.

Більшість з одержаних відповідей містить висловлювання, приклади національних або інституційних ініціатив та пропозицій з деяких або з усіх 8 розділів, де було наведено варіанти відповідей. Вони відображають широкий консенсус щодо ключової ролі університетів у «Європі знань» і тих основних умов, за яких університети здатні виконувати цю роль. У багатьох висловлюваннях зазначено про потребу обговорення фундаментальних питань за одночасного подолання деяких традиційних табу. Підкреслено важливість питань фінансування з урахуванням його потрібного рівня (йдеться про потребу диверсифікації доходів та ефективнішого використання наявних ресурсів). Тривалі терміни навчання та високий рівень «відсіву» студентів розцінено як витрату ресурсів як з боку студентів, так і з боку університетів. Тоді як курс взято на посилення інституційної автономії, у більшості висловлювань зазначено про потребу удосконалення методів професійного управління.

Загальна картина диверсифікованого європейського університетського ландшафту з різними інтенсивністю і типами досліджень/інновацій та профілями викладання/навчання розглядається як шлях до майбутнього. Потрібні особлива підтримка досліджень, викладання та соціальна спрямованість діяльності університету.

Університети розраховують на значну підтримку на європейському рівні, особливо щодо створення загальноєвропейського простору вищої освіти та загальноєвропейського простору наукових досліджень та інновацій. У цьому контексті пропонується збільшити фінансову підтримку з боку ЄС, у тому числі для розширення мобільності, структурних перетворень у рамках Болонського проце-

су, для розвитку потенціалу досліджень, інновацій та регіональних інноваційних об'єднань, підвищення привабливості Європи в глобальних масштабах у сфері освіти та досліджень тощо. Також запропоновано створити різні європейські інструменти, а саме: спільні ступені, докторантуру, механізми оцінення якості, інструменти прозорості та порівнянності, гнучку політику в сфері доступу та прийому у вищі навчальні заклади тощо. Такі рекомендації часто розглядають як спроби послаблення національних рішень у сфері доступу, визнання й мобільності персоналу, що є обмежуючим чинником для університетів низки країн з тим, щоб вони повною мірою могли використати нові можливості на європейському рівні.

Відповіді також відображають достатню поінформованість щодо ролі університетів як рушіїв регіонального розвитку, а також щодо впливу регіонального дисбалансу на відплив умів. Університетам було надано підтримку з боку європейських структурних фондів у формі різних пропозицій.

Загальновизнаною стала потреба збільшення привабливості систем та інститутів вищої освіти в Європі та світі. Більшість відповідей вказують на потребу порівняння Європи та США (які чинники забезпечують успіх американської системи?) та надання порівнянних даних. Водночас (це збігається з думкою комісії) у відповідях є застереження проти трансплантацій американських особливостей. У цьому контексті особливу увагу приділено гуманним ресурсам (кар'єра, посада, перспективи росту) та аспектам навчальної програми (визнання ступеня, демонстрація якості, орієнтація на потреби тих, хто навчається).

Комісія проаналізує усі відповіді восени 2003 року та в першому семестрі 2004 року надасть відповідний документ. У ньому буде детально опрацьовано деякі основні питання та подано результати їх обговорення на семінарах (наприклад, регіональні аспекти та управління людськими ресурсами), а також специфічні підходи (особливо з питань фінансування вищої освіти та досліджень). Конференцію, присвячену розробленню заходів, узгоджених на національному та європейському рівнях, буде проведено 26-28 квітня 2004 року.

Внесок ЄС від Праги до Берліна

Комісія активно сприяє реалізації Болонського процесу, співпрацюючи із сектором вищої освіти та за підтримки 30 європейських країн-учасниць комітету за програмою «Socrates-Erasmus». Комісія підтримує основні болонські реформи, конференції, семінари та доповіді (доповідь Напряв III, офіційний доповідач – професор Згага). Вона також прийняла рішення про фінансування пілотних проектів у деяких сферах з метою апробації окремих інноваційних Болонських концепцій на практиці. Деякі дії комісії, які стосуються Болонського процесу, коротко наведено нижче.

Кредитна система для освіти протягом всього життя. Основна мета цієї діяльності – трансформація існуючої системи ECTS у таку, яка б допомогла громадянам нагромаджувати кредити, одержані в процесі формальної, неформальної та інформальної освіти. Дослідні проекти вже реалізовано у 2002-2003 роках. Реалізацію нової загальної схеми кредитних систем для освіти протягом усього життя (ECTS Plus) заплановано на 2004-2005 роки. До цього залучатимуться ті, хто навчається, роботодавці, університети, навчальні заклади професійної освіти та інші провайдери освіти протягом всього життя. Для підготовки комісія ініціюватиме спеціальну кампанію з метою сприяння спільному використанню ECTS у всій Європі. Знак ECTS (ECTS Label) надаватимуть університетам, які використовують ECTS на обох ступенях вищої освіти.

Європейська співпраця з питань гарантії якості. У цьому розділі комісія підтримує два типи діяльності: діяльність, спрямовану на розвиток внутрішньої культури якості в університетах, та діяльність, яка поліпшує зовнішню оцінку якості.

Внутрішню оцінку якості здійснюють за пілотною схемою, апробованою Асоціацією європейських університетів. Шість груп, до яких увійшли університети та інші вищі навчальні заклади, протягом року проводили дослідження з проблем: «менеджмент досліджень», «навчання та викладання», «реалізація Болонських реформ». Така пілотна схема допомогла навчальним закладам впровадити

механізми внутрішньої оцінки якості, підвищити рівень діяльності та краще підготуватися до зовнішньої оцінки. Набутий досвід показав, що є потреба в університетському лідерстві та автономії в розвитку культури якості. Комісія має намір продовжити експеримент з другою групою університетів для поширення цього досвіду на низку вищих навчальних закладів Європи.

Зовнішню оцінку якості підтримує Європейська мережа з оцінки якості у вищій освіті (ENQA). Як експеримент ENQA здійснила зовнішню оцінку 14 підрозділів за загальними критеріями у трьох предметних галузях: історія, фізика та ветеринарія. Міжнародний європейський оціночний проект (TEEP 2002) показав, що існує можливість оцінювати навчальні програми за межами своєї країни за загальними критеріями в тих випадках, коли залучені до цього навчальні заклади беруть ці критерії за стартові для оцінення.

Після завершення Берлінської конференції комісія надасть доповідь Європейському Парламенту та Раді Міністрів для реалізації рекомендацій Ради, підготовлених у вересні 1998 року, що стосуються європейського співробітництва щодо оцінки якості вищої освіти. Доповідь комісії міститиме рекомендації щодо питання, як зробити європейську систему оцінки якості більш порівнянною (див. також розд. 4).

Спільні ступені. Точно визначені європейські ступені сприятимуть якості та прозорості європейської вищої освіти. Комісія підтримує пілотний проект, який реалізує Асоціація європейських університетів у 2002-2003 навчальному році, у частині спільних ступенів магістрів. Пілотний проект показав, як на практиці функціонують спільні ступені магістрів, як відбувається інтеграція навчальних програм університетів, як університети реалізують мобільність і як нині здійснюється визнання дипломів. Результати проекту буде використано для реалізації міжнародної програми «Erasmus-Mundus». Комісія схвалює прийняті міністрами зобов'язання на національному рівні долати формальні перепони до створення та визнання спільних ступенів.

Докторський рівень. Комісія схвалює поширення болонських реформ (прозорість, кредити, оцінка якості, визнання тощо) на докторський рівень. 18 липня 2003 року вона направила комюніке «Дослідники в Європейському просторі дослідницької діяльності: одна професія, множинність кар'єр», яке пропонує орієнтувати докторські програми на ширші потреби ринку праці та впроваджувати їх як невід'ємну частину підготовки докторів. Сьогодні потрібно по-новому інтерпретувати поняття «європейський ступінь доктора» і визнання цього ступеня в Європі з метою просування кар'єри в галузі досліджень та розвитку R&D. Держави, які підписали Болонську декларацію, мають адаптувати своє законодавство з тим, щоб спільний ступінь доктора міг реалізуватися, а перепон у його визнанні можна було уникнути. Як конкретний крок у 2003-2004 роках комісія проводитиме пілотний проект щодо вивчення статусу кандидата в доктори, функціонування докторських програм в Європі, шляхів їх удосконалення й об'єднання ресурсів міжнародної діяльності та програм для того, щоб прийти до узгодженого поняття «європейський доктор».

Порівнянність освітніх структур в Європі. Ще одним важливим напрямом діяльності, який підтримала комісія і який пов'язаний з Болонським процесом, є проект «Порівнянність освітніх структур в Європі». Проект підтримують університети Deusto (Іспанія) і Groningen (Нідерланди). У ньому взяли участь 135 університетів, які спрямовують свої сили на декілька напрямів Болонського процесу, особливо на прийняття двоступеневої системи ступенів з їх прозорістю та порівнянністю. Якщо детальніше, проект зорієнтовано на ідентифікацію загальних і предметних специфічних компетенцій обох ступенів вищої освіти в дев'яти предметних галузях (бізнес-освіта, освітні науки, геологія, історія, математика, хімія, фізика, дослідження європейського виміру в освіті та середня медична освіта) та розроблення методології для аналізу загальних рис і відмінностей.

Компетенції охоплюють теоретичні знання того, хто навчається, та його спроможність до практичної діяльності на ринку праці. Це – найзагальніша мова для опису результатів освіти, яка не претендує

на втручання в освітні процеси університету та методи навчання. Угода щодо ключових компетенцій сприятиме порівнянню та підтвердженню ступенів у разі дотримання автономії університету, його здатності до інновацій та експериментів. Ідентифікатор компетенцій сприятиме університетам у розробленні навчальних програм і використовуватиметься для зовнішньої та внутрішньої оцінки якості.

Конкретні кроки до Берлінської конференції

Міністри вищої освіти Європи поділяють загальні цілі зі створення загальноєвропейського простору вищої освіти до 2010 року. Для реалізації цих цілей слід провести низку реформ як на законодавчому рівні, так і в щоденній практичній діяльності вищих навчальних закладів. Це стосується не тільки оцінки досягнутих результатів. Міністри мають визначити пріоритети та домовитись про цілі, яких треба досягти з ключових питань Болонського процесу до 2005 року, що дозволить реалізувати реформи в повному обсязі у 2010 році. Комісія схвалила такі пріоритетні галузі: оцінка якості, двоступенева система вищої освіти, визнання ступенів і періодів навчання.

Що ж стосується оцінки якості, то до 2005 року країни, які підписали декларацію, мають запровадити системи її оцінки. На загальноєвропейському рівні потрібний узгоджений комплект стандартів, процедур та настанов для зовнішньої оцінки, яку здійснюватимуть органи з оцінки якості і/або органи з акредитації. Ці органи слід контролювати або піддавати експертній оцінці для підтвердження їх незалежності та забезпечення довіри до них. Європейська мережа з оцінки якості у вищій освіті має розробити таку угоду, враховуючи досвід вищої освіти Європи.

Усі країни мають впровадити двоступеневу систему освіти до 2005 року. Після 6 років з моменту підписання Болонської декларації слід створити потрібні законодавчі та практичні умови, а студенти повинні мати можливість зарахування на будь-які програми нового типу на свій вибір. Нові ступені мають відповідати національним структурам кваліфікацій, дозволяючи громадянам у певних межах «переміщуватися» між різними типами формальної, неформальної

та інформальної освіти. Національна структура кваліфікацій поєднуватиметься з європейською структурою кваліфікацій, що ґрунтується на загальному розумінні результатів навчання та компетенцій, набутих випускниками.

Європейська структура кваліфікацій, доповнена порівнянною системою гарантії якості (яку буде затверджено міністрами до 2005 року), має створити відповідний сприятливий клімат для процесу визнання дипломів та періодів навчання. Ратифікація та практичне застосування Лісабонської конвенції щодо визнання позитивно впливатиме на визнання дипломів. До 2005 року усі випускники вищих навчальних закладів мають безкоштовно одержати додаток до диплома (найпоширенішою європейською мовою). Для реалізації цієї мети комісія розробила зразок додатка до диплома в університетах.

Комісія схвалює пропозиції щодо надання студентам доступних позик та грантів для навчання на короткотермінових курсах або для повного циклу навчання в інших європейських країнах.

Заключна частина

Формування загальноєвропейського простору вищої освіти потребує значних зусиль з боку держав, які підписали Болонську декларацію, університетів та інших вищих навчальних закладів. Взято зобов'язання на національному, регіональному та інституціональному рівнях для досягнення зазначених цілей. Європейська Комісія запровадила низку ініціатив та підтримує інші. Сьогодні міністри вищої освіти роблять певні кроки до формування загальноєвропейського простору вищої освіти як частини становлення «Європи знань».

**КОМЮНІКЕ КОНФЕРЕНЦІЇ МІНІСТРІВ КРАЇН ЄВРОПИ,
ВІДПОВІДАЛЬНИХ ЗА СФЕРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**
**Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення
цілей**

Берген, 19-20 травня 2005 р.

Ми, міністри, відповідальні за сферу вищої освіти у країнах-учасниках Болонського процесу, провели зустріч для проміжного аналізу результатів роботи та для визначення цілей і пріоритетів діяльності до 2010 р. На цій конференції ми схвалили приєднання до Болонського процесу нових країн-учасниць: Вірменії, Азербайджану, Грузії, Молдови та України. Ми всі поділяємо принципи і цілі Болонського процесу, а також зобов'язання за ним, визначені у Болонській декларації (994_525) та наступних комюніке конференцій на рівні міністрів у Празі та Берліні. Ми підтверджуємо взяті нами зобов'язання координувати впроваджену політику впродовж реалізації Болонського процесу задля досягнення кінцевої мети – створення Загальноєвропейського простору вищої освіти до 2010 р. Ми також беремо зобов'язання допомогти новим країнам-учасникам забезпечити виконання цілей Болонського процесу.

I. Партнерство

Ми наголошуємо на тому, що ключове місце у Болонському процесі відводиться вищим навчальним закладам, їх співробітникам та студентам. Їхня роль у реалізації Болонського процесу наразі стає ще більш важливою і, оскільки необхідні законодавчі перетворення вже переважно завершені, ми закликаємо активізувати роботу щодо створення Загальноєвропейського простору вищої освіти. Ми вітаємо зусилля, пов'язані з реалізацією Болонського процесу, яких вочевидь докладають вищі навчальні заклади по всій Європі. До того ж ми розуміємо, що потрібен час для оптимізації впливу структурних змін на навчальні плани та, відповідно, для забезпечення надання

та отримання знань на інноваційній основі, чого і потребує Європа.

Ми вітаємо підтримку ділових кіл та соціальних партнерів, а також висловлюємо готовність до поглиблення співпраці задля досягнення цілей Болонського процесу. Ми також вітаємо внесок, що його роблять такі учасники процесу, як міжнародні інституції та організації.

II. Аналіз здобутків

Ми констатуємо суттєвий прогрес, якого було досягнуто в реалізації цілей, визначених нами у Загальному звіті Групи супроводу за 2003-2005 рр., у Четвертій доповіді щодо тенденцій Європейської асоціації університетів (EUA) та у доповіді Об'єднання національних студентських спілок.

На зустрічі у Берліні Групі супроводу було доручено здійснювати проміжний аналіз результатів роботи у період між конференціями на рівні міністрів за трьома пріоритетними напрямками: система ступенів, забезпечення якості та терміни навчання. Базуючись на звіті з аналізу результатів роботи у період між конференціями на рівні міністрів, ми констатуємо суттєвий прогрес, якого було досягнуто за всіма цими пріоритетними напрямками. До того ж важливим буде забезпечення узгодженості процесу реалізації цілей в усіх країнах-учасницях. Отже, ми вважаємо, що для розбудови кадрового та інституційного потенціалу як на рівні держави, так і на рівні окремих вищих освітніх закладів необхідним є більш широкий обмін досвідом.

Система ступенів

Ми раді відзначити широкомасштабність впровадження дворівневої системи ступенів, при тому, що у більшості країн нею вже охоплено більш ніж половину студентів. Водночас все ще мають місце певні перешкоди доступу до наступних циклів навчання. Більше того, для поліпшення ситуації із працевлаштуванням випускників з кваліфікацією бакалавра, зокрема й на відповідних посадах в органах державної влади, необхідною є більш активна співпраця між державою, вищими навчальними закладами та соціальними партнерами.

Ми затверджуємо наднаціональну систему кваліфікацій у Загальноєвропейському просторі вищої освіти, що охоплює три цикли (включаючи, в рамках національних особливостей, можливість прискореного здобуття вищої освіти, пов'язанної із першим циклом), єдиних ідентифікаторів за кожним циклом, які базуються на знаннях та вміннях, отримуваних в результаті навчання, а також шкали кредитів у першому та другому циклі. Ми беремо на себе зобов'язання розробити до 2010 р. національні системи кваліфікацій сумісні з наднаціональною системою кваліфікацій у Загальноєвропейському просторі вищої освіти, розпочавши роботу над цим питанням до 2007 р. Ми зобов'язуємо Групу супроводу доповідати щодо результатів впровадження і подальшої розбудови наднаціональної системи кваліфікацій.

Ми наголошуємо на важливості розбудови такої наднаціональної системи кваліфікацій Загальноєвропейського простору вищої освіти, яка б доповнювала запропоновану систему кваліфікацій для навчання впродовж усього життя, що охоплює загальну та професійну освіту, як це наразі робиться у Європейському Союзі і в країнах-учасниках. Ми звертаємося до Європейської Комісії із проханням надавати всебічні консультації усім учасникам Болонського процесу на різних етапах їхньої роботи.

Забезпечення якості

Практично усі країни вжили заходів для запровадження системи забезпечення якості, що базується на критеріях, визначених у Берлінському комюніке, і передбачає широку співпрацю, включаючи мережеве співробітництво. Проте все ще нагальним є досягнення більшого прогресу, зокрема в тому, що стосується участі студентів та міжнародної співпраці. Більше того, ми закликаємо вищі освітні заклади до подальшого підвищення якості їхньої діяльності шляхом систематичного впровадження внутрішніх механізмів її забезпечення за прямого взаємозв'язку із зовнішньою системою забезпечення якості.

Ми приймаємо стандарти та керівні принципи забезпечення якості у Загальноєвропейському просторі вищої освіти в редакції, запропонованій Європейською мережею забезпечення якості

(ENQA). Ми беремо на себе зобов'язання впровадити запропоновану модель експертного оцінювання органів із забезпечення якості на національному рівні, одночасно звертаючи увагу на загальноприйняті напрями і критерії. Ми схвалюємо принцип Загальноєвропейського реєстру агентств із забезпечення якості на основі аналізу, проведеного в національних межах. Ми закликаємо Європейську мережу забезпечення якості (ENQA) спільно з Європейською асоціацією університетів (EUA), Європейською асоціацією вищих навчальних закладів (EURASHE) і Об'єднанням національних студентських спілок (ESIB) розробити практичні кроки з подальшого впровадження зазначених заходів та подати через Групу супроводу звіт за результатами цієї роботи. Ми наголошуємо на важливості співпраці між визнаними в національних межах органами з метою поліпшення взаємного визнання акредитації та рішень у сфері забезпечення якості.

Визнання ступенів та термінів навчання

Ми констатуємо, що на сьогодні 36 із 45 країн-учасниць ратифікували Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій (994_308). Ми закликаємо країни, які ще не приєдналися до цієї конвенції невідкладно ратифікувати її. Ми беремо на себе зобов'язання забезпечити повномасштабне впровадження визначених в Конвенції принципів та належним чином інкорпорувати їх в національні законодавства. Ми звертаємося до всіх країн-учасниць, закликаючи вирішити проблеми, визначені мережами NARIC/ENIC. Ми розробимо національні плани дій для полегшення процесу визнання кваліфікацій, наданих в зарубіжних країнах. Ці плани стануть частиною національних звітів усіх країн-учасниць, що будуть готуватися до наступної конференції на рівні міністрів. Ми підтримуємо додаткові документи до Лісабонської конвенції про визнання кваліфікацій і закликаємо національні органи державної влади та інші зацікавлені сторони до визнання у Загальноєвропейському просторі вищої освіти спільні ступені, що надаються у двох або більше країнах.

Ми вбачаємо у розвитку національних та загальноєвропейської систем кваліфікацій можливість подальшого впровадження навчання протягом усього життя у систему вищої освіти. Ми буде-

мо співпрацювати із вищими навчальними закладами та іншими зацікавленими сторонами для поліпшення ситуації із визнанням раніше здобутої освіти, включаючи, по можливості, визнання неформального навчання, що забезпечує доступ до програм вищої освіти або є їх складовою.

III. Майбутні виклики та пріоритети

Вища освіта та дослідницька діяльність

Ми підкреслюємо важливість вищої освіти у подальшому розвитку дослідницьких робіт та значущість дослідницької діяльності як фундаменту вищої освіти для забезпечення економічного і культурного розвитку наших держав та соціальної єдності. Ми відзначаємо, що впровадження структурних змін та поліпшення якості навчання повинно доповнюватися посиленням дослідницької та інноваційної діяльності. Відповідно ми наголошуємо на важливості дослідницької діяльності та навчання у цій сфері в підтримці та підвищенні якісного рівня Загальноєвропейського простору вищої освіти та посиленні його конкурентоздатності й привабливості. Ми свідомі того, що задля досягнення показників кращих результатів необхідно поліпшити зв'язок у взаємодії між сферою вищої освіти та різноманітною дослідницькою діяльністю у всіх країнах-учасниках, а також між Загальноєвропейським простором вищої освіти та Загальноєвропейським простором досліджень (ERA).

Для того, щоб виконати ці завдання, кваліфікації рівня доктора наук повинні бути повністю узгоджені із наднаціональною системою кваліфікацій Загальноєвропейського простору вищої освіти на основі підходу, що базується на результатах. Ключовою складовою докторантури є поглиблення знань шляхом проведення оригінальних авторських досліджень. Беручи до уваги необхідність структурованих докторських програм та потребу в прозорому нагляді та оцінюванні, ми констатуємо, що звичайне робоче навантаження за третім циклом навчання у більшості країн складає 3-4 роки роботи. Ми закликаємо університети забезпечити в рамках відповідних докторських програм міждисциплінарне навчання та розвиток замінованих вмінь та навич-

чок, які б максимально відповідали потребам ринку праці. Ми повинні забезпечити загальне зростання кількості докторантів, що обирають професійний шлях дослідника в рамках Загальноєвропейського простору вищої освіти. Ми розглядаємо учасників програм третього циклу одночасно як студентів та початкуючих дослідників. Ми вважаємо учасниками третього циклу програм і студентів і молодих науковців. Ми доручаємо Групі супроводу Болонського процесу за участі Європейської асоціації університетів та інших зацікавлених партнерів підготувати і представити конференції міністрів у 2007 році доповідь, в межах своєї компетенції, щодо подальшого розвитку основних принципів докторських програм, при цьому необхідно уникати надмірної формалізації докторських програм.

Соціальна складова

Соціальна складова Болонського процесу є невід'ємною частиною Загальноєвропейського простору вищої освіти та необхідною умовою його конкурентоздатності та привабливості. Отже ми підтверджуємо взяті на себе зобов'язання щодо забезпечення доступності якісної вищої освіти для всіх бажаючих та наголошуємо на потребі створити для студентів умови, які уможливають закінчення ними навчання без жодних перешкод, пов'язаних з матеріальним чи соціальним становищем. Соціальна складова включає прийняті урядами заходи щодо допомоги у фінансовому та економічному аспектах студентам, особливо для соціально не захищених, щодо керівництва і проведення консультацій з огляду на розширення доступу.

Мобільність

Ми розуміємо, що забезпечення мобільності студентів та працівників вищих навчальних закладів між країнами-учасницями залишається одним з ключових завдань Болонського процесу. Свідомі того, що на цьому шляху ще треба подалати чимало перешкод, ми підтверджуємо взяті зобов'язання сприяти, в тому числі й спільними зусиллями, якщо це доцільно, доступності та зручності грантів та позик з тим, щоб забезпечити справжню мобільність в рамках Загальноєвропейського простору вищої освіти. Ми маємо активізувати наші зусилля для того, щоб усунути перешкоди

мобільності через полегшення видачі віз і дозволів на роботу та заохочення до участі в програмах мобільності. Ми закликаємо вищі навчальні заклади та студентів максимально використовувати програми мобільності, сприяючи повному визнанню термінів навчання за такими програмами за кордоном.

Привабливість Загальноєвропейського простору вищої освіти та співпраця з іншими регіонами світу

Загальноєвропейський простір вищої освіти повинен бути відкритим та привабливим для інших регіонів світу. Наші зусилля щодо досягнення освіти для всіх мають базуватися на принципах сталого розвитку та узгоджуватися з діяльністю світової громадськості з розробки керівних принципів надання транскордонної вищої освіти на належному якісному рівні. Ми вкотре наголошуємо, що у міжнародній співпраці вищих навчальних закладів мають домінувати університетські цінності.

Ми вбачаємо у Загальноєвропейському просторі вищої освіти партнера систем вищих навчальних закладів інших регіонів світу, що стимулює збалансований обмін студентами і працівниками, а також співпрацю між вищими навчальними закладами. Ми підкреслюємо важливість розуміння та поваги до різних культур. Ми працюємо над поліпшенням сприйняття Болонського процесу в інших частинах світу шляхом передачі країнам сусідніх регіонів набутого досвіду з реформування. Ми наголошуємо на необхідності діалогу з питань, в розгляді яких є обопільна зацікавленість. Ми вбачаємо за необхідне визначення регіонів-партнерів та інтенсифікацію обміну ідеями та досвідом з цими регіонами. Ми просимо Групу підтримки Болонського процесу розробити і погодити стратегію для внутрішньої складової.

IV. Аналіз здобутків у період до 2007 р.

Ми зобов'язуємо Групу супроводу і надалі поглиблювати поточний аналіз результатів роботи та вчасно подати відповідний звіт до наступної конференції на рівні міністрів. Ми очікуємо, що здійснюваний аналіз базуватиметься на відповідній методології та охо-

плюватиме систему ступенів, забезпечення якості та визнання наукових ступенів та термінів навчання, адже до 2007 р. ми вже здебільшого закінчимо реалізацію цих трьох проміжних пріоритетів.

Зокрема ми очікуємо поступу в таких сферах:

- впровадження стандартів і директив щодо забезпечення якості, запропонованих в доповіді Європейської мережі забезпечення якості вищої освіти;
- впровадження національних систем кваліфікацій;
- надання та визнання спільних наукових ступенів, в тому числі ступеня доктора наук;
- уможливлення гнучкого шляху здубуття вищої освіти, включаючи процедури визнання раніше здобутої освіти.

Ми також зобов'язуємо Групу супроводу надати порівнювані дані щодо мобільності працівників і студентів та щодо соціального і матеріального становища останніх в країнах-учасницях, які використовуватимуться як основа для подальшого аналізу і своєчасного звітування на наступній конференції міністрів. Подальший аналіз здобутків повинен враховувати вищезазначену соціальну складову.

V. Підготовка до 2010 р.

Базуючись на здобутках Болонського процесу, ми прагнемо розбудувати Загальноєвропейський простір вищої освіти на основі принципів якості та прозорості. Прагнучи побудувати суспільство, що базується на знаннях, ми повинні плекати нашу багату спадщину та культурну розмаїтість. Ми беремо на себе зобов'язання дотримуватися принципу відповідальності держави за сферу вищої освіти у сучасному багатогранному суспільстві. Оскільки у сфері вищої освіти переплилися дослідницька діяльність, освіта та інновації, вона також є ключем до конкурентоздатності Європи. Чимдалі більше наближувачись до 2010 р., ми беремо на себе зобов'язання забезпечити автономність вищих навчальних закладів, яка є необхідною для здійснення затверджених реформ, а також визнаємо необхідність стабільного фінансування таких закладів.

Загальноєвропейський простір вищої освіти базується на трьох циклах навчання, при цьому кожен рівень сприяє підготовці до успішного працевлаштування, подальшого отримання знань, вмін та навичок й утвердженню активної громадянської позиції тих, хто навчається. Наднаціональна система кваліфікацій, узгоджений пакет європейських стандартів та керівних принципів забезпечення та визнання ступенів і термінів навчання також є ключовими елементами структури Загальноєвропейського простору вищої освіти.

Ми підтримуємо створену в Берліні структуру супроводу, що передбачає участь в ній Структури пан-європейської міжнародної освіти (IE), Європейської мережі забезпечення якості вищої освіти (ENQA) та Союзу конфедерацій промисловців та роботодавців Європи (UNICE) як нових консультативних членів Групи супроводу.

Оскільки Болонський процес веде до створення Загальноєвропейського простору вищої освіти, ми маємо розглянути заходи, що їх необхідно вжити для забезпечення безперервності розвитку після 2010 р., і ми зобов'язуємо Групу супроводу вивчити ці питання.

Ми проведемо наступну конференцію на рівні міністрів у 2007 р. у Лондоні.

45 країн-учасниць Болонського процесу, що одночасно є членами Групи супроводу: Австрія, Азербайджан, Албанія, Андорра, Вірменія, Бельгія (Фламандська та Французька спільноти), Боснія і Герцоговина, Болгарія, Ватикан, Греція, Грузія, Данія, Естонія, Ісландія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, «колишня Югославська Республіка Македонія», Латвія, Литва, Ліхтенштейн, Люксембург, Мальта, Молдова, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Російська Федерація, Румунія, Сербія і Чорногорія, Словацька Республіка, Словенія, Сполучене Королівство, Туреччина, Україна, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чеська Республіка, Швейцарія та Швеція. До того ж у Групі супроводу має право голосу Європейська Комісія.

Рада Європи, Об'єднання національних студентських спілок (ESIB), Структура пан-європейської міжнародної освіти (IE),

Європейська мережа забезпечення якості вищої освіти (ENQA), Європейська асоціація університетів (EUA), Європейська асоціація вищих навчальних закладів (EURASHE), Європейський центр вищої освіти (ENESCO-CEPES) та Союз конфедерацій промисловців та роботодавців Європи (UNICE) є консультативними членами Групи супроводу.

КОМЮНІКЕ КОНФЕРЕНЦІЇ МІНІСТРІВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації

Лондон, 16-19 травня 2007 р.

1. Вступ

1.1. Ми, міністри, які відповідають за вищу освіту в країнах-учасниках, зустрілися в Лондоні з метою обговорення досягнутого прогресу з часу нашої останньої зустрічі в Бергені у 2005 році.

1.2. Ми вітаємо Республіку Чорногорію з нагоди її приєднання до Болонського процесу на основі дотримання загальних критеріїв членства країн.

1.3. Досягнення останніх двох років значно наблизили нас до реалізації ідеї Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Спираючись на багату та різноманітну європейську культурну спадщину, ми створюємо ЄПВО, що базується на інституційній автономії, академічній свободі, рівних можливостях та демократичних принципах, які сприятимуть мобільності, підвищуватимуть можливості працевлаштування, а також привабливість та конкурентоспроможність Європи. Коли ми дивимося в майбутнє, ми розуміємо, що в світі, який постійно змінюється, зростатиме потреба в адаптації наших систем вищої освіти, підтримці конкурентоспроможності ЄПВО, а також можливості ЄПВО належним чином відповідати на виклики глобалізації. Ми розуміємо, що у найближчій перспективі запровадження Болонських реформ – це нелегке завдання, і вдячні всім учасникам за підтримку і виконання своїх зобов'язань. Ми вдячні за внесок робочих груп та семінарів, які сприяють просуванню Болонських реформ. Ми погоджуємося працювати надалі разом як партнери, допомагаючи один одному у досягненні спільної мети й обмінюючись корисним досвідом.

1.4. Ми знову підтверджуємо наші зобов'язання підвищувати порівнянність і відповідність систем вищої освіти, одночасно поважаю-

чи їхню різноманітність. Ми усвідомлюємо важливість впливу вищих навчальних закладів на розвиток наших суспільств, що ґрунтуються на традиціях, які є ключовими для навчання, дослідження, творчості і передачі знань, а також для визначення і передачі цінностей, які є основоположними для нашого суспільства. Наша мета – забезпечити продовження виконання вищими навчальними закладами своїх цілей в повному обсязі. Ці цілі передбачають підготовку студентів до життя в якості активних громадян демократичного суспільства, підготовку студентів для побудови їх майбутньої кар'єри, а також забезпечення можливостей для особистісного розвитку; побудову і вдосконалення широкої та сучасної бази знань, стимулювання дослідницької діяльності і використання інновацій.

1.5. Саме тому ми підкреслюємо важливість існування потужних різноманітних, самостійних, відповідальних закладів з належним фінансуванням. Принципи недопущення дискримінації і рівного доступу мають визнаватися та поширюватися в усьому ЄПВО. Ми обіцяємо дотримуватися цих принципів і виключати будь-які прояви дискримінації по відношенню до студентів, викладачів чи адміністрації.

2. Досягнення ЄПВО

2.1. Наш аналітичний звіт разом із звітом Асоціації європейських університетів (EUA) “Тенденції V” (Trends V), оглядом “Болонья очима студентів”, звітом Евридики “Погляд на структуру вищої освіти в Європі” свідчать про чималий прогрес за останні два роки. Ми усвідомлюємо, що значні успіхи цього процесу стануть важливим кроком до створення вищої освіти, орієнтованої на студента, а не на викладача і в подальшому будемо підтримувати цю важливу тенденцію.

Мобільність

2.2. Мобільність викладацького складу, студентів і випускників є одним з основних положень Болонського процесу, що створює можливості для особистісного розвитку, розвитку міжнародної співпраці між фізичними особами та установами, поліпшення якості вищої освіти і наукової діяльності та сприяння європейському виміру.

2.3. Починаючи з 1999 року було досягнуто значного прогресу, проте ще залишається чимало проблем. Серед найбільших перешкод на шляху до забезпечення мобільності залишаються питання імміграції, визнання, недостатнього фінансового заохочення і негнучкий механізм виплат допомоги. Ми визнаємо відповідальність урядів окремих країн щодо спрощення процедури видачі віз, дозволів на проживання та на належну роботу. У питаннях, які не входять до нашої компетенції як міністрів вищої освіти, ми зобов'язуємось проводити відповідну роботу в наших урядах з метою досягнення переконливого прогресу в цій сфері. На національному рівні ми працюватимемо над впровадженням повністю погоджених механізмів і процедур визнання та будемо розглядати шляхи сприяння мобільності як серед викладачів, так і серед студентів. Це передбачає створення умов для суттєвого збільшення кількості спільних програм і запровадження навчальних гнучких програм, а також вимагає підвищення відповідальності всіх вищих навчальних закладів за забезпечення мобільності викладацького складу і студентів, яка має бути однаковою в усіх країнах ЄПВО.

Структура ступенів

2.4. Багато успішних кроків здійснюється на шляху до досягнення нашої мети – ЄПВО, що базується на трицикловій системі ступенів як на рівні країн, так і на рівні навчальних закладів. Значно зросла кількість студентів, які були зараховані на навчальні курси перших двох циклів, а також спостерігається зменшення кількості структурних перешкод при переході від циклу до циклу. Подібним чином зросла кількість структурованих докторських програм. Ми підкреслюємо важливість внесення змін до навчальних програм з метою приведення кваліфікацій у відповідність до потреб ринку праці та уможливлення подальшого навчання. У майбутньому треба зосередити зусилля на усуненні перешкод до рівного доступу до освіти та переходу від циклу до циклу, належному впровадженні європейської кредитно-трансферної системи (ECTS), що ґрунтується на результатах навчання та навчальному навантаженні студентів. Ми наголошуємо на необхідності вдосконалення системи працев-

лаштування випускників, одночасно зазначаючи, що в майбутньому інформацію, накопичену з цього питання, необхідно доповнювати.

Визнання

2.5. Справедливе визнання кваліфікацій вищої освіти, періодів навчання, попереднього навчання, включаючи неформальне та неофіційне навчання, є основними завданнями ЄПВО як у межах окремої країни, так і в міжнародних масштабах. Зрозумілі та порівнянні ступені, а також доступна інформація про системи освіти та системи кваліфікацій є передумовами для мобільності громадян і забезпечення привабливості та конкурентоспроможності ЄПВО. Незважаючи на те, що ми задоволені тим, що 38 членів Болонського процесу, включаючи Чорногорію, наразі ратифікували Конвенцію Ради Європи/ЮНЕСКО про визнання кваліфікацій вищої освіти в Європі (Лісабонську конвенцію про визнання), ми закликаємо решту країн-учасниць якомога швидше ратифікувати її.

2.6. Було досягнуто певних успіхів у запровадженні положень Лісабонської конвенції про визнання, ECTS і додатку до диплома, проте підходи до визнання як на державному рівні, так і на рівні навчальних закладів мають бути більш послідовними. З метою вдосконалення процедури визнання ми звертаємося з проханням до Групи супроводу Болонського процесу (BFUG) доручити Європейській мережі з визнання (ENIC/NARIC) ретельно проаналізувати наші національні плани дій та поширити позитивний досвід.

Системи кваліфікацій

2.7. Системи кваліфікацій є важливим інструментом досягнення порівнянності та прозорості в межах ЄПВО і поліпшення переміщення студентів як всередині, так і між системами вищої освіти. Ці системи кваліфікацій також допомагатимуть вищим навчальним закладам у розробці модулів та навчальних програм, що базуються на результатах навчання та кредитах, а також сприятимуть визнанню як кваліфікацій, так і попереднього навчання, включаючи неформальне та неофіційне навчання.

2.8. Ми відзначаємо те, що вже досягнуто певних успіхів у запровадженні національних систем кваліфікацій, але наразі залишається ще багато завдань. Ми зобов'язуємося запровадити в повному обсязі такі національні системи кваліфікацій, які відповідають загальній системі кваліфікацій ЄПВО, до 2010 року. Розуміючи, що це дуже складне завдання, ми просимо Раду Європи надати допомогу в обміні досвідом щодо розробки національних систем кваліфікацій.

2.9. Ми задоволені тим, що національні системи кваліфікацій, сумісні з загальною системою кваліфікацій ЄПВО, також будуть узгоджені з пропозицією Європейської Комісії щодо Європейської системи кваліфікацій навчання впродовж життя.

2.10. Ми вважаємо загальну систему кваліфікацій ЄПВО, про яку ми домовилися в Бергені, основною складовою успішності Європейської вищої освіти у світовому масштабі.

Навчання впродовж життя

2.11. Аналітичний звіт показує, що в більшості країн існують певні елементи гнучкого навчання, проте систематична робота з розробки шляхів гнучкого навчання впродовж життя знаходиться ще на початковому етапі. Тому ми просимо BFUG сприяти обміну позитивним досвідом та працювати в напрямі досягнення загального розуміння ролі вищої освіти в процесі навчання впродовж життя. Можна сказати, що лише в декількох країнах ЄПВО успішно запроваджені механізми визнання попереднього навчання для доступу до освіти та присвоєння кредитів. Співпрацюючи з ENIC/NARIC, ми звертаємося до BFUG з проханням внести пропозиції щодо поліпшення визнання попереднього навчання.

Забезпечення якості та Європейський Реєстр агенцій із забезпечення якості

2.12. Стандарти та рекомендації з питання забезпечення якості в ЄПВО, затверджені в Бергені (ЄСР – Європейські стандарти та рекомендації), стали визначальним чинником змін у забезпеченні якості. Їх почали запроваджувати всі країни і деякі з них мають знач-

ний прогрес. Зокрема в сфері зовнішнього забезпечення якості досягнуто більше ніж будь-коли. Із 2005 року зросла участь студентів на всіх рівнях, хоча ця сфера все ще потребує суттєвих змін. Вищі навчальні заклади повинні продовжувати розробку внутрішніх систем забезпечення якості. Ми визнаємо прогресивні зрушення щодо взаємного визнання акредитацій та рішень щодо забезпечення якості, а також підтримуємо ідею активної міжнародної співпраці агенцій із забезпечення якості.

2.13. Перший Європейський форум із забезпечення якості, організований спільно EUA, ENQA, EURASHE та ESIB (Група E4) у 2006 році, сприяв обговоренню досягнень в сфері забезпечення якості в Європі. Ми підтримуємо ці чотири організації у справі проведення щорічних європейських форумів із забезпечення якості, а також у сприянні обміну позитивним досвідом і забезпеченні поліпшення якості в ЄПВО і надалі.

2.14. Ми вдячні Групі E4 за практичне втілення нашої ідеї створення Реєстру агенцій із забезпечення якості європейської вищої освіти. Мета реєстру – надати відкритий доступ до достовірних даних про агенції забезпечення якості, які працюють відповідно до вимог Європейських стандартів та рекомендацій, усім зацікавленим особам, а також широкій громадськості. Таким чином це підвищить довіру до вищої освіти в ЄПВО та поза його межами, а також полегшить процедуру взаємного визнання рішень із забезпечення якості та акредитації. Ми вітаємо створення реєстру Групою E4, яка працює у партнерстві, що ґрунтується на запропонованій членами цієї групи робочій моделі. Реєстр буде добровільним, функціонувати за рахунок самофінансування, а також незалежним та прозорим. Заявки на включення до реєстру мають оцінюватися на основі повної відповідності вимогам Європейських стандартів та рекомендацій, що звичайно підтверджуються даними національного наглядового органу. Ми просимо Групу E4 регулярно доповідати нам про стан справ через BFUG, а також забезпечити зовнішню оцінку реєстру через два роки його роботи з урахуванням думок усіх зацікавлених осіб.

Докторанти та дослідники-початківці

2.15. Важливою метою залишається більш тісна співпраця ЄПВО з Європейським науковим простором (ЄНП). Ми розуміємо важливість для ЄПВО розробки та підтримки великої кількості різноманітних докторських програм, що базуються на загальній системі кваліфікацій, уникаючи при цьому надмірного регулювання. Разом з тим ми розуміємо, що сприяння розвитку третього циклу, підвищення статусу, перспектив кар'єрного росту та фінансування дослідників-початківців є необхідними передумовами досягнення європейських цілей щодо поліпшення можливостей здійснення наукової діяльності, підвищення якості та конкурентоспроможності вищої освіти в Європі.

2.16. Тому ми звертаємося до вищих навчальних закладів з проханням докласти зусиль щодо запровадження докторських програм як складової власної стратегії та політики, а також розробити відповідні шляхи побудови кар'єри та надати можливості кар'єрного зростання для докторантів та дослідників-початківців.

2.17. Ми запрошуємо EUA і надалі надавати підтримку в рамках обміну досвідом серед вищих навчальних закладів стосовно низки інноваційних докторських програм, що створюються на всій території Європи, а також стосовно інших принципово важливих питань, таких, як питань прозорого доступу до освіти, процедур нагляду та оцінювання, розвитку взаємозамінних навичок та шляхів поліпшення працевлаштування. Ми шукатимемо належних можливостей сприяння більш широкому обміну інформацією стосовно джерел фінансування та з інших питань, що обговорюються урядами наших держав, а також іншими установами, які займаються політикою фінансування.

Соціальний вимір

2.18. Вища освіта має відігравати важливу роль у сприянні соціальній єдності, зменшенні нерівності, підвищенні рівня знань, умінь та компетентності в суспільстві. Політика, таким чином, має бути спрямована на максимальне розкриття потенціалу людей з

точки зору їх особистісного зростання та вкладу в стає та демократичне суспільство знань. Ми поділяємо прагнення суспільства, щоб студентство, яке вступає до вищих навчальних закладів, отримує вищу освіту та закінчує навчання на всіх її рівнях, мало відображати суспільну різноманітність. Отже ми і в подальшому докладатимемо зусиль, щоб забезпечити більш відповідні потребам студентства послуги, створити більш гнучкі підходи до навчання в системі вищої освіти, а також розширити доступ до вищої освіти на всіх рівнях, забезпечуючи при цьому рівні можливості.

Європейський простір вищої освіти в контексті глобалізації

2.19. Ми з задоволенням зазначаємо, що в багатьох частинах світу Болонські реформи викликали неабияку зацікавленість та породили дискусії серед європейських та міжнародних партнерів стосовно широкого кола питань. Ці питання включають визнання кваліфікацій, переваги співпраці, заснованої на партнерстві, взаємодовіру та взаєморозуміння, а також ті цінності, які є підґрунтям Болонського процесу. Більше того, ми визнаємо той факт, що в деяких країнах інших частин світу було докладено зусиль для того, щоб привести свої системи вищої освіти у відповідність до положень Болонського процесу.

2.20. Ми підтверджуємо стратегію “Європейського простору вищої освіти в глобальному вимірі” та продовжимо подальшу роботу за такими основними стратегічними напрямками: поліпшення інформування про ЄПВО, сприяння поліпшенню привабливості та конкурентоспроможності ЄПВО, посилення співробітництва на основі партнерства, інтенсифікація стратегічного діалогу, поліпшення процедури визнання. Ця робота має розглядатися відповідно до Рекомендацій OECD/UNESCO щодо забезпечення якості у вищій освіті.

3. Пріоритети на 2009 рік

3.1. Упродовж наступних двох років ми погоджуємося зосередити увагу на завершенні узгоджених раніше напрямів діяльності,

включаючи нинішні пріоритети трициклової системи ступенів, забезпечення якості, визнання ступенів та періодів навчання. Ми зосередимося зокрема на наступних напрямках діяльності:

Мобільність

3.2. У наших національних звітах за 2009 рік ми звітуватимемо про заходи, що були вжиті на національному рівні щодо поліпшення мобільності студентів та викладачів, включаючи заходи щодо майбутнього оцінювання. Ми зосередимо увагу на основних національних пріоритетах і завданнях, викладених вище в параграфі 2.3. Ми також погодилися створити мережу національних експертів з метою обміну інформацією та підтримки у визначенні та подоланні перешкод при наданні грантів та позик.

Соціальний вимір

3.3. Також ми звітуватимемо про нашу національну стратегічну політику щодо соціального виміру, включаючи плани дій та заходів щодо здійснення оцінки їх ефективності. Ми запросимо всі зацікавлені сторони до участі та сприяння цій діяльності на національному рівні.

Збір інформації

3.4. Ми визнаємо необхідність поліпшення накопичення даних щодо мобільності та соціального виміру в усіх країнах, які беруть участь в Болонському процесі. Тому ми просимо Європейську Комісію (Євростат, Eurostat) у співпраці з Євростудент (Eurostudent) розробити порівнянні та надійні індикатори (показники) та дані для визначення прогресу на шляху досягнення загальної мети стосовно соціального виміру та мобільності студентів і викладачів в усіх країнах-учасниках Болонського процесу. Такі дані мають стосуватися рівних можливостей участі у вищій освіті та працевлаштування випускників. Це завдання необхідно виконати у співпраці з Групою супроводу Болонського процесу (BFUG) і подати звіт на конференцію міністрів, що відбудеться у 2009 році.

Можливості працевлаштування

3.5. У зв'язку із запровадженням трициклової системи ступенів ми просимо BFUG більш ґрунтовно розглянути питання поліпшення працевлаштування на кожному з трьох циклів та в контексті навчання впродовж життя. Це сприятиме посиленню відповідальності всіх зацікавлених сторін. Урядам та вищим навчальним закладам потрібно буде більше обговорювати з роботодавцями та зацікавленими сторонами питання щодо необхідності впровадження реформ. Ми будемо працювати разом із нашими урядами для того, щоб зробити систему працевлаштування та кар'єри в державному секторі повністю сумісною з новою системою ступенів. Ми наполягаємо на тому, щоб освітні заклади й надалі розвивали партнерство та співпрацю з роботодавцями в процесі інноваційних змін навчальних планів, які створюються на основі результатів навчання.

Європейський простір вищої освіти в контексті глобалізації

3.6. Ми висловлюємо прохання на адресу BFUG надати нам звіт про загальні тенденції розвитку ЄПВО на європейському, національному та інституційному рівнях до 2009 року. Усі зацікавлені сторони повинні відігравати визначену роль відповідно до сфери діяльності, за яку вони несуть відповідальність. У звіті про впровадження стратегії ЄПВО у глобальному контексті, BFUG має зосередитись на двох пріоритетах. По-перше, вдосконалення наявної інформації про ЄПВО шляхом створення веб-сайту Болонського Секретаріату та Довідника Болонського процесу, укладеного EUA; по-друге, вдосконалення процедури визнання. Ми закликаємо вищі навчальні заклади, центри ENIC/NARIC та інші компетентні установи з питань визнання в межах ЄПВО проводити оцінку кваліфікацій, отриманих поза межами ЄПВО з такою самою неупередженістю, яку б вони очікували щодо оцінювання європейських кваліфікацій будь-де в світі, та керуватися при цьому принципами Лісабонської конвенції з визнання.

Аналіз поточних змін

3.7. Ми висловлюємо прохання на адресу BFUG продовжити

процес аналізу поточних змін з урахуванням національних звітів до часу проведення конференції міністрів у 2009 році. Ми прагнемо подальшого вдосконалення якісного аналізу, зокрема стосовно мобільності, Болонського процесу в глобальному контексті та соціального виміру. Аналіз поточних змін повинен і в подальшому торкатися системи ступенів та можливостей працевлаштування випускників, визнання ступенів, періодів навчання та запровадження усіх аспектів забезпечення якості відповідно до Європейських стандартів та рекомендацій. З огляду на розвиток більш результативного, орієнтованого на студента, навчання, наступним завданням буде вирішення питань, які пов'язані з національними кваліфікаціями, результатами навчання, кредитами, навчанням впродовж життя та визнанням попереднього навчання.

4. Дорогою у 2010 рік і далі

4.1. У міру того, як ЄПВО продовжує розвиватись та відповідати на виклики глобалізації, ми передбачаємо, що необхідність в співпраці буде існувати і після 2010 року.

4.2. Ми сповнені рішучості у 2010 році, який стане роком переходу від Болонського процесу до ЄПВО, ще раз підтвердити наші наміри зробити вищу освіту ключовим елементом сталого розвитку наших суспільств як на національному, так і на європейському рівнях. Ми розглядаємо 2010 рік як можливість для перегляду бачення, яке надихнуло нас на започаткування Болонського процесу у 1999 році, і зробити так, щоб дії ЄПВО ґрунтувалися на цінностях та баченнях, які не обмежуються лише структурою та засобами. Ми скористаємося 2010 роком як можливістю трансформувати наші системи вищої освіти таким чином, що вони будуть здатні не лише вирішувати нагальні питання, але й прогнозувати проблеми, з якими ми можемо зустрітись в майбутньому.

4.3. Ми також просимо BFUG окреслити загальну перспективу розвитку ЄПВО після 2010 року. Це передбачає можливість створення відповідних допоміжних структур, навіть зважаючи на той факт, що зараз неофіційні договори про співробітництво виконуються належним чином і це призводить до безпрецедентних змін.

4.4. Виходячи з попереднього аналітичного звіту, звітів “Тенденції” (Trends), “Болонья очима студентів”, ми запрошуємо VFUG розглянути питання щодо підготовки звіту на 2010 рік у співпраці з дорадчими членами організації, надаючи оцінку загальним темпам просування Болонського процесу в межах ЄПВО, починаючи з 1999 року.

4.5. Ми уповноважуємо VFUG прийняти рішення впродовж першої половини 2008 року стосовно форми, змісту та місця проведення засідання міністрів, що заплановане на 2010 рік.

4.6. Наше чергове засідання буде організоване країнами Бенілюкс в Лювені (Leuven/Louvain-la-Neuve) 28-29 квітня 2009 року.

ДОВІДНИК КОРИСТУВАЧА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КРЕДИТНО-ТРАНСФЕРНОЇ СИСТЕМИ (ЄКТС)•

Брюссель, 6 лютого 2009 р.

Зміст

Вступ.....	
1. ЄКТС та Європейський простір вищої освіти (Болонський процес).....	
2. Ключові особливості ЄКТС.....	
3. Пояснення ключових особливостей ЄКТС.....	
3.1. ЄКТС як орієнтована на студента система кредитів.....	
3.2. ЄКТС і результати навчання.....	
3.3. ЄКТС, рівні і дескриптори рівнів.....	
3.4. Кредити ЄКТС і навчальне навантаження.....	
4. Запровадження ЄКТС у вищих навчальних закладах.....	
4.1. Призначення кредитів ЄКТС.....	
4.2. Присвоєння кредитів ЄКТС.....	
4.3. Накопичення кредитів ЄКТС і прогресія.....	
4.4. Трансфер кредитів ЄКТС.....	
4.5. ЄКТС і навчання впродовж життя.....	
5. Забезпечення якості і ЄКТС.....	
6. Ключові документи ЄКТС.....	
6.1. Каталог курсу.....	
6.2. Аплікаційна форма студента.....	

•[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/newstmp/2009_1/12_11/ECTS_users_guide_final_ua.pdf

6.3. Угода про навчання.....	
6.4. Академічна довідка (виписка).....	
7. Додаткові джерела	
7.1. Кредитні системи і системи кваліфікацій.....	
7.2. Розробка навчального плану.....	
7.3. Результати навчання.....	
7.4. Національні публікації	
8. Глосарій.....	
Додаток 1 – Перспективи користування ЄКТС особами, що навчаються.....	
Додаток 2 – Поради навчальним закладам щодо визнання періодів навчання за кордоном в рамках двосторонніх угод.....	
Додаток 3 – Таблиця оцінок ЄКТС.....	
Додаток 4 – Ключові документи	
Додаток 5 – Огляд національних регулятивних положень щодо кількості навчальних годин протягом академічного року.....	

Вступ

Довідник користувача ЄКТС (ECTS) надає рекомендації для запровадження Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС). В ньому також представлені ключові документи ЄКТС. Цей порадник стане у нагоді особам, що навчаються, професорсько-викладацькому складу, адміністративним працівникам вищих навчальних закладів, а також будь-яким іншим зацікавленим сторонам.

Довідник 2009 року є переробленою версією попереднього довідника 2005 року. До нього були внесені зміни із урахуванням сучасного стану Болонського процесу, зростаючої значущості навчання впродовж життя, визначення рамок кваліфікацій та більш широкого використання результатів навчання. Довідник було укладено за участі експертів зацікавлених сторін та радників ЄКТС та представлено для консультацій зацікавленим сторонам, експертам країн-учасниць та Групі супроводу Болонського процесу. Європейська Комісія координувала розробку проекту довідника та процес консультацій й несе відповідальність за остаточну редакцію довідника.

ЄКТС1 є інструментом, що допомагає розробляти, описувати та запроваджувати програми та присвоювати кваліфікації вищої освіти. Використання ЄКТС разом з рамками кваліфікацій, що ґрунтуються на результатах навчання, надає кваліфікаціям та програмам більшої прозорості та сприяє визнанню кваліфікацій. ЄКТС може бути застосована до програм усіх типів, незважаючи на форму їх застосування (навчання в школі або на виробництві), статус осіб, що навчаються («повна» (денна, full-time), «неповна» (вечірня, заочна, part-time) форми навчання), та тип навчання (формальне, неформальне, неофіційне).

В першій частині Довідника ЄКТС представлено в контексті Європейського простору вищої освіти, створеного в результаті Болонського процесу. У цій частині також йдеться про роль ЄКТС в Рамках кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (тут у Довіднику надалі «Болонська рамка кваліфікацій»).

У другій частині йдеться про ключові особливості ЄКТС. Вони

становлять загальноприйнятий стислий огляд ЄКТС та її основних функцій. Цей розділ «ключові особливості ЄКТС» також представлений у вигляді окремої брошури.

У третій частині надаються детальні пояснення ключових особливостей ЄКТС. В четвертій частині містяться рекомендації щодо впровадження ЄКТС у вищих навчальних закладах; у п'ятій – розглядається, як ЄКТС доповнює засоби забезпечення якості навчальних закладів.

У заключній частині представлені основні документи ЄКТС, рекомендовані джерела, з яких можна отримати додаткову інформацію стосовно тем, пов'язаних з ЄКТС, та глосарій термінів, що використовуються у цьому Довіднику.

1. ЄКТС та Європейський простір вищої освіти (Болонський процес)

ЄКТС є кредитною системою вищої освіти, що використовується в Європейському просторі вищої освіти, включаючи усі країни, що входять до Болонського процесу. ЄКТС є одним з наріжних каменів Болонського процесу. Більшість країн-учасниць Болонського процесу законодавчо закріпили застосування ЄКТС у своїх системах вищої освіти.

Однією з цілей Болонського процесу є *створення системи кредитів як відповідного засобу для сприяння якомога ширшій мобільності студентів*. ЄКТС також сприяє реалізації інших цілей Болонського процесу:

кредити ЄКТС є ключовим елементом Болонської рамки кваліфікацій, сумісної з Європейською рамкою кваліфікацій навчання впродовж життя (EQF). Відповідно до Болонської рамки кваліфікацій перший та другий цикли мають свої власні діапазони кредитів (див. розділ 3.3.). Відповідно кредити ЄКТС використовуються для визначення національних рамок кваліфікацій вищої освіти, які можуть містити більш детальний національний розподіл кредитів.

ЄКТС допомагає вищим навчальним закладам досягти забезпечення якості (див. розділ 5). У деяких країнах ЄКТС є обов'язковою для акредитації програм або кваліфікацій вищої освіти.

ЄКТС все більше використовується навчальними закладами в інших частинах світу, і, таким чином, відіграє певну роль у зростаючому глобальному вимірі Болонського процесу.

2.Ключові особливості ЄКТС

ЄКТС – це орієнтована на особу, що навчається, система накопичення і трансферу кредитів, яка ґрунтується на прозорості результатів навчання і навчального процесу. Її метою є сприяння плануванню, наданню, оцінюванню, визнанню та підтвердженню кваліфікацій та навчальних модулів, а також сприяння мобільності студентів. ЄКТС широко використовується у формальній вищій освіті та може застосовуватися для інших видів діяльності у навчанні впродовж життя.

Кредити ЄКТС ґрунтуються на навчальному навантаженні, необхідному студентам для досягнення очікуваних результатів навчання. Результати навчання описують те, що, як очікується, має знати, розуміти чи вміти робити студент після успішного завершення процесу навчання. Вони пов'язані з дескрипторами рівнів національних і європейської рамок кваліфікацій.

У навчальному навантаженні зазначається час, зазвичай потрібний студенту для завершення усіх видів навчальної діяльності (таких, як лекції, семінари, проекти, практичні заняття, самостійна робота та екзамени), необхідних для досягнення очікуваних результатів навчання.

60 кредитів ЄКТС відповідають навчальному навантаженню повного року формального навчання (навчального року) і асоційованим результатам навчання. У більшості випадків навантаження студента складає від 1500 до 1800 годин на навчальний рік, тобто один кредит відповідає 25 – 30 годинам роботи.

Застосування кредитів ЄКТС

Кредити призначаються кваліфікаціям або навчальним програмам в цілому, а також їх навчальним (освітнім) компонентам (таким, як модулі, навчальні курси, дисертаційна робота, виробнича практика та лабораторна робота). Кількість кредитів, що призначається кожному компоненту, визначається на основі його вагомості в обчисленні

навантаження студента, необхідного для досягнення результатів навчання у формальному контексті.

Кредити присвоюються окремим студентам («повної» або «неповної» форми навчання) після завершення навчальної діяльності, яку вимагає формальна навчальна програма або окремий освітній компонент та успішне оцінювання досягнутих результатів навчання. Кредити можуть накопичуватися з метою отримання кваліфікацій за рішенням закладу, який присвоює ступені. Якщо студент досягнув результатів навчання в інших навчальних контекстах або часових рамках (формальному, неформальному або неофіційному), відповідні (асоційовані) кредити можуть бути присвоєні після успішного оцінювання, підтвердження або визнання цих результатів навчання.

Кредити, присвоєні з однієї програми, можуть бути перенесені на іншу програму, запропоновану тим самим або іншим закладом. Цей трансфер (перенесення) може мати місце лише тоді, якщо заклад, що присвоює ступінь (кваліфікацію), визнає кредити і відповідні (асоційовані) результати навчання. Заклади-партнери мають заздалегідь погодити визнання періодів навчання за кордоном.

Перенесенню (трансферу) та накопиченню кредитів сприяє використання ключових документів ЄКТС (каталог курсу, аплікаційна форма студента, угода про навчання та академічна довідка) та Додаток до диплома.

3. Пояснення ключових особливостей ЄКТС

У розділі Ключові особливості ЄКТС представлено короткий огляд Європейської системи накопичення і трансферу кредитів. У цьому розділі міститься більш детальне тлумачення понять і функцій, пов'язаних з ЄКТС. Тут також показано, як ці поняття і функції взаємодіють та доповнюють одна одну, забезпечуючи таким чином основні функції ЄКТС: накопичення і трансфер (про які див. розділ 4).

3.1. ЄКТС як орієнтована на студента система кредитів

[З ключових особливостей:]

«ЄКТС – це орієнтована на особу, що навчається, система».

ЄКТС є системою, орієнтованою на особу, що навчається, через те, що вона допомагає навчальним закладам перемістити центр уваги у розробці програм та способі їх виконання з традиційного підходу, орієнтованого на викладача, на підходи, які задовольняють потреби і очікування осіб, що навчаються. За традиційних підходів, орієнтованих на викладача, предметні вимоги, знання і навчальний процес як такі вважалися основними складовими освітніх програм. Навчання, орієнтоване на особу, що навчається, ставить навчання в центр розробки та способу виконання навчальних програм та надає особам, що навчаються, більший вибір щодо змісту, способу, темпів та місця навчання.

За такого студентоцентрованого підходу роль навчальних закладів полягає у заохоченні та підтримці тих, хто навчається, при формуванні ними своїх власних траєкторій навчання та допомозі їм у виробленні свого власного стилю та досвіду навчання.

Застосовуючи результати навчання та навчальне навантаження у розробці та виконанні навчальних програм, ЄКТС допомагає поставити особу, що навчається, в центр освітнього процесу. Призначаючи кредити освітнім компонентам, вона сприяє створенню гнучких траєкторій навчання. Більше того, ЄКТС разом із рамками кваліфікацій, що ґрунтуються на результатах навчання:

- встановлює більш тісний зв'язок між освітніми програмами та вимогами ринку праці через використання результатів навчання, поліпшуючи таким чином обізнаність у виборі студента;
- заохочує ширший доступ та участь у навчанні впродовж життя, роблячи програми більш гнучкими і сприяючи визнанню попередніх досягнень;
- приєє мобільності всередині навчального закладу або країни, між навчальними закладами, між країнами, а також між різними напрямками освіти та контекстами навчання (наприклад, формальне, неформальне, неофіційне навчання).

3.2 ЄКТС і результати навчання

[З ключових особливостей:]

“Результати навчання описують те, що, як очікується, має знати, розуміти чи вміти робити студент після успішного закінчення процесу навчання.”

Результати навчання – твердження, які можна перевірити, про те, що студент, який отримав певну кваліфікацію або завершив певну програму чи її окремих компонент, як очікується, має знати, розуміти та бути здатним виконувати. Як такі вони підкреслюють зв'язок між викладанням, навчанням і оцінюванням.

Твердження про результати навчання звичайно характеризуються використанням дієслів активного стану, що позначають знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез та оцінювання тощо.

Використання результатів навчання робить цілі навчальних програм більш чіткими, легкозрозумілими для студентів, роботодавців та інших зацікавлених сторін. Вони також полегшують порівняльність кваліфікацій та сприяють визнанню навчальних досягнень.

В ЄКТС формулювання результатів навчання є основою послідовної оцінки навантаження і, отже, присвоєння кредитів. Коли ті, хто відповідає за розробку освітніх програм, встановлюють профіль кваліфікації та очікувані результати навчання, програми навчання та її компоненти, кредити ЄКТС допомагають їм бути реалістичними щодо необхідного навантаження та розумно вибирати стратегії навчання, викладання та оцінювання. Зацікавлені сторони, такі, як особи, що навчаються, і роботодавці, можуть робити корисний внесок у визначення результатів навчання.

Успішне оцінювання результатів навчання є передумовою присвоєння кредитів особі, що навчається. Отже твердження про результати засвоєння компонентів програм завжди мають супроводжуватися зрозумілими та відповідними критеріями оцінювання для присвоєння кредитів, що надає можливість стверджувати, чи отримала особа, що навчається, необхідні знання, розуміння і компетенції.

Існують два підходи: результати навчання можуть бути або пороговими твердженнями (що визначають мінімальні вимоги для от-

римання заліку), або можуть бути визначені як референтні (опорні) точки, що описують типові вимоги (що визначають очікуваний рівень досягнень успішних осіб, що навчаються). У бідь-якому випадку твердження про результати навчання мають чітко визначати, яка з цих дефініцій використовується.

Підходи, що ґрунтуються на результатах навчання, також дають можливість оцінити знання, навички та компетенції, отримані в інших, ніж формальна вища освіта, навчальних контекстах (неформальне або неофіційне навчання), присвоїти кредити і, отже, визнати їх з метою присвоєння кваліфікації (див. розділ 4.5.).

Схема 1. – «Результати навчання» та «Компетенції», як визначено в контексті європейської вищої освіти:

В Європі використовується низка термінів на позначення «результатів навчання» і «компетенцій» (competence). Вони мають різні відтінки значення і дещо різні сфери референції. Однак у будь-якому випадку вони стосуються того, що той, хто навчається, буде знати, розуміти та виконувати наприкінці процесу навчання. Їхнє широке використання є частиною зміни парадигми, відповідно до якої особа, що навчається, розміщена у центрі навчального процесу у вищій освіті. Ця зміна є основою для Європейського простору вищої освіти, Болонського процесу і ЄКТС.

1. У рамці кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (Болонська рамка) результати навчання (включаючи компетенції) трактуються як загальні результати навчання. Рамка ґрунтується на «Дублінських дескрипторах», розроблених в рамках Спільної ініціативи якості. Ці дескриптори містять загальні твердження про типові очікування або рівні компетенцій щодо навчальних досягнень та умінь, пов'язаних з Болонськими циклами. Термін *компетенція* в цьому випадку вживається у широкому сенсі, що дозволяє градацію умінь та навичок.

2. Європейська рамка кваліфікацій навчання впродовж життя натомість розрізняє знання, навички та компетенції (competence). Вона користується наступною дефініцією: «*компетенція* означає доведену здатність використовувати знання, навички та особисті,

соціальні та/або методологічні уміння в робочих чи навчальних ситуаціях та задля професійного та особистісного розвитку. В контексті Європейської рамки кваліфікацій компетенція описується в термінах відповідальності та автономності». У цьому випадку термін «компетенція» розуміється в більш обмеженому сенсі як здатність переносити знання у практичні дії.

3. Тюнінг (налаштування освітніх структур в Європі) дозволяє провести чітке розмежування між результатами навчання та компетенціями для визначення різних ролей найбільш важливих учасників навчального процесу: викладачів та студентів/осіб, що навчаються. Компетенції являють собою динамічне поєднання знання, розуміння, навичок, вмінь, ставлень та поділяються на предметно-специфічні і загальні. Сприяння формуванню компетенцій є завданням навчального процесу та освітньої програми. За проектом Тюнінг результати навчання вказують на рівень компетенції, отриманий тим, хто навчається. Результати навчання формулюються викладацьким складом, бажано на основі даних, отриманих від внутрішніх та зовнішніх зацікавлених сторін.

3.3. ЄКТС, рівні і дескриптори рівнів

[З ключових особливостей:]

“Результати навчання пов’язані з дескрипторами рівнів національних і європейської рамок кваліфікацій.”

Європейська та національні рамки кваліфікацій ґрунтуються на узгоджених дескрипторах рівнів, при цьому результати навчання і кредити пов’язані з цими рівнями. В Болонській рамці дескриптори циклів узгоджені з результатами навчання і діапазонами кредитів. Дескриптори Болонських циклів відомі як «Дублінські дескриптори». Дублінські дескриптори:

«надають загальні твердження про типові очікування щодо досягнень та умінь, пов’язаних з кваліфікаціями, які представляють закінчення кожного з Болонських циклів. Вони не мають на меті бути прескриптивними; вони не представляють порогові або мінімальні вимоги і не є вичерпними; схожі або еквівалентні характеристики можуть бути додані або замінені. Дескриптори мають на меті визначити природу всієї кваліфікації».

Перші два Болонські цикли пов'язані з наступними діапазонами кредитів ЄКТС:

- кваліфікації першого циклу зазвичай охоплюють 180 - 240 кредитів ЄКТС;
- кваліфікації другого циклу зазвичай охоплюють 90 - 120 кредитів ЄКТС, з мінімальною кількістю 60 кредитів ЄКТС на рівні другого циклу.

Ці діапазони кредитів встановлені відповідно до ключової особливості ЄКТС, за якою 60 кредитів ЄКТС відповідають навчальному навантаженню повного типового академічного року навчання за формальною програмою навчання. Це правило стосується всіх кваліфікацій вищої освіти, незалежно від їхнього рівня.

Національні рамки кваліфікацій можуть передбачати рівні (або проміжні) кваліфікації всередині трьох Болонських циклів (наприклад, короткий цикл всередині першого циклу). Ці рівні дозволяють навчальним закладам структурувати певну кваліфікацію та регулювати просування за допомогою кваліфікації.

Кредити завжди описуються рівнем, на якому вони присвоюються, на основі рівня результатів навчання програми або компонента. Тільки кредити, присвоєні на відповідному рівні, можуть накопичуватися для кваліфікації. Відповідний рівень визначається національними або інституційними правилами прогресії (див. також розділ 4.3.).

3.4. Кредити ЄКТС і навчальне навантаження

[З ключових особливостей:]

“У навчальному навантаженні зазначається час, зазвичай потрібний студенту для завершення усіх видів навчальної діяльності (таких, як лекції, семінари, проекти, практичні заняття, самостійна робота та екзамени), необхідних для досягнення очікуваних результатів навчання.”

До оцінювання навчального навантаження, пов'язаного (асоційованого) з програмою або освітнім компонентом, треба визначити результати навчання. Ці результати навчання є основою для вибору відповідних видів навчальної діяльності та послідовного оцінювання навантаження, необхідного для їх виконання.

Оцінювання навантаження не має ґрунтуватися виключно на контактних годинах (тобто годинах, використаних студентами на навчальну діяльність під наглядом викладацького складу). Воно охоплює усі види навчальної діяльності, необхідної для досягнення очікуваних результатів навчання, включно з часом, витраченим на самостійну роботу, обов'язкову виробничу практику, підготовку до оцінювання та з часом, необхідним на власне оцінювання. Іншими словами, семінар або лекція можуть вимагати таку саму кількість контактних годин, але перше може вимагати значно більшого навантаження, ніж друге внаслідок різної кількості часу на самостійну підготовку студентів.

Визначення навантаження має постійно регулюватися через моніторинг та зворотний зв'язок зі студентами (відгук студентів).

4. Запровадження ЄКТС у вищих навчальних закладах

У цьому розділі надаються рекомендації та приклади для вищих навчальних закладів стосовно того, як покроково запроваджувати ЄКТС. Метою є показати, як найкраще використовувати ЄКТС задля отримання максимальної користі для тих, хто навчається.

4.1. Призначення кредитів ЄКТС

«Кредити призначаються кваліфікаціям або навчальним програмам в цілому, а також їх навчальним (освітнім) компонентам (таким, як модулі, навчальні курси, дисертаційна робота, виробнича практика та лабораторна робота)».

Розподіл (призначення) кредитів – це процес призначення кількості кредитів кваліфікаціям/програмам або освітнім компонентам. Кредити ЄКТС призначаються на основі типового навантаження, необхідного для досягнення очікуваних результатів навчання.

Кількість кредитів, призначених кваліфікації чи програмі в цілому, залежить від національних або інституційних регулятивних положень та відповідного циклу Болонської рамки (див. розд.3.3.).

Відповідно до ключової особливості ЄКТС про те, що 60 кредитів відповідають навчальному навантаженню повного академічного року, 30 кредитів ЄКТС зазвичай виділяються на семестр, і 20 - на триместр. Кваліфікаціям, які мають формальні програми, розраховані на три академічні роки повного навчання, призначають 180 кредитів ЄКТС.

Кожний академічний рік, семестр або триместр поділений на освітні компоненти. Під освітнім компонентом розуміється самодостатній та формально структурований навчальний досвід (як, наприклад, компонент курсу (навчальна дисципліна), модуль, курс підвищення кваліфікації (конференція) або виробнича практика). Кожний компонент повинен мати чіткий та зрозумілий перелік результатів навчання, відповідні критерії оцінювання, визначене навантаження та кількість кредитів ЄКТС.

4.1.1. Призначення кредитів освітнім компонентам

Призначення кредитів окремим освітнім компонентам здійснюється як частина розробки навчального плану (програми) відповідно до національних рамок кваліфікацій, дескрипторів рівнів і кваліфікацій. Зазвичай за це відповідають вищі навчальні заклади та викладацький склад, але в деяких випадках рішення може бути прийнято зовнішніми органами.

До призначення кредитів окремим компонентам необхідно дійти згоди щодо «профілю» окремої програми навчання та пов'язаних з нею (асоційованих) результатів навчання. Під «профілем» розуміється опис програми в термінах її основних рис та специфічних цілей. Є доброю практикою визначати профіль після консультації з відповідними зацікавленими сторонами.

На основі профілю кваліфікацій штат викладачів розробляє навчальний план через визначення результатів навчання та призначення кредитів компонентам програми. Призначення кредитів освітнім компонентам ґрунтується на їхній вагомості в навантаженні студента, необхідного для досягнення результатів навчання у формальному контексті.

Існує декілька підходів до призначення кредитів, і навчальні заклади самі вирішують, який метод застосовувати. Представлені нижче альтернативи ілюструють два різних підходи до призначення кредитів:

1. Викладацький склад визначає результати навчання кожного компонента програми, описує навчальну діяльність і оцінює навантаження, зазвичай необхідне для студентів, аби завершити цю

діяльність. Пропозиції збираються, аналізуються та узагальнюються; і навантаження, що оцінюється, виражається у кредитах.

Застосовуючи цей підхід, до процесу призначення кредитів залучаються всі представники викладацького складу. Вони можуть надавати свої пропозиції щодо результатів навчання та оцінювати навантаження, необхідне для їх досягнення. Шляхом дискусії та визначення пріоритетів вони можуть дійти кінцевого висновку на основі загальної кількості доступних кредитів (60 на рік). В результаті цієї процедури окремим компонентам може призначатись різна кількість кредитів (наприклад, 3, 5, 8).

Використовуючи цей варіант, навчальні заклади отримують максимальну свободу при розробці кожного компоненту з урахуванням результатів навчання і відповідного навантаження. З іншого боку, компоненти різного розміру можуть бути проблематичними, якщо йдеться про мультидисциплінарні або спільні програми чи мобільність.

2. Другий підхід – вищий навчальний заклад або факультет (викладацький склад) можуть вирішити від початку стандартизувати обсяг освітніх компонентів, надаючи кожному з них однакову кількість кредитів (наприклад, 5), або кратну цій кількості (напр. 5, 10, 15), і, таким чином, заздалегідь визначити кількість кредитів, що призначаються кожному компоненту. У цьому випадку, компоненти (одиниці) курсу часто називають «модулями».

В межах цієї стандартної (визначеної) структури (схеми), викладацький склад визначає відповідні та здійснені (досяжні) результати навчання та описує навчальну діяльність на основі стандартного розміру компонентів. Передбачене навантаження має бути співвідносним з кількістю кредитів, призначених цьому компоненту.

Стандартизуючи величину компонентів, навчальні заклади дозволяють впровадити більш гнучкі, мультидисциплінарні та міждисциплінарні траєкторії між програмами. З іншого боку, визначення результатів навчання в межах компоненту стримується заздалегідь визначеною кількістю кредитів, що апріорі визначає також навантаження для кожного компонента.

В будь-якому з варіантів рекомендується, щоб компоненти не були занадто малими з метою запобігання фрагментації програми. Також бажано не робити компоненти занадто великими, адже це може ускладнити міждисциплінарні студії та обмежити можливість вибору в межах навчальних програм. Дуже великі компоненти є проблематичними для мобільних студентів на всіх рівнях – інституційному, національному чи міжнародному.

Яким би не був метод призначення кредитів, основним елементом визначення кількості кредитів є оцінка навантаження, необхідного для досягнення очікуваних результатів навчання. Одна тільки кількість контактних годин не може бути використана як основа для призначення кредитів, оскільки контактні години є лише одним з елементів визначення навантаження студентів. Належне призначення кредитів має бути частиною внутрішнього й зовнішнього забезпечення якості вищих навчальних закладів.

4.1.2. Визначення навантаження в ЄКТС

При визначенні навчального навантаження навчальні заклади мають враховувати загальний час, необхідний студенту для досягнення бажаних результатів. Навчальна діяльність може варіювати у різних країнах, закладах та предметних галузях, але зазвичай передбачене навантаження складається із:

- кількості контактних годин на освітній компонент (кількість контактних годин на тиждень помножена на кількість тижнів);
- часу, витраченого на самостійну чи групову роботу, необхідного для успішного завершення освітнього компонента (наприклад, підготовка заздалегідь та остаточне опрацювання матеріалів після відвідання лекції, семінару чи лабораторної роботи; збір та відбір відповідних матеріалів; необхідні огляд, вивчення цих матеріалів; написання доповідей/проектів/дисертацій; практична робота, наприклад, в лабораторії);
- часу, необхідного для підготовки до та проходження процедури оцінювання (наприклад, екзаменів);

- часу, необхідного для проходження обов'язкових(ої) виробничих(ої) практик(и) (див. розділ 4.1.3.).

Іншими чинниками, що мають враховуватись при визначенні навантаження студентів у різних видах діяльності, є, наприклад: рівень вступу студентів, для яких розроблена програма (або її компоненти); підхід до викладання і навчання та навчальне середовище (наприклад, семінари у малих групах студентів або лекції з великою кількістю студентів); тип доступного оснащення (наприклад, лінгафонні класи або мультимедійні центри).

Оскільки навантаження є визначенням середнього часу, необхідного студентам для досягнення очікуваних результатів навчання, справжній час, витрачений окремим студентом, може варіювати та бути відмінним від визначеного. Окремі студенти розрізняються: деякі прогресують швидше, в той час, як інші – більш повільно.

4.1.3. Кредити ЄКТС та виробнича практика

Якщо для завершення програми (або компоненту) необхідна виробнича практика або стажування, вони виступають частиною навантаження та результатів навчання студентів і вимагають призначення кредитів. У цьому випадку кількість кредитів, виділених на виробничу практику, має бути включена до загальної кількості кредитів на окремий навчальний рік.

Так само, як і у випадку будь-якого іншого освітнього компоненту, викладацький склад, розробляючи навчальний план, має визначити результати навчання, яких необхідно досягти під час виробничої практики. Ці результати навчання мають супроводжуватися відповідними методами і критеріями оцінювання. Важливо, аби ці методи оцінювання були сумісними з природою виробничої практики (напр., спостереження та оцінювання з боку викладача або підготовка звіту студентом).

Так само, як і у випадку будь-якого іншого освітнього компоненту, кредити за виробничу практику присвоюються тільки тоді, коли результатів навчання досягнуто та їх оцінено.

Якщо виробнича практика є частиною організованої мобільності (напр., практика Erasmus), в угоді про навчання щодо

практики (див. ключові документи у розділі 6) має бути вказана кількість кредитів, які присвоюються студенту за умови досягнення очікуваних результатів навчання.

У випадку проходження виробничої практики під час формального навчального процесу, але яка не вимагається програмою, все одно бажано визначити результати навчання та навантаження в угоді про навчання. Результати навчання, досягнуті під час необов'язкової виробничої практики, мають також бути задокументовані, наприклад, в академічній випиці, додатку до диплома (див. ключові документи у розділі 6) або документі Europass Mobility. Вони також можуть визнаватися шляхом присвоєння відповідних кредитів ЄКТС, які в цьому випадку є додатковими до стандартної кількості в 60 кредитів ЄКТС на навчальний рік.

4.1.4. Моніторинг призначення кредитів

Призначення кредитів для нової програми або компоненту має бути затвердженим відповідно до національних та/або інституційних правил. Під час виконання програми необхідно здійснювати регулярний моніторинг призначення кредитів для визначення, наскільки реалістичним є підраховане навантаження. Як затвердження, так і моніторинг призначення кредитів, як й інші аспекти кредитної системи, мають бути частиною процедури внутрішнього інституційного забезпечення якості.

Моніторинг може здійснюватись різними способами. Яким би не був використаний метод, зворотний зв'язок зі студентами та викладацьким складом має становити суттєву складову перевірки та перегляду призначення кредитів. Інформація щодо часу завершення та результати оцінювання програм та їхніх компонентів також є частиною моніторингу призначення кредитів.

Важливо інформувати студентів та викладачів про цілі моніторингу та спосіб його виконання, забезпечуючи при цьому точні відповіді та високий рівень відгуку.

Якщо оцінювання виявить розходження між передбаченим навантаженням та часом, фактично витраченим більшістю студентів для досягнення очікуваних результатів навчання, перегляд наван-

таження, результатів та методів навчання стає необхідним. Цей перегляд має здійснюватися не під час поточного навчального року, а має стосуватися наступних навчальних років.

4.2. Присвоєння кредитів ЄКТС

Кредити ЄКТС присвоюються особам, що навчаються, лише після того, як відповідне оцінювання покаже, що вони досягли необхідних результатів навчання у компоненті програми або кваліфікації. Кредити присвоюються закладами, що мають право присвоювати кваліфікації. Якщо необхідні результати навчання досягнуті у неформальному або неофіційному контекстах, присвоюється така ж кількість кредитів, яка передбачена формальною програмою навчання, але після відповідного оцінювання. Для підтвердження неформального або неофіційного навчання вищі навчальні заклади можуть запроваджувати форми оцінювання, що відрізняються від передбачених для тих, хто навчається за формальною програмою навчання (див. розділ 4.5.). У будь-якому випадку, методи оцінювання мають бути публічно доступними.

Присвоєння кредитів засвідчує, що той, хто навчається, відповідає вимогам компонента. Кількість кредитів, присвоєних особі, що навчається, є такою ж, як і кількість кредитів, призначених компоненту. Повна кількість кредитів завжди присвоюється, якщо студент отримав прохідну оцінку; вона ніколи не коригується відповідно до рівня успішності особи, що навчається. Кредити ЄКТС не показують, наскільки повно особа, що навчається, задовольняє вимоги щодо їх присвоєння. Рівень успішності особи, що навчається, виражається за допомогою інституційної або національної системи оцінок.

Деякими національними або інституційними положеннями передбачаються процедури звільнення/ компенсації. У таких випадках деталі цього процесу мають бути прозорими.

Окремим особам, що навчаються, може бути присвоєно більше або менше, ніж 60 кредитів за навчальний рік, якщо вони успішно виконують більше або менше освітніх компонентів, ніж це заплановано у навчальній програмі.

4.3. Накопичення кредитів ЄКТС і прогресія

[З ключових особливостей:]

«Кредити можуть накопичуватися з метою отримання кваліфікацій за рішенням закладу, який присвоює ступені».

На європейському рівні Болонська рамка кваліфікацій визначає діапазони кредитів, що мають бути накопичені тим, хто навчається, для отримання кваліфікації, що відповідає першому і другому циклам (див. розділ 3.3.). Діапазони кредитів для кваліфікацій в межах Національних рамок кваліфікацій є сумісними з діапазонами кредитів Болонської рамки, навіть якщо перші можуть бути більш прескриптивними та детальними.

На національному або інституційному рівнях правила прогресії або вимоги програми надають тим, хто навчається, можливість про-суватися в межах окремого циклу для отримання певної кваліфікації. Вони визначають, за які результати навчання, на якому рівні, як можуть накопичуватись кредити. Правила прогресії можуть виражатися в термінах кількості кредитів або діапазону кредитів, що вимагається на різних етапах в межах програми навчання (напр., мінімальна кількість кредитів, що вимагається для переходу з одного навчального року/семестру на інший). Вони також можуть бути сформульовані у термінах детальних правил щодо того, які компоненти мають та/ або можуть бути виконані, на якому етапі та рівні (напр., обов'язкові курси, курси за вибором та необхідні попередні курси). Правила можуть бути сформульовані з урахуванням усіх зазначених вище моментів.

Правила прогресії також стосуються кількості кредитів, що мають бути отримані на різних рівнях за національною рамкою кваліфікацій. Деякі рамки кваліфікацій є також кредитними рамками, тобто в них визначається кількість кредитів на кожний тип кваліфікації (напр., магістра). Такі кредитні рамки визначають кількість кредитів, що має бути присвоєна після досягнення необхідних результатів навчання. Правила прогресії описують, як особи, що навчаються, просуваються траєкторією навчання з метою послідовного отримання необхідної кількості кредитів.

Накопичення кредитів документально фіксується в офіційній академічній довідці, таким чином особи, що навчаються, матимуть запис/ зафіксоване підтвердження результатів, яких вони досягли на кожному етапі своєї освітньої траєкторії.

4.4.Трансфер кредитів ЄКТС

[З ключових особливостей:]

«Кредити, присвоєні з однієї програми, можуть бути перенесені на іншу програму, запропоновану тим самим або іншим закладом. Цей трансфер (перенесення) може мати місце лише тоді, якщо заклад, що присвоює ступінь (кваліфікацію), визнає кредити і відповідні (асоційовані) результати навчання. Заклади-партнери мають заздалегідь погодити визнання періодів навчання за кордоном».

Успішний трансфер кредитів вимагає академічного визнання кредитів. Визнання кредитів є процесом, через який заклад визнає, що певні результати навчання, отримані та оцінені в іншому навчальному закладі, задовольняють певні вимоги однієї з програм, що він пропонує. Враховуючи розмаїття програм та вищих навчальних закладів, маловірогідно, що кредити і результати навчання окремого освітнього компонента в різних програмах збігатимуться. Таким чином, рекомендується гнучкий підхід до визнання кредитів, отриманих в інших контекстах. Треба домагатися «справедливого визнання», а не ідеального еквівалента. Таке «справедливе визнання» має ґрунтуватися на результатах навчання, тобто на тому, що особа знає та здатна виконувати, а не на тому, які формальні процедури привели до завершення кваліфікації або її компонента. Процес визнання має бути прозорим.

Рекомендації щодо критеріїв і процедур оцінювання іноземних кваліфікацій, прийняті комітетом Лісабонської конвенції з визнання, зазначають такі умови:

Іноземна кваліфікація має визнаватись, якщо не можна продемонструвати суттєву різницю між кваліфікацією, визнання якої запитується, та відповідною кваліфікацією держави, в якій запитується визнання. При застосуванні даного принципу, процедура оцінювання має зводитись до встановлення, чи є різниця в результатах навчання

між іноземною кваліфікацією і відповідною кваліфікацією країни, в якій запитується визнання, занадто суттєвою для того, щоб надати визнання іноземній кваліфікації відповідно до прохання заявника.

Визнання означає, що кількість кредитів, отриманих за відповідні результати навчання, досягнуті на відповідному рівні, в іншому контексті, замінить кількість кредитів, що призначається за ці результати навчання в закладі, який надає кваліфікацію. Наприклад, фактично компонент в 4 кредити ЄКТС в одному навчальному закладі може замінити компонент в 5 кредитів ЄКТС іншого навчального закладу, якщо результати навчання є еквівалентними. Тоді студенту присвоюється 5 кредитів ЄКТС.

Рішення про визнання кредитів та їхній трансфер (перенесення) приймається закладом, що надає кваліфікацію, на основі достовірної інформації про досягнуті результати навчання, а також про засоби оцінювання та їх валідацію (підтвердження). Інформація про політику визнання у навчальних закладах має бути оприлюдненою і легкодоступною.

В ЄКТС визнання кредитів з метою їх накопичення та трансферу полегшується ключовими документами ЄКТС, такими, як каталог курсу, угода про навчання та академічна довідка (див. розділ 6).

4.4.1. ЄКТС і періоди навчання за кордоном

У випадку узгодженої мобільності студентів три залучені сторони – домашній навчальний заклад, приймаючий навчальний заклад та студент – мають підписати Угоду про навчання з мобільності (див. розділ 6.3.1.) до початку періоду мобільності. У таких випадках повне академічне визнання кредитів домашнім закладом відбувається автоматично, якщо виконані всі умови, передбачені Угодою про навчання.

Усі навчальні компоненти, що будуть виконуватися за кордоном, мають бути перераховані в Угоді про навчання. Якщо студент отримує кредити за початкові компоненти, не вказані в угоді, домашній заклад сам вирішує, зараховувати їх чи ні. У випадку змін у програмі навчання, погодженої зі студентом, до Угоди про навчання можуть бути внесені зміни, але такий варіант зі змінами має бути

ще раз підписаний тими ж самими трьома залученими сторонами в межах узгодженого періоду часу.

Визнання кредитів в межах спільних програм передбачається положенням про запровадження такої програми. У випадку спільних програм, немає необхідності в Угоді про навчання з мобільності, оскільки кредити, отримані в закладі-партнері, автоматично визнаються у випадку виконання усіх правил та умов спільної програми.

Подальші вказівки щодо організації періодів навчання за кордоном в межах двосторонніх угод можна знайти у Додатку 2 до цього Довідника.

4.5. ЄКТС і навчання впродовж життя

[З ключових особливостей:]

«ЄКТС широко використовується у формальній вищій освіті та може застосовуватися для інших видів діяльності при навчанні впродовж життя. Якщо студент досягнув результатів навчання в інших навчальних контекстах або часових рамках (формальному, неформальному або неофіційному), відповідні (асоційовані) кредити можуть бути присвоєні після успішного оцінювання, підтвердження або визнання цих результатів навчання».

Використання ЄКТС для навчання впродовж життя посилює прозорість програм навчання і досягнень не лише тоді, коли йдеться про основні ступені вищої освіти (бакалавр, магістр або доктор), але й стосовно усіх інших видів навчальної діяльності або результатів навчання, які визнаються вищими навчальними закладами. Той факт, що всі навчальні досягнення є задукоментованими та отримали відповідні кредити ЄКТС, надає можливість особам, що навчаються, отримати визнання такого навчання з метою отримання кваліфікації, якщо ці результати навчання відповідають вимогам кваліфікації.

4.5.1. ЄКТС і неперервна освіта

Не всі особи, що навчаються, є студентами денної (повної) форми навчання, зарахованими на регулярні програми навчання. Все більше дорослих осіб займаються автономною підготовкою, не ставлячи за обов'язкову мету отримання певної кваліфікації. Перед вищими навчальними закладами все частіше постає вимога задо-

волення потреб дорослих осіб та/або роботодавців та забезпечення індивідуальними траєкторіями навчання.

При використанні ЄКТС для потреб неперервної освіти застосовуються ті ж самі принципи призначення, присвоєння, трансферу (перенесення) і накопичення кредитів. Як і у випадку з кредитами, призначеними компонентам, що є частиною навчальних програм, кредити, що призначаються в неперервній освіті, ґрунтуються на навантаженні, що зазвичай потрібно для досягнення очікуваних результатів навчання.

Кредити, присвоєні в неперервній освіті, можуть бути визнані та накопичені з метою отримання кваліфікації або ні, залежно від бажання того, хто навчається, та/або вимог для присвоєння кваліфікації. Деякі з тих, хто навчаються, можуть бути зацікавлені тільки у проходженні певного освітнього компонента, не маючи бажання отримати кваліфікацію.

4.5.2. ЄКТС та визнання неформального і неофіційного навчання

Люди часто мають цінні компетенції, яких вони набули поза межами вищих навчальних закладів через інші види навчальної діяльності, роботи або життєвий досвід. Немає причини, чому нетрадиційні «студенти» не можуть отримати користь від прозорості та визнання, що можуть надати заклади, використовуючи ЄКТС.

Визнання неформального та неофіційного навчання відкриває можливості для досягнення кваліфікації вищої освіти для тих, хто не мав змоги або не бажав отримати її у традиційний спосіб.

Вищі навчальні заклади повинні мати право присвоювати кредити за результати навчання, отримані поза межами формального навчального контексту завдяки досвіду роботи, хобі або самоосвіті, за умови, що ці результати навчання відповідають вимогам їхніх кваліфікацій або компонентів. Визнання неформального або неофіційного навчання повинно мати наслідком присвоєння кредитів ЄКТС у кількості, що призначається відповідній частині формальної програми. Кількість присвоєних кредитів має бути такою ж самою, як і кількість кредитів, призначених формальним освітнім компонентам із схожими результатами навчання.

Як і у випадку формальної освіти, присвоєнню кредитів передують оцінювання для підтвердження досягнення результатів навчання. Критерії оцінювання та пов'язані з ними методи мають бути розроблені таким чином, аби виміряти досягнення очікуваних результатів навчання на відповідному рівні, без урахування специфіки навчальної діяльності. Наприклад, обговорення предмета дослідження в аудиторії більше не враховуватиметься при оцінюванні, в той же час відповідний результат навчання, що полягає у наданні аргументів під час взаємодії з групою, вважатиметься релевантним.

Навчальні заклади заохочуються до опублікування для загального доступу на своїх веб-сайтах інформації щодо своєї політики визнання та практик неформального чи неофіційного навчання. До цієї політики мають бути включені такі елементи, як зворотний зв'язок з особами, що навчаються, щодо результатів оцінювання або можливість звернення (оскарження). Навчальні заклади також заохочуються до створення «структур з оцінювання» для надання порад, консультацій та визнання неформального чи неофіційного навчання. Ці структури можуть бути різної форми, залежно від національних чи інституційних практик (напр., вони можуть існувати в межах одного вищого навчального закладу або як спільні центри для кількох закладів).

Через запровадження процедур визнання неформального та неофіційного навчання посилюється соціальний вимір вищих навчальних закладів. Навчальні заклади виконують мету сприяння доступу на навчання осіб з професійного середовища та низки нетрадиційних навчальних середовищ, таким чином роблячи свій внесок у втілення ідеї навчання впродовж життя.

Схема. Приклад використання кредитів для навчання впродовж життя

Шотландська кредитна рамка кваліфікацій (SCQF)

Порадник «Шотландська кредитна рамка кваліфікацій» заохочує до використання валідації неформального та неофіційного навчання для:

- особистого і кар'єрного розвитку (формальне визнання);
- присвоєння кредитів (сумарне визнання).

Останнє включає оцінювання, потім визначення величини кредитів (*credit rating*) за навчання через досвід, яке мало місце до того, як особа, що навчається, вступила на формальну програму або кваліфікацію. Визначення величини кредитів є процесом, за яким встановлюється вартість кредиту за навчання. Зазвичай це означає, що приймаючий заклад визначає кількість кредитів, яка може бути присвоєна особі, що навчається, за певною програмою навчального закладу або організації.

Процес присвоєння кредитів за неформальне або неофіційне навчання має такі етапи:

1. Початкові консультації і рекомендації для особи, яка навчається (які існують граничні межі для кредитів за неформальне/неофіційне навчання, якими є витрати, роль, зобов'язання особи, що навчається, та викладача/консультанта, різні траєкторії навчання на кваліфікацію).

2. Підтримка (свідомий процес, розуміння результатів навчання, визначення власних результатів навчання, збір даних, відбір).

3. Визнання/оцінювання (оцінювання даних про досягнення результатів навчання і критерії оцінювання).

4. Присвоєння кредитів (кредити, присвоєні за цим процесом, такої самої вартості, як і кредити, отримані при формальному навчанні).

5. Забезпечення якості і ЄКТС

Основна відповідальність за забезпечення якості лежить на кожному з вищих навчальних закладів. Внутрішнє забезпечення якості передбачає усі процедури, що виконуються вищими навчальними закладами аби забезпечити відповідність якості їхніх програм та кваліфікацій своїм власним специфікаціям (стандартам) та вимогам інших органів, що законодавчо уповноважені робити специфікації (стандарти). Зовнішні перегляди (огляди) якості, що виконуються агенціями із забезпечення якості, забезпечують зворотний зв'язок із закладами та надають інформацію зацікавленим сторонам. Взяті

разом внутрішнє забезпечення якості та зовнішні перегляди (огляди) якості мають на меті запровадження *Стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти*.

Використання ЄКТС відповідає *Стандартам та рекомендаціям щодо забезпечення якості*, особливо стандартам 1.2. та 1.7., в яких зазначається, що:

- навчальні заклади повинні мати офіційний механізм затвердження, періодичного перегляду та моніторингу своїх навчальних програм і кваліфікацій (дипломів, ступенів). Передбачається, що забезпечення якості програм і кваліфікацій (дипломів, ступенів) включатиме:

- розробку й публікацію чітко сформульованих очікуваних результатів навчання;
- уважне ставлення до розробки навчальних планів, програм та їхнього змісту;

- навчальні заклади повинні регулярно опубліковувати найсвіжішу, неупереджену й об'єктивну інформацію – як кількісну, так і якісну – про навчальні програми і кваліфікації, які вони пропонують.

Якість запровадження та використання ЄКТС вищими навчальними закладами має забезпечуватися через відповідні процедури (напр., внутрішній та зовнішній перегляд якості та зворотний зв'язок зі студентами).

Схема. Практика ЄКТС і забезпечення якості

Що стосується забезпечення якості ЄКТС та пов'язаних з цим процесів, є прийнятним, щоб за усіма програмами вищої освіти:

- освітні компоненти виражалися в термінах відповідних результатів навчання; була доступна чітка інформація щодо їх рівня, кількості кредитів, організації навчання і оцінювання;

- навчання могло бути завершене за час, офіційно визначений для нього (навантаження пов'язане із семестром, триместром чи навчальним роком є реальним);

- щорічний моніторинг вивчав будь-які зміни у способах виконання та отриманих результатах;

- студенти забезпечувалися детальною інформацією та вказівками задля того, щоб вони мали необхідні відповідні передумови (пререквізити, попередні навчальні дисципліни) та супутні умови (кореквізити, супутні навчальні дисципліни) для вивчення будь-яких навчальних дисциплін, та не дозволялося обирати освітні компоненти, які є невідповідного рівня або які вони попередньо вивчили на тому ж рівні.

По відношенню до мобільних студентів та визнання це означає, що:

- процеси трансферу (перенесення) кредитів включені до регулярного моніторингу, процедур перегляду та валідації;

- призначений штат, відповідальний за питання трансферу кредитів та визнання;

- угоди про навчання є завершеними в усіх випадках; їхня розробка та будь-які подальші зміни до них мають підпадати під процеси чутливого, проте надійного затвердження;

- мобільні студенти вивчають звичайні освітні компоненти з існуючого Каталогу курсу; вони працюють в затверженому режимі повного оцінювання для цих компонентів та отримують оцінки в такий самий спосіб, як і домашні студенти;

- надаються детальні виписки, в яких зазначаються присвоєні кредити та отримані оцінки;

- визнання надається для усіх успішно завершених освітніх компонентів – та їхніх відповідних (асоційованих) кредитів, – виконаних як частина затверженої угоди про навчання; результати оголошуються та надаються без зволікань;

- існують об'єктивні процедури оціночної інтерпретації успішно завершених кредитів, таким чином не лише кредити, а й оцінки відображаються відповідним чином у отриманих кінцевих кваліфікаціях.

6.Ключові документи ЄКТС

[З ключових особливостей:]

«Перенесенню (трансферу) та накопиченню кредитів сприяє використання ключових документів ЄКТС (каталог курсу, аплікаційна форма студента, угода про навчання та академічна довідка) та Додаток до диплома.»

Ключові документи ЄКТС, описані в цьому розділі, утворюють широко застосовуваний та прийнятний спосіб представлення тих елементів інформації, що є корисними для усіх осіб, що навчаються (включаючи мобільних та немобільних студентів), викладацького та адміністративного складу, роботодавців та інших зацікавлених сторін. Коректне використання ключових документів ЄКТС забезпечує прозорість та поліпшує якість вищої освіти.

Навчальні заклади все частіше ведуть облік досягнень осіб, що навчаються, у систематичний спосіб за допомогою комп'ютеризованої системи запису досягнень студентів, яка поєднує інформацію, що міститься у ключових документах ЄКТС та інших документах, таких, як, наприклад, Додаток до диплома.

Першим ключовим документом є Каталог курсів. Він є основним довідником для всіх студентів, що навчаються у закладі.

Точний формат Каталогу встановлюється самим навчальним закладом. Можна вважати більш доречним відокремити загальну інформацію для студентів від академічної інформації. У будь-якому випадку вся інформація має бути детальною, доступною для користувача та найновішою. Каталог має бути опублікований на веб-сайті навчального закладу, аби усі зацікавлені сторони мали зручний доступ до нього. Він має бути оприлюднений завчасно, аби дати змогу студентам зробити свій вибір.

Перелік питань рекомендованого змісту Каталогу курсів подається нижче (розділ 6.1.1.). Перелік питань демонструє весь спектр інформації, що має бути представлена. Важливо, аби інформація про запропоновані кваліфікації, навчання (викладання), процедури навчання і оцінювання, рівень програм, окремі освітні компоненти та навчальну літературу, доступні для студентів, була

добре задокументованою та легко зрозумілою.

Усі, хто навчається, повинні мати можливість визначити особу, яка може надати їм необхідні поради на інституційному рівні або на рівні окремого відділення/спеціальності (предмета). Отже важливо, аби каталог включав імена контактних осіб з інформацією про те, як, де і коли можна зв'язатися з ними.

Прозорість та доступність стосуються також і мови. Оприлюднена інформація має бути доступною на веб-сайті не лише місцевою мовою, але, бажано, й іншою широко вживаною мовою для посилення прозорості також і на міжнародному рівні.

6.1. Каталог курсу

6.1.1. Перелік питань для Каталогу курсу/ Перелік для інформаційного пакету

Частина 1 - Інформація про заклад:

Назва і адреса

Академічний календар

Додаток до диплома є також частиною інформаційного пакету інструментів прозорості Європас.

<http://europass.cedefop.europa.eu/europass/home/hornav/Introduction/navigate.action>

- Адміністрація закладу
- Загальний опис закладу (включаючи тип і статус)
- Перелік програм, які пропонує заклад
- Загальні вимоги до зарахування
- Загальні положення (умови) про визнання попереднього навчання (формального, неформального, неофіційного)
- Загальні процедури реєстрації
- Присвоєння кредитів ЄКТС на основі навчального навантаження, необхідного для досягнення очікуваних результатів навчання
- Інформація (положення) про консультативну допомогу студентам

Частина 2 - Інформація про програми:

Загальний опис:

- Кваліфікація, що присвоюється
- Рівень кваліфікації
- Спеціальні вимоги до зарахування
- Спеціальні положення (умови) про визнання попереднього навчання (формального, неформального, неофіційного)
 - Вимоги і положення до кваліфікації
 - Профіль програми
 - Ключові результати навчання
 - Професійні профілі випускників з прикладами
 - Доступ до подальшого навчання
 - Діаграма структури курсу в кредитах ЄКТС (60 на навчальний рік повного навчання)
 - Положення про екзамени, оцінювання і оцінки
 - Вимоги до випуску (закінчення навчання) (навчального закладу)
 - Форма навчання (денна (повна), заочна, вечірня (часткова), дистанційна)
 - Директор програми або відповідна посадова особа
- Опис окремих одиниць (складових) курсу:
 - Назва (модуля, навчальної дисципліни)
 - Код (модуля, навчальної дисципліни)
 - Тип (модуля, навчальної дисципліни) (обов'язковий, факультативний)
 - Рівень (модуля, навчальної дисципліни) (напр., першого, другого, третього циклу; підрівень, якщо необхідно)
 - Рік навчання (якщо необхідно)
 - Семестр/триместр, в яких викладається модуль (навчальна дисципліна)
 - Кількість кредитів ЄКТС, що присвоюються
 - Ім'я лектора(ів) (викладача)
 - Результати навчання (модуля, навчальної дисципліни)
 - Спосіб навчання (аудиторне, дистанційне навчання)
 - Необхідні обов'язкові попередні та супутні модулі (навчальні дисципліни, курси) (пререквізити і кореквізити)

- Рекомендовані компоненти програми за вибором (модулі, навчальні дисципліни)

- Зміст навчальної дисципліни (курсу)
- Рекомендована література
- Запланована навчальна діяльність та методи навчання
- Методи і критерії оцінювання
- Мова навчання
- Виробнича практика

Частина 3 - Загальна інформація для студентів:

- Вартість проживання
- Житло
- Харчування
- Медичне забезпечення (послуги)
- Можливості для студентів з особливими потребами
- Страхування
- Фінансове забезпечення (підтримка) студентів
- Відділ студентських справ
- Умови для навчання
- Міжнародні програми
- Практична інформація для мобільних студентів
- Мовні курси
- Практика (стажування), інтернатура
- Умови для занять спортом та дозвілля
- Студентські організації.

6.2. Аплікаційна форма студента

Аплікаційна форма ЄКТС (форма-заява) студента розроблена для мобільних студентів, які проведуть обмежений період навчання в іншому навчальному закладі. Студенти, які мають намір завершити навчання в іншому навчальному закладі, мають зараховуватися за стандартною процедурою, що існує в даному навчальному закладі, і, відповідно, мають заповнити інші типи форм-заяв.

Аплікаційна форма студента містить усю необхідну інформацію про мобільного студента, яку потребує потенційний приймаючий заклад. Якщо навчальний заклад потребуватиме додаткової інформації

від студента, що поступає (наприклад, стосовно проживання, особливих вимог, пов'язаних зі станом здоров'я), він може вимагати її окремо.

У цьому Довіднику запропоновані стандартна форма та заповнений зразок Аплікаційної форми студента, аби допомогти забезпечити надання усієї релевантної інформації (див. Додаток 4). Заклади можуть за бажанням адаптувати стандартну форму (додаючи свій логотип або інші дані, пов'язані зі специфікою закладу), але вони мають пересвідчитися, що вона містить усі компоненти і що, наскільки можливо, дотримується послідовність.

6.3. Угода про навчання

У вищих навчальних закладах студенти зазвичай реєструються на програму навчання та на певну кількість окремих складових курсу/навчальних дисциплін, модулів або на рік, або на термін в один семестр. На практиці ця інформація представляється в Угоді про навчання для домашніх студентів. Реєструючи студента, вищий навчальний заклад укладає угоду про надання курсів та присвоєння кредитів за досягнення очікуваних результатів навчання.

6.3.1. Угода про навчання для мобільних студентів

Угода про навчання ЄКТС була розроблена передусім для мобільних студентів, аби забезпечити для них обов'язкову угоду до початку мобільного етапу навчання. Коли ця угода використовується для мобільних студентів, вона містить перелік компонентів курсу (навчальних дисциплін) або модулів чи інших освітніх компонентів, які студент планує отримати в іншому навчальному закладі, а також кодовий номер та кількість кредитів ЄКТС, призначених компонентам.

Угода про навчання ЄКТС укладається на семестр або навчальний рік та має бути підписана домашнім закладом, приймаючим закладом та студентом. Особи, що підписують угоду від імені цих двох навчальних закладів, повинні мати на це формальні повноваження, що дозволяють їм брати зобов'язання з боку установи. Зобов'язанням з боку приймаючої установи є реєстрація вступаючого студента на заплановані одиниці курсу (навчальні дисципліни)/ модулі та забез-

печення необхідної навчальної діяльності; для домашнього закладу – це гарантування визнання кредитів, отриманих в іншому навчальному закладі. Студент не повинен вести переговори щодо академічного визнання з окремими представниками викладацького складу. Угода про навчання разом з академічною довідкою (випискою) повинні гарантувати повне визнання програми навчання, виконаної студентом у приймаючому закладі.

Програма навчання може потребувати змін після прибуття мобільного студента. У таких випадках до Угоди про навчання якомога скоріше вносяться зміни, що затверджуються трьома сторонами: домашнім закладом, приймаючим закладом та студентом. Тільки таким чином можна повністю гарантувати збереження визнання мобільного періоду навчання.

У цьому Довіднику запропоновані стандартна форма та заповнений зразок Угоди про навчання, аби допомогти забезпечити надання усієї релевантної інформації (див. Додаток 4). Заклади можуть за бажанням адаптувати стандартну форму (додаючи свій логотип або інші дані, пов'язані зі специфікою закладу), але вони мають пересвідчитися, що вона містить усі компоненти і що, наскільки можливо, дотримується послідовність.

6.3.2. Угода про навчання з виробничої практики – Угода про практичну підготовку

Угоди про навчання або Угоди про підготовку є також важливими для виробничих практик, які вимагаються як частина програми. Вони повинні містити ті ж самі основні елементи, що й стандартна Угода про навчання, хоча, безумовно, між ними існує різниця.

В Угоді про підготовку мають бути чітко зазначені місце проходження практики, її тривалість, робота, що має бути виконана (опис робочого завдання), права та обов'язки того, хто навчається, та очікувані результати навчання. Також в ній має зазначатися, які критерії будуть використані при оцінюванні очікуваних результатів навчання та хто буде відповідальним за практику, тобто роль роботодавця (того, хто надає базу практики) та роль, там, де можливо, приймаючої установи.

Угода про підготовку має бути підписана трьома сторонами - особою, що навчається, домашнім навчальним закладом та роботодавцем (тим, хто надає базу практики). Там, де передбачається участь приймаючого закладу, він також має підписати угоду. Основна відповідальність лежить на закладі, що надає кваліфікацію. В угоді має бути визначена кількість кредитів ЄКТС, що будуть присвоєні після досягнення очікуваних результатів навчання.

У цьому Довіднику запропоновані стандартна форма та заповнений зразок Угоди про підготовку, аби допомогти забезпечити надання усієї релевантної інформації (див. Додаток 4). Заклади можуть за бажанням адаптувати стандартну форму (додаючи свій логотип або інші дані, пов'язані зі специфікою закладу), але вони мають пересвідчитися, що вона містить усі компоненти і що, наскільки можливо, дотримується послідовність.

6.4. Академічна довідка (виписка)

Чимало закладів видають кожному студенту академічну довідку (виписку) наприкінці кожного семестру або року. Це – важливий документ і для студента, і для установи. Він забезпечує, щоб студент мав точну і оновлену реєстрацію його прогресу, виконаних освітніх компонентів, кількості присвоєних кредитів ЄКТС та отриманих оцінок. Академічна довідка ЄКТС є таким підтвердженням в узгодженій формі. Вона є важливим формальним документом, що свідчить про прогрес студента та визнання.

Для мобільних студентів домашній заклад спочатку видає академічну довідку на кожного окремого мобільного студента та надсилає її до приймаючої установи до від'їзду з метою надання інформації про вже завершені студентом освітні компоненти, їхній рівень та отримані результати. Відповідно приймаюча установа видає свою академічну довідку на кожного студента та вступника надсилає її до домашньої установи наприкінці кожного періоду навчання. Таким чином вона формально підтверджує завершену студентом роботу, присвоєні кредити та отримані впродовж періоду мобільності оцінки за місцевою шкалою.

Оскільки виписка є важливим документом при реєстрації про-

гресу усіх студентів та для визнання навчальних досягнень, у край важливо визначити, хто є відповідальним за її видачу і як вона надається студенту.

У цьому Довіднику запропоновані стандартна форма та заповнений зразок академічної довідки (виписки), аби допомогти забезпечити надання усієї релевантної інформації (див. Додаток 4). Заклади можуть за бажанням адаптувати стандартну форму (додаючи свій логотип або інші дані, пов'язані зі специфікою закладу), але вони мають пересвідчитися, що вона містить усі компоненти і що, наскільки можливо, дотримується послідовність.

7. Додаткові джерела

7.1. Кредитні системи і системи кваліфікацій

Європейські інструменти:

- *Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти* <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/QF-EHEA-May2005.pdf>

Допоміжний звіт: *Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти*, Міністерство науки, технологій і інновацій, 2005

http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/050218_QF_EHEA.pdf

- *Рекомендації Європейського парламенту і Ради Європи від 23 квітня 2008 щодо запровадження Європейської рамки кваліфікацій навчання впродовж життя*

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:111:0001:0007:EN:PDF>

Інша інформація про Європейську рамку кваліфікацій: http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc44_en.htm#doc

- *Конвенція з визнання кваліфікацій вищої освіти в Європейському регіоні (CETS 165, 1997)*

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=165&CL=ENG>

Пояснювальний звіт про Конвенцію:

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/165.htm>

Публікації на європейському рівні:

- *Tuning Educational Structures in Europe* (2007) http://tuning.unideusto.org/tuningeu/images/stories/template/General_Brochure_final_version.pdf

Інша інформація і результати проекту Тюнінг: <http://unideusto.org/tuning>

Відповідні звіти Болонських семінарів

- Болонський семінар 'Розробка загального розуміння результатів навчання і ЄКТС: Порто, Португалія, 19-20 червня 2008 Фінальний звіт і рекомендації' http://portobologna.up.pt/documents/BS_P_Report_20080915_FINAL.pdf

Інша інформація про семінар (матеріали, презентації):

<http://portobologna.up.pt/>

- Болонський семінар 'ЄКТС, що ґрунтується на результатах навчання і навчальному навантаженні' Москва, Росія, 17-18 квітня 2008 *Висновки*

http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/BolognaSeminars/documents/Moscow_April2008_conclusions_final.pdf

- Wagenaar, Robert (2006) 'An Introduction to the European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS)', in: EUA, *Bologna Handbook. Making Bologna Work*. Berlin: European University Association

<http://www.eua.be/publications/bologna-handbook/>

- Le Mouillour, Isabelle, commissioned by Cedefop (2005) *European approaches to credit (transfer) systems in VET*. Cedefop Dossier 12. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities

http://www.trainingvillage.qr/etv/Upload/Information_resources/Bookshop/424/6014_en.pdf

- Adam, Stephen (2004) *Improving the recognition system of degrees and study credit points in the European Higher Education Area*.

Болонський семінар з питань визнання, Латвійський університет, Рига, 3-4 грудня 2004, організований урядом Латвії і Радою Європи, за підтримки програми ЄС Сократес. Фінальний звіт і рекомендації конференції.

http://www.aic.lv/riqaseminar/documents/Riqa_Final_ReportP_S

[Adam.pdf](#)

- European Association for Quality Assurance in Higher Education (2005) *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area*. Helsinki: European Association for Quality Assurance in Higher Education

<http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/Standards-and-Guidelines-for-QA.pdf>

- Gehmlich, Volker (2006) 'The Added Value of Using ECTS' in: EUA, *Bologna Handbook*.

Making Bologna Work. Berlin: European University Association
<http://www.eua.be/publications/bologna-handbook/>

7.2. Розробка навчального плану

- Volker Gehmlich, Andy Gibbs, Raimonda Markeviciene, Terence Mitchell, Graeme Roberts, Anne Siltala, Marina Steinmann (2008) *Yes! Go! A Practical Guide to Designing Degree Programmes with Integrated Transnational Mobility*, DAAD

7.3. Результати навчання

- Болонський семінар «Вища освіта, що ґрунтується на результатах навчання, -Шотландський досвід», Едінбург, Великобританія, 21-22 лютого 2008 *Висновки і рекомендації*

http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/BolognaSeminars/documents/Edinburgh_h/Edinburghh_Feb08_Final_Conclusions_and_Recommendations.pdf

Остаточний звіт

http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/BolognaSeminars/documents/Edinburgh_h/Edinburghh_Feb08_final_report.pdf

Інша інформація з семінару (внески, презентації):

- <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/BolognaSeminars/Edinburgh2008.htm>

- Adam, Stephen (2008) *Learning Outcomes Current Developments in Europe: Update on the Issues and Applications of Learning Outcomes Associated with the Bologna Process*. Edinburgh: Scottish Government

Представлено на Болонському семінарі: Вища освіта, що

ґрунтується на результатах навчання: Досвід Шотландії (лютий 2008, Едінбург).

http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/BolognaSeminars/documents/Edinburgh/Edinburgh_Feb08_Adams.pdf

- Kennedy, Declan, Hyland, Aine, and Ryan, Norma (2006) 'Writing and Using Learning Outcomes: A Practical Guide' in: EUA, *Bologna Handbook. Making Bologna Work*. Berlin: European University Association <http://www.eua.be/publications/bologna-handbook/>

- Adam, Stephen (2004) *Using Learning Outcomes: A consideration of the nature, role, application and implications for European education of employing learning outcomes at the local, national and international levels*

Представлено на Болонському семінарі: Використання результатів навчання (липень 2004, Едінбург).

http://www.bologna-bergen2005.no/EN/Bol_sem/Seminars/040701-02Edinburgh/040620LEARNING_OUTCOMES-Adams.pdf

- Cedefop (2008) *The Shift to Learning Outcomes: Conceptual, political and practical developments in Europe*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities

Узагальнення:

http://www.trainingvillage.gr/etv/Upload/Information_resources/Bookshop/494/4079_en.pdf

Повний звіт буде опублікований пізніше.

7.4. Національні публікації

Кожна країна опублікувала, або в процесі опублікування, інформації про свої національні кваліфікації і системи кредитів. Два приклади – Шотландія і Ірландія:

- Шотландська кредитна рамка кваліфікацій <http://www.sqcf.org.uk>

- Національне кваліфікаційне управління Ірландії - Національна рамка кваліфікацій <http://www.nfq.ie/nfq/en/index.html>

- HRK (2007) *Bologna Reader II, Neue Texte und Hilfestellungen zur Umsetzung der Ziele des Bologna-Prozesses an deutschen Hochschulen*, Bonn

http://www.hrk.de/bologna/de/Bologna_Reader_gesamt.pdf

• Gehmlich, Volker (2008) Die Einfuhrung eines Nationalen Qualifikationsrahmens in Deutschland - DQR - Untersuchung der Moglichkeiten fur den Bereich des formalen Lernens, Osnabruck : Univ., Fak. fur Wirtschafts- und Sozialwiss

• Meijers, van Overveld, Perrenet with the co-operation of Borghuis and Mutsaers (2005) Criteria for Academic Bachelor's and Master's Curricula

http://www.jointquality.nl/content/descriptors/AC_English_Gweb.pdf

• Hildbrand, Tresp, Jager Tuckmantel (2008) The Curricula Reform at Swiss Institutes of Higher Education: An Analysis of the Current State and Perspectives in the Bologna Reform

www.crus.ch/dms.php?id=5499

8. Глосарій

Завданням глосарію є тлумачення термінів Довідника користувача ЄКТС.

Накопичення Процес накопичення кредитів, присвоєних за досягнення результатів навчання освітніх компонентів або іншої навчальної діяльності.

Accumulation The process of collecting credits awarded for achieving the learning outcomes of educational components or other learning activities

Призначення кредитів Процес призначення кількості кредитів кваліфікаціям/програмам або іншим освітнім компонентам.

Allocation of Credit The process of assigning a number of credits to qualifications/programmes or to other educational components

Оцінювання Сукупність методів (письмові, усні та практичні тести/екзамени, проекти і портфоліо), що використовуються при оцінюванні досягнення особами, що навчаються, очікуваних результатів навчання.

Assessment The total range of methods (written, oral and practical tests/examinations, projects and portfolios) used to evaluate learners' achievement of expected learning outcomes.

К р и т е р і ї о ц і н ю в а н н я A s s e s s m e n t c r i t e r i a	Описи того, що має зробити особа, яка навчається, як очікується, щоб продемонструвати досягнення результату навчання. Descriptions of what the learner is expected to do, in order to demonstrate that a learning outcome has been achieved.
П р и с в о є н н я к р е д и т і в A w a r d o f C r e d i t	Акт надання особі, що навчається, кількості кредитів, що відповідає компоненту або кваліфікації. Присвоєння кредиту визнає, що результати навчання особи, що навчається, були оцінені і ця особа відповідає вимогам освітнього компоненту або кваліфікації. The act of delivering learners the number of credits that corresponds to the component or a qualification. The award of credit recognises that learners' learning outcomes have been assessed and that the learner satisfies the requirements for the educational component or the qualification.
З в і л ь н е н н я C o n d o n i n g	Звільнення – це термін, що використовується, якщо екзаменаційна комісія звільняє студента від повторного складання компонента, що був оцінений «незадовільно» (або майже «незадовільно»), у випадку, коли інші пов'язані компоненти складені із достатньо високими оцінками. Condoning is the term used when an examination board exempts a student from reassessment in a failed (or marginally failed) component if the other related components are passed with sufficiently high grades.
К о н т а к т н а г о - д и н а C o n t a c t H o u r	Години (зазвичай період 45-60 хвилин), затрачені студентами на навчальну діяльність під керівництвом викладацького складу. Hours (typically a period of 45-60 minutes) spent by students on activities quided by teaching staff.
К р е д и т (Є К Т С) C r e d i t (E C T S)	Кількісний засіб вираження обсягу навчання, що ґрунтується на навантаженні студентів, необхідному для досягнення очікуваних результатів навчального процесу на певному рівні. Quantified means of expressing the volume of learning based on the workload students need in order to achieve the expected outcomes of a learning process at a specified level.

Цикл Cycle	<p>Усі кваліфікації у Європейському просторі вищої освіти розташовані за трьома циклами. Однією з цілей, визначених у Болонській декларації у 1999 р., є «прийняття системи, що ґрунтується на двох основних циклах, додипломному (бакалавр, undergraduate) і післядипломному (магістр, graduate)». У 2003 році докторське навчання було також включено до Болонської структури і співвіднесено до неї як третій цикл.</p> <p>All qualifications in the European Higher Education Area are located within three cycles. One of the objectives indicated in the Bologna Declaration in 1999 was the «adoption of a system based on two main cycles, undergraduate and graduate.» In 2003 doctoral studies were also included in the Bologna structure and referred to as the third cycle.</p>
Дескриптор циклу (рівня) Cycle (Level) Descriptors	<p>Загальні твердження про очікувані широкі результати навчання на кожному з трьох циклів. Прикладом загальних дескрипторів циклів (рівнів) є так звані «Дублінські дескриптори», які стали однією із засад (разом із ЄКТС) Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти.</p> <p>Generic statements of the broad expected outcomes of each of the three cycles. A good example of general cycle (level) descriptors are the so-called Dublin Descriptors, which have served as one of the foundations (along with ECTS) for the Framework for Qualifications of the European Higher Education Area</p>
О с в і т н і й к о м п о н е н т E d u c a t i o n a l C o m p o n e n t	<p>Самодостатній і формально структурований навчальний досвід (такий як: одиниця курсу, модуль, семінар (курс підвищення кваліфікації), виробнича практика)</p> <p>A self-contained and formally structured learning experience (such as: course unit, module, seminar, work placement).</p>
Формальне на- вчання Formal learning	<p>Навчання, яке зазвичай провадиться в освітньому або навчальному закладі, структуроване (в термінах цілей, часу навчання або навчальної підтримки), та приводить до присвоєння кваліфікації (сертифікації). Формальне навчання є спрямованим з точки зору особи, що навчається.</p> <p>Learning typically provided by an education or training institution, structured (in terms of learning objectives, learning time or learning support) and leading to certification. Formal learning is intentional from the learner's perspective.</p>

Неофіційне навчання Informal learning	<p>Навчання, яке є результатом повсякденної роботи, сімейної роботи або дозвілля. Воно не є структурованим (в термінах навчальних цілей, часу або підтримки навчання) і зазвичай не приводить до присвоєння кваліфікації (сертифікації). Неофіційне навчання може бути спрямованим (організованим), але у більшості випадків не є спрямованим (або є «випадковим», від випадку до випадку).</p> <p>Learning resulting from daily life activities related to work, family or leisure. It is not structured (in terms of learning objectives, learning time or learning support) and typically does not lead to certification. Informal learning may be intentional but in most cases it is non-intentional (or «incidental»/random).</p>
Особа, що навчається Learner	<p>Індивідум, задіяний в навчальному процесі (формальному, неформальному або неофіційному навчанні).</p> <p>An individual engaged in a learning process (formal, non-formal or informal learning).</p>
Студенто-центрований підхід або система Learner-centred (approach or system)	<p>Підхід або система, яка сприяє розробці навчальних програм, що спрямовані на досягнення осіб, що навчаються, узгоджує різні пріоритети таких осіб, та узгоджена з прийнятним для студентів навантаженням (тобто навантаження, що є здійсненням впродовж навчальної програми). Вона забезпечує більшу залученість осіб, що навчаються, до вибору змісту, способу, темпу і місця навчання.</p> <p>An approach or system that supports the design of learning programmes which focus on learners' achievements, accommodate different learners' priorities and are consistent with reasonable students' workload (i.e. workload that is feasible within the duration of the learning programme). It accommodates for learners' greater involvement in the choice of content, mode, pace and place of learning.</p>
Результати навчання Learning Outcomes	<p>Твердження про те, що особа, яка навчається, як очікується, має знати, розуміти і бути здатною робити після успішного завершення процесу навчання.</p> <p>Are statements of what a learner is expected to know, understand and be able to do after successful completion of a process of learning.</p>

<p>Дескриптор рівня L e v e l Descriptor</p>	<p>Загальні твердження про типові досягнення осіб, що навчаються, яким було присвоєно кваліфікацію відповідного рівня рамки кваліфікації. General statements of the typical achievement of learners who have been awarded a qualification at a certain level in a qualifications framework.</p>
<p>Модуль Module</p>	<p>Одиниця курсу в системі, в якій кожна одиниця курсу має однакову кількість кредитів або кратну відносно неї. A course unit in a system in which each course unit carries the same number of credits or a multiple thereof.</p>
<p>Неформальне навчання N o n - f o r m a l learning</p>	<p>Навчання, яке не провадиться в освітньому або навчальному закладі і зазвичай не приводить до присвоєння кваліфікації (сертифікації). Проте воно є структурованим (в термінах цілей, часу навчання, або навчальної підтримки). Неформальне навчання є спрямованим з точки зору особи, що навчається. Learning that is not provided by an education or training institution and typically does not lead to certification. It is, however, structured (in terms of learning objectives, learning time or learning support). Non-formal learning is intentional from the learner's perspective.</p>
<p>П р о г р а м а (освітня) P r o g r a m m e (educational)</p>	<p>Комплекс освітніх компонентів, який ґрунтується на результатах навчання, які визнаються для присвоєння окремої кваліфікації. A set of educational components, based on learning outcomes, that are recognised for the award of a specific qualification.</p>
<p>П р о г р е с і я Proqression</p>	<p>Процес, що надає можливість особам, що навчаються, переходити з одного рівня кваліфікації до наступного та вступати на освітні програми, що здійснюють підготовку до здобуття кваліфікацій вищого рівня в порівнянні з тими, які така особа вже отримала. The process which enables learners to pass from one stage of a qualification to the next and to access educational programmes that prepare for qualifications at a higher level than those he/she already possesses.</p>

<p>П р а в и л а п р о г р е с і ї P r o g r e s s i o n rules</p>	<p>Система правил, що визначають умови прогресії осіб, що навчаються, всередині кваліфікацій та в напрямі інших кваліфікацій.</p> <p>Set of rules that define conditions for learners progression within qualifications and towards other qualifications.</p>
<p>Кваліфікація Qualification</p>	<p>Будь-який ступінь, диплом, або інший сертифікат, виданий компетентним органом, що підтверджує успішне завершення визнаної програми навчання.</p> <p>Any degree, diploma or other certificate issued by a competent authority attesting the successful completion of a recognised programme of study.</p>
<p>Національна р а м к а кваліфікацій (вищої освіти) N a t i o n a l Qualifications</p>	<p>Єдиний опис на національному рівні або рівні системи освіти, що є міжнародно зрозумілим і за яким усі кваліфікації та інші навчальні досягнення у вищій освіті можуть бути описані і пов'язані одна з одною у послідовний спосіб і який визначає співвідношення між кваліфікаціями вищої освіти.</p> <p>The single description, at national level or level of an education system, which is internationally understood and through which all qualifications and other learning achievements in higher education may be described and related to each other in a coherent way and which defines the relationship between higher education qualifications</p>
<p>Забезпечення якості Q u a l i t y Assurance</p>	<p>Процес або комплекс процесів, прийнятих на національному і інституційному рівнях, для забезпечення якості освітніх програм і присвоєних кваліфікацій.</p> <p>The process or set of processes adopted nationally and institutionally to ensure the quality of educational programmes and of qualifications awarded.</p>
<p>В и з н а н - ня кредитів Recognition of credit</p>	<p>Процес, через який навчальний заклад засвідчує, що результати навчання, досягнуті і оцінені в іншому навчальному закладі, задовольняють (деякі або усі) вимоги окремої програми, її компонента або кваліфікації.</p> <p>The process through which an institution certifies that learning outcomes achieved and assessed in another institution satisfy (some or all) requirements of a particular programme, its component or qualification.</p>

Визнання не-формального і неофіційного навчання
Recognition of non-formal and i n f o r m a l learning

Процес, через який навчальний заклад засвідчує, що результати навчання, досягнуті і оцінені в іншому контексті (неформальному або неофіційному) задовольняють (деякі або усі) вимоги окремої програми, її компонента або кваліфікації.
The process through which an institution certifies that learning outcomes achieved and assessed in another context (non-formal or informal learning) satisfy (some or all) requirements of a particular programme, its component or qualification.

С т у д е н т
Student

Особа, що навчається, зарахована на формальну освітню програму.
Learner enrolled in formal educational programme

Трансфер (перенесення)
Transfer

Трансфер – процес визнання кредитів, присвоєних в одному контексті, в іншому контексті з метою отримання кваліфікації.
Transfer is the process of having credits awarded in one context recognised in another context for purposes of obtaining a qualification.

Навантаження
Workload

Зазначення часу, що зазвичай є необхідним студентам для завершення усіх видів навчальної діяльності (таких, як лекції, семінари, проекти, практична робота, самостійне навчання і екзамени), потрібного для досягнення очікуваних результатів навчання.
Indication of the time students typically need to complete all learning activities (such as lectures, seminars, projects, practical work, self-study and examinations) required to achieve the expected learning outcomes.

Додаток 1 – Перспективи користування ЄКТС особами, що навчаються

Однією з цілей ЄКТС є забезпечення вимог із врахування у навчальному процесі досягнень, прагнень і здібностей осіб, що навчаються. Запровадження ЄКТС має забезпечити захист та справедливе ставлення до осіб, що навчаються.

У вищому навчальному закладі, в якому використовують ЄКТС, особи, що навчаються, мають право очікувати:

- **Каталог курсу**, в якому чітко описаний навчальний план з очікуваними результатами навчання та його компоненти, включаючи **призначені кредити ЄКТС**;

- **методи оцінювання**, співвідносні з очікуваними результатами навчання та навантаженням;

- **інформацію** про ці методи оцінювання, що є доступною заздалегідь;

- **присвоєння кредитів ЄКТС**, що призначені кожному освітньому компоненту, після успішного проходження необхідної процедури оцінювання;

- участь у періодичному **моніторингу та перегляді** визначеного навантаження і, відповідно, призначення кредитів;

- **участь** студентських представників в процесі запровадження ЄКТС;

- можливості отримання консультацій і підтримки;

- можливість врахування **досягнень попереднього навчання**, таких, як неформальне чи неофіційне навчання, чи кредити з інших навчальних закладів, для подальшого навчання;

- права на академічну апеляцію, якщо за успішно завершених компонентів не були присвоєні кредити.

У випадку мобільності:

- для періодів навчання за кордоном або в іншому навчальному закладі за Угодою про навчання – **повне академічне визнання** з боку домашнього вищого навчального закладу кредитів, отриманих впродовж періоду навчання за кордоном, відповідно до Угоди про навчання, без повторного проходження оцінювання;

- для періодів навчання за кордоном або в іншому навчальному закладі без Угоди про навчання – **справедливе визнання** кредитів, присвоєних впродовж цього періоду навчання та їх врахування з огляду на отримання кваліфікації;

- уважний та справедливий розгляд домашнім навчальним закладом оцінок, отриманих у приймаючому навчальному закладі.

У випадках визнання неформального та неофіційного навчання:

- присвоєння такої ж самої кількості кредитів, що признаються формальному освітньому компоненту з порівнянними результатами навчання.

Додаток 2 – Поради навчальним закладам щодо визнання періодів навчання за кордоном в рамках двосторонніх угод

Вибір закладу-партнера

Рекомендується укладати угоди про обмін із закладами:

- що пропонують адекватний опис своїх програм, включаючи кредити, результати навчання, підходи до навчання/викладання та методи оцінювання;

- чиї стандарти ви вважаєте адекватними для своїх студентів, так, що можете прийняти їхні процедури навчання та оцінювання, не вимагаючи будь-якої додаткової роботи чи оцінювання;

Угоди мають укладатися не лише із закладами, що пропонують подібні програми, але також з тими, які пропонують програми, що є компліментарними до ваших програм, створюючи, таким чином, додаткові можливості для ваших студентів.

Включення мобільності до програм

Задля структування мобільності у ваш навчальний план:

- визначте семестр або рік, коли навчання за кордоном найкраще відповідатиме програмі (вікно мобільності)

- заплануйте на цей семестр/рік освітні компоненти, результатів навчання за якими можна легше досягти за кордоном (наприклад, мовні курси, міжнародні або порівняльні курси, додаткові/елективні курси, підготовка дисертації, виробнича практика тощо)

- визначте всередині закладу-партнера департаменти або навчальні плани, де подібні, сумісні або компліментарні результати навчання можуть бути досягнуті.

Розподіл академічної відповідальності

Призначте у кожному департаменті або предметній галузі викладача, який би мав повноваження:

- затверджувати програми навчання студентів за кордоном та вносити необхідні поправки (підписувати Угоду про навчання)
- гарантувати повне визнання таких програм від імені відповідального академічного органа (підписувати документ з визнання).

Взаємодія з окремими студентами, що виїжджають на навчання

До від'їзду студента відповідальний співробітник:

- обговорює зі студентом та остаточно затверджує Угоду про навчання, що містить програму навчання за кордоном на семестр або рік (приблизно 30 або 60 кредитів); ця програма матиме подібні, комплементарні або сумісні результати навчання у порівнянні з програмою у домашньому закладі, але вона не обов'язково матиме такий самий зміст

- заздалегідь гарантуватиме, що усі кредити, отримані за кордоном за затвердженою програмою навчання, будуть повністю визнані, переведені до домашньої програми та використані для забезпечення кваліфікаційних вимог.

Після повернення студента відповідальний адміністратор:

- переводить усі кредити, отримані за кордоном за затвердженою програмою навчання (академічна довідка), до офіційної програми навчання студента у домашньому закладі, зазначивши навчальну діяльність, якої ці кредити стосуються, з їхніми оригінальними назвами; ці кредити пізніше будуть внесені до Додатку до диплома з приміткою, в якій буде зазначено навчальний заклад, в якому вони були отримані

- використовує кредити, отримані за кордоном, з метою накопичення задля виконання вимог навчального плану, як це було попередньо погоджено в Угоді про навчання; визнання кредитів, отриманих за кордоном, як додаткових кредитів, не задовольняє зобов'язання повного академічного визнання і має здійснюватися лише при умові, якщо студент повертається з більшою, ніж 30/60, кількістю кредитів.

Додаток 3 – Таблиця оцінок ЄКТС

Вступ

В першій частині цього додатку описуються спроби, здійснені за останні десять років, розробити і перевірити надійну систему для глумачення та переводу оцінок. В наступному розділі описується спрощена версія такої системи, що має назву «Таблиця оцінок ЄКТС». Спрощена система побудована на основі попередньої версії та, як і раніше, вимагає від університетів слідкувати за своєю культурою і практикою оцінювання, які вже стали доброю практикою у багатьох закладах в Європі. Таблиця оцінок ЄКТС дозволяє університетам забезпечувати справедливе перенесення і визнання оцінок мобільних студентів. Ми будемо дуже вдячні за коментарі користувачів щодо нової версії

Історія питання

Добре відомо, що європейські системи освіти розробили різні підходи до оцінювання, які глибоко укорінені в їхніх педагогічних та культурних традиціях. Крім того, варто зазначити, що вони не лише мають різні шкали оцінок, але й застосовують їх по-різному в різних навчальних закладах і предметних галузях. Важливо не тільки поважати ці традиції, але також зробити їх прозорими всередині Європейського простору вищої освіти, так, щоб оцінки, прийняті в усіх країнах, навчальних закладах або предметних галузях, могли правильно розумітися і, якщо необхідно, порівнюватися людьми, що уособлюють різні культури. Мобільні студенти мають право на справедливе ставлення до їх оцінок при переведенні кредитів з одного закладу/країни до іншого, оскільки гранти чи інші пільги можуть залежати від рівня успішності студента. Прозорість рівнів успішності однаково важлива для випускників, що влаштовуються на роботу як у своїй, так і в будь-якій іншій країні.

Для вирішення цієї проблеми за останні роки радники з ЄКТС пропонували, аби на додаток до своєї національної шкали європейські заклади могли користуватися європейською шкалою оцінок як засобом переведення в інші системи оцінок. Така європейська шкала ґрунтується на статистичному розподілі прохідних оцінок у кожній

програмі, який показує, яким чином національна шкала реально використовується у цьому контексті, та робить можливим порівняння за статистичним розподілом оцінок у паралельній програмі іншого закладу.

Перший крок у запровадженні шкали ЄКТС вимагав накопичення статистичних даних в закладах, що бажали взяти участь у розробці схеми, аби зробити свої оцінки більш прозорими. В системах освіти, де рейтингування студентів на кожному курсі/модулі було стандартною процедурою, статистичні дані могли бути надані для кожної групи, в якій були отримані оцінки. В інших випадках статистичний розподіл ґрунтувався на оцінках, отриманих впродовж 2 - 3 попередніх років в окремій контрольній групі – за однією програмою або групою однотипних програм – з чого можна було вивести несуперечливий зразок оцінювання. Ці дані, зібрані у великій кількості навчальних закладів Європи, показали, як фактично використовуються національні шкали оцінок. Наприклад, викладачі французьких навчальних закладів більш послідовно використовують оцінки нижньої частини шкали, тоді як їхні італійські колеги більше використовують її верхню частину. Щодо різних предметних галузей, дані з багатьох італійських закладів показали, що викладачі інженерного напрямку зазвичай виставляють нижчі оцінки, ніж викладачі гуманітарного профілю. Хоча ці закономірності вже відчувалися практиками на суб'єктивному рівні, було цікаво дізнатися, що вони підтверджуються статистичними даними. Таблиця розподілу оцінок, розроблена для конкретної контрольної групи, дозволяє помістити кожну щойно отриману оцінку в її власний контекст, полегшуючи таким чином розуміння рівня успішності студента, та порівняти його з рівнем студентів, що займають подібне положення в інших контекстах.

Другим кроком у запровадженні шкали оцінок ЄКТС був розподіл статистичної дистрибутивної кривої для кожної контрольної групи на п'ять сегментів (верхні 10%, наступні 25%, наступні 30%, наступні 25%, нижні 10%), які також називають А, В, С, D, Е, які можуть виступати засобом для прямого переведення оцінок за ступеневою програмою у певній країні/навчальному закладі до

аналогічної програми в іншій країні /навчальному закладі. Наприклад, якщо, ґрунтуючись на статистичних даних, у французькій ступеневій програмі оцінку 14 отримали найкращі 10% студентів, поряд з національною оцінкою 14 у їхній академічній довідці може бути поставлена оцінка А за шкалою ЄКТС. Таким чином, французьку оцінку 14 треба розуміти як одну з найкращих оцінок, отриманих за цією програмою, що може бути порівняна з оцінкою, що має такий самий відсоток в такій самій предметній галузі в іншій країні/навчальному закладі, до якої також була додана оцінка А, наприклад, 30– в італійських навчальних закладах.

У світлі досвіду, отриманого завдяки 5-бальній шкалі оцінок ЄКТС за останні роки, можна сказати, що другий етап, описаний вище, виявився занадто амбіційним та таким, що важко запровадити, особливо у тих національних системах, де є тільки п'ять або менше прохідних оцінок, які важко співвіднести із заздалегідь визначеною відсотковою структурою, передбаченою шкалою ЄКТС. Фактично використання шкали ЄКТС в європейських навчальних закладах є доволі обмеженим.

Спрощена система: Таблиця оцінок ЄКТС

Задля спрощення процедури, водночас продовжуючи переслідувати мету зробити європейські оцінки більш прозорими, ми пропонуємо застосовувати Таблицю оцінок ЄКТС, фокусуючи увагу на першому кроці 5-бальної системи. Таким чином навчальні заклади мають лише забезпечити статистичний розподіл (дистрибуцію) своїх власних оцінок у вигляді стандартної форми-таблиці. Таким чином, шкала оцінок ЄКТС, що ґрунтується на заздалегідь визначеній відсотковій структурі, має бути замінена простою статистичною таблицею, укладеною для кожної ступеневої програми або групи однотипних програм.

Іншими словами, замість намагання «підвести» існуючу практику оцінювання під стандарт дистрибутивної шкали, університети мають тільки визначити справжній відсоток студентів, що отримали кожен з «місцевих» оцінок.

Наприклад:

Національна/ інституційна оцінка	Загальна кількість, нарахована у контрольній групі	Відсоток від загальної кількості
10	50	5%
9	100	10%
8	350	35%
7	300	30%
6	200	20%
	1,000	100%

Ця таблиця оцінок ЄКТС може бути розроблена для національної шкали оцінок будь-якого розміру на основі даних, що стосуються конкретної контрольної групи і які є доступними в документації навчальних закладів. Якщо додати таку таблицю до академічної довідки та Додатка до диплома студента, вона сприятиме тлумаченню кожної отриманої ним оцінки і не потребуватиме додаткових розрахунків.

Нова таблиця оцінок ЄКТС дозволяє більш точне порівняння двох або більше систем оцінок та культур. Це можна проілюструвати на такому прикладі:

Національна/ Інституційна оцінка країна/систе-ма А	Відсоток оцінки*	Національна/ інституційна оцінка країна/систе-ма В	Відсоток оцінки*
30 lode	5.6%	1	20%
30	15.7%	2	35%
29	0.5%	3	25%
28	12.3%	4	20%
27	11.8%		
26	9.0%		

25	8.2%	
24	11.3%	
23	2.7%	
22	6.0%	
21	2.3%	
20	5.7%	
19	1.9%	
18	6.9%	
У цілому	100%	100%

** На основі кількості оцінок в цілому, отриманих у певній ступеневій програмі за два попередні роки.*

З цього прикладу ми бачимо, що оцінка 30, отримана за шкалою А, має бути переведена в оцінку 1 за шкалою В. Оцінка 2 за шкалою В переводиться в оцінки 26 - 29 (середня - 27) країни або системи А.

Підсумовуючи, зазначимо, що **таблиця оцінок ЄКТС дозволяє просте, прозоре глумачення та конвертацію оцінок з однієї системи або країни в іншу, і, отже, вона враховує рівень академічної успішності усіх осіб, що навчаються. Якщо її вживати коректно, ця таблиця легко встановлює співвідношення між різними системами оцінок, так само, як і між різними культурами в Європейському просторі вищої освіти та за його межами.**

Для використання **таблиці оцінок ЄКТС** треба зробити такі кроки:

1. Визначити контрольну групу, для якої буде розрахований розподіл оцінок (зазвичай, ступенева програма, але в деяких випадках ширша або інша група студентів, як, наприклад, факультет або сектор – наприклад, гуманітарний).

2. Зібрати усі оцінки, поставлені за період (щонайменше) двох академічних років для цієї визначеної контрольної групи.

3. Вирахувати розподіл оцінок в процентному відношенні для контрольної групи.

4. Включити відсоткову таблицю оцінок вашої ступеневої програми до кожної академічної довідки/ додатка до диплома.

5. При переведенні порівняйте відсоткову таблицю ступеневої програми іншого закладу зі своєю. На основі порівняння індивідуальні оцінки можуть бути переведені.

Перші чотири кроки в цій процедурі стосуються усіх програм і є чисто адміністративною роботою. Викладач, відповідальний за переведення кредитів, може бути залучений до виконання п'ятого кроку, за умови, коли прийнято загальні поради щодо конвертації оцінок.

Додаток 4 – Ключові документи

У цьому Довіднику запропоновано стандартні форми Аплікаційної форми студента, Угоди про навчання, Угоди про практичну підготовку, Академічна довідка (виписка) і структура Додатка до диплома, приклади заповнених форм та каталогу курсу можна знайти он-лайн на http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc48_en.htm.

Також за цією адресою можна знайти інші корисні документи, такі, як форма планування освітнього (навчального) модуля або форма для перевірки навантаження освітнього компоненту.

Додаток 5 – Огляд національних регулятивних положень щодо кількості навчальних годин протягом академічного року

Країни	Годин/ навчальний рік	Г о д и н / кредит	Статус документу
Австрія	1500 год.	25 год.	Закон
Бельгія (Fl)	1500/1800 год.	25/30 год.	Постанова (Decree) (закон на рівні Фландрії)

Бельгія (Fr)	1440 год.	24 год.	Постанова (Decree) (закон французької громади)
Ч е с ь к а Республіка	1500/1800 год.	25/30 год.	Добра практика, рекомендації ключові особливості ЄКТС
Кіпр	1500/1800 год.	25/30 год.	Новий закон про вищу освіту (на розгляді станом на 2008 р.)
Данія	1650 год.	27/28 год.	Листи міністерства
Естонія	1560 год.	26 год.	Закон про університети (University Act law)
Фінляндія	1600 год.	27 год.	Закон Ради Держави (Act of the Council of State)
Франція	1650 год.	25/30 год.	Рекомендація конференції президентів університетів
Німеччина	1800 год.	30 год.	Постійна конференція міністрів федеральних земель. Елемент акредитації
Греція	1500/1800 год.	25/30 год.	Розпорядження міністерства (Ministerial decision)
Угорщина	1620/1800 год.	30 год.	Закон про вищу освіту з урядовою постановою (Act on Higher Education and attaching Governemental Decree)
Ісландія	1500/2000 год.	25/33 год.	Немає документу, лише домовленість між університетами
Ірландія		20/30 год.	Рекомендації щодо засад та порадник Національного управління з кваліфікацій в Ірландії
Італія	1500 год.	25 год.	Постанови міністерства (Decrees)
Латвія	1600 год.		Закон
Литва	1600 год.		Закон і постанова

Мальта	1500 год.	25 год.	В Законі про освіту та підзаконних актах (Educational Act, 2004)
Нідерланди	1680 год.	28 год.	Закон
Португалія	1500/1680 год.	25/28 год.	Постанова 42/2005 від 22 лютого
Норвегія	не визначено на академічний рік/зарішенням університетів	не визначено	Закон
Польща	1500/1800год.	25/30 год.	Постанова (Decree)
Румунія	1520/1640 год.	25/27 год.	Наказ міністерства освіти (1999)
Словаччина	не визначено на академічний рік	25/30 год.	Добра практика, рекомендації щодо ключових особливостей ЄКТС
Словенія	1500/1800год.	25/30 год.	Закон (2004)
Іспанія	1500/1800 год.	25/30 год.	Королівський указ (закон) (Royal Decree)
Швеція	1600 год.	26/27 год.	Закон про вищу освіту (Урядове положення) встановлює повний термін навчання 40 тижнів
Швейцарія	1500/1800 год.	25/30 год.	Конференція ректорів університетів Швейцарії Положення про запровадження Болонських положень
Туреччина	1500/1800 год.		Закон
Велика Британія	1200-1800 год.	20 год.	Національна рамка кваліфікацій (і кредитів)

БУДАПЕШТСЬКО-ВІДЕНСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ про створення Європейського простору вищої освіти

Будапешт, Відень, 2010 р.

На зустрічі міністрів, що відповідають за вищу освіту у країнах-учасниках Болонського процесу, яка відбулася 11-12 березня 2010 року у Будапешті та Відні, прийнято **Будапештсько- Віденську Декларацію** та офіційно проголошено створення **Європейського простору вищої освіти**. Республіка Казахстан стала 47 країною-учасником Болонського процесу. Наступна зустріч міністрів відбудеться в Румунії у Бухаресті 26-27 квітня 2012 року.

Будапештсько- Віденська Декларація про створення Європейського простору вищої освіти 12 березня 2010 року

1. Ми, Міністри, відповідальні за вищу освіту у країнах-учасниках Болонського процесу, зустрілися в Будапешті та Відні 11 - 12 березня 2010 року для того, щоб створити Європейський простір вищої освіти, що передбачалося Болонською Декларацією у 1999 році.

2. Відповідно до погоджених нами критеріїв щодо членства країни, ми вітаємо Казахстан, як нову країну-учасника Європейського простору вищої освіти.

3. Болонська декларація 1999 року поклала перспективу створення у 2010 році конкурентноспроможного на міжнародному рівні та привабливого Європейського простору вищої освіти, в якому вищі навчальні заклади, за підтримки відданих викладачів і студентів, можуть здійснювати свої різноманітні місії у суспільстві знань; і в якому студенти, користуючись перевагою мобільності з безперешкодним і справедливим визнанням кваліфікацій, можуть знайти найбільш підходящу траєкторію отримання освіти.

4. Починаючи з 1999 року, 47 учасників Європейської культурної конвенції, погодилися з цим баченням і зробили істотний крок у напрямку досягнення запланованих цілей. В унікальній співпраці між державними установами, вищими навчальними закладами, студентами і викладачами, разом з роботодавцями, агенціями із

забезпечення якості вищої освіти, міжнародними організаціями і європейськими установами, ми залучені до ряду реформ з метою побудови Європейського простору вищої освіти, який ґрунтується на довірі, співпраці і повазі до розмаїтості культур, мов і систем вищої освіти.

5. Болонський процес і новостворений Європейський простір вищої освіти, будучи безпрецедентними прикладами регіональної, транскордонної співпраці у сфері вищої освіти, спричинили значну зацікавленість у інших частинах світу і зробили європейську вищу освіту помітнішою на світовій мапі. Ми вітаємо цю зацікавленість і сподіваємося на посилення нашого стратегічного діалогу і співпраці з партнерами в усьому світі.

6. Ми взяли до відома результати незалежного оцінювання і звіти зацікавлених сторін. Ми вітаємо їх висновок про те, що вищі навчальні заклади, їхній персонал та студенти, все більше ідентифікуються з цілями Болонського процесу. Хоча багато що було досягнуто в реалізації Болонських реформ, ці звіти також показують, що такі напрямки діяльності у ЄПВО, як реформа ступенів і навчальних програм, забезпечення якості, визнання, мобільність, соціальний вимір - запроваджені і оцінюються у різній мірі. Недавні акції протесту в деяких країнах, частково спрямовані проти подій і заходів, не пов'язаних з Болонським процесом, нагадали нам про те, що деякі з цілей Болонської реформи не були належним чином реалізовані і роз'яснені. Ми визнаємо і будемо прислухатися до критики серед працівників вищих навчальних закладів та студентів. Ми відзначаємо необхідність коректив і подальшої роботи за участю працівників вищих навчальних закладів і студентів на європейському, національному і, особливо, інституційному рівні, для побудови Європейського простору вищої освіти таким, як ми його бачимо.

7. Ми, міністри, віддані повному і належному впровадженню узгоджених цілей і порядку денного для наступної декади, визначеного Льовенським/Лувен-ла-Ньовським Комюніке. У тісній співпраці з вищими навчальними закладами, їх працівниками, студентами та іншими зацікавленими сторонами, ми збільшимо наші зусилля для

завершення реформ, які вже проводяться, щоб надати можливість студентам і викладачам бути мобільними, поліпшити викладання та навчання у вищих навчальних закладах, підвищити можливості працевлаштування випускників, а також забезпечити якісну вищу освіту для всіх. На національному рівні ми також прагнемо поліпшення взаємодії та розуміння Болонського процесу серед усіх зацікавлених сторін і в суспільстві в цілому.

8. Ми, Міністри, ще раз засвідчуємо приверженість до академічної свободи, так само як і до автономності та відповідальності вищих навчальних закладів, як принципів Європейського простору вищої освіти, і підкреслюємо роль вищих навчальних закладів, яку вони відіграють у зміцненні мирних демократичних суспільств і посиленні суспільної єдності.

9. Ми визнаємо ключову роль академічної спільноти - керівників закладів, викладачів, дослідників, адміністративного персоналу та студентів, - у втіленні Європейського простору вищої освіти, забезпечуючи тих, хто навчається, можливостями для отримання знань, умінь і компетенцій для побудови їхньої кар'єри та життя як громадян демократичних країн, а також для їх особистісного розвитку. Ми усвідомлюємо потребу в сприятливіших умовах для виконання своїх завдань працівниками вищих навчальних закладів. Ми зобов'язуємося працювати над більшим залученням працівників вищої освіти та студентів до запровадження і подальшого розвитку Європейського простору вищої освіти. Ми повністю підтримуємо участь працівників вищих навчальних закладів та студентів у структурах, що приймають рішення, на європейському, національному та інституційному рівнях.

10. Ми закликаємо усі залучені сторони сприяти створенню середовища, що надихає до роботи та навчання, сприяти навчанню, орієнтованому на студента, як способу розширення можливостей студентів усіх форм навчання, забезпечуючи найкраще рішення для сталих та гнучких траєкторій навчання. Це також потребує співпраці викладачів та дослідників на міжнародному рівні.

11. Ми, Міністри, підтверджуємо, що вища освіта є публічною відповідальністю, і зобов'язуємося, незважаючи на важкий час економічних випробувань, забезпечувати вищі навчальні заклади усіма необхідними ресурсами у встановлених і контрольованих органах влади рамках. Ми переконані, що вища освіта є основним рушієм для нововведень та економічного і соціального розвитку у стрімко зростаючому, зорієнтованому на знання світі. Тому ми збільшимо наші зусилля в контексті соціального виміру для забезпечення рівних можливостей отримання якісної освіти, звертаючи особливу увагу на мало представлені групи.

12. Ми, Міністри, відповідальні за Європейський простір вищої освіти, просимо Групу супроводу Болонського процесу запропонувати заходи для сприяння належному і повному запровадженню узгоджених Болонських принципів та напрямів діяльності у Європейському просторі вищої освіти, особливо на національному та інституційному рівнях, серед іншого, шляхом розробки додаткових методів роботи, таких як взаємне навчання, навчальні візити та іншої діяльності для поширення інформації. Шляхом постійного розвитку, розширення та зміцнення Європейського простору вищої освіти і його взаємодії з Європейським дослідницьким простором, Європа буде в змозі успішно відповідати на виклики, що постануть перед нею в наступному десятилітті.

13. Наша наступна зустріч Міністрів для оцінення прогресу та просування Львівського/Лувен-ла-Ньовського порядку денного, відбудеться в Румунії у Бухаресті 26-27 квітня 2012 року.

Теми доповідей та рефератів

1. Лісабонська конвенція як першоджерело Болонського процесу.
2. Лісабонська стратегія та методичні питання компетенцій при розробленні освітніх стандартів.
3. Конференція європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій «Формування майбутнього».
4. Основні принципи Болонської спільної декларації міністрів освіти Європи.

5. Значення Празького комюніке міністрів вищої освіти європейських країн для процесу створення єдиного Європейського освітнього простору.
6. Основні цілі та принципи Лондонського комюніке «На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації».
7. Берлінське комюніке «Створення Європейського простору вищої освіти»: цілі та принципи.
8. Значення конференції європейських вищих навчальних закладів і освітніх організації «Формування майбутнього» для процесу формування Європейського простору вищої освіти.
9. Цілі та принципи Комюніке конференції «Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення цілей».

Перелік питань для самостійного аналізу та контролю знань

1. Назвіть особливості впровадження модульної технології навчання у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації в рамках Болонського процесу.
2. Охарактеризуйте основні складові нормативного забезпечення системи якості освітніх послуг вищих навчальних закладів.
3. Коли була прийнята Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні?
4. Сформулюйте основні принципи Лісабонської Конвенції 1997 року.
5. У чому полягає суть Спільної декларації, прийнятої в Парижі 1998 року?
6. Коли і де була прийнята Болонська декларація міністрів освіти Європи?
7. Які, на вашу думку, основні цілі і принципи передбачає Болонська декларація?
8. Що передбачала конференція Європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій, що відбулася у м.Саламанка у 2001 році?

9. Сформулюйте суть Празького комюніке міністрів вищої освіти європейських країн.
10. Із скількох і яких ступенів має складатися система вищої освіти країн Європи згідно Болонської декларації?
11. Які принципи та етапи передбачає Берлінське комюніке «Створення Європейського простору вищої освіти»?
12. Назвіть документ, який розкриває суть кредитно-модульної системи організації навчального процесу.
13. Яке значення має документ, що був прийнятий на конференції у Бергені 19-20 травня 2005 року?
14. Назвіть основні цілі і принципи Лондонського комюніке конференції міністрів європейських країн.
15. Сформулюйте ключові питання Довідника користувача кредитно-трансферної системи.

Список рекомендованої літератури

1. Берлінське Комюніке «Створення Європейського простору вищої освіти». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/5/>
2. Болонська спільна декларація міністрів освіти Європи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=6
3. Довідник користувача Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/newstmp/2009_1/12_11/ECTS_users_guide_final_ua.pdf
4. Комюніке конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти «Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення цілей». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lnu.edu.ua/Pedagogika/bolon/08.pdf
5. Комюніке конференції міністрів європейських країн «На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://>

- www.mon.gov.ua/education/higher
6. Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua/docs/cets/cets165.htm>
 7. Конференція європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій «Формування майбутнього». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vafk.com/ukr/sudak.htm>
 8. Празьке комюніке міністрів вищої освіти європейських країн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/3/>
 9. Про вищу освіту (нова редакція) / проект Закону України, відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 20, ст.134. Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/gr>
 10. Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr/bol_pr_in.doc

Розділ 4

ОСНОВОПОЛОЖНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ З ПРОБЛЕМ ІНТЕГРУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ЄДИНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

4.1. Етапи впровадження Болонського процесу в Україні

Виходячи з пріоритетності євроінтеграції України як важливого чинника соціально-економічного розвитку держави, партнерські стосунки ВНЗ України з навчальними закладами інших держав Європейської Спільноти – надзвичайно важлива складова загального процесу інтегрування.

Аналізу перебігу цих процесів присвячено чимало наукових праць сучасних вчених. Зокрема проблематика впровадження положень Болонського процесу у систему вищої освіти України ґрунтовно досліджена у праці В.Г. Кременя – теперішнього президента Національної академії педагогічних наук України – «Вища освіта України і Болонський процес»⁵².

Досліджуючи процеси входження освіти і науки України в європейське інформаційне та освітнє поле як вагомих чинників економічного, соціального, інтелектуального та культурного розвитку, автор названого навчального посібника звертає увагу на особливості співпраці України з ЄС з метою підвищення рівня загальної освіти, що передбачає:

- удосконалення системи вищої освіти та системи професійної підготовки в Україні згідно з сучасними вимогами, включаючи систему сертифікації вищих навчальних закладів і дипломів про вищу освіту;
- професійну підготовку керівників підприємств державного і приватного секторів та цивільних службовців у пріоритетних галузях, що мають бути визначені;

⁵²Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За редакцією В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. - Тернопіль: Навчальна книга -Богдан, 2004. - 384 с.

- співробітництво між навчальними закладами й фірмами;
- мобільність для вчителів, випускників, адміністраторів, молодих учених і дослідників та молоді;
- сприяння навчанню в галузі європейських досліджень у відповідних закладах;
- навчання мовам країн ЄС;
- підготовку на курсах удосконалення майстерності перекладачів для роботи на конференціях;
- підготовку журналістів та викладачів. Співробітництво в галузі освіти, науки і техніки згідно з УПС;
- обмін науковою і технічною інформацією; спільну діяльність у галузі ДТР; діяльність у контексті професійної підготовки та програм мобільності для науковців, дослідників та технічного персоналу, які беруть участь у ДТР з обох сторін⁵³.

Важливість роботи В.Г. Кременя у тому, що в ній проаналізований стан співробітництва у сфері освіти та навчання України з 1993 р., задовго до приєднання її до Болонського процесу (2005 р.). Автор акцентує увагу на тому, що при здійсненні співробітництва в галузі освіти особлива увага привертається до програм ЄС, що можуть використовуватися Україною. Зокрема «Програма ЄС ТЕМПУС та проекти в рамках програми ТАСІС є основними елементами співробітництва у сфері освіти та навчання. Україну залучено до програми ТЕМПУС з 1993 р. Головними пріоритетами до 1999 р. (ТЕМПУС II) були: підвищення рівня менеджменту в університетах, реструктуризація та розроблення навчальних програм, підвищення кваліфікації вчителів. Її метою було удосконалення системи вищої освіти, включаючи систему сертифікації; співпраця між навчальними закладами, між навчальними закладами та фірмами; викладання «європейських дисциплін» для викладачів.

⁵³Там само.

Основними документами ЄС, на підставі яких Україні надається технічна допомога, є «Стратегія на період 2002-2006 рр.» та «Національна індикативна програма на 2002 - 2003 рр. для України», схвалені на засіданні Комітету ТАСІС у листопаді 2001 р. у вигляді Національної програми дій. Цю програму розроблено відповідно до положень вищезазначених стратегічних документів. Нею підтримуватимуться проекти у трьох основних напрямках: підтримка інституційної, правової та адміністративної реформ; підтримка розвитку приватного сектору; подолання соціальних наслідків перехідного періоду.

Осередком освітніх та наукових процесів у контексті євроінтеграції є Науково-технологічний центр в Україні — міжурядова неприбуткова організація, діяльність якої спрямована на запобігання розповсюдженню зброї масового знищення. Центр координує зусилля багатьох країн, міжнародних організацій та приватного сектору задля надання можливостей ученим з України, Азербайджану, Грузії та Узбекистану спрямувати свій талант та здібності на мирні наукові розробки.

За результатами виконання проекту ТЕМПУС «Європейські економічні студії і відносини у сфері бізнесу» створено Центр європейських і міжнародних студій, уперше в Україні розпочато підготовку магістрів з європейських студій за спеціальностями «Державна служба» (спеціалізація «світова та європейська інтеграція»), «Міжнародна економіка» (спеціалізація «європейська економіка»), «Фінанси» (спеціалізація «європейські фінанси»).

Європейський освітньо-науковий простір завдяки його особливим досягненням, обумовленим Лісабонською стратегією, Болонським процесом та формуванням Європейського наукового простору (ЄНП), стає дедалі більш відчутною і значущою реальією для наукового й освітянського простору України і Центрально-Східної Європи. Водночас ми є свідками дедалі більшого усвідомлення громадськістю та науковцями того факту, що реалізація завдань, передбачених Болонською декларацією, комюніке Європейського Со-

йозу «Міжнародна значимість Європейського наукового простору»⁵⁴ та деклараціями Європейської асоціації університетів (ЄАУ), прийнятими в Саламанці⁵⁵(2001), Граці (2003)⁵⁶, Глазго⁵⁷ (2005) та Брюсселі⁵⁸ (2007), можлива тільки за умов використання, зміцнення і концентрації інтелектуального, культурного, соціального, наукового та технологічного потенціалів всього освітянського простору України та ближніх сусідів.

Наступним кроком МОН України з інтеграції в Європейський освітній простір стало рішення Колегії Міністерства від 2 квітня 2009 року «Мета реформи у вищій школі – якість і доступність освіти». У ньому, зокрема, зазначалося, що «у 2008 році в системі вищої освіти продовжувалась робота, спрямована на виконання **Указів Президента України від 04.07.2005 року № 1013 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні», від 20.03.2008 року № 244 «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні», від 25.09.2008 року № 857 «Про забезпечення дальшого розвитку вищої освіти в Україні»** та на реалізацію програмних заходів, визначених пріоритетами діяльності Кабінету Міністрів України.

З метою подальшого розвитку освіти в Україні, її інтеграції в Європейський освітній простір, а також створення умов для забезпечення доступу громадян до якісної освіти, утвердження належного статусу педагогічних працівників, **Президент України зобов'язав Кабінет Міністрів України реалізувати невідкладні заходи з**

⁵⁴Communication from the Commission "The International Dimension of the European Research Area. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cordis.lu/rtd2992/fp-debate/cec.htm#proposal>

⁵⁵The Bologna Process and the European Higher Education Area// Salamanca Convention 2001. - EUA Geneve. . [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.unige.ch/eua>

⁵⁶Forward from Berlin: the Role of the Universities // Graz Declaration 2003. – EUA Geneve. –<http://www.unige.ch/eua>

⁵⁷Сильные университеты для сильной Европы // Декларация Европейской ассоциации университетов. –Глазго, 2005.

підвищення якості роботи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти⁵⁹, зокрема:

- розробити концепцію реформування освіти в Україні, враховуючи перспективи інтеграції до Європейського Союзу;
- підготувати та подати до 1 листопада 2005 року на затвердження програму роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки, спрямовану на створення в Україні сприятливих умов для пошуку, підтримки і стимулювання інтелектуально і творчо обдарованих дітей та молоді, самореалізації творчої особистості в сучасному суспільстві;
- забезпечити розроблення Державної програми інформатизації загальноосвітніх, позашкільних, і вищих навчальних закладів на 2006-2007 роки, передбачивши, зокрема, заходи щодо завершення протягом 2006 року комп'ютеризації загальноосвітніх шкіл, забезпечення їх телекомунікаційними засобами виходу до міжнародної інформаційної мережі Інтернет, залучення для цього необхідних коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів. До 1 січня 2006 року – Державної програми «Студентський гуртожиток», спрямованої на поліпшення умов для навчання та проживання студентської молоді;
- забезпечити реалізацію заходів щодо удосконалення системи прогнозування та задоволення потреб суспільства в педагогічних і науково-педагогічних працівниках та запровадження, починаючи з 2005 року, практики укладання тристоронніх угод «студент - вищий навчальний заклад - роботодавець» для осіб, які навчаються за державним замовленням за напрямками і спеціальностями педагогічного профілю;
- розробити національну систему моніторингу якості освіти на основі критеріїв держав – членів Європейського Союзу та

⁵⁹Указ Президента № 1013/2005 від 04.07.05 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні». [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/other/2571>

забезпечення участі загальноосвітніх навчальних закладів у міжнародних обстеженнях якості освіти;

- забезпечувати дотримання вищими педагогічними навчальними закладами квот прийому на навчання сільської молоді;
- здійснити низку заходів, спрямованих на реалізацію в Україні положень Болонської декларації, зокрема розробити та затвердити нові переліки напрямів (спеціальностей), за якими здійснюватиметься підготовка фахівців у вищих навчальних закладах, державні стандарти вищої освіти, вирішити питання щодо вдосконалення мережі вищих навчальних закладів, їх підпорядкування та створення в установленому порядку укрупнених регіональних університетів, утворити міжвідомчу комісію з підтримки Болонського процесу в Україні та інше.

З метою подальшого удосконалення структури і змісту системи вищої освіти в Україні на принципах її доступності та підвищення якості, інтеграції в Європейський освітній простір Указ Президента України від 25 вересня 2008 року⁶⁰ зобов'язував Кабінет Міністрів і МОН України вирішити наступні питання:

- забезпечити розроблення методики та критеріїв визначення до 1 травня 2009 року рейтингу вищих навчальних закладів III - IV рівнів акредитації усіх форм власності, сприяти створенню незалежних агенцій з моніторингу якості вищої освіти відповідно до вимог Європейського реєстру забезпечення якості освіти;
- забезпечити вдосконалення протягом 2009 - 2010 років мережі вищих навчальних закладів державної і комунальної форм власності, створення укрупнених регіональних університетів з метою посилення наукової та інноваційної складових їх діяльності;

⁶⁰Указ Президента України № 857/2008 від 25 вересня 2008 року «Про забезпечення дальшого розвитку вищої освіти в Україні». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/1246

- вжити дієвих заходів щодо вдосконалення системи підготовки фахівців з вищою освітою, зокрема шляхом створення у вищих навчальних закладах сучасної інноваційної навчально-лабораторної бази, розвитку навчально-виробничих комплексів, навчально-дослідних господарств, державного стимулювання участі роботодавців в освітніх і наукових процесах;
- забезпечувати затвердження не пізніше 1 березня кожного року обсягів державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) з урахуванням перспективних потреб національної економіки;
- удосконалити механізм працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, які навчалися за державним замовленням, розробити систему державних гарантій щодо надання таким випускникам першого робочого місця та забезпечити реалізацію цих гарантій;
- забезпечити бюджетне фінансування видання українською мовою навчальної та наукової літератури для вищих навчальних закладів, насамперед з природничо-математичних та інженерно-технічних спеціальностей;
- передбачати, починаючи з 2009 року, видатки на підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників у сфері вищої освіти за окремою бюджетною програмою;
- передбачити під час доопрацювання проекту Державної цільової програми формування позитивного міжнародного іміджу України на 2008 – 2011 роки заходи щодо популяризації національної освіти за кордоном;
- здійснити протягом 2009 - 2012 років заходи щодо забезпечення потреби вищих навчальних закладів державної і комунальної форм власності у сучасних студентських гуртожитках;

- розробити заходи, спрямовані на оснащення вищих навчальних закладів державної і комунальної форм власності автономними міні-котельнями, впровадження енергозберігаючих технологій, забезпечення функціонування систем водо-, енерго-, тепlopостачання та інженерних мереж;
- забезпечити розроблення та видання збірників тестів зі шкільних предметів для тематичного контролю навчальних досягнень учнів протягом навчального року з метою широкого використання тестових технологій у навчальному процесі в середній школі та інше.

З метою створення рівних умов доступу громадян до вищої освіти, забезпечення об'єктивності, відкритості, прозорості у проведенні вступної кампанії реалізовано програму повного переходу на вступ до вищих навчальних закладів за результатами зовнішнього незалежного оцінювання знань абітурієнтів. У 2008 році до вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації зараховано на підставі сертифікатів Українського центру оцінювання якості освіти 91,2% студентів від числа вступників.

Завершено роботу над проектом Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» в контексті положень Болонського процесу, який пройшов широке громадське обговорення і погоджений більшістю зацікавлених центральних органів виконавчої влади.

Етапною подією для національної освіти України на шляху інтегрування до Європейського освітнього простору стала Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 року № 896 «Про Державну програму «Освіта» («Україна XXI століття»)). У названому документі міністерства і відомства, яким підпорядковані навчальні заклади, були зобов'язані разом з місцевими державними адміністраціями розробити протягом 1994 року галузеві та регіональні програми практичної реалізації Державної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), а Державний комітет у справах ви-

давництва і поліграфії мав забезпечити своєчасне видання навчальної, науково-методичної продукції, передбаченої Програмою.

Принципи реалізації Програми:

- пріоритетність освіти, що означає випереджальний характер її розвитку, нове ставлення суспільства до освіти, до знань та інтелекту, кардинально нові підходи до інвестиційної політики в освітній сфері;

- демократизація освіти, що передбачає децентралізацію та регіоналізацію управління системою освіти з дотриманням найбільш визначальних принципів освітньої політики Української держави, надання автономії навчально-виховним закладам у вирішенні основних питань їхньої діяльності, подолання монополії держави на освіту, перехід до державно-громадської системи управління освітою, у якій особистість, суспільство й держава стануть рівноправними суб'єктами, утворення системи партнерства учнів, студентів і педагогів;

- гуманізація освіти, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи;

- гуманітаризація освіти, що покликана формувати цілісну картину світу, духовність, культуру особистості і планетарне мислення;

- національна спрямованість освіти, що полягає у невіддільності освіти від національного ґрунту, її органічному поєднанні з національною історією і народними традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу, визнанні освіти важливим інструментом національного розвитку і гармонізації національних відносин;

- відкритість системи освіти, що пов'язана з її орієнтованістю на цілісний неподільний світ, його глобальні проблеми, усвідомленням пріоритетності загальнолюдських цінностей над груповими і класовими, інтеграцією у світові освітні структури;

- безперервність освіти, що відкриває можливість для постійного поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки, досягнення цілісності і наступності у навчанні та вихованні; перетворення набуття освіти у процес, що триває упродовж всього життя людини; нероздільність навчання і виховання, що полягає в їх органічному поєднанні, підпорядкуванні змісту навчання і виховання формуванню цілісної та всебічно розвиненої особистості;

- багатокладність та варіантність освіти, що передбачає створення можливостей для широкого вибору форм освіти, навчально-виховних закладів, засобів навчання і виховання, які відповідали б освітнім запитам особистості; запровадження варіантного компоненту змісту освіти, диференціацію та індивідуалізацію навчально-виховного процесу, створення мережі недержавних навчально-виховних закладів.

Враховуючи, що освіта є основою розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорукою майбутнього держави, Адміністрація Президента України 17 квітня 2002 року схвалила Національну доктрину розвитку освіти⁶¹, яка визначала систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію і основні напрями розвитку освіти у першій чверті XXI століття. Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти було визначено:

- особистісну орієнтацію освіти;
- формування національних і загальнолюдських цінностей;
- створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти;
- постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу;
- розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя;
- пропаганду здорового способу життя;
- розширення українськомовного освітнього простору;

⁶¹Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=347%2F2002>

- забезпечення освітніх потреб національних меншин;
- забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу;
- розвиток дошкільної, позашкільної, загальної середньої освіти у сільській місцевості та професійно-технічної освіти;
- органічне поєднання освіти і науки, розвиток педагогічної та психологічної науки, дистанційної освіти;
- запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій;
- створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів;
- створення ринку освітніх послуг та його науково-методичного забезпечення;
- інтеграцію вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів;
- підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці;
- створення умов для розвитку обдарованих дітей та молоді;
- наступність і безперервність освіти;
- моніторинг освітнього процесу, зростання якості освітніх послуг;
- створення умов для ефективної професійної діяльності науково-педагогічних працівників відповідно до їх ролі у суспільстві.

Національна доктрина передбачала рівний доступ до здобуття якісної освіти; безперервність навчання протягом життя; впровадження інформаційних технологій в освіті; форми і методи державного управління освітою; економічне забезпечення освіти; соціальні гарантії учасників навчального процесу.

Напередодні приєднання до Болонського процесу (2005 р.) МОН України здійснило комплекс заходів щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки на 2004-2005 рр., прийняло низку програмних і директивних документів⁵², у т.ч.:

– Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.01.2004 р. №48 «Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу»;

– Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.01.2004 р. № 49 «Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки»;

– Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.10.2004 р. № 812 «Про особливості впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу»;

– Наказ Міністерства освіти і науки України від 30.12.2005 р. № 774 «Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу».

Постанову Колегії Міністерства освіти і науки України та громадської колегії при Міністерстві освіти і науки України від 01.12.2005 р. (протокол № 12/1-4) «Про проект Переліку галузей знань та базових бакалаврських програм підготовки фахівців у ВНЗ України».

План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року⁶³ був затверджений МОН України 13 липня 2007 року з метою подальшого розвитку національної системи освіти,

⁶²Доповідна записка Колегії Міністерства освіти і науки України про стан проведення педагогічного експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації.

⁶³План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/2514

забезпечення якості вищої освіти та її інтеграції в Європейський освітній простір.

Він був спрямований на подальший розвиток національної системи освіти, адаптацію її до умов соціально орієнтованої економіки, трансформацію та інтеграцію в європейське і світове освітнє співтовариство.

Концепція організації підготовки магістрів в Україні⁶⁴

З метою забезпечення якості вищої освіти та її інтеграції в європейське та світове освітнє співтовариство МОН України 10 лютого 2010 року затвердило «Концепцію організації підготовки магістрів в Україні», яка передбачає, що освітні програми підготовки магістрів можуть бути поділені на:

- ✓ дослідницькі, що передбачають поглиблення досліджень в одній з наукових галузей;
- ✓ професійні, що передбачають розвиток професійних та формування управлінських компетенцій у певній галузі професійної діяльності;
- ✓ кар'єрні, що передбачають вдосконалення (просування) здобутих теоретичних знань і практичного досвіду для кар'єрного зростання та підготовки до здійснення управлінської діяльності.

Проблематиці впровадження Болонського процесу, інтегруванню в Європейський простір вищої освіти МОН України, провідні вузи та інші наукові установи приділяють значну увагу. Про це свідчить, зокрема, Всеукраїнська науково-методична конференція «Болонський процес: стан та перспективи розвитку вищої освіти в Україні», яка проходила 18-19 листопада 2010 року. Організаторами конференції були: Національний технічний університет України

⁶⁴ Наказ МОН України № 99 від 10.02.2010 р. «Про концепцію організації підготовки магістрів в Україні». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/6670

«Київський політехнічний інститут» та Київський національний університет імені Т. Шевченка. Стурбованість учасників конференції викликала непрозорість зовнішнього незалежного оцінювання, використання нелінійної шкали визначення балів сертифікатів.

Учасники конференції окреслили перелік необхідних кроків для подальшого розвитку вищої освіти в контексті Болонського процесу:

1) внести необхідні зміни до Закону України «Про вищу освіту»;

2) при розробленні «Національної рамки кваліфікацій» передбачити достатню диверсифікацію кваліфікацій згідно з потребами ринку праці України та європейським досвідом, а саме бакалаврів «професійних» і «академічних», магістрів «професійних» та «дослідницьких»;

3) узгодити з Мінпраці й соціальної політики питання диференціації посад для кваліфікацій «молодший спеціаліст» і «бакалавр» у Державному класифікаторі ДК 003:2010;

4) розробити концептуальні, методологічні та організаційні засади щодо створення нового покоління галузевих стандартів вищої освіти, заснованих на компетентнісному підході з урахуванням тенденції зміни характеру праці і вимог до компетенції фахівців та світової практики формування освітніх програм за номенклатурою, структурою та змістом при збереженні кращих традицій вітчизняної вищої освіти (фундаментальності, практичної орієнтації тощо); усунути недоліки, що виникли при спробі створення попереднього покоління стандартів (надмірну детермінованість, деталізацію та громіздкість, відсутність цільового фінансування);

5) посилити професійно-практичну складову програми підготовки бакалавра шляхом включення до неї частки спеціальних дисциплін програми підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст», збільшення часу на практики та дипломне проектування. Для цього необхідно зменшити обсяг циклу соціально-гуманітарної підготовки шляхом переведення частини його дисциплін до програми профільної старшої школи;

6) впровадити систему заходів щодо підвищення рівня володіння іноземними мовами студентів немовних спеціальностей до «В-2» (просунутий професійно орієнтований);

7) розробити нормативно-правові засади поглиблення взаємодії вищих навчальних закладів з роботодавцями на всіх етапах здобуття вищої освіти (цільова підготовка, проведення практик, працевлаштування випускників тощо);

8) створити систему сертифікації і реєстрації професійних інженерів із присвоєнням відповідних звань фахівцям із кваліфікацією бакалавра і магістра, що мають достатній досвід практичної роботи в промисловості та проектних організаціях;

9) поширити впровадження інформаційних технологій навчання, удосконалити систему реєстрації та забезпечення авторських прав на електронні навчальні та навчально-методичні матеріали;

10) узагальнити результати педагогічного експерименту з впровадження кредитно-трансферної системи та внести відповідні зміни до нормативних документів з організації навчального процесу;

11) узагальнити досвід створення систем управління якістю навчання провідними навчальними закладами та запровадити його в системі вищої освіти;

12) активніше впроваджувати у навчальний процес інформаційні технології навчання та елементи дистанційної освіти;

13) удосконалити систему державної атестації випускників, збільшити частку представників замовників у складі ДЕК і підвищити вимоги до якості випускних кваліфікаційних робіт усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів (бакалаврських, дипломних проектів (робіт), магістерських);

14) розробити концептуальні засади щодо створення в Україні системи контролю та гарантування якості вищої освіти, подібної до ENQA, налагодити співпрацю з міжнародними організаціями з питань якості;

15) створити прозору та об'єктивну державну систему встановлення рейтингу ВНЗ, який має бути основним критерієм при визначенні держзамовлення на підготовку фахівців, нормативів бюджетного фінансування, визначення статусу університету тощо;

16) посилити рівень співпраці з міжнародними організаціями: Міжнародною федерацією співтовариств інженерної освіти (IFEES), Європейською мережею з акредитації у галузі інженерної освіти (ENAAE), Міжнародною асоціацією інженерної педагогіки (IGIP), Європейською асоціацією інженерної освіти (SEFI)⁶⁵.

Знаковою подією для процесу інтеграції вищої освіти України у освітній простір Європи стала **Підсумкова колегія МОН України 22 квітня 2010 року у м.Харків** щодо активізації роботи навчальних закладів в контексті ефективного просування до єдиного Європейського простору вищої освіти.

Аналізуючи стан справ у вищій освіті, у своїй доповіді 22 квітня 2010 року міністр освіти і науки Дмитро Табачник зробив такі висновки⁶⁶:

«**по-перше**, в умовах постійної зміни соціально-політичних, економічних і моральних орієнтирів сучасного світу найважливішим фактором динамічного розвитку суспільства є забезпечення високого рівня освіти.

Ніколи ще проблема якості освіти в Україні не мала такого важливого ідеологічного, соціального, економічного і технічного значення, як у теперішній час.

Зазначене визначає **систему пріоритетів**, що мають бути реалізовані, а саме:

- можливість здобуття якісної освіти для **кожної** людини незалежно від її економічного становища, віку, статі та місця проживання;

- **відповідність** вітчизняної освіти світовим стандартам і вимогам;

- забезпечення **підтримки навчання кращої молоді** в найбільш авторитетних навчальних закладах не лише України, а й

⁶⁵Доповідь міністра освіти і науки Дмитра Табачника на підсумковій колегії (22.04.2010 р., м. Харків). [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.mon.gov.ua/ministry/head/tabachnyk/dopovid>

⁶⁶Там само.

світу для отримання сучасного рівня освіти та використання своїх знань для розвитку держави;

- **надання знань, навичок і компетенцій**, необхідних для відповідальних громадян, які знають свої права й обов'язки, здатні до успішної економічної діяльності.

Але ми зібralися сьогодні обговорити не тільки проблеми, які стоять перед галуззю та визначити відповідні завдання, але й розглянути ці проблеми у контексті Концепції проведення економічних реформ, зокрема за напрямом «Освіта», напрацьованих Комітетом економічних реформ, та її основних принципів: орієнтації освітніх послуг на споживача і визначення вимог споживача до освітніх послуг, а також підвищення автономії навчальних закладів».

Була звернута увага керівників вищих навчальних закладів на **необхідність упорядкування структури** основних підрозділів – кафедр і факультетів як з метою створення дієздатних колективів, спроможних на проведення серйозних наукових досліджень, так і з метою оптимального використання коштів державного бюджету.

Виникла необхідність **переглянути норми навчального навантаження** науково-педагогічних працівників, особливо для тих, хто активно займається реальною науковою роботою, розглянути питання нормативного обмеження кількості дисциплін, які викладаються одним викладачем.

Дивним і нестримним є бажання окремих керівників наших університетів зменшити нормативи чисельності студентів на одного викладача до незрозумілих показників. Для дослідницьких університетів ця норма взагалі сягнула від 1 до 5.

На фоні нормативів університетів Великої Британії (1 до 18), Франції і Німеччини (1 до 16); США (1 до 14) та їх світових наукових та освітніх досягнень логіки і державницького підходу у таких пропозиціях не простежується.

Цю ситуацію треба обов'язково передбачити у змінах до Закону України «Про вищу освіту», змінивши також мінімальний норматив існування кафедри з 5 хоча б до 8 науково-педагогічних працівників.

Аналогічна ситуація і у вищих навчальних закладах I-II рівня акредитації.

Запровадження основних положень Болонського процесу передбачає врахування національних підходів до організації навчання, змісту освіти, традицій у підготовці майбутніх фахівців з вищою освітою. У керівних європейських документах щодо розвитку вищої освіти зазначається, що університети в значній мірі повинні зберігати свої власні традиції, надбання, школи. Тому мова не йде про пряме запровадження закордонного досвіду в навчальний процес українських університетів.

У цьому контексті **кожен університет, поряд із врахуванням загальних рекомендацій та порад міністерства, повинен формувати своє власне освітнє середовище**, культуру організації навчання, культуру викладачів і студентів, культуру оцінювання навчальних досягнень студентів, культуру забезпечення якості підготовки майбутніх фахівців та науково-педагогічних працівників.

Період 2010-2020 рр. повинен стати ключовим у реалізації довготермінових стратегій щодо визнання вищої освіти України у європейському і світовому освітньому просторі.

Зважаючи на наше відчутне відставання, більшість з цих програмних питань має бути вирішено у стислі терміни, а додаток до диплому європейського зразка повинен видаватися вищими навчальними закладами вже цього року.

Університетська автономія вже багато років є предметом різного роду дискусій, обговорень на «крутих столах», намагання проведення експериментів або прийняття рішень на урядовому рівні.

Реально ж на сьогодні рівень цієї автономії регламентується лише нормами чинного законодавства, та й то, в основному, для національних університетів.

Найбільшою автономією у нас користується приватна освіта, оскільки керується, при необхідності, різним законодавством, як освітнім, так і тим, що регулює комерційну діяльність.

Наразі державні університети поки що залишаються низовими елементами жорстко регламентованої та централізованої ієрархії,

в якій відповідальність за кінцевий освітній результат розподілена між багатьма державними інституціями.

Певною мірою можна погодитись з думкою колег, що в Україні поки ще немає достатнього історичного досвіду автономного адміністрування та фінансового управління.

Разом з тим, ми можемо захиститись від помилок за рахунок розроблення та впровадження відкритої моделі, побудованої на принципах поєднання централізації і децентралізації, активного залучення всіх зацікавлених сторін до управління освітою.

Звідси – необхідність **інноваційного формування державно-громадських органів** управління системою вищої освіти та незалежної експертизи їх діяльності.

Координуючими органами у визначенні співвідношення в управлінні освітньою сферою між державними та громадськими складовими можуть стати **Спілка ректорів** та інші громадські інституції.

Основні ж функції управління науковим і навчальним процесом в університетах необхідно передати **Вченим Радам**. При цьому вищий навчальний заклад спроможний сьогодні взяти на себе виконання понад 30 автономних функцій, навіть не виходячи за рамки діючого законодавства та нормативних документів.

Без сумніву, автономні **права університетів мають бути зацементовані, у першу чергу на законодавчому рівні**. При цьому ми вважаємо, що базовим принципом такого законодавчого акту має бути те, що права державного університету як бюджетної установи, які визначають його автономію, не можуть бути обмежені.

Автономія вищого навчального закладу повинна бути продуктом свідомого зваженого вибору. В такому випадку кожен конкретний університет має шанс дійсно стати самоврядним закладом, де академічні свободи, право вибору і високий рівень особистої та корпоративної відповідальності перед суспільством будуть нормою.

У міжнародному співробітництві у сфері освіти пріоритетним є впровадження сучасних навчальних технологій, створення та застосування новітніх методів управління навчальним процесом, відновлення тісної співпраці між університетами та промисловістю.

У напрямі міжнародного науково-технічного співробітництва є необхідність розширювати співробітництво з країнами та міжнародними організаціями в галузі науки і технологій, надавати фінансову підтримку проведенню міжнародних науково-технічних конференцій в Україні, активізувати роботу щодо **формування позитивного іміджу** України, фінансової підтримки пропаганди України за кордоном.

Шляхи, етапи та напрями інтеграції вищої освіти України до єдиного освітнього простору Європи чітко окреслені у проекті Закону України «Про вищу освіту», обговорення якого знаходиться на заключному етапі в Кабінеті Міністрів і Верховній Раді України. Зокрема, статті 68, 69 проекту Закону чітко окреслюють курс вищої школи України на поглиблення процесу входження в Європейський освітній простір із збереженням національного досвіду організації навчального процесу та підготовки фахівців, здатних професійно вирішувати проблеми, які стоять перед Україною в умовах сучасних глобальних викликів.

4.2. Інституційно-правове забезпечення інтеграції вищої освіти України в єдиний Європейський освітній простір

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

Постанова

Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»)

(від 3 листопада 1993 р. № 896)

(Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ

№ 576 (576-96-п)576-96-п від 29.05.96)

На виконання Постанови Верховної Ради України «Про порядок введення в дію Закону України «Про освіту» (1144-12) та з метою забезпечення розвитку освіти як пріоритетного засобу розбудови Української держави Кабінет Міністрів України **п о с т а н о в л я є:**

1. Затвердити схвалену I з'їздом педагогічних працівників України Державну національну програму «Освіта» («Україна ХХІ століття») (896а-93-п) та заходи щодо її реалізації.

2. Центральним і місцевим органам державної виконавчої влади забезпечити реалізацію Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»).

3. Покласти на Міністерство освіти організаційно-координаційне забезпечення реалізації Програми, підготовку разом із заінтересованими міністерствами і відомствами нормативних документів функціонування системи освіти.

4. Міністерству економіки, Міністерству фінансів передбачати виділення у 1993 - 2005 роках фінансових ресурсів на реалізацію вказаної Програми в міру підготовки конкретних заходів щодо її виконання та з урахуванням соціально-економічних і фінансових умов країни (Пункт 4 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 576 (576-96-п) від 29.05.96).

5. Міністерствам і відомствам, у підпорядкуванні яких є навчальні заклади, місцевим державним адміністраціям розробити протягом 1994 року галузеві та регіональні програми практичної реалізації Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»), створити необхідні умови та постійно здійснювати організаційну роботу щодо їх виконання.

6. Взяти до відома, що Академія педагогічних наук спільно з Академією наук, галузевими академіями, творчими спілками і об'єднаннями педагогічних працівників до січня 1994 року розроблять план наукових досліджень відповідно до заходів, передбачених Програмою, та організують його виконання.

7. Укртелерадіокомпанії, засобам масової інформації широко висвітлювати зміст і хід реалізації Програми, її загальнонаціональне значення.

8. Державному комітетові у справах видавництва, поліграфії та книгорозповсюдження забезпечити своєчасне видання навчальної, науково-методичної продукції, передбаченої Програмою.

9. Контроль за виконанням Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») покласти на Віце-прем'єр-міністра України з гуманітарної політики Жулинського М. Г.

Президент України
Л.Кравчук
ЗАТВЕРДЖЕНО постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896

**Державна національна програма «Освіта»
(«Україна XXI століття»)**

З перетворенням України на самостійну державу освіта стала власною справою українського народу. Розбудова системи освіти, її докорінне реформування мають стати основою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, національного відродження, становлення державності та демократизації суспільства в Україні.

Динамізм, притаманний сучасній цивілізації, зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки і технологій в усьому світі – все це потребує створення таких умов, за яких народ України став би нацією, що постійно навчається.

Існуюча в Україні система освіти перебуває в стані, що не задовольняє вимог, які постають перед нею в умовах розбудови української державності, культурного та духовного відродження українського народу. Це виявляється передусім у невідповідності освіти запитам особистості, суспільним потребам та світовим досягненням людства; у знеціненні соціального престижу освіченості та інтелектуальної діяльності; у спотворенні цілей та функцій освіти; бюрократизації всіх ланок освітньої системи.

Звідси – необхідність у виробленні в Україні цілісної Програми для забезпечення випереджального розвитку цієї галузі в цілому.

Головна мета Програми – визначення стратегії розвитку освіти в Україні на найближчі роки та перспективу XXI століття, створен-

ня життєздатної системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації.

Стратегічні завдання реформування освіти в Українській державі:

- відродження і розбудова національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян Української держави, формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного і морального здоров'я, забезпечення пріоритетності розвитку людини, відтворення й трансляції культури і духовності в усій різноманітності вітчизняних та світових зразків;

- виведення освіти в Україні на рівень освіти розвинутих країн світу шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних, організаційних засад; подолання монопольного становища держави в освітній сфері через створення на рівноправній основі недержавних навчально-виховних закладів; глибокої демократизації традиційних навчально-виховних закладів; формування багатovarіантної інвестиційної політики в галузі освіти.

Пріоритетні напрями реформування освіти:

- розбудова національної системи освіти з урахуванням кардинальних змін в усіх сферах суспільного життя України;

- забезпечення моральної, інтелектуальної та психологічної готовності всіх громадян до здобуття освіти;

- досягнення якісно нового рівня у вивченні базових навчальних предметів: української та іноземних мов, історії, літератури, математики та природничих наук;

- створення умов для задоволення освітніх та професійних потреб і надання можливостей кожному громадянину України постійно вдосконалювати свою освіту, підвищувати професійний рівень, оволодівати новими спеціальностями;

- забезпечення у кожному навчально-виховному закладі відповідних умов для навчання і виховання фізично та психічно здорової особи; запобігання пияцтву, наркоманії, насильству, що негативно впливають на здоров'я людей.

Основні шляхи реформування освіти:

- створення у суспільстві атмосфери загальнодержавного, всенародного сприяння розвитку освіти, неухильної турботи про примноження інтелектуального та духовного потенціалу нації, активізація зусиль усього суспільства для виведення освіти на рівень досягнень сучасної цивілізації, залучення до розвитку освіти всіх державних, громадських, приватних інституцій, сім'ї, кожного громадянина;

- подолання девальвації загальнолюдських гуманістичних цінностей та національного нігілізму, відірваності освіти від національних джерел;

- забезпечення розвитку освіти на основі нових прогресивних концепцій, запровадження у навчально-виховний процес сучасних педагогічних технологій та науково-методичних досягнень;

- відхід від засад авторитарної педагогіки, що утвердилися у тоталітарній державі і спричинили нівелювання природних задатків і можливостей, інтересів усіх учасників освітнього процесу;

- підготовка нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їх професіонального та загальнокультурного рівня;

- формування нових економічних основ системи освіти, створення належної матеріально-технічної бази;

- реорганізація існуючих та створення навчально-виховних закладів нового покоління, регіональних центрів та експериментальних майданчиків для відпрацювання та відбору ефективних педагогічних інновацій та освітніх модулів;

- радикальна перебудова управління сферою освіти шляхом її демократизації, децентралізації, створення регіональних систем управління навчально-виховними закладами;

- органічна інтеграція освіти і науки, активне використання на-

укового потенціалу вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ, новітніх теоретичних розроблень та здобутків педагогів-новаторів, громадських творчих об'єднань у навчально-виховному процесі;

- створення нової правової та нормативної бази освіти.

Принципи реалізації Програми:

- пріоритетність освіти, що означає випереджальний характер її розвитку, нове ставлення суспільства до освіти, до знань та інтелекту, кардинально нові підходи до інвестиційної політики в освітній сфері;

- демократизація освіти, що передбачає децентралізацію та регіоналізацію управління системою освіти з дотриманням найбільш визначальних принципів освітньої політики Української держави, надання автономії навчально-виховним закладам у вирішенні основних питань їхньої діяльності, подолання монополії держави на освіту, перехід до державно-громадської системи управління освітою, у якій особистість, суспільство й держава стануть рівноправними суб'єктами, утворення системи партнерства учнів, студентів і педагогів;

- гуманізація освіти, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи;

- гуманітаризація освіти, що покликана формувати цілісну картину світу, духовність, культуру особистості і планетарне мислення;

- національна спрямованість освіти, що полягає у невіддільності освіти від національного ґрунту, її органічному поєднанні з національною історією і народними традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу, визнанні освіти важливим інструментом національного розвитку і гармонізації національних відносин;

- відкритість системи освіти, що пов'язана з її орієнтованістю на цілісний неподільний світ, його глобальні проблеми, усвідомленням пріоритетності загальнолюдських цінностей над груповими і класовими, інтеграцією у світові освітні структури;
- безперервність освіти, що відкриває можливість для постійного поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки, досягнення цілісності і наступності у навчанні та вихованні; перетворення набуття освіти у процес, що триває упродовж всього життя людини;
- нероздільність навчання і виховання, що полягає в їх органічному поєднанні, підпорядкуванні змісту навчання і виховання формуванню цілісної та всебічно розвиненої особистості;
- багатокладність та варіантність освіти, що передбачає створення можливостей для широкого вибору форм освіти, навчально-виховних закладів, засобів навчання і виховання, які відповідали б освітнім запитам особистості; запровадження варіантного компоненту змісту освіти, диференціацію та індивідуалізацію навчально-виховного процесу, створення мережі недержавних навчально-виховних закладів.

ЗМІСТ ОСВІТИ

Оновлення змісту освіти є визначальною складовою реформування освіти в Україні і передбачає приведення його у відповідність з сучасними потребами особи і суспільства.

Стратегічні завдання реформування змісту освіти:

- вироблення державних стандартів і відповідне формування системи й обсягу знань, умінь, навичок творчої діяльності, інших якостей особистості на різних освітніх та кваліфікаційних рівнях;
- відбір і структурування навчально-виховного матеріалу на засадах диференціації та інтеграції, забезпечення альтернативних можливостей для одержання освіти відповідно до індивідуальних потреб та здібностей;
- органічне поєднання у змісті освіти його загальноосвітньої та фахової складових відповідно до освітніх рівнів та особливостей регіонів України;

- вивчення української мови в усіх навчально-виховних закладах, утвердження її як основної мови функціонування загальноосвітньої, професійної та вищої школи;

- орієнтація на інтегральні курси, пошук нових підходів до структурування знань як засобу цілісного розуміння та пізнання світу;

- оптимальне поєднання гуманітарної і природничо-математичної складових освіти, теоретичних і практичних компонентів, класичної спадщини та сучасних досягнень наукової думки, органічний зв'язок з національною історією, культурою, традиціями;

- створення передумов для розвитку здібностей молоді, формування готовності і здатності до самоосвіти, широке застосування нових педагогічних, інформаційних технологій;

- сприяння фізичному, психічному здоров'ю молоді, врахування потреб індивідуальної корекційно-компенсаційної спрямованості навчання і виховання дітей з вадами психофізичного розвитку.

Шляхи реформування змісту загальноосвітньої підготовки:

1. Гуманітарна освіта:

- формування гуманітарного мислення, опанування рідною, державною та іноземними мовами;
- прилучення до літератури, музики, образотворчого мистецтва, надбання народної творчості, здобутків української і світової культури;
- осмислення історичних фактів, подій і явищ, різноманітності шляхів людського розвитку;
- формування світоглядної, правової, моральної, політичної, художньо-естетичної, економічної, екологічної культури;
- утвердження пріоритетів здорового способу життя людини;
- відображення у змісті історичної освіти закономірностей історичного розвитку, широке вивчення україно- (народо-)

знавства, етнічної історії та етногенези українців, інших народів України;

- забезпечення естетичного розвитку особистості, оволодіння цінностями й знаннями в галузях мистецтв;
- формування етичних цінностей, починаючи з ранньої родинної освіти.

2. Природничо-математична освіта:

- поєднання основ класичних фундаментальних дисциплін і сучасного розуміння закономірностей будови світу;
- обов'язковевивченняприродничо-математичнихдисциплін в усіх типах загальноосвітніх навчально-виховних закладів на всіх ступенях освіти;
- посиленнягуманістичногоспрямуваннязміступриродничо-математичної підготовки.

3. Трудова підготовка:

- вироблення елементарних трудових навичок у період дошкільної освіти;
- розширення трудового досвіду дітей, формування в них навичок самообслуговування;
- формування техніко-технологічних та економічних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для залучення учнів до продуктивної праці та оволодіння певною професією;
- розширення політехнічного світогляду учнів і розвиток їхніх творчих здібностей на основі взаємозв'язку трудового навчання з основами наук;
- активне ознайомлення з масовими професіями, виховання потреби у праці та оволодінні певною професією;
- ознайомлення учнів з основами ринкової економіки, різними формами господарської діяльності;
- використання досвіду народної педагогіки, залучення школярів до вивчення народних ремесел, створення умов для органічного включення їх у трудову діяльність.

Шляхи реформування змісту фахової підготовки:

- приведення його у відповідність з рівнем розвитку духовної і матеріальної культури, науки, техніки, змінами, що відбуваються в суспільному житті, економічних відносинах, організації праці тощо;
- запровадження поліваріантності освітніх програм, поглиблення їх практичної спрямованості, широке використання новітніх педагогічних, інформаційних технологій та впровадження модульної побудови навчального матеріалу;
- забезпечення випереджального зростання кваліфікації робітника та спеціаліста, безперервності і наступності у здобутті кваліфікаційних рівнів;
- поєднання споріднених професій та спеціальностей для забезпечення мобільності фахівців на ринку праці.

•

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

Національне виховання в Українській державі має бути спрямоване на формування у молоді і дітей світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, інших соціально значущих надбань вітчизняної і світової духовної культури.

Національне виховання є органічним компонентом освіти і охоплює всі складові системи освіти.

В основу національного виховання мають бути покладені принципи гуманізму, демократизму, єдності сім'ї і школи, наступності та спадкоємності поколінь.

Головна мета національного виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, розвинутої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури.

Пріоритетні напрями реформування виховання:

- формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;
- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії рідного народу;
- формування високої мовної культури, оволодіння українською мовою;
- прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну;
- виховання духовної культури особистості; створення умов для вільного вибору нею своєї світоглядної позиції;
- утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, інших доброчинностей;
- формування творчої, працелюбної особистості, виховання цивілізованого господаря;
- забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді, охорони та зміцнення їх здоров'я;
- виховання поваги до Конституції, законодавства України, державної символіки;
- формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю;
- забезпечення високої художньо-естетичної освіченості і вихованості особистості;
- формування екологічної культури людини, гармонії її відносин з природою;
- розвиток індивідуальних здібностей і талантів молоді, забезпечення умов їх самореалізації;
- формування у дітей і молоді уміння міжособистісного спілкування та підготовка їх до життя в умовах ринкових відносин.

Основні шляхи реформування виховання:

- реформування змісту виховання, наповнення його культурно-історичними надбаннями українського народу;
- впровадження нових підходів, виховних систем, форм і методів виховання, які відповідали б потребам розвитку особистості, сприяли розкриттю її талантів, духовно-емоційних, розумових і фізичних здібностей;
- розроблення теоретико-методологічних аспектів національної системи виховання з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду;
- об'єднання зусиль державних і громадських інституцій у вихованні молоді, сприяння діяльності дитячих та юнацьких організацій;
- розвиток різноманітних дитячих і молодіжних об'єднань за інтересами, позашкільних освітньо-виховних закладів (будинків школярів, станцій юних техніків, натуралістів, мережі дитячо-юнацьких спортивних шкіл, музичних і художніх студій, малих академій народних мистецтв тощо);
- організація родинного виховання та освіти як важливої ланки виховного процесу і забезпечення педагогічного всеобучу батьків;
- активний обмін надбаннями духовної культури між усіма народами, які населяють Україну, а також з українською діаспорою;
- широке використання в навчально-виховному процесі високохудожніх творів літератури та мистецтва;
- докорінні зміни в підготовці і перепідготовці педагогічних кадрів для національного виховання.

ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

Дошкільне виховання є вихідною ланкою в системі безперервної освіти, становлення і розвитку особистості. Воно здійснюється в родині, дитячих дошкільних виховних закладах у тісній взаємодії з сім'єю і має на меті забезпечення фізичного та психічного здоров'я дітей, їх повноцінного розвитку, готовності до школи, набуття життєвого досвіду.

Дошкільне виховання спрямовується на практичне оволодіння рідною мовою в сім'ї та дошкільному виховному закладі, забезпечення пізнавальної активності, творчих і художніх здібностей в ігровій та інших видах дитячої діяльності; виховання культури спілкування, поваги й любові до батьків, родини, батьківщини; започаткування основ трудового виховання, екологічної культури, моральної орієнтації в національних і загальнолюдських цінностях.

Дошкільне виховання ґрунтується на засадах родинного виховання, народної педагогіки, національної культури, сучасних досягнень науки, надбань світового педагогічного досвіду. Воно органічно поєднує родинне і суспільне виховання.

Родинне виховання

На етапі раннього родинного виховання батьки, як перші педагоги, покликані створити умови для повноцінного фізичного та психічного становлення особистості, забезпечити дитині почуття захищеності, рівноваги, довіри, сформувати активне, зацікавлене ставлення до навколишнього світу.

Сім'я несе повну відповідальність за розвиток, виховання і навчання своїх дітей.

Суспільне виховання

Суспільне виховання покликане продовжувати повноцінний і всебічний розвиток дитини на засадах національної культури і духовності з урахуванням різноманітності національного складу та регіональних умов України. Воно доповнює родинне виховання і здійснюється у дошкільних виховних закладах.

Для забезпечення готовності дітей до подальшого навчання, виявлення і розвитку обдарованих дітей, а також тих, що потребують корекції здоров'я, має бути створено необхідну мережу дошкільних виховних закладів різних типів і профілів, а саме:

- загальні з профільними групами художньо-естетичного, фізкультурно-оздоровчого напрямів, гуманітарні з вивченням іноземних мов тощо;
- компенсуючі та комбіновані.

Можуть створюватись групи короткотривалого перебування, прогулянкові, оздоровчі тощо.

Стратегічні завдання реформування дошкільного виховання:

- створення належних соціально-економічних і морально-психологічних умов для повноцінного життя дитини, оптимального її розвитку й виховання, зміцнення здоров'я;
- піднесення пріоритету суспільного дошкільного виховання та подальший розвиток мережі дошкільних виховних закладів з метою позитивних зрушень у демографічній ситуації;
- оновлення змісту, форм і методів дошкільного виховання відповідно до вікових особливостей дітей дошкільного віку.

Пріоритетні напрями реформування дошкільного виховання:

- розвиток у дитини духовності як домінуючого начала у структурі особистості;
- своєчасне виявлення ранньої обдарованості, забезпечення умов для розвитку талановитих дітей;
- дослідження динаміки стану здоров'я та психічного розвитку дошкільників;
- інтеграція родинного та суспільного дошкільного виховання;
- удосконалення навчально-виховного процесу в дошкільних виховних закладах з урахуванням особистісних якостей, стану здоров'я, природних задатків дитини.

•

Основні шляхи реформування дошкільного виховання:

- комплексне вивчення проблем родинного і суспільного виховання в сучасних соціальних умовах;
- встановлення вікових нормативів фізичного, психічного та духовного розвитку дітей;
- створення організаційно-методичної служби сім'ї, її психолого-педагогічне забезпечення з урахуванням необхідності відродження родинних традицій, сучасної культурно-побутової сфери;

- створення оптимальних науково-методичних, організаційно-педагогічних, санітарно-гігієнічних, матеріально-технічних, естетичних умов функціонування дошкільних виховних закладів різних типів і профілів;
- розроблення державних та авторських програм дошкільного виховання, вироблення критеріїв їх експертизи та оцінки на основі психофізичних, соціально-психологічних, педагогічних, гігієнічних вимог;
- створення мережі дошкільних виховних закладів нового покоління;
- оновлення змісту, форм і методів виховання і розвитку дітей дошкільного віку.

ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА

Загальна середня освіта має забезпечувати продовження всебічного розвитку дитини як цілісної особистості, її здібностей і обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності і культури, формування громадянина України, здатного до свідомого суспільного вибору.

Рівні загальної середньої освіти: початкова, основна, повна.

Початкова освіта забезпечує загальний розвиток дитини, вміння впевнено читати, писати, знати основи арифметики, первинні навички користування книжкою та іншими джерелами інформації, формування загальних уявлень про навколишній світ, засвоєння норм загальнолюдської моралі та особистісного спілкування, основ гігієни, вироблення перших трудових навичок.

Основна середня освіта забезпечує досконале оволодіння українською та рідною мовами, засвоєння знань з базових дисциплін, можливість здобуття наступних рівнів освіти, мотиваційну готовність переходу до трудової діяльності або набуття кваліфікації через різні форми професійної підготовки, формування високих громадянських якостей та світоглядних позицій.

Повна середня освіта забезпечує поглиблене оволодіння знаннями з базових дисциплін та за вибором, орієнтацію на професійну

спеціалізацію, формування цілісних уявлень про природу, людину, суспільство, громадянської позиції особистості, можливість здобуття освіти вищого рівня.

Загальна середня освіта здобувається у тріступеневій системі загальноосвітніх навчально-виховних закладів: початковій школі (I ступінь), основній школі (II ступінь), старшій школі (III ступінь).

Серед загальноосвітніх навчально-виховних закладів вагоме місце відводиться: школам нового типу (гімназіям, ліцеям, спеціальним закладам для обдарованих дітей, школам (класам) з поглибленим вивченням окремих предметів, навчально-виховним комплексам, недільним, приватним школам тощо), загальноосвітнім школам-інтернатам, що зорієнтовані на спеціалізовану поглиблену підготовку з технічного, гуманітарного, спортивного, художньо-естетичного та інших напрямів, на відкриття при цих школах окремих класів для обдарованих дітей.

Стратегічні завдання реформування загальної середньої освіти:

- реформування загальної середньої освіти на національних засадах з урахуванням регіональних особливостей і передового світового досвіду, досягнення соціально необхідного рівня загальноосвітньої підготовки в обсязі державного компонента освіти;
- органічне поєднання навчання і виховання з метою забезпечення розумового, морального, художньо-естетичного, правового, патріотичного, екологічного, трудового та фізичного розвитку дитини, формування здорового способу життя;
- удосконалення та розвиток мережі загальноосвітніх закладів різних спрямувань, форм власності, забезпечення їх законодавчо-правового захисту;
- створення оптимальних організаційно-педагогічних, науково-методичних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних умов функціонування загальноосвітніх навчально-виховних закладів.

Пріоритетні напрями реформування загальної середньої освіти:

- реформування змісту загальної середньої освіти, встановлення раціонального співвідношення між його гуманітарними та природничо-математичними складовими, відповідне науково-педагогічне, методичне та інформаційне забезпечення; широке впровадження досягнень науки і культури, нових технологій навчання;
- запровадження системи варіантного навчання і виховання відповідно до особистісних потреб і здібностей учнів;
- вироблення та запровадження нових організаційно-педагогічних принципів діяльності навчально-виховних закладів;
- розвиток системи загальноосвітніх навчальних закладів нового покоління;
- розбудова сільської школи як важливої умови соціально-культурного розвитку села та збереження традицій українського народу;
- розвиток загальноосвітніх навчально-виховних закладів, у яких навчаються діти національних меншин і приведення їх мережі у відповідність з національним складом регіонів України;
- вдосконалення освіти дітей з вадами психофізичного розвитку у системі закладів суспільного виховання, забезпечення їх повноцінної життєдіяльності, соціального захисту, умов для максимальної психологічної та соціально-трудової реабілітації.

Основні шляхи реформування загальної середньої освіти:

- визначення державних стандартів усіх рівнів загальної середньої освіти;
- визначення змісту загальноосвітньої підготовки і відповідних базових дисциплін, впровадження інтегрального і варіантного принципів навчання;
- реформування структури загальноосвітніх навчально-виховних закладів відповідно до рівнів освіти та потреб регіонів; кооперація загальноосвітніх навчально-виховних закладів із вищими навчальними закладами;

- розвиток мережі загальноосвітніх навчально-виховних закладів, заснованих на різних формах власності;
- формування мережі навчально-виховних закладів з дво-трирічними термінами навчання загальноосвітнього профільного (спеціалізованого) та професійного спрямування;
- наукове та методичне забезпечення загальної середньої освіти, підготовки і впровадження нових навчальних планів і програм, підручників, посібників тощо;
- проведення науково-дослідної та експериментальної роботи щодо впровадження педагогічних інновацій, інформатизація загальної середньої освіти;
- впровадження у загальноосвітніх навчально-виховних закладах психологічної та соціально-педагогічної служб;
- пріоритетне фінансування, кадрове та матеріально-технічне забезпечення сільської школи;
- розширення можливостей здобуття загальної середньої освіти для тих, хто працює, через систему шкіл, класів, груп з очною, заочною, вечірньою формами навчання або екстерном;
- розроблення науково обґрунтованих методик оцінки якості діяльності навчально-виховних закладів в цілому та кожного педагогічного працівника окремо;
- державна атестація та акредитація загальноосвітніх навчально-виховних закладів усіх типів незалежно від форм власності.

•

ПОЗАШКІЛЬНЕ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

Позашкільне навчання і виховання спрямоване на забезпечення потреб особистості у творчій самореалізації, здобуття дітьми та юнацтвом додаткових знань, умінь, навичок за інтересами, інтелектуальний і духовний розвиток, підготовку їх до активної професійної і громадської діяльності. Воно здійснюється позашкільними навчально-виховними закладами, навчальними закладами у позаурочний час, творчими, молодіжними об'єднаннями за місцем проживання, на підприємствах, у різних організаціях і установах.

Стратегічні завдання та напрями реформування позашкільного навчання і виховання:

- створення умов для здобуття додаткової освіти дітьми і молоддю шляхом їх участі у науковому, технічному, художньому, декоративно-прикладному, еколого-натуралістичному, туристсько-краєзнавчому, фізкультурно-оздоровчому, військово-патріотичному та інших видах діяльності;

- організація змістовного дозвілля дітей і молоді;

- використання кращого вітчизняного та зарубіжного досвіду позашкільної роботи з дітьми і молоддю, сприяння впровадженню якісно нових форм, методів і засобів навчання і виховання;

- створення системи пошуку, розвитку, підтримки юних талантів і обдаровань для формування творчої та наукової еліти у різних галузях суспільного життя; стимулювання творчого самовдосконалення дітей та учнівської молоді;

- задоволення потреб дітей і молоді у професійному самовизначенні відповідно до їх інтересів і здібностей.

Шляхи реформування позашкільного навчання і виховання:

- якісне оновлення змісту, принципів, форм, методів та напрямів діяльності позашкільних навчально-виховних закладів, організації позашкільної та позанавчальної роботи з дітьми й молоддю;

- оптимізація мережі комплексних і профільних позашкільних навчально-виховних закладів незалежно від форм власності;

- залучення до навчально-виховної роботи в позашкільних навчально-виховних закладах, у творчих учнівських, молодіжних об'єднаннях за місцем проживання, на підприємствах, у різних організаціях та установах висококваліфікованих працівників і талановитих народних умільців;

- створення системи підготовки та перепідготовки працівників позашкільних навчально-виховних закладів, організаторів позашкільної та позанавчальної роботи з дітьми і молоддю;

- науково-методичне забезпечення діяльності позашкільних навчально-виховних закладів;
- підвищення ролі суспільних інституцій, батьків, громадськості у розвитку позашкільного навчання і виховання, забезпечення його престижу та державної підтримки.

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Професійна освіта спрямована на забезпечення професійної самореалізації особистості, формування її кваліфікаційного рівня, створення соціально активного, морально і фізично здорового національного виробничого потенціалу, який має посідати важливе місце у технологічному оновленні виробництва, впровадженні у практику досягнень науки і техніки.

Стратегічні завдання реформування професійної освіти:

- створення умов для здобуття громадянами робітничих професій відповідно до покликань, інтересів, здібностей, фізичного стану; підвищення їх виробничої кваліфікації і перепідготовки на рівні науково-технічних досягнень;
- забезпечення загальнодержавних і регіональних потреб у кваліфікованих кадрах, конкурентоспроможних в умовах ринкових відносин;
- виведення професійної освіти в Україні на рівень досягнень розвинутих країн світу.

Основні напрями реформування професійної освіти:

- визначення перспективних загальнодержавних і регіональних потреб підготовки робітників за професіями і рівнями кваліфікації для всіх галузей господарства;
- оптимізація мережі професійних навчально-виховних закладів відповідно до загальнодержавних, галузевих та регіональних потреб;
- створення нових типів професійних навчально-виховних закладів, навчально-виробничих комплексів різних форм власності з різнорівневою професійною підготовкою робітників;

- вдосконалення професійного навчання робітників на виробництві;
- запровадження ефективної системи професійної інформації та орієнтації, професійного відбору молоді для здобуття робітничих професій;
- визначення науково обгрунтованої номенклатури робітничих професій і спеціальностей відповідно до нових соціально-економічних і культурно-освітніх потреб;
- оновлення змісту професійної освіти визначення державних вимог щодо її якості й обсягу на рівні досягнень науки, техніки, технологій та світового досвіду;
- інтеграція професійної освіти України у систему підготовки робітничих кадрів зарубіжних країн;
- забезпечення нострифікації диплома професійної освіти.

Шляхи реформування професійної освіти:

- розроблення та впровадження науково обгрунтованої методики визначення загальнодержавних, регіональних потреб у працівниках сфери виробництва і послуг за професіями, рівнями кваліфікації та потреб у навчальних закладах для їх підготовки;
- проведення атестації та акредитації професійних навчально-виховних закладів, удосконалення їх мережі, спеціалізація та перепрофілювання існуючих, відкриття нових на базі різних форм власності відповідно до потреб громадян, держави, виробництва і сфери послуг;
- розроблення організаційно-педагогічних та науково-методичних вимог до нових типів професійних навчально-виховних закладів;
- розроблення відповідних кваліфікаційних характеристик і професіограм для різних груп професій на рівні досягнень науково-технічного прогресу;
- розширення підготовки робітників з числа молоді з вадами фізичного та розумового розвитку;
- розроблення і видання навчальних планів, програм, ново-

го покоління національних підручників, навчальних і методичних посібників, дидактичних матеріалів для професійного навчання робітників відповідно до оновленого державного переліку професій і спеціальностей та державних вимог щодо якості й обсягу професійної освіти;

- вдосконалення навчально-виховного процесу в закладах професійної освіти на основі впровадження нових педагогічних технологій, інформатизації, посилення органічної єдності навчання з продуктивною працею учнів у реальних умовах виробництва;

- здійснення дослідно-експериментальної роботи з питань впровадження педагогічних інновацій, нових методик виробничого навчання; створення на базі окремих професійних навчально-виховних закладів експериментальних майданчиків;

- демократизація та гуманізація навчально-виховного процесу, створення умов для опанування учнями надбаннями національної та загальнолюдської культури, виховання у них високих моральних і громадських якостей; впровадження інновацій, варіантних форм навчання;

- організація професійного навчання громадян України у передових країнах світу, розширення підготовки та перепідготовки робітників з числа іноземних громадян у вітчизняних професійних навчально-виховних закладах;

- створення матеріально-технічної бази професійних навчально-виховних закладів, яка відповідала б науково обґрунтованим потребам навчально-виховного і навчально-виробничого процесів та соціально-побутового забезпечення учнів і педагогічних працівників;

- створення системи економічної мотивації професійного навчання громадян та заохочення участі підприємств, організацій, установ у розвитку професійної освіти, надання їм податкових пільг та економічних стимулів;

- вдосконалення системи управління професійною освітою на державному, регіональному та місцевому рівнях, створення науково-дослідного інституту професійної освіти, методичних та інформаційних служб.

ВИЩА ОСВІТА

Вища освіта спрямована на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначати темпи і рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного прогресу, на формування інтелектуального потенціалу нації та всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства. Вона має стати могутнім фактором розвитку духовної культури українського народу, відтворення продуктивних сил України.

Стратегічні завдання реформування вищої освіти:

- перехід до гнучкої, динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, яка дасть змогу задовольняти потреби і можливості особистості у здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівнів за бажаним напрямом відповідно до її здібностей;
- формування мережі вищих навчальних закладів, яка за освітніми та кваліфікаційними рівнями, типами навчальних закладів, формами і термінами навчання, джерелами фінансування задовольняла б інтереси особи та потреби кожного регіону і держави в цілому;
- підвищення освітнього і культурного рівня суспільства;
- піднесення вищої освіти України на рівень досягнень розвинутих країн світу та її інтеграція у міжнародне науково-освітнє співтовариство.

Пріоритетні напрями реформування вищої освіти:

- прогнозування потреб держави, регіонів, галузей економіки та культури у спеціалістах з різними рівнями кваліфікації;
- створення державної системи добору і навчання талановитої молоді, розроблення і запровадження механізмів її державної підтримки;
- оптимізація мережі вищих навчальних закладів та їх структури, проведення організаційно-структурних змін у системі вищої освіти, спрямованих на розвиток навчальних закладів різних типів,

підвищення ролі і значущості університетської освіти у реалізації стратегічних цілей освіти;

- створення умов для розширення можливостей громадян здобувати вищу освіту певного рівня за бажаним напрямом;
- розроблення нових моделей різних рівнів вищої освіти; визначення її державного компонента; широке інтегрування в міжнародну систему освіти;
- оновлення змісту вищої освіти, запровадження ефективних педагогічних технологій; створення нової системи методичного та інформаційного забезпечення вищої школи; входження України у трансконтинентальну систему комп'ютерної інформації;
- демократизація, гуманізація та гуманітаризація навчально-виховного процесу, органічне поєднання в ньому національного та загальнолюдського начал;
- організація навчання як безперервної науково-виробничої діяльності з найповнішим використанням наукового потенціалу вищої школи;
- ефективне використання кадрового потенціалу вищої школи у навчально-виховному процесі та науковій роботі, залучення до педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах талановитих учених академічних та галузевих науково-дослідних інститутів, провідних фахівців різних галузей виробництва і культури.

Основні шляхи реформування вищої освіти:

- розроблення та впровадження науково обґрунтованої методики визначення перспективної потреби держави у фахівцях з різним рівнем кваліфікації, визначення обсягів їх підготовки у вищих навчальних закладах;
- аналіз демографічних даних і прогнозування чисельності випускників загальноосвітніх шкіл до 2005 року за регіонами;
- розроблення та впровадження аналітичних, статистичних, імітаційних, ситуаційних моделей прогнозування обсягів підготовки фахівців з урахуванням розвитку галузей господарства та особливостей регіонів України;

- поєднання можливостей державної і недержавної системи вищої освіти для підготовки фахівців різних спеціальностей з урахуванням запитів окремих регіонів;
- удосконалення системи комплектування контингенту студентів вищих навчальних закладів;
- визначення напрямів базової вищої освіти та відповідних спеціальностей за кваліфікаційними рівнями, розроблення кваліфікаційних характеристик фахівців з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду та за участі замовників;
- оптимізація мережі вищих навчальних закладів на основі наукового аналізу схеми їх розміщення;
- визначення місця і змісту університетської освіти, перетворення університетів у провідні національні освітні, наукові, культурні і методичні центри;
- створення навчально-наукових комплексів (університет, інститут, коледж, технікум, професійне училище тощо), міжнародних університетів у їхньому складі; регіональних і галузевих університетів;
- створення в Україні спільних з іншими державами вищих навчальних закладів; розширення практики обміну педагогічними працівниками з провідними зарубіжними вищими навчальними закладами; використання вищих навчальних закладів інших країн для здобуття вищої освіти громадянами України;
- організація комплексних наукових досліджень з проблем вищої освіти;
- забезпечення міжнародного визнання дипломів вищих навчальних закладів України;
- розроблення системи діагностики якості освіти та системи тестів для визначення відповідності рівня освіти державним стандартам;
- акредитація вищих навчальних закладів усіх рівнів та форм власності.

ВІЙСЬКОВА ОСВІТА: ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ

Військова освіта є складовою частиною загальнодержавної системи освіти. Вона має забезпечувати відтворення інтелектуального потенціалу військової галузі та сприяти зміцненню обороноздатності держави відповідно до Конституції та законів України.

Військова освіта має включати: початкову військову освіту; професійну військову освіту призовників у професійних навчально-виховних закладах та навчальних організаціях Товариства сприяння обороні України, а також військовослужбовців строкової служби у військових навчальних підрозділах; вищу освіту (неповну, базову, повну) у вищих військових навчальних закладах та у підрозділах військової підготовки цивільних вищих навчальних закладів; післядипломну військову освіту на факультетах (курсах) підвищення кваліфікації, в ад'юнктурі, докторантурі, в Академії Збройних Сил України.

Стратегічні завдання реформування військової освіти:

- забезпечення державних потреб у висококваліфікованих, відданих справі захисту Батьківщини військових фахівцях, всебічно та якісно підготовлених до служби в Збройних Силах України призовниках;
- створення сучасної цілісної, науково обґрунтованої системи військової освіти України для ефективної підготовки військових фахівців;
- використання потенціалу військових навчальних закладів для підготовки фахівців із цивільних спеціальностей;
- інтеграція діяльності військових науково-дослідних підрозділів і військових навчальних закладів.

Основні напрями реформування військової освіти:

- визначення потреб Збройних Сил України відповідно до військової доктрини держави у військових фахівцях за професіями і кваліфікаційними рівнями, обсягів їх підготовки;

- оновлення змісту військової освіти згідно з досягненнями психолого-педагогічної і військової науки, сучасних технологій навчання та досвіду бойової підготовки військ і сил флоту;
- створення оптимальної мережі військових навчальних закладів та підрозділів військової підготовки у ряді цивільних вищих навчальних закладів відповідно до потреб держави у військових фахівцях;
- удосконалення організації, форм і методів військово-патріотичного виховання військових фахівців та допризовників;
- інтеграція військової і цивільної освіти, співробітництво з військовими освітніми та науковими структурами зарубіжних країн;
- впровадження багатоступеневої підготовки і безперервного навчання військових фахівців всіх рівнів кваліфікації;
- створення сприятливих умов для розвитку науки у вищих військових навчальних закладах та підготовки науково-педагогічних кадрів.

Шляхи реформування військової освіти:

- визначення перспективних потреб Збройних Сил України у військових фахівцях з урахуванням воєнної доктрини і можливих змін військово-політичної ситуації;
- визначення переліку військово-облікових спеціальностей відповідно до потреб Збройних Сил України;
- проведення реформування військових навчальних закладів і підрозділів військової підготовки студентів цивільних вищих навчальних закладів;
- проведення акредитації військових навчальних закладів;
- забезпечення нострифікації дипломів військових фахівців у цивільних галузях виробництва, науки і культури;
- наукове, правове і організаційно-методичне забезпечення системи військової освіти;
- удосконалення управління військовою освітою з урахуванням державних вимог до освітньої, наукової діяльності та специфіки військового відомства;

- запровадження у системі військової освіти загальноприйнятої практики добору, розстановки і призначення науково-педагогічних працівників усіх рівнів на конкурсній та контрактній основі, створення системи соціального захисту і правових гарантій їх діяльності;

- створення єдиної системи інформаційного забезпечення військової освіти, її інтегрування у відповідну державну систему.

ПІСЛЯДИПЛОМНА ОСВІТА (післядипломна підготовка, аспірантура, докторантура, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів)

Післядипломна освіта (післядипломна підготовка, аспірантура, докторантура, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів) покликана забезпечувати поглиблення професійних знань, умінь за спеціальністю, здобуття нової кваліфікації, наукового ступеня або одержання нового фаху на основі наявного освітнього рівня і досвіду практичної роботи.

Післядипломна освіта має задовольняти інтереси громадян у постійному підвищенні професійного рівня відповідно до кон'юнктури ринку праці, виступати засобом соціального захисту; забезпечувати потреби суспільства і держави у висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівцях.

НАЦІОНАЛЬНА ДОКТРИНА РОЗВИТКУ ОСВІТИ

17 квітня 2002 р.

I. Загальні положення

Освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства.

Освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

За роки незалежності на основі Конституції України визначено пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, здійснюється практичне реформування галузі згідно з Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»).

Водночас стан справ у галузі освіти, темпи та глибина перетворень не повною мірою задовольняють потреби особистості, суспільства і держави. Глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу, потребу в радикальній модернізації галузі, ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх нагальних проблем.

Актуальним завданням є забезпечення доступності здобуття якісної освіти протягом життя для всіх громадян та подальше утвердження її національного характеру. Мають постійно оновлюватися зміст освіти та організація навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень. Критичним залишається стан фінансування освіти і науки, недостатнім є рівень оплати праці працівників освіти і науки.

Потребують державної підтримки дошкільна, загальна середня освіта у сільській місцевості, професійно-технічна освіта, навчання здібних та обдарованих учнів і студентів, а також дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку.

Необхідно істотно зміцнити навчально-матеріальну базу, здійснити комп'ютеризацію навчальних закладів, впровадити інформаційні технології, забезпечити ефективну підготовку та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, запровадити нові економічні та управлінські механізми розвитку освіти. Усі ці проблеми потребують першочергового розв'язання.

В Україні повинні забезпечуватися прискорений, випереджальний інноваційний розвиток освіти, а також створюватися умови для розвитку, самоствердження та самореалізації особистості протягом життя.

Національна доктрина розвитку освіти (далі - Національна доктрина) визначає систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію і основні напрями розвитку освіти у першій чверті ХХІ століття.

II. Мета і пріоритетні напрями розвитку освіти

1. Мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти.

2. Пріоритетними напрями державної політики щодо розвитку освіти є:

- ✓ особистісна орієнтація освіти;
- ✓ формування національних і загальнолюдських цінностей;
- ✓ створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти;

- ✓ постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу;
- ✓ розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя;
- ✓ пропаганда здорового способу життя;
- ✓ розширення україномовного освітнього простору;
- ✓ забезпечення освітніх потреб національних меншин;
- ✓ забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу;
- ✓ розвиток дошкільної, позашкільної, загальної середньої освіти у сільській місцевості та професійно-технічної освіти;
- ✓ органічне поєднання освіти і науки, розвиток педагогічної та психологічної науки, дистанційної освіти;
- ✓ запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій;
- ✓ створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів;
- ✓ створення ринку освітніх послуг та його науково-методичного забезпечення;
- ✓ інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів.

3. Держава повинна забезпечувати:

- ✓ виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до Українського народу, сучасної європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя і праці у світі, що змінюється;
- ✓ збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, а також до історії та культури всіх корінних народів і національних

меншин, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин;

- ✓ виховання людини демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу;
- ✓ формування у дітей та молоді сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості;
- ✓ підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці;
- ✓ створення умов для розвитку обдарованих дітей та молоді;
- ✓ підтримку дітей та молоді з особливостями психічного і фізичного розвитку;
- ✓ стимулювання у молоді прагнення до здорового способу життя;
- ✓ розвиток дитячого та юнацького спорту, туризму;
- ✓ етичне, естетичне виховання;
- ✓ екологічну, правову, економічну освіту;
- ✓ наступність і безперервність освіти;
- ✓ інноваційний характер навчально-виховної діяльності;
- ✓ різноманітність типів навчальних закладів, варіативність навчальних програм, індивідуалізацію навчання та виховання;
- ✓ моніторинг освітнього процесу, зростання якості освітніх послуг;
- ✓ створення умов для ефективної професійної діяльності педагогічних, науково-педагогічних працівників відповідно до їх ролі у суспільстві.

III. Національний характер освіти і національне виховання

4. Освіта має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях Українського народу, його традиціях і духовності.

Освіта утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури Українського народу, оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями.

5. Національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури.

6. Національне виховання спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури.

Головними складовими національного виховання є громадянське та патріотичне виховання.

7. Національне виховання має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, виховання громадянина, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованої на процвітання України.

IV. Стратегія мовної освіти

8. У державі створюється система безперервної мовної освіти, що забезпечує обов'язкове оволодіння громадянами України державною мовою, можливість опановувати рідну (національну) і практично володіти хоча б однією іноземною мовою. Освіта сприяє розвитку високої мовної культури громадян, вихованню поваги до державної мови та мов національних меншин України, толерантності у ставленні до носіїв різних мов і культур.

Реалізація мовної стратегії здійснюється шляхом комплексного і послідовного впровадження просвітницьких, нормативно-правових, науково-методичних, роз'яснювальних заходів.

Забезпечується право національних меншин на задоволення освітніх потреб рідною мовою, збереження та розвиток етнокультури, її підтримку та захист державою. У навчальних закладах, в яких навчання ведеться мовами національних меншин, створюються умови для належного опанування державної мови.

V. Освіта – рушійна сила розвитку громадянського суспільства

9. В умовах становлення в Україні громадянського суспільства, правової держави, демократичної політичної системи освіта має стати найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості.

Передумовою утвердження розвинутого громадянського суспільства є підготовка освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання.

Освіта має активно сприяти формуванню нової ціннісної системи суспільства – відкритої, варіативної, духовно та культурно наповненої, толерантної, здатної забезпечити становлення громадянина і патріота, консолідувати суспільство на засадах пріоритету прав особистості, зменшення соціальної нерівності.

Держава сприяє становленню демократичної системи навчання та виховання.

10. Державна політика в галузі освіти спрямовується на посилення ролі органів місцевого самоврядування, активізацію участі батьків, піклувальних рад, меценатів, громадських організацій, фондів, засобів масової інформації у навчально-виховній, науково-методичній, економічній діяльності навчальних закладів, прогнозуванні їх розвитку, оцінці якості освітніх послуг.

VI. Освіта і фізичне виховання – основа для забезпечення здоров'я громадян

11. Пріоритетним завданням системи освіти є виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності. Це здійснюється шляхом розвитку валеологічної освіти, повноцінного медичного обслуговування, оптимізації режиму навчально-виховного процесу, створення екологічно сприятливого життєвого простору.

Держава разом із громадськістю сприяє збереженню здоров'я учасників навчально-виховного процесу, залученню їх до занять фізичною культурою і спортом, недопущенню будь-яких форм насильства в навчальних закладах, а також проведенню та впровадженню в практику результатів міжгалузевих наукових досліджень з проблем зміцнення здоров'я, організації медичної допомоги дітям, учням і студентам, якісному медичному обслуговуванню працівників освіти, пропаганді здорового способу життя та вихованню культури поведінки населення.

12. В усіх ланках системи освіти шляхом використання засобів фізичного виховання та фізкультурно-оздоровчої роботи закладаються основи для забезпечення і розвитку фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я кожного члена суспільства.

Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити:

- ✓ комплексний підхід до гармонійного формування всіх складових здоров'я;
- ✓ удосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя і професійної діяльності на принципах, що забезпечують оздоровчу спрямованість та індивідуальність підходів;
- ✓ використання різноманітних форм рухової активності та інших засобів фізичного удосконалення.

Виконання зазначених завдань дасть змогу досягти істотного зниження захворюваності дітей, підлітків, молоді та інших категорій населення, підвищити рівень профілактичної роботи, стимулювати у

людей різного віку прагнення до здорового способу життя, зменшити вплив шкідливих звичок на здоров'я дітей та молоді.

13. Фізичне виховання як невід'ємна складова освіти забезпечує можливість набуття кожною людиною необхідних науково обґрунтованих знань про здоров'я і засоби його зміцнення, про шляхи і методи протидії хворобам, про методики досягнення високої працездатності та тривалої творчої активності. В системі освіти держава забезпечує розвиток масового спорту як важливої складової виховання молоді.

VII. Рівний доступ до здобуття якісної освіти

14. Для всіх громадян України незалежно від національності, статі, соціального походження та майнового стану, віросповідання, місця проживання та стану здоров'я забезпечується рівний доступ до якісної освіти. Реалізація зазначеного права передбачає прозорість, наступність системи освіти всіх рівнів, гнучке врахування демографічних, соціальних, економічних змін.

Мережа навчальних закладів повинна задовольняти освітні потреби кожної людини відповідно до її інтересів, здібностей та потреб суспільства.

15. Модернізація системи освіти спрямована на забезпечення її якості відповідно до новітніх досягнень науки, культури і соціальної практики.

Якість освіти є національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави, додержання міжнародних норм і вимог законодавства України щодо реалізації права громадян на освіту.

На забезпечення якості освіти спрямовуються матеріальні, фінансові, кадрові та наукові ресурси суспільства і держави. Висока якість освіти передбачає взаємозв'язок освіти і науки, педагогічної теорії та практики.

Якість освіти визначається на основі державних стандартів освіти та оцінки громадськістю освітніх послуг.

Держава постійно здійснює моніторинг якості освіти, забезпечує його прозорість, сприяє розвитку громадського контролю.

16. Рівний доступ до здобуття освіти забезпечується шляхом:

а) у дошкільній освіті:

- ✓ створення умов для здобуття безоплатної дошкільньої освіти у державних та комунальних навчальних закладах;
- ✓ збереження та зміцнення фізичного і психічного здоров'я дитини, розвитку її творчих здібностей, реалізації потенційних можливостей особистості;
- ✓ розвитку матеріально-технічної бази дошкільних навчальних закладів;
- ✓ створення широкої мережі дошкільних навчальних закладів різних типів, профілів та форм власності;
- ✓ надання державою дотацій на утримання дітей у дошкільних навчальних закладах;
- ✓ запровадження соціально-педагогічного патронату сім'ї;

б) у загальній середній освіті:

- ✓ обов'язкового здобуття повної загальної середньої освіти в обсягах, визначених Державним стандартом загальної середньої освіти;
- ✓ збереження та розвитку єдиного освітнього простору;
- ✓ оптимізації структури освітньої мережі для забезпечення навчання в одну зміну, створення умов для профільного, екстернатного і дистанційного навчання;
- ✓ здійснення профільного професійного навчання учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі на базі професійно-технічних навчальних закладів;
- ✓ посилення відповідальності сім'ї, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за порушення прав дитини щодо обов'язковості навчання;
- ✓ надання адресної допомоги соціально не захищеним дітям;
- ✓ створення умов для здобуття якісної освіти незалежно від місця проживання;

в) в освіті дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку:

- ✓ створення для всіх дітей зазначеної категорії умов для здобуття безоплатної освіти в державних і комунальних навчальних закладах;
- ✓ своєчасного виявлення та проведення діагностики дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку, врахування цих даних під час формування мережі закладів корекційної та реабілітаційної допомоги;
- ✓ забезпечення варіативності здобуття якісної базової або повної загальної середньої освіти відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей дітей, зорієнтованої на їх інтеграцію у соціально-економічне середовище;
- ✓ створення системи допомоги батькам у навчанні та вихованні дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку;
- ✓ розгортання регіональної мережі спеціальних навчальних закладів усіх рівнів освіти для громадян з особливостями психічного і фізичного розвитку, забезпечення їх інтеграції у загальний освітній простір;

з) у позашкільній освіті:

- ✓ забезпечення доступності освіти у державних та комунальних позашкільних навчальних закладах;
- ✓ розвитку цілісної міжгалузевої багаторівневої системи позашкільних закладів різних типів і профілів для забезпечення розвитку здібностей і таланту обдарованих дітей та молоді, а також задоволення потреб населення у додаткових культурно-освітніх, дослідницьких, спортивно-оздоровчих та інших послугах;
- ✓ оновлення змісту й методичного забезпечення, індивідуалізації та диференціації навчання обдарованої молоді;
- ✓ створення системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних та керівних кадрів для позашкільної освіти і виховання;

д) у професійно-технічній освіті:

- ✓ надання можливості безоплатної первинної професійної підготовки у державних та комунальних професійно-технічних навчальних закладах;
- ✓ розвитку мережі професійно-технічних навчальних закладів різних типів, професійних спрямувань та форм власності з урахуванням демографічних прогнозів, регіональної специфіки та потреб ринку праці;
- ✓ поєднання професійно-технічної та повної загальної середньої освіти, забезпечення варіативності та гнучкості освітньо-професійних програм з урахуванням змін на ринку праці та попиту на нові професії;
- ✓ створення умов для надання професійно-технічними навчальними закладами освітніх та інших послуг населенню, зокрема здобуття або підвищення робітничої кваліфікації, а також перепідготовки незайнятого населення;
- ✓ розвитку співпраці з підприємствами, установами, організаціями - замовниками підготовки кадрів, державною службою зайнятості;
- ✓ участі роботодавців у забезпеченні функціонування та розвитку професійно-технічної освіти;
- ✓ оновлення матеріально-технічної бази та впровадження інформаційних технологій;

е) у вищій освіті:

- ✓ запровадження ефективної системи інформування громадськості про можливості здобуття вищої освіти;
- ✓ створення умов для здобуття безоплатної вищої освіти на конкурсних засадах у державних і комунальних навчальних закладах;
- ✓ удосконалення правових засад здобуття освіти за рахунок бюджетів усіх рівнів та коштів юридичних і фізичних осіб;
- ✓ розширення можливостей здобуття вищої освіти шляхом індивідуального кредитування;

- ✓ створення умов для здобуття вищої освіти дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, та дітьми-інвалідами;
- ✓ забезпечення високої якості вищої освіти та професійної мобільності випускників вищих навчальних закладів на ринку праці шляхом інтеграції вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, наукових установ та підприємств, запровадження гнучких освітніх програм та інформаційних технологій навчання;
- ✓ додержання засад демократичності, прозорості та гласності у формуванні контингенту студентів, у тому числі шляхом об'єктивного тестування; створення умов для забезпечення навчання відповідно до потреб особистості та ринку праці.

VIII. Безперервність освіти, навчання протягом життя

17. Державна політика стосовно безперервної освіти проводиться з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти протягом життя, соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін.

Безперервність освіти реалізується шляхом:

- ✓ забезпечення доступності змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, що функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку громадян для можливого переходу на наступні ступені;
- ✓ формування потреби та здатності особистості до самоосвіти;
- ✓ оптимізації системи перепідготовки працівників і підвищення їх кваліфікації, модернізації системи післядипломної освіти на основі відповідних державних стандартів;
- ✓ створення інтегрованих навчальних планів і програм;
- ✓ формування та розвитку навчальних науково-виробничих комплексів ступеневої підготовки фахівців;
- ✓ запровадження та розвитку дистанційної освіти;

- ✓ організації навчання відповідно до потреб особистості і ринку праці на базі професійно-технічних та вищих навчальних закладів, закладів післядипломної освіти, а також використання інших форм навчання;
- ✓ забезпечення зв'язку між загальною середньою, професійно-технічною, вищою та післядипломною освітою.

18. Держава прогнозує обсяги та визначає напрями професійної підготовки у навчальних закладах різних типів і форм власності, створює умови для професійного навчання незайнятого населення з урахуванням змін на ринку праці.

ІХ. Інформаційні технології в освіті

19. Пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують подальше удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Це досягається шляхом:

- ✓ забезпечення поступової інформатизації системи освіти, спрямованої на задоволення освітніх інформаційних і комунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу;
- ✓ запровадження дистанційного навчання із застосуванням у навчальному процесі та бібліотечній справі інформаційно-комунікаційних технологій поряд з традиційними засобами;
- ✓ розроблення індивідуальних модульних навчальних програм різних рівнів складності залежно від конкретних потреб, а також випуску електронних підручників;
- ✓ створення індустрії сучасних засобів навчання, що відповідають світовому науково-технічному рівню і є важливою передумовою реалізації ефективних стратегій досягнення цілей освіти.

20. Держава підтримує процес інформатизації освіти, застосування інформаційно-комунікаційних технологій у системі освіти;

сприяє забезпеченню навчальних закладів комп'ютерами, сучасними засобами навчання, створенню глобальних інформаційно-освітніх мереж; забезпечує розвиток усеохоплюючої системи моніторингу якості освіти всіх рівнів.

Х. Управління освітою

21. Сучасна система управління сферою освіти розвивається як державно-громадська. Вона має враховувати регіональні особливості, тенденції до зростання автономії навчальних закладів, конкурентоспроможності освітніх послуг.

Першочерговими завданнями є налагодження високо-професійного наукового, аналітичного, інформаційного супроводу управлінських рішень, подолання розрізненості адміністративних даних.

22. Нова модель системи управління сферою освіти має бути відкритою і демократичною. У ній передбачається забезпечення державного управління з урахуванням громадської думки, внаслідок чого змінюються навантаження, функції, структура і стиль центрального та регіонального управління освітою.

23. Модернізація управління освітою передбачає:

- ✓ оптимізацію державних управлінських структур, децентралізацію управління;
- ✓ перерозподіл функцій та повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та навчальними закладами;
- ✓ перехід до програмно-цільового управління;
- ✓ поєднання державного і громадського контролю;
- ✓ запровадження нової етики управлінської діяльності, що базується на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації;
- ✓ прозорість розроблення, експертизи, апробації та затвердження нормативно-правових документів;
- ✓ створення систем моніторингу ефективності управлінських рішень, їх впливу на якість освітніх послуг на всіх рівнях;
- ✓ організацію експериментальної перевірки та експертизи освітніх інновацій;

- ✓ впровадження новітніх інформативно-управлінських і комп'ютерних технологій;
- ✓ демократизацію процедури призначення керівників навчальних закладів, їх атестації;
- ✓ удосконалення механізму ліцензування, атестації та акредитації навчальних закладів;
- ✓ підвищення компетентності управлінців усіх рівнів;
- ✓ більш широке залучення до управлінської діяльності талановитої молоді, жінок, а також виховання лідерів у сфері освіти.

XI. Економіка освіти

24. Сучасна економіка освіти повинна створити сталі передумови для розвитку всіх напрямів галузі з метою формування високого освітнього рівня Українського народу.

Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань:

- ✓ визначення фінансування освіти як пріоритетного напрямку видатків бюджетів усіх рівнів;
- ✓ формування багатоканальної системи фінансового забезпечення освіти;
- ✓ фінансування державою здобуття дошкільної, повної загальної середньої та професійно-технічної освіти в державних і комунальних навчальних закладах у обсязі, визначеному державними стандартами;
- ✓ стимулювання інвестицій юридичних і фізичних осіб у розвиток освіти;
- ✓ створення сучасної системи нормування та оплати праці у галузі освіти;
- ✓ визначення пріоритетних напрямів фінансування освіти і концентрація фінансових ресурсів для їх реалізації;
- ✓ забезпечення ефективного використання коштів на функціонування та розвиток освіти.

25. Обсяги фінансування освіти і науки мають задовольняти потреби особистості й суспільства в якійсій освіті. Держава посту-

пово збільшуватиме видатки на освіту та доводитиме їх до середніх показників європейських держав.

Ефективність використання фінансових ресурсів, спрямованих в освіту, забезпечуватиметься на основі встановлення та неухильного дотримання таких базових принципів її фінансування:

- ✓ поступовий перехід до формування видатків державного та місцевих бюджетів на освіту на основі встановлених нормативів;
- ✓ чітке розмежування бюджетного та позабюджетного фінансування діяльності навчальних закладів;
- ✓ забезпечення підзвітності та прозорості використання коштів;
- ✓ забезпечення формування державного замовлення на підготовку фахівців у професійно-технічних та вищих навчальних закладах різних форм власності на конкурсній основі з урахуванням якості освітніх послуг;
- ✓ здійснення економічної діяльності навчальними закладами на засадах неприбутковості.

26. Основними джерелами фінансового забезпечення освіти є:

- ✓ кошти державного та місцевих бюджетів;
- ✓ кошти юридичних і фізичних осіб, громадських організацій та фондів, у тому числі благодійні внески і пожертвування;
- ✓ кошти від надання навчальними закладами додаткових освітніх та інших послуг;
- ✓ гранти;
- ✓ кредити на розвиток навчальних закладів усіх рівнів та здобуття освіти;
- ✓ кошти від здійснення навчальними закладами економічної діяльності, регламентованої державою.

27. Основними заходами, спрямованими на удосконалення економічної моделі освіти, мають стати:

- ✓ поліпшення технології формування видатків державного та місцевих бюджетів на освіту, удосконалення системи кількісних та якісних показників для нормування зазначених видатків;

- ✓ розроблення диференційованих стандартів інфраструктурного забезпечення навчальних закладів різних типів;
- ✓ розроблення та запровадження диференційованих нормативів витрат на здійснення діяльності навчальними закладами;
- ✓ запровадження змішаного фінансування інноваційних проєктів у галузі освіти, зокрема розроблення та запровадження механізму пільгового оподаткування доходів фізичних осіб, які спрямовують власні кошти на оплату навчання;
- ✓ удосконалення правового підґрунтя для приватного фінансування діяльності навчальних закладів;
- ✓ проведення органами управління освітою (державними та місцевими) моніторингу інвестування навчальних закладів;
- ✓ запровадження спільного державного та громадського контролю за формуванням і виконанням бюджетів навчальних закладів;
- ✓ застосування енерго- і теплозберігаючих технологій, ощадливе використання та розподіл ресурсів, що спрямовуються на освіту;
- ✓ модернізація мережі навчальних закладів.

XII. Освіта і наука

28. Поєднання освіти і науки є умовою модернізації системи освіти, головним чинником її дальшого розвитку, що забезпечується:

- ✓ постійним збільшенням обсягів фінансування науки відповідно до потреб її випереджального розвитку;
- ✓ фундаменталізацією освіти, інтенсифікацією наукових досліджень у вищих навчальних закладах, науководослідних установах Академії педагогічних наук України;
- ✓ розвитком освіти на основі новітніх наукових і технологічних досягнень;
- ✓ інноваційною освітньою діяльністю у навчальних закладах усіх типів, рівнів акредитації та форм власності;

- ✓ правовим захистом освітніх інновацій та результатів науково-педагогічної діяльності як інтелектуальної власності;
- ✓ запровадженням наукової експертизи державних стандартів освіти, підручників, інноваційних систем навчання та виховання;
- ✓ залученням до наукової діяльності обдарованої учнівської та студентської молоді, педагогічних працівників;
- ✓ поглибленням співпраці та кооперації навчальних закладів і наукових установ, широким залученням до навчально-виховного процесу та дослідницької роботи в навчальних закладах учених Національної академії наук України та галузевих академій;
- ✓ створенням науково-інформаційного простору, насамперед для дітей та молоді, використанням для цього нових комунікаційно-інформаційних засобів;
- ✓ запровадженням цільових програм, що сприяють інтеграції освіти і науки;
- ✓ випереджальним розвитком педагогічної та психологічної науки, віднесенням їх до пріоритетних напрямів розвитку науки в Україні.

ХІІІ. Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників

29. Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, їх професійне вдосконалення – важлива умова модернізації освіти. Для підтримки педагогічних і науково-педагогічних працівників, підвищення їх відповідальності за якість професійної діяльності держава забезпечує:

- ✓ розроблення та вдосконалення нормативно-правової бази професійної діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- ✓ прогнозування та задоволення потреб суспільства у зазначених працівниках;
- ✓ розвиток конкурентоспроможної системи навчальних закладів, в яких проводиться підготовка, перепідготовка

та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників;

- ✓ розроблення та запровадження державних стандартів педагогічної освіти різних освітньо-кваліфікаційних рівнів і державних стандартів післядипломної педагогічної освіти;
- ✓ оволодіння педагогічними працівниками сучасними інформаційними технологіями;
- ✓ періодичне оновлення і взаємоузгодження змісту підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
- ✓ впровадження системи цільового державного фінансування підготовки педагогічних і науково-педагогічних працівників та їх професійного вдосконалення;
- ✓ поліпшення системи стимулювання професійного зростання педагогічних і науково-педагогічних працівників, можливість вивчення іноземних мов.

30. Держава забезпечує умови для підвищення престижу та соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників, створює систему професійного відбору молоді до вищих педагогічних навчальних закладів.

XIV. Соціальні гарантії учасників навчального процесу

31. Забезпечення умов для педагогічної, науково-педагогічної та наукової діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників, умов для навчання учнів і студентів, а також соціального захисту учасників навчально-виховного процесу є найважливішим напрямом державної політики у галузі освіти. Громадянам, які навчаються, гарантується:

- ✓ захист життя, збереження здоров'я, фізичне виховання;
- ✓ регулярне безоплатне підвезення у сільській місцевості до місця навчання і додому дітей дошкільного віку, учнів та педагогічних працівників;
- ✓ пільговий проїзд студентів у громадському транспорті;
- ✓ надання адресної допомоги, академічних і соціальних стипендій;

- ✓ здійснення заходів щодо профілактики бездоглядності і правопорушень серед дітей, учнівської та студентської молоді, їх соціальної реабілітації у суспільстві;
- ✓ працевлаштування випускників, які навчалися за державним замовленням.

32. Держава поступово підвищує соціальні витрати на систему освіти, проведення активної соціальної політики.

Бюджетні ресурси спрямовуються на забезпечення першочергових соціальних видатків: на виплату заробітної плати та пенсій педагогічним і науково-педагогічним працівникам, стипендій, а також на соціальну підтримку учнів і студентів.

Держава сприяє розширенню застосування договірного регулювання умов оплати праці, додаткових соціальних гарантій на підставі положень генеральної, галузевої, регіональної угоди, колективних договорів.

33. Держава, виходячи з можливостей бюджету і реальної економічної ситуації, сприяє забезпеченню для педагогічних і науково-педагогічних працівників:

- ✓ ефективного медичного обслуговування;
- ✓ встановлення і дотримання науково обґрунтованих норм навчального навантаження, тривалості робочого часу та основної щорічної відпустки;
- ✓ періодичного стажування у наукових центрах, навчальних закладах та на виробництві;
- ✓ диференціації оплати праці відповідно до рівня професіоналізму, кваліфікаційної категорії та педагогічного звання, наукового ступеня та вченого звання;
- ✓ встановлення педагогічним працівникам фіксованих доплат для придбання навчальної та науково-методичної літератури;
- ✓ виплати одноразової допомоги педагогічним працівникам, які призначаються на посаду вперше.

34. Держава створює умови для встановлення педагогічним працівникам пенсійного забезпечення на рівні 80 - 90 відсотків їх заробітної плати.

XV. Міжнародне співробітництво та інтеграція у галузі освіти

35. Стратегічним завданням державної освітньої політики є вихід освіти, набутої в Україні, на ринок світових освітніх послуг, поглиблення міжнародного співробітництва, розширення участі навчальних закладів, учених, педагогів і вчителів, учнів, студентів у проєктах міжнародних організацій та співтовариств.

Держава сприяє розвитку співробітництва навчальних закладів на дво- і багатосторонній основі з міжнародними організаціями та установами (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Європейським Союзом, Радою Європи), Світовим банком, зарубіжними освітянськими фондами, іншими міжнародними організаціями.

36. Інтеграція вітчизняної освіти у міжнародний освітній простір базується на таких засадах:

- ✓ пріоритет національних інтересів;
- ✓ збереження та розвиток інтелектуального потенціалу нації;
- ✓ миротворча спрямованість міжнародного співробітництва;
- ✓ системний і взаємовигідний характер співробітництва;
- ✓ толерантність в оцінюванні здобутків освітніх систем зарубіжних країн та адаптації цих здобутків до потреб національної системи освіти.

37. Основними шляхами моніторингу та використання зарубіжного досвіду в галузі освіти є:

- ✓ проведення спільних наукових досліджень, співробітництво з міжнародними фондами;
- ✓ проведення міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів; сприяння участі педагогічних та науково-педагогічних працівників у відповідних заходах за кордоном;
- ✓ освітні і наукові обміни, стажування та навчання за кордоном учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- ✓ аналіз, відбір, видання та розповсюдження кращих зразків зарубіжної наукової і навчальної літератури.

38. Центральні та місцеві органи управління освітою, Академія педагогічних наук України, а також навчальні заклади всіх рівнів сприяють міжнародній мобільності учасників навчально-виховного процесу, забезпечують розвиток системи підготовки фахівців для зарубіжних країн на компенсаційних засадах, створюють філії вищих навчальних закладів України, їх підготовчих факультетів і відділень за кордоном; забезпечують визнання за кордоном документів про освіту, що видаються в Україні.

Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити:

- ✓ розроблення та реалізацію державної програми підготовки і закріплення кваліфікованих кадрів для розширення міжнародного співробітництва у галузі освіти, організацію їх постійного навчання та підвищення кваліфікації;
- ✓ виконання цільових інноваційних програм, спрямованих на розширення участі України у співробітництві на міжнародному ринку освітніх послуг;
- ✓ фінансову та консультаційну підтримку.

39. Освіта в Україні є відкритим соціальним інститутом. Суб'єкти системи освіти співпрацюють з міжнародними інституціями та організаціями, які для здійснення своєї діяльності покликані залучати педагогів, дітей та молодь з метою набуття ними соціальної компетентності й досвіду у питаннях взаєморозуміння, толерантності, побудови спільного європейського дому, культурного різноманіття і водночас для збереження та примноження власних культурних надбань.

Беручи участь у проектах і програмах Ради Європи, ЮНЕСКО, Європейського Союзу, ЮНІСЕФ та інших міжнародних організацій, суб'єкти національної системи освіти не тільки отримуватимуть доступ до інформації про шляхи, засоби і методи розвитку гуманітарної сфери, але й зможуть демонструвати і пропонувати на міжнародному ринку освітні технології та власні напрацювання.

40. Держава сприяє залученню додаткових ресурсів для створення нових потужних каналів інформаційного обміну з усіма країнами

світу, розширенню інформаційної бази національної системи освіти, забезпеченню можливості використання світових банків інформації.

41. Як важливий засіб утвердження авторитету України на міжнародній арені, розвитку міжнародного співробітництва та залучення додаткових джерел фінансування освіти держава розглядає можливість збільшення обсягів підготовки спеціалістів з числа іноземців та осіб без громадянства.

XVI. Очікувані результати

42. Реалізація Національної доктрини забезпечить перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства. В результаті цього відбудуться потужні позитивні зміни у системі матеріального виробництва та духовного відродження, структурі політичних відносин, побуті і культурі.

Зростуть самостійність і самодостатність особистості, її творча активність, що зміцнить демократичні основи громадянського суспільства і прискорить його розвиток.

Активізуються процеси національної самоідентифікації особистості, підвищиться її громадянський авторитет, а також статус громадянина України у міжнародному соціокультурному середовищі.

Освіта, здобута в Україні, стане конкурентоспроможною в європейському та світовому освітньому просторі, а людина - захищеною і мобільною на ринку праці.

Зростаючий освітній потенціал суспільства забезпечить впровадження новітніх виробничих та інформаційних технологій, що дасть змогу протягом наступних 10 - 15 років скоротити відставання у темпах розвитку, а надалі істотно наблизитися до рівня і способу організації життєдіяльності розвинутих країн світу.

Випереджальний розвиток освіти забезпечить рівень життя, гідний людини XXI століття.

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
Про невідкладні заходи щодо забезпечення
функціонування та розвитку освіти в Україні

(№ 1013/2005 від 04 липня 2005 р.)

З метою дальшого розвитку освіти в Україні, її інтеграції в європейський освітній простір, а також створення умов для забезпечення доступу громадян до якісної освіти, утвердження високого статусу педагогічних працівників у суспільстві, **постановляю:**

1. Кабінету Міністрів України:

1) розробити до 1 жовтня 2005 року концепцію реформування освіти в Україні, враховуючи перспективи інтеграції України до Європейського Союзу;

2) підготувати та подати до 1 листопада 2005 року на затвердження програму роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки, спрямовану на створення в Україні сприятливих умов для пошуку, підтримки і стимулювання інтелектуально і творчо обдарованих дітей та молоді, самореалізації творчої особистості в сучасному суспільстві;

3) забезпечити розроблення та **затвердити:**

– до 1 вересня 2005 року Державну програму інформатизації загальноосвітніх, позашкільних і вищих навчальних закладів на 2006-2007 роки, передбачивши, зокрема, заходи щодо завершення протягом 2006 року комп'ютеризації загальноосвітніх шкіл, забезпечення їх телекомунікаційними засобами виходу до міжнародної інформаційної мережі Інтернет, залучення для цього необхідних коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів;

– до 1 січня 2006 року державну програму «Студентський гуртожиток», спрямовану на поліпшення умов для навчання та проживання студентської молоді;

4) опрацювати і забезпечити реалізацію заходів щодо:

– докорінного поліпшення виховної роботи з дітьми,

учнівською та студентською молоддю на основі традицій і звичаїв українського народу, вивчення його історичної та культурної спадщини, формування у підростаючого покоління високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, поваги до державних символів України;

- зміцнення демократичних засад в освіті, у тому числі шляхом розвитку учнівського і студентського самоврядування, залучення в установленому порядку дітей та молоді до участі у вирішенні питань місцевого значення;
- здійснення переходу протягом 2005-2006 років до проведення вступних випробувань до вищих навчальних закладів шляхом зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, передбачити відповідне фінансування цих заходів;
- удосконалення системи прогнозування та задоволення потреб суспільства в педагогічних і науково-педагогічних працівниках та запровадження, починаючи з 2005 року, практики укладання тристоронніх угод «студент - вищий навчальний заклад - роботодавець» для осіб, які навчаються за державним замовленням за напрямками і спеціальностями педагогічного профілю;
- запровадження, починаючи з 2005 року, прийому за державним замовленням на денну форму навчання до державних вищих навчальних закладів в обсягах не менше 50 відсотків від загального обсягу прийому громадян із забезпеченням відповідного фінансування;
- створення умов для реалізації громадянами України, які тимчасово або постійно проживають за кордоном, права на повну загальну середню освіту, зокрема шляхом використання технологій дистанційного навчання;
- удосконалення наукового супроводження розвитку освіти, збільшення обсягів фінансування наукових досліджень у

цій сфері, видання Академією педагогічних наук України навчальної, наукової та методичної літератури;

- створення національної системи моніторингу якості освіти на основі критеріїв держав - членів Європейського Союзу та забезпечення участі загальноосвітніх навчальних закладів у міжнародних обстеженнях якості освіти;

5) вжити в установленому порядку заходів щодо викоренення хабарництва та інших негативних явищ у сфері освіти, активізувати дії, спрямовані на їх профілактику та запобігання;

6) забезпечувати дотримання вищими педагогічними навчальними закладами квот прийому на навчання сільської молоді;

7) здійснити низку заходів, спрямованих на реалізацію в Україні положень Болонської декларації, зокрема розробити та затвердити нові переліки напрямів (спеціальностей), за якими здійснюватиметься підготовка фахівців у вищих навчальних закладах, державні стандарти вищої освіти, вирішити питання щодо вдосконалення мережі вищих навчальних закладів, їх підпорядкування та створення в установленому порядку укрупнених регіональних університетів, утворити міжвідомчу комісію з підтримки Болонського процесу в Україні;

8) вирішити до 1 січня 2006 року питання щодо налагодження виробництва та постачання загальноосвітнім, професійно-технічним і вищим навчальним закладам сучасних технічних засобів навчання з природничо-математичних та технологічних дисциплін;

9) удосконалити систему видання навчальної літератури, здійснити заходи щодо підвищення її якості, забезпечення такою літературою навчальних закладів, ефективно використовувати виділені для цього бюджетні кошти, забезпечити підготовку та видання комплекту навчально-методичних посібників серії «Бібліотека вчителя» для педагогічних працівників, студентів вищих педагогічних навчальних закладів;

10) забезпечити поетапне підвищення розмірів оплати праці педагогічних і науково-педагогічних працівників з метою приведення їх у 2006 році у відповідність із вимогами статті 57 Закону України «Про освіту»;

11) удосконалити умови оплати праці педагогічних працівників, зокрема щодо встановлення підвищених посадових окладів залежно від кваліфікаційної категорії і педагогічного звання, збільшення розмірів доплат за окремі види педагогічної діяльності;

12) забезпечити виплату доплат педагогічним працівникам позашкільних навчальних закладів у розмірах, визначених статтею 22 Закону України «Про позашкільну освіту»;

13) вирішити в установленому порядку питання щодо встановлення доплати протягом трьох років за першим місцем роботи педагогічним працівникам загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів, розташованих у сільській місцевості;

14) переглянути посадові оклади (ставки заробітної плати) педагогічних працівників шкіл-інтернатів усіх типів і позашкільних навчальних закладів, методистів районних та міських методичних кабінетів, а також керівників дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації з метою залучення висококваліфікованих педагогічних працівників для роботи на цих посадах;

15) збільшити розміри грошових премій переможцям всеукраїнського конкурсу «Учитель року»;

16) опрацювати питання щодо проведення у 2007-2009 роках реформи оплати праці працівників освіти;

17) передбачати щорічно під час розроблення проектів законів про Державний бюджет України бюджетні призначення на:

- реалізацію в повному обсязі державних цільових програм у сфері освіти, зокрема Державної програми «Вчитель», Програми «Шкільний автобус», Програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002-2008 роки, визначивши кошти для цих потреб окремим рядком;
- видання достатньої кількості навчально-методичної літератури, модернізацію матеріально-технічної бази загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів;

- роботу з обдарованою молоддю та розвиток діяльності Малої академії наук України;
 - розвиток державних навчальних закладів в обсязі не менше 10 відсотків від загального обсягу асигнувань на освіту;
- 18) переглянути у тримісячний строк порядок визначення нормативів матеріально-технічного, фінансового забезпечення дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації;
- 19) удосконалити порядок фінансування позашкільних навчальних закладів, внести в установленому порядку відповідні пропозиції;
- 20) вирішити в установленому порядку питання щодо збільшення у 2006 та наступних роках бюджетних призначень для надання цільових пільгових державних кредитів громадянам для здобуття вищої освіти;
- 21) опрацювати питання щодо підвищення з 1 січня 2006 року розмірів стипендіального забезпечення студентів вищих навчальних закладів, передбачивши додаткове збільшення на 10 відсотків стипендій студентам, які навчаються за напрямками та спеціальностями педагогічного профілю;
- 22) вивчити питання та внести в установленому порядку пропозиції щодо надання, починаючи з 1 січня 2006 року, адресної грошової допомоги випускникам вищих навчальних закладів, які здобули освіту за напрямками і спеціальностями педагогічного профілю та уклали не менше ніж на три роки угоду про роботу в загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладах, визначених органами управління освітою;
- 23) вжити заходів щодо поліпшення умов проживання та запровадження ефективного механізму забезпечення житлом педагогічних і науково-педагогічних працівників, насамперед у сільській місцевості;
- 24) внести на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо встановлення Державної премії України в галузі освіти та почесного звання «Народний вчитель України».

2. Заснувати, починаючи з 2006 року, щорічні стипендії Президента України для переможців Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових навчальних предметів і Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України у розмірі, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Кабінету Міністрів України подати у двомісячний строк проекти положень про порядок призначення зазначених стипендій та передбачати, починаючи з 2006 року, у проектах Державного бюджету України видатки на їх виплату.

3. Міністерству освіти і науки України, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям:

- розробити критерії оцінювання якості навчального процесу та здійснювати на їх основі із залученням органів учнівського та студентського самоврядування, батьків, громадськості моніторинг ефективності діяльності навчальних закладів та визначати їх рейтинг;
- визначити перелік населених пунктів, навчальні заклади яких необхідно в першочерговому порядку забезпечити педагогічними працівниками, та створювати умови для залучення до роботи в них випускників вищих навчальних закладів;
- забезпечити створення належних умов для здобуття якісної освіти дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, та дітьми, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, їх соціальної адаптації;
- вжити заходів щодо розвитку мережі позашкільних навчальних закладів, у тому числі еколого-природничого, науково-технічного, фізкультурно-оздоровчого напрямів, територіальних відділень Малої академії наук України, їх матеріально-технічного забезпечення та фінансування;
- забезпечити ефективне використання інформаційних, зокрема мультимедійних та електронних засобів навчання, створення мережі інформаційного забезпечення сфери освіти, запровадження інтерактивних методів навчання;

- запровадити, починаючи з 2006 року, психолого-педагогічне тестування для вступників до вищих навчальних закладів на напрями і спеціальності педагогічного профілю;
- вжити заходів щодо модернізації матеріально-технічної та навчально-методичної бази інститутів післядипломної педагогічної освіти з метою підвищення ефективності їх діяльності;
- вирішити в установленому порядку питання щодо забезпечення приміщеннями Українського центру оцінювання якості освіти та його регіональних підрозділів;
- забезпечити створення державної відеотеки педагогічного досвіду, започаткувати видання Книги педагогічної слави України;
- проаналізувати об'єкти незавершеного будівництва державних навчальних закладів та за результатами такого аналізу вжити протягом 2006-2008 років заходів щодо завершення будівельних робіт на об'єктах, готовність яких складає понад 70 відсотків;
- вирішити в установленому порядку питання про заснування стипендій для переможців II етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України.

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
Про додаткові заходи щодо
підвищення якості освіти в Україні

(№ 244/2008 від 20 березня 2008 р.)

З метою підвищення ефективності заходів щодо розвитку освіти в Україні, створення умов для забезпечення доступу громадян до якісної освіти постановляю:

1. Кабінету Міністрів України:

1) розробити та затвердити до 1 травня 2008 року комплексний план дій з розвитку освіти в Україні на 2008 – 2011 роки, передбачивши, зокрема, заходи щодо:

- удосконалення системи підготовки педагогічних працівників відповідно до сучасних потреб, підвищення ефективності забезпечення такими працівниками навчальних закладів, у тому числі з навчанням мовами національних меншин;
- прискорення інтеграції України у міжнародний освітній простір, забезпечення збалансованої структури підготовки фахівців з вищою освітою відповідно до потреб національної економіки і європейських вимог, завершення реформування мережі вищих навчальних закладів, створення укрупнених регіональних університетів, розширення їх автономії в установленому порядку;
- поліпшення виховної роботи з дітьми, учнівською і студентською молоддю, зменшення негативних впливів на них соціального середовища, розроблення відповідної державної цільової програми для розв'язання цих проблем;
- будівництва нових загальноосвітніх та інших навчальних закладів, введення в експлуатацію новобудов таких закладів з високим ступенем готовності;
- поліпшення умов навчання для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей з обмеже-

ними фізичними можливостями, надання їм соціально-педагогічної підтримки для адаптації серед однолітків;

- 2) вжити заходів щодо підвищення соціального статусу педагогічних працівників, для чого, зокрема:
 - переглянути у тримісячний строк умови оплати праці працівників освіти, зокрема, опрацювати питання щодо встановлення доплат вчителям української мови та літератури, які працюють у навчальних закладах з навчання мовами національних меншин;
 - здійснювати заходи щодо забезпечення в установленому порядку, починаючи з 2009 року, педагогічних та науково-педагогічних працівників доступним житлом;
 - забезпечити в повному обсязі виконання заходів щодо підвищення соціального статусу педагогічних та науково-педагогічних працівників, передбачених Указом Президента України від 4 липня 2005 року № 1013 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні»;

3) забезпечити виділення до 1 травня 2008 року не менше 70 відсотків коштів, передбачених Законом України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» на видання, придбання, зберігання і доставку підручників і посібників для студентів вищих навчальних закладів, учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів та вихованців дошкільних навчальних закладів;

- 4) вирішити в установленому порядку питання щодо:
 - забезпечення до початку нового навчального року видання, придбання у необхідному обсязі та доставки підручників, іншої навчальної літератури для навчальних закладів, зокрема з навчання мовами національних меншин;
 - задоволення освітніх та мовних потреб українців, які проживають за межами України, зокрема забезпечення їх підручниками, посібниками та іншими україномовними засобами навчання, здійснення належної координації цієї роботи;

5) вжити вичерпних заходів щодо:

- вирішення проблемних питань у запровадженні зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників закладів системи загальної середньої освіти, які виявили бажання вступити до вищих навчальних закладів, зокрема вчасного і в повному обсязі фінансування відповідних заходів, організаційного, кадрового та нормативно-правового забезпечення, широкого інформування учнів випускних класів та випускників минулих років, їх батьків і педагогічних працівників про порядок проведення зовнішнього незалежного оцінювання;
- забезпечення створення у 2008 році навчально-екзаменаційних центрів Українського центру оцінювання якості освіти та поступового розширення практики тестових форм оцінювання навчальних досягнень учнів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі навчання;

6) опрацювати у двомісячний строк питання щодо створення у 2008 році системи моніторингу якості освіти та участі України у міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти;

7) вжити з метою розвитку мережі навчальних закладів і поліпшення їх матеріальної бази заходів щодо:

- охоплення дошкільною освітою не менше 75 відсотків дітей відповідного віку, посилення наукового і методичного супроводу дошкільної освіти, оновлення її стандартів;
- завершення забезпечення у 2008 році в повному обсязі загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема у містах обласного та районного значення, сучасними навчальними комп'ютерними комплексами, ліцензійними навчальними програмами, засобами виходу до міжнародної інформаційної мережі Інтернет;

8) опрацювати з метою задоволення освітніх потреб національних меншин, надання їх представникам рівних можливостей у здобутті освіти питання щодо:

- запровадження в установленому порядку, починаючи з

основної школи, в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин проведення факультативних занять та вивчення окремих предметів українською мовою;

- здійснення при вивченні української мови в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин поділу класів на групи за наявності у них 23 і більше учнів у міських навчальних закладах та 16 і більше учнів у закладах, розташованих у сільській місцевості;
- запровадження безоплатного здобуття педагогічними працівниками загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин другої вищої освіти за спеціальністю «українська мова та література»;

9) передбачити при підготовці проекту закону про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України»:

а) збільшення видатків на:

- видання, придбання, зберігання і доставку підручників і посібників для студентів вищих навчальних закладів, учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів та вихованців дошкільних навчальних закладів – на 120 млн. гривень;
- здійснення зовнішнього оцінювання та моніторинг якості освіти Українським центром оцінювання якості освіти та його регіональними підрозділами – на 81,2 млн. гривень;
- проведення заходів з неолімпійських видів спорту і масових заходів з фізичної культури – на 50 млн. гривень;

б) збільшення обсягів субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на:

- придбання шкільних автобусів для перевезення дітей, що проживають у сільській місцевості, – на 230 млн. гривень;
- комп'ютеризацію та інформатизацію загальноосвітніх навчальних закладів районів – на 290,5 млн. гривень;

в) додаткові видатки на фінансування фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи за місцем проживання та в місцях відпочинку дітей та молоді;

10) опрацювати у тримісячний строк питання щодо вдосконалення порядку фінансування дошкільних і позашкільних навчальних закладів, зокрема шляхом міжбюджетних трансфертів, і внести в установленому порядку відповідні законопроекти на розгляд Верховної Ради України.

2. Міністерству освіти і науки України:

1) вирішити у двомісячний строк питання щодо:

- удосконалення механізму конкурсного відбору підручників та іншої навчально-методичної літератури, поліпшення якості їх поліграфічного виконання, забезпечивши раціональне використання виділених для цього державних коштів;
- перегляду змісту освіти, навчальних програм і підручників з метою посилення їх українознавчої та морально-етичної спрямованості, відображення сучасних наукових досягнень; залучення в установленому порядку Національної академії наук України, Академії педагогічних наук України до наукової та психолого-педагогічної експертизи навчальних програм і підручників;

2) провести аналіз стану екологічної освіти в навчальних закладах та вжити заходів щодо її удосконалення.

3. Міністерству освіти і науки України, Міністерству внутрішніх справ України, Міністерству України у справах сім'ї, молоді та спорту, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям вжити вичерпних заходів щодо стовідсоткового охоплення загальною середньою освітою дітей відповідного віку, насамперед безпритульних і бездоглядних дітей.

4. Міністерству освіти і науки України, Міністерству внутрішніх справ України здійснювати скоординовані заходи щодо забезпечення умов конфіденційності при проведенні зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, які виявили бажання вступити до вищих навчальних закладів, функціонального супроводження всіх його етапів, зокрема доставки та зберігання тестових завдань, попередження зловживань та порушень порядку проведення оцінювання під час організації та проведення тестування, безпечного підвезення учасників оцінювання із числа учнів загальноосвітніх навчальних закладів до пунктів тестування.

5. Міністерству освіти і науки України, Київській міській державній адміністрації разом з Академією педагогічних наук України забезпечити вирішення в установленому порядку питання щодо створення на базі однієї із шкіл-інтернатів міста Києва експериментального загальноосвітнього навчального закладу для обдарованих дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

6. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям:

1) розробити та затвердити до 1 травня 2008 року комплексні заходи щодо створення належних умов для здобуття освіти, передбачивши, зокрема:

- відновлення роботи дошкільних навчальних закладів, які тимчасово не працюють;
- поліпшення естетичних і забезпечення санітарно-гігієнічних умов перебування учнів і вихованців у дошкільних, загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах;
- проведення ремонту будівель навчальних закладів, у тому числі капітального, запровадження енергозберігаючих технологій, забезпечення належного водопостачання, встановлення сучасних опалювальних систем, модернізацію технологічного обладнання їдалень навчальних закладів;

2) вжити заходів щодо створення належних умов для проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, які виявили бажання вступити до вищих навчальних закладів, забезпечення організованого підвезення учасників оцінювання із числа учнів загальноосвітніх навчальних закладів до пунктів тестування;

3) вивчити з урахуванням прогнозованих демографічних змін ситуацію щодо функціонування навчальних закладів у сільській місцевості та вжити додаткових заходів щодо недопущення їх необгрунтованої ліквідації;

4) забезпечити функціонування у кожному селі, де є діти, щонайменше початкової школи, а також створення у сільській місцевості розгалуженої мережі навчально-виховних комплексів «дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад»;

5) активізувати роботу щодо професійної орієнтації учнівської молоді та створити умови для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

7. **Кабінету Міністрів України** надавати щороку до 1 липня та 30 грудня інформацію стосовно виконання передбачених цим Указом заходів.

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
Про забезпечення дальшого розвитку
вищої освіти в Україні

(№ 857/2008 від 25 вересня 2008 р.)

З метою дальшого вдосконалення структури і змісту системи вищої освіти в Україні на принципах її доступності та підвищення якості, інтеграції в європейський освітній простір постановляю:

1. Кабінету Міністрів України:

1) забезпечити розроблення методики та критеріїв визначення до 1 травня 2009 року рейтингу вищих навчальних закладів III - IV рівнів акредитації усіх форм власності, сприяти створенню незалежних агенцій з моніторингу якості вищої освіти відповідно до вимог Європейського реєстру забезпечення якості освіти;

2) забезпечити вдосконалення протягом 2009 - 2010 років мережі вищих навчальних закладів державної і комунальної форм власності, створення укрупнених регіональних університетів з метою посилення наукової та інноваційної складових їх діяльності;

3) вжити дієвих заходів щодо вдосконалення системи підготовки фахівців з вищою освітою, зокрема, шляхом створення у вищих навчальних закладах сучасної інноваційної навчально-лабораторної бази, розвитку навчально-виробничих комплексів, навчально-дослідних господарств, державного стимулювання участі роботодавців в освітніх і наукових процесах;

4) вжити у двомісячний строк заходів щодо вдосконалення нормативно-правової бази проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень осіб, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів;

5) забезпечувати затвердження не пізніше 1 березня кожного року обсягів державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) з урахуванням перспективних потреб національної економіки;

6) розглянути до 20 жовтня 2008 року питання щодо узгодження строків початку та закінчення навчального року в загальноосвітніх навчальних закладах, проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників таких закладів, «вступу до вищих навчальних закладів з метою створення більш сприятливих умов для учнів, абітурієнтів та приймальних комісій вищих навчальних закладів;

7) забезпечити вдосконалення до 1 грудня 2008 року умов прийому до вищих навчальних закладів, у тому числі оптимізувати перелік категорій осіб, яким надаються пільги при вступі до таких закладів;

8) удосконалити механізм працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, які навчалися за державним замовленням, розробити систему державних гарантій щодо надання таким випускникам першого робочого місця та забезпечити реалізацію цих гарантій;

9) опрацювати питання щодо оптимізації педагогічного навантаження науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів, які проводять і виконують наукові дослідження у межах основного робочого часу;

10) забезпечити бюджетне фінансування видання українською мовою навчальної та наукової літератури для вищих навчальних закладів, насамперед з природничо-математичних та інженерно-технічних спеціальностей;

11) передбачати, починаючи з 2009 року, видатки на підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників у сфері вищої освіти за окремою бюджетною програмою;

12) удосконалити систему матеріального заохочення та фінансової підтримки молодих учених, аспірантів, докторантів та студентів, які беруть участь у виконанні науково-дослідних робіт;

13) забезпечити надання фінансової підтримки державним і комунальним вищим навчальним закладам для оновлення їх матеріально-технічної, науково-методичної та інформаційної бази;

14) вирішити питання щодо підвищення з 1 січня 2009 року

рівня оплати праці працівників Українського центру оцінювання якості освіти та його регіональних центрів;

15) передбачити під час доопрацювання проекту Державної цільової програми формування позитивного міжнародного іміджу України на 2008 - 2011 роки заходи щодо популяризації національної освіти за кордоном;

16) вжити додаткових заходів щодо поліпшення умов проживання та забезпечення житлом педагогічних і науково-педагогічних працівників, насамперед тих, які працюють у сільській місцевості;

17) здійснити протягом 2009 - 2012 років заходи щодо забезпечення потреби вищих навчальних закладів державної і комунальної форм власності у сучасних студентських гуртожитках;

18) розробити заходи, спрямовані на оснащення вищих навчальних закладів державної і комунальної форм власності автономними міні-котельнями, впровадження енергозберігаючих технологій, забезпечення функціонування систем водо-, енерго-, теплопостачання та інженерних мереж.

2. Міністерству освіти і науки України:

1) розробити разом із Національною академією наук України та Академією педагогічних наук України та затвердити у тримісячний строк програму підвищення якості природничо-математичної освіти у вищих навчальних закладах;

2) забезпечити в установленому порядку дальше розширення автономії вищих навчальних закладів;

3) опрацювати питання щодо вдосконалення системи акредитації вищих навчальних закладів;

4) вирішити разом із Київською міською державною адміністрацією в установленому порядку питання щодо забезпечення Українського центру оцінювання якості освіти необхідним приміщенням;

5) забезпечити створення в установленому порядку структурних підрозділів Українського центру оцінювання якості освіти в усіх обласних центрах, вирішити питання їх належного фінансового та матеріально-технічного забезпечення;

6) вжити додаткових заходів щодо створення умов для забезпечення участі громадських спостерігачів у здійсненні контролю під час проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень осіб, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів, та вступної кампанії до вищих навчальних закладів;

7) забезпечити розроблення та видання збірників тестів зі шкільних предметів для тематичного контролю навчальних досягнень учнів протягом навчального року з метою широкого використання тестових технологій у навчальному процесі в середній школі;

8) вжити додаткових заходів щодо широкого висвітлення в засобах масової інформації проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень осіб, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів, та умов прийому до вищих навчальних закладів України в 2009 році.

3. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям:

- проаналізувати результати проведення в 2008 році зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень осіб, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів, та в межах своєї компетенції вжити вичерпних заходів щодо недопущення повторення в подальшому виявлених недоліків;
- ужити додаткових заходів для підтримки талановитої молоді, створення належних умов для її навчання;
- проаналізувати з урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку регіонів потреби у фахівцях з вищою та професійно-технічною освітою, створити чіткі механізми вирішення відповідних кадрових питань.

4. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.

3 ПОСЛАННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ВІКТОРА ЯНУКОВИЧА ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ 2010 р.

1.2.3. Забезпечення конкурентних переваг вітчизняної освіти та науки

Друга половина ХХ ст. та початок ХХІ ст. ознаменувалися безпрецедентним піднесенням значення освіти і науки як чинників забезпечення комплексного розвитку держав у цілому та кожного члена суспільства зокрема. Від стану освіти і науки та від ефективності державної політики у цих сферах залежить вирішення завдання консолідації українського суспільства, формування єдиного гуманітарного, інтелектуального, інформаційного і культурного простору залежить те, чи зможе Україна посісти гідне місце у сучасному світі.

На жаль, протягом останнього десятиліття Україні не вдалося уникнути та зупинити негативні тренди у сфері освіти. Зокрема має місце серйозне зниження як кількісних показників, так і якості результатів роботи вітчизняних науковців. Так, за одним з інтегральних показників – індексом цитування наукових публікацій (обраховано за міжнародною базою даних наукових публікацій (SCOPUS), Україна відстає як від провідних держав світу, так і від держав, що мають співрозмірні з нашою країною параметри кількості населення та ступеня суспільного і економічного розвитку. Загальний індекс цитування протягом 1997-2008 рр. для України склав 178 075, тоді як, наприклад, для Росії - 1 352 932, Франції - 7 491 135, Польщі - 905 331, США - 55 078 925.

Показник якості публікацій (індекс Гірша) для України майже втричі нижчий, ніж у польських науковців, вчетверо, ніж у російських, і більше ніж удесятеро нижчий від показника науковців США. Зауваження стосовно того, що багато якісних публікацій українських науковців не перекладено іноземними мовами і тому є невідомими міжнародній науковій спільноті, жодним чином не є виправданням. Це визнання ще одного суттєвого недоліку нашої науково-освітньої системи, що необхідно негайно і рішуче виправляти.

Тривожним показником стану української освіти є той факт, що жоден з українських університетів не входить до рейтингу п'ятисот кращих вищих навчальних закладів світу. В Україні підготовку фахівців з вищою освітою здійснюють 881 вищий навчальний заклад усіх рівнів акредитації та форм власності, зокрема 350 ВНЗ III-IV рівнів акредитації. У більшості співрозмірних з нашою європейських країн кількість ВНЗ вищих рівнів акредитації є значно меншою. Зокрема, Великобританія таких навчальних закладів має 113; Італія - 83; Німеччина - 78; Іспанія - 72; Франція - 71; Польща - 40. Крім того, більшість ВНЗ України мають відокремлені структурні підрозділи, яких на сьогодні зареєстровано понад тисячу, тобто більше, ніж самих навчальних закладів. Вищі навчальні заклади державної форми власності підпорядковані 26 міністерствам й іншим виконавчим органам, 10 з яких мають у підпорядкуванні лише один заклад. Такої практики не існує в жодній європейській країні. Багато навчальних закладів, формально маючи статус вищих, насправді неспроможні повною мірою забезпечити сучасний рівень викладання. Проблемою багатьох закладів є замала кількість студентів, що у середньому становить лише 6,6 тис. осіб, коли у більшості країн світу в університетах навчається в середньому 30 тис. студентів у кожному.

Необхідно змінити загальні підходи державної політики в освітньо-науковій сфері. З огляду на постійне зростання ролі освіти і науки у сучасному світі, а також на економічні та соціально-демографічні тенденції, що мають місце в Україні, доцільно розробити і запровадити комплексну концепцію розвитку освітньо-наукової системи нашої держави, що надасть змогу скористатися перевагами інтелектуального потенціалу в інтересах народу України і Української держави, а також оперативно виправити недоліки і припинити негативні тенденції.

Вдосконалення системи оцінювання знань. Пріоритетом розвитку вітчизняної освіти сьогодні має стати забезпечення її якості та доступності на всіх рівнях. Одним з інструментів реалізації цих пріоритетів є ефективна система оцінювання знань і навичок, набутих у процесі навчання. Система зовнішнього незалежного оцінювання

якості знань у перспективі, безумовно, може і має стати одним з таких інструментів. Як і кожна значна новація, ця система в перші роки свого запровадження в Україні не була позбавлена недоліків. Проте вона продемонструвала і свої очевидні плюси, серед яких відчутне зростання вільного і рівного доступу до можливостей продовження освіти. Це знайшло відображення в надзвичайно незначному відсотку поданих апеляцій. До апеляційної комісії Українського центру оцінювання якості освіти у 2009 р. надійшло 5618 заяв щодо результатів зовнішнього оцінювання, що становить 0,5 % загальної кількості тестувань – у світовій практиці вважається прийнятним показник апеляцій до 2 % .

Серед недоліків зовнішнього незалежного оцінювання, визначених на сьогоднішній день, є певний перекис у бік оцінювання механічного запам'ятовування певного набору даних замість глибини засвоєння знань і вміння ефективно ними оперувати при вирішенні практичних завдань. Іншим недоліком є недостатньо врегульовані механізми власне процедури зарахування студентів на основі результатів тестування, що призводило в минулі роки до переобтяженості ВНЗ квотами на зарахування пільговиків та подання одним абітурієнтом документів одразу до кількох десятків вищих навчальних закладів тощо. Проте всі недоліки не є нездоланими і вже цього року МОН України зробило деякі кроки для їх виправлення. Головним завданням є наповнення зовнішнього незалежного оцінювання таким змістом, що дозволить оцінювати набутий рівень знань, умінь цими знаннями оперувати та особистісні компетенції, а не лише хорошу пам'ять випускника. Саме компетентнісний підхід має бути покладений в основу навчальних програм та оцінювання результатів навчання на всіх рівнях освіти.

Формування національної системи кваліфікацій. Наступним пріоритетом розвитку системи вітчизняної освіти є формування національної системи кваліфікацій, основою якого також має бути компетентнісний підхід, основні критерії якого визначено у Дублінських дескрипторах 2004 р. Формування єдиної національної системи кваліфікацій є однією з головних вимог Болонського про-

цесу, учасником якого є Україна. Але потрібно чітко усвідомлювати, що виконання цієї вимоги є не самоціллю, а ще одним потужним інструментом забезпечення якості й доступності освіти, підвищення рівня її конкурентоспроможності.

Визнання попереднього навчання та освіта протягом життя. Єдина система кваліфікацій дозволить реалізувати принцип визнання попереднього навчання, в тому числі неформального, що є надзвичайно важливим для реалізації концепції освіти протягом життя. Саме визнання попереднього навчання уможливить створення своєрідного освітнього континууму: набуті раніше компетенції дозволятимуть продовжити навчання з досягнутого рівня незалежно від місця і форми здобуття попередньої освіти. Включення інститутів неформальної освіти, їх навчальних програм в поле єдиної системи кваліфікацій надасть значний поштовх розвитку цих інститутів, підвищить вимоги до якості пропонованих ними освітніх послуг, їх затребуваність і престижність. А це своєю чергою сприятиме забезпеченню ширшого доступу громадян до якісної освіти протягом життя.

Розвиток дистанційної освіти. Важливим чинником забезпечення якісної і доступної освіти є розвиток дистанційної освіти. Дистанційна форма освіти має багато переваг, а в інформаційну епоху її роль і питома вага безперервно і стрімко зростають. Повноцінний розвиток дистанційної освіти передбачає комплексне забезпечення трьох однаково важливих аспектів: інституційного, змістовно-методологічного та матеріально-технічного забезпечення. Перші два чинники тісно корелюють з єдиною системою кваліфікацій та визнанням попереднього навчання. Потрібно також зазначити, що розвиток дистанційної освіти у поєднанні з розвитком освіти протягом життя дієво сприятимуть формуванню єдиного гуманітарного та соціально-культурного простору, ефективно забезпечуватимуть зміцнення існуючих і творення нових суспільних зв'язків, які об'єднують і консолідують українське суспільство.

Упровадження елементів відкритої освіти. Важливим напрямом підвищення конкурентоспроможності освіти є запровадження

в освітній системі України елементів відкритої освіти, яка останніми двома десятиліттями стала однією з визначальних тенденцій розвитку системи вищої освіти у багатьох країнах, і принципи якої дедалі більше визнаються стандартом освітньої діяльності. Основою відкритої освіти є відкритий доступ до всіх навчальних матеріалів, істотне розширення можливостей для колективної роботи в рамках навчального процесу та базований на комп'ютерних технологіях менеджмент освітнього процесу.

На сучасному етапі українська освітня система потребує запровадження передусім таких елементів відкритої освіти:

- створення повноцінних електронних бібліотек повнотекстових матеріалів у навчальних і наукових закладах;
- створення систем колективної роботи з навчальними матеріалами, що разом з електронними бібліотеками уможливить підвищення ефективності навчального процесу та вирішення проблеми браку підручників, посібників та інших навчальних матеріалів у вітчизняних ВНЗ;
- запровадження систем електронного менеджменту діяльності викладачів, студентів, освітніх колективів усіх рівнів з метою підвищення ступеня прозорості освітньої системи та оптимізації процесів управління.

Послідовна і комплексна робота суспільства і держави над реалізацією зазначених пріоритетів є запорукою і неодмінною умовою забезпечення конкурентних переваг вітчизняної освіти, її якості і доступності.

Інтеграція освіти і науки. Освіта без науки не має майбутнього, наука без освіти не має фундаменту. Для того, щоб посісти гідне місце у сучасному глобалізованому світі, у якому панує жорстка конкуренція, слід подолати розрив між освітою і наукою – розбудувати єдину освітньо-наукову систему, що повною мірою відповідатиме вимогам часу і відзначатиметься водночас високим ступенем інтегрованості й конкурентності на світовому науково-освітньому ринку. Важливо також і те, що створення сучасної ефективної освітньо-наукової системи уможливить вирішення частини проблем соціально-

демографічного характеру, що загрожують подальшим загостренням у коротко- та середньотерміновій перспективі. Життєва необхідність інтеграції науки і освіти значною мірою продиктована гострою потребою в оновленні вітчизняної економіки, прискореного розвитку її інноваційної складової. Без такого розвитку Україна ризикує поповнити перелік слабкорозвинених країн – постачальників дешевої сировини і робочої сили.

Ми маємо значний потенціал, щоб вийти на провідні позиції у найперспективніших для України сферах науково-технічних розробок та безпосередньо освітніх послуг. Нашим орієнтиром має стати досягнення показника експорту технологій, результатів науково-технічних розробок та освітніх послуг, порівнюваного з доходами від військово-технічного співробітництва (0,5-1 млрд доларів на рік). В очах близьких і далеких сусідів Україна має стати не країною малокваліфікованих заробітчанин, постачальників піратської продукції та кіберзлочинців, а провідною нацією вчителів і учених. Безперечно, конкретні шляхи розбудови інтегрованої освітньо-наукової системи мають визначатися за найбезпосереднішої участі самих науковців і освітян. Разом з тим, як переконливо свідчить досвід двох останніх десятиліть, ключову роль у цьому процесі має відігравати держава, її цілеспрямована політика в освітньо-науковій сфері.

Перспективи та пріоритети дослідницьких університетів в інноваційному поступі України. Ключовим напрямом подолання розриву між освітою і наукою, а відтак, вирішення загального завдання підвищення якості вітчизняної освіти і досягнення необхідних для інноваційного поступу України наукових результатів – є створення на базі провідних вищих навчальних закладів освітньо-наукових установ нового для нашої країни типу – дослідницьких університетів.

Дослідницький університет дає змогу гармонійно поєднати усі вершини «трикутника знань» – освіту, дослідження та інновації, дієво сприяючи таким чином зростанню частки наукоємного високотехнологічного виробництва в економіці, суттєво підвищуючи якість підготовки кадрів та конкурентоспроможність на світовому ринку.

У сучасних умовах перед дослідницькими університетами постає триєдине завдання:

- істотно посилити наукову складову як в освітньому, так і в дослідному компонентах роботи;
- підвищити ступінь міждисциплінарної співпраці та відкритості й мобільності роботи викладачів і студентів, що передбачає відповідне зростання автономності цих освітньо-наукових установ;
- стати центрами оперативного запровадження здобутих наукових результатів у виробничі й освітні процеси.

Важливо, що розбудова системи національних дослідницьких університетів в Україні відбуватиметься паралельно зі здійсненням аналогічного масштабного проекту в Європейському Союзі, який за рахунок створення цих освітньо-наукових центрів планує подолати відставання від США та азійських країн, що намітилося в науково-технологічній та освітній сферах. У ЄС нова освітньо-наукова система вже має перші позитивні результати на всіх своїх головних цільових напрямках. З огляду на цей факт, а також на динамічний розвиток мережі освітньо-наукових закладів нового типу, сьогодні потрібно повною мірою використати шанс – вже на цьому, початковому, етапі знайти оптимальне місце українських дослідницьких університетів у загальноєвропейській мережі цих освітньо-наукових та інноваційних установ.

Пріоритетами дослідницьких університетів в інноваційному поступі України є:

- посилення участі університетських викладачів, аспірантів і студентів у дослідній роботі та їх заохочення до такої роботи, у тому числі через збільшення фінансування наукової роботи у ВНЗ, відповідного скорочення аудиторного навантаження на викладачів, які беруть участь у наукових розробках;
- розширення практики створення науково-навчальних центрів, спільних факультетів, кафедр та дослідних лабораторій, наукових установ подвійного підпорядкування з Національною та галузевими академіями наук, МОН та іншими міністерствами, до

сфери управління яких належать вищі навчальні заклади III-IV рівня акредитації;

- суттєве посилення ступеня академічної та господарської автономії університетів в частині, пов'язаній зі здійсненням наукових досліджень та розпорядженням їх результатами. Надання дослідницьким університетам права створення дочірніх підприємств для здійснення наукових досліджень та конструкторських розробок на замовлення державних та приватних підприємств, права залучення необхідних зовнішніх фахівців;

- створення економічних стимулів для університетської науково-технічної діяльності, залучення університетів до науково-технічних розробок, необхідних у державному і приватному секторах всередині держави і за кордоном; запровадження пільгового режиму діяльності вітчизняних і закордонних компаній, що вкладають кошти у наукові розробки в Україні;

- цільова державна підтримка високотехнологічних проектів щодо фінансування наукових досліджень і конструкторських розробок, що реалізуються силами наукових колективів дослідницьких університетів;

- розвиток національної мережі аутсорсингових компаній, що діють у тісній взаємодії з державними структурами і здійснюють на базі дослідницьких університетів на замовлення вітчизняних і зарубіжних підприємств дослідження та дослідно-конструкторські розробки для низки пріоритетних галузей, у яких українська наука має найбільші потенційні конкурентні переваги, зокрема у матеріалознавстві, авіакосмічних технологіях, біології, генетиці, сільському господарстві тощо.

З огляду на високий ступінь конкуренції на міжнародному ринку подальше зволікання зі вжиттям заходів, спрямованих на поліпшення становища у вітчизняній освіті й науці, може призвести до поглиблення негативних явищ. Передусім йдеться про неприпустиме гальмування розвитку економіки та подальше зниження конкурентоспроможності України на світових ринках, що негативно позначається на добробуті громадян, їх соціальному самопочутті.

ЗАКОН УКРАЇНИ
Про вищу освіту
(нова редакція)

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 20, с.134)

(Із змінами, внесеними згідно із Законами
№ 380-IV (380-15) від 26.12.2002, ВВР, 2003, № 10-11, ст.86
№ 1004-IV (1004-15) від 19.06.2003, ВВР, 2004, № 2, ст.9
№ 1158-IV (1158-15) від 11.09.2003, ВВР, 2004, № 8, ст.67
№ 1344-IV (1344-15) від 27.11.2003, ВВР, 2004, № 17-18, ст.250)

(Щодо визнання неконституційними окремих положень див.
Рішення Конституційного Суду
№ 14-рп/2004 (014р710-04) від 07.07.2004)

(Із змінами, внесеними згідно із Законами
№ 2229-IV (2229-15) від 14.12.2004, ВВР, 2005, № 4, ст.103
№ 2505-IV (2505-15) від 25.03.2005, ВВР, 2005, № 17, № 18-19, ст.267
№ 3074-IV (3074-15) від 04.11.2005, ВВР, 2006, № 5-6, ст.72
№ 489-V (489-16) від 19.12.2006, ВВР, 2007, № 7-8, ст.66
№ 506-V (506-16) від 20.12.2006, ВВР, 2007, № 10, ст.83
№ 107-VI (107-17) від 28.12.2007, ВВР, 2008, № 5-6, № 7-8, ст.78
- зміни діють по 31 грудня 2008 року)

(Додатково див. Рішення Конституційного Суду
№ 10-рп/2008 (010р710-08) від 22.05.2008)

(Із змінами, внесеними згідно із Законами
№ 1024-VI (1024-17) від 19.02.2009, ВВР, 2009, № 27, ст.352
№ 1798-VI (1798-17) від 19.01.2010, ВВР, 2010, № 9, ст.89)

(У редакції Закону № 0000 від 00.00.2011 р.)

Цей Закон спрямований на врегулювання суспільних відносин у галузі вищої освіти. Він встановлює правові, організаційні, фінансові та інші засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих кадрах.

РОЗДІЛ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Основні терміни та їх визначення

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються у такому значенні:

1) автономія вищого навчального закладу – сукупність прав та відповідальності щодо здійснення освітньої, наукової, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів тощо відповідно та в межах, визначених законодавством про освіту;

2) акредитація – процедура надання вищому навчальному закладу певного типу права провадити освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти відповідного освітньо-кваліфікаційного (освітньо-наукового) рівня відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення;

3) акредитована спеціальність – спеціальність відповідного освітньо-кваліфікаційного (освітньо-наукового) рівня, за якою вищий навчальний заклад певного типу пройшов процедуру акредитації та отримав право видавати державні документи про здобуття вищої освіти встановленого зразка;

4) вища освіта – рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту освіти, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації;

5) вищий навчальний заклад – освітній, освітньо-науковий заклад, який заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні (освітньо-наукові) програми вищої освіти за певними освітньо-кваліфікаційними (освітньо-науковим) рівнями, забезпечує навчання, виховання осіб, здобуття ними кваліфікації відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність;

6) вищий навчальний заклад державної форми власності – вищий навчальний заклад, заснований державою, що фінансується з державного бюджету і підпорядковується відповідному центральному органу виконавчої влади;

7) вищий навчальний заклад комунальної форми власності – навчальний заклад, заснований органами влади Автономної Республіки Крим, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, що фінансується з місцевого бюджету і підпорядкований органам влади Автономної Республіки Крим, місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування;

8) вищий навчальний заклад приватної форми власності – навчальний заклад, заснований на приватній власності і підпорядкований власнику (власникам);

9) вищий військовий навчальний заклад (вищий навчальний заклад з особливими умовами навчання) – вищий навчальний заклад державної форми власності, який з метою задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом, спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань цивільного захисту, Міністерства внутрішніх справ здійснює за певними освітньо-кваліфікаційними (освітньо-науковим) рівнями підготовку курсантів (слухачів, студентів) для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу;

10) галузь освіти – це група спеціальностей, споріднених за ознакою спільності основ знань, на яких базується освітня і професійна підготовка;

11) ліцензування – процедура визнання спроможності вищого навчального закладу певного типу розпочати освітню діяльність, пов'язану із наданням вищої освіти відповідного освітньо-кваліфікаційного (освітньо-наукового) рівня відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення;

12) ліцензована спеціальність – спеціальність, за якою вищий навчальний заклад певного типу визнаний спроможним провадити освітню діяльність, пов'язану із наданням вищої освіти відповідного освітньо-кваліфікаційного (освітньо-наукового) рівня;

13) рівень професійної діяльності – характеристика професійної діяльності за ознаками певної сукупності професійних завдань та обов'язків (робіт), які виконує особа з вищою освітою;

14) нормативний термін навчання – термін навчання за денною формою, необхідний для засвоєння особою відповідної освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми і встановлений стандартом вищої освіти;

15) освітня діяльність – діяльність, пов'язана з наданням освітніх послуг вищими навчальними закладами з видачею відповідного документа;

16) освітньо-кваліфікаційний (освітньо-науковий) рівень вищої освіти – характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості професійної компетентності особи, що забезпечують її здатність виконувати завдання та обов'язки (роботи) певного рівня професійної діяльності;

17) спеціальність – складова галузі освіти, в межах якої здійснюється освітньо-професійна підготовка молодшого спеціаліста, бакалавра та магістра і освітньо-наукова підготовка докторів філософії та докторів наук за певним видом діяльності;

18) спеціалізація – складова спеціальності, що передбачає вузькопрофільну спеціалізовану освітньо-професійну або освітньо-наукову підготовку; рівень професійної діяльності – характеристика професійної діяльності за ознаками певної сукупності професійних завдань та обов'язків (робіт), які виконує особа з вищою освітою;

19) спеціальні здібності – сукупність вроджених і набутих особливостей особи, які дозволяють досягти успіху в окремих видах діяльності, зокрема, музичній, образотворчій, педагогічній тощо;

20) тест на виявлення рівня загальної навчальної компетентності – комплекс тестових завдань, які дозволяють оцінити рівень загальної навчальної компетентності осіб, які мають намір здобувати вищу освіту на базі повної загальної середньої освіти;

21) якість вищої освіти – сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства;

22) якість освітньої діяльності – сукупність характеристик системи вищої освіти та її складових, яка визначає її здатність задовольняти встановлені і передбачені потреби окремої особи або(та) суспільства.

Стаття 2. Законодавство України про вищу освіту

Законодавство України про вищу освіту базується на Конституції України і складається із законів України «Про освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», цього Закону та інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до нього та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Якщо міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством про вищу освіту, то застосовуються правила міжнародних договорів.

Права державного вищого навчального закладу, передбачені цим Законом, що визначають його автономію, не можуть бути обмежені іншими законами.

Стаття 3. Державна політика у галузі вищої освіти

1. Державна політика у галузі вищої освіти визначається Верховною Радою України.

2. Державна політика у галузі вищої освіти ґрунтується на принципах:

- доступності та конкурсності здобуття вищої освіти кожним громадянином України;
- незалежності здобуття вищої освіти від впливу політичних партій, громадських і релігійних організацій;

- інтеграції системи вищої освіти України у світову систему вищої освіти та Європейській простір вищої освіти при збереженні і розвитку досягнень та традицій української вищої школи;
- наступності процесу здобуття вищої освіти;
- державної підтримки підготовки кадрів з вищою освітою для пріоритетних напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень;
- гласності у формуванні структури та обсягів освітньої та професійної підготовки кадрів з вищою освітою.

3. Реалізація державної політики у галузі вищої освіти забезпечується шляхом:

- збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення її якості;
- розширення можливостей для здобуття вищої освіти;
- створення та забезпечення рівних умов доступності до вищої освіти;
- дотримання автономії вищих навчальних закладів та їх академічної свободи;
- надання цільових, пільгових державних кредитів особам для здобуття вищої освіти у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;
- забезпечення збалансованої структури та обсягів підготовки кадрів з вищою освітою, що здійснюється у вищих навчальних закладах державної та комунальної форм власності, за кошти відповідних бюджетів, фізичних і юридичних осіб, з урахуванням потреб особи, а також інтересів держави та територіальних громад;
- надання особам, які навчаються у вищих навчальних закладах, пільг та соціальних гарантій у порядку, встановленому законодавством;
- належної підтримки підготовки кадрів з числа інвалідів на основі спеціальних освітніх технологій.

Стаття 4. Право громадян на вищу освіту

1. Громадяни України мають право на здобуття вищої освіти.

Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі в межах стандартів вищої освіти, якщо певний освітньо-кваліфікаційний (освітньо-науковий) рівень громадянин здобуває вперше. Вони вільні у виборі вищого навчального закладу, форми здобуття вищої освіти і спеціальності.

Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі за певним освітньо-кваліфікаційним (освітньо-науковим) рівнем не вперше у випадках, визначених Кабінетом Міністрів України.

2. Іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, а також яким надано статус біженця в Україні або статус закордонного українця, мають право на здобуття вищої освіти нарівні з громадянами України.

Всі інші іноземці та особи без громадянства можуть здобувати вищу освіту за кошти фізичних (юридичних) осіб, якщо інше не передбачено законодавством України та міжнародними договорами України.

Іноземці та особи без громадянства, а також яким надано статус біженця в Україні або статус закордонного українця, які навчаються у вищих навчальних закладах, мають права і обов'язки студентів відповідно до законодавства України.

Стаття 5. Мова (мови) навчання у вищих навчальних закладах

Мова (мови) навчання у вищих навчальних закладах визначається відповідно до Конституції України та Закону України «Про мови».

РОЗДІЛ II СТРУКТУРА ВИЩОЇ ОСВІТИ. ДОКУМЕНТИ ПРО ВИЩУ ОСВІТУ

Стаття 6. Структура вищої освіти

1. До структури вищої освіти входять освітньо-кваліфікаційні та освітньо-науковий рівні:

1) освітньо-кваліфікаційні рівні:

- молодший спеціаліст;
- бакалавр;
- магістр.

2) освітньо-наукові рівні:

- доктор філософії;
- доктор наук.

2. У вищих навчальних закладах здобуття вищої освіти за спеціальностями всіх освітньо-кваліфікаційних (освітньо-наукових) рівнів здійснюється за відповідними освітньо-професійними (освітньо-науковою) програмами ступенево або неперервно залежно від вимог до рівня оволодіння певною сукупністю професійних компетенцій, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Стаття 7. Освітньо-кваліфікаційні і освітньо-наукові рівні вищої освіти

1. Молодший спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти, який здобувається на основі повної загальної середньої освіти і передбачає оволодіння особою відповідною освітньо-професійною програмою та набуття компетенцій для виконання виробничих функцій певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Нормативний термін навчання за освітньо-професійною програмою молодшого спеціаліста на основі повної загальної середньої освіти становить два-три роки.

Освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста може здобуватися на основі базової загальної середньої освіти із одночасним здобуттям повної загальної середньої освіти.

Нормативний термін навчання за освітньо-професійною програмою молодшого спеціаліста на основі базової загальної середньої освіти становить чотири роки.

Підготовку молодших спеціалістів здійснюють професійні коледжі.

2. Бакалавр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти, який здобувається на основі повної загальної середньої освіти і передбачає оволодіння особою відповідною освітньо-професійною програмою та набуття компетенцій для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Нормативний термін навчання за освітньо-професійною програмою бакалавра на основі повної загальної середньої освіти становить три-чотири роки.

Освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра може здобуватися на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста. Термін навчання може зменшуватися на один-два роки.

Підготовку бакалаврів здійснюють університети, академії, коледжі.

3. Магістр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти, який здобувається на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра і передбачає оволодіння особою відповідною освітньо-професійною програмою та набуття компетенцій для виконання завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Нормативний термін навчання за освітньо-професійною програмою магістра на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра становить півтора-два роки.

Підготовку магістрів здійснюють університети, академії.

4. Освітньо-кваліфікаційний рівень магістра медичного, фармацевтичного, ветеринарно-медичного, мистецького, педагогічного, юридичного, військового спрямувань може здобуватися на основі повної загальної середньої освіти або на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

Нормативний термін навчання за освітньо-професійною програмою магістра на основі повної загальної середньої освіти становить п'ять-шість років.

Підготовка магістрів на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста здійснюється відповідно до порядку, що визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

5. Доктор філософії – освітньо-науковий рівень вищої освіти, який здобувається на основі освітньо-кваліфікаційного рівня магістра і передбачає засвоєння особою відповідної освітньо-наукової програми, набуття компетенцій, володіння методологією й методикою дослідницької роботи, проведення наукових досліджень, результати яких мають суттєву наукову новизну та практичне значення, їх опублікування у наукових виданнях та підготовку і в установленому порядку публічний захист дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Нормативний термін навчання за освітньо-науковою програмою доктора філософії становить чотири роки.

Підготовка докторів філософії здійснюється в аспірантурі університетів, академій, наукових установ за денною формою навчання.

Особи з числа наукових і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів та наукових установ можуть навчатися в аспірантурі за заочною формою навчання.

6. Доктор наук – освітньо-науковий рівень вищої освіти, який здобувається на основі освітньо-наукового рівня доктора філософії і передбачає набуття особою високого рівня компетенцій у галузі розробки і впровадження методології й методики дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які в сукупності розв'язують важливу наукову проблему або забезпечують розв'язання значної прикладної проблеми і мають загальнонаціональне і світове значення, їх опублікування у наукових виданнях та підготовку і в установленому порядку публічний захист дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Нормативний термін навчання за освітньо-науковою програмою доктора наук становить три роки.

Підготовка докторів наук здійснюється в докторантурі університетів, академій, наукових установ за денною формою навчання.

Особи з числа наукових і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів та наукових установ можуть навчатися в докторантурі за заочною формою навчання.

7. Здобуття вищої освіти на основі раніше здобутої вищої освіти певного освітньо-кваліфікаційного рівня за іншою спеціальністю здійснюється за окремим навчальним планом, розробленим відповідно до стандартів вищої освіти.

Стаття 8. Державна атестація випускників вищих навчальних закладів

1. Державна атестація випускників вищих навчальних закладів – встановлення відповідності рівня якості здобутої ними вищої освіти вимогам стандартів вищої освіти після завершення навчання за спеціальністю.

Державна атестація осіб, які завершили навчання у вищих навчальних закладах усіх форм власності за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста, бакалавра, магістра, здійснюється державною екзаменаційною комісією.

Державна атестація осіб, які завершили навчання у вищих навчальних закладах усіх форм власності, наукових установах за освітньо-науковими рівнями доктора філософії, доктора наук і підготували дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філософії, доктора наук здійснюється в спеціалізованій вченій раді.

2. Особам, які завершили навчання у вищих навчальних закладах за відповідною освітньо-професійною (освітньо-науковою) програмою, успішно пройшли державну атестацію відповідно до стандартів вищої освіти, видається державний документ про вищу освіту (науковий ступінь) встановленого зразка.

Стаття 9. Документи про вищу освіту, наукові ступені

1. Документ про вищу освіту, науковий ступінь – матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації щодо персональних даних випускника навчального закладу (наукової установи), його освітньо-кваліфікаційного (освітньо-наукового) рівня, зафіксованої в державних органах управління освітою.

Встановлюються такі види документів, які засвідчують здобуття особою вищої освіти за певними освітньо-кваліфікаційними (освітньо-науковими) рівнями:

- диплом молодшого спеціаліста;
- диплом бакалавра;
- диплом магістра;
- диплом доктора філософії;
- диплом доктора наук.

Зразки державних документів про вищу освіту, наукові ступені затверджуються Кабінетом Міністрів України.

У документі про вищу освіту за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста, бакалавра, магістра зазначається найменування вищого навчального закладу, який видає цей документ, а в разі здобуття вищої освіти у відокремленому структурному підрозділі вищого навчального закладу – також і найменування цього підрозділу.

У документі про науковий ступінь доктора філософії, доктора наук зазначається найменування вищого навчального закладу або наукової установи, у спеціалізованій вченій раді якого/якої захищено дисертацію.

Вищий навчальний заклад має право видавати державний документ про вищу освіту, науковий ступінь встановленого зразка тільки з акредитованої спеціальності.

Документи про вищу освіту, науковий ступінь виготовляються та видаються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

2. Особи, відраховані із вищого навчального закладу до завершення навчання за освітньо-професійними (освітньо-науковою) програмами, отримують академічні довідки встановленого спеціально

уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки зразка.

Стаття 10. Післядипломна освіта

1. Післядипломна освіта – спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення і оновлення її професійних знань, умінь і навичок на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду.

2. Післядипломна освіта створює умови для безперервності освіти і включає:

спеціалізацію – набуття особою здатностей виконувати окремі завдання та обов'язки, які мають особливості, в межах спеціальності;

підвищення кваліфікації – набуття особою здатностей виконувати додаткові завдання та обов'язки в межах професійної діяльності або наукової спеціальності;

стажування – набуття особою досвіду виконання завдань та обов'язків певної професійної діяльності або наукової спеціальності.

3. Формами післядипломної освіти можуть бути:

- асистентура-стажування;
- інтернатура;
- лікарська резидентура;
- клінічна ординатура тощо.

4. Асистентура-стажування проводиться в університетах, академіях і є основною формою підготовки науково-педагогічних, творчих і виконавських кадрів мистецького спрямування.

5. Інтернатура проводиться в університетах, академіях і є обов'язковою формою первинної спеціалізації осіб за лікарськими та провізорськими спеціальностями для отримання кваліфікації лікаря-спеціаліста або провізора-спеціаліста відповідно до переліку лікарських або провізорських посад.

6. Лікарська резидентура проводиться в університетах, академіях і є формою спеціалізації лікарів-спеціалістів за певними лікарськими спеціальностями та здійснюється виключно на відповідних клінічних

кафедрах для отримання кваліфікації лікаря-спеціаліста відповідно до переліку спеціальностей.

7. Клінічна ординатура проводиться в університетах, академіях, наукових установах і є формою підвищення кваліфікації лікарів-спеціалістів, які пройшли підготовку в інтернатурі та (або) резидентурі з відповідної лікарської спеціальності.

8. Особа, яка успішно пройшла програму післядипломної освіти, отримує відповідний документ встановленого зразка (свідоцтво, посвідчення, сертифікат, довідку тощо).

Зразки документів про післядипломну освіту затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

9. Післядипломна освіта здійснюється вищими навчальними закладами післядипломної освіти, структурними підрозділами вищих навчальних закладів та відповідними підрозділами наукових і навчально-наукових установ та підприємств, у тому числі на підставі договорів відповідно до Положення про післядипломну освіту, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

РОЗДІЛ III

ЗМІСТ ВИЩОЇ ОСВІТИ. СТАНДАРТИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 11. Зміст вищої освіти

1. Зміст вищої освіти зумовлюється суспільними вимогами до кадрів з вищою освітою і визначається стандартами вищої освіти для освітньо-кваліфікаційних (освітньо-наукових) рівнів зі спеціальностей, зазначених у відповідному переліку спеціальностей відповідно до Національної рамки кваліфікацій.

Стаття 12. Перелік спеціальностей вищої освіти

1. Перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка кадрів у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, є нормативно-правовим актом вищої освіти і містить найменування галузей освіти і спеціальностей.

2. Перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка кадрів у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, є нормативно-правовим актом вищої освіти і містить найменування галузей освіти і спеціальностей.

3. Перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка кадрів у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, є нормативно-правовим актом вищої освіти і містить найменування галузей освіти і спеціальностей.

4. Перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка кадрів з вищою освітою за освітньо-науковими рівнями доктора філософії, доктора наук, проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора філософії, доктора наук, є нормативно-правовим актом вищої освіти і містить найменування галузей освіти та спеціальностей.

5. Перелік галузей освіти для підготовки кадрів з вищою освітою у вищих навчальних закладах (наукових установах) затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки.

6. Переліки спеціальностей, за якими здійснюється підготовка кадрів з вищою освітою у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста, бакалавра і магістра, затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

7. Перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка кадрів з вищою освітою за освітньо-науковими рівнями доктора філософії і доктора наук, затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки та Вищою атестаційною комісією.

Стаття 13. Стандарти вищої освіти

1. Стандарт вищої освіти – сукупність норм, які визначають вимоги до освітньо-кваліфікаційного (освітньо-наукового) рівня випускника вищого навчального закладу (наукової установи), змісту освіти, термінів навчання і засобів діагностики якості освіти відповідних напрямів і спеціальностей.

Стандарти вищої освіти є основою оцінки якості вищої освіти за певними освітньо-професійними (освітньо-науковою) програмами відповідних освітньо-кваліфікаційних (освітньо-наукового) рівнів, а також якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів (наукових установ) усіх типів незалежно від їх підпорядкування і форм власності.

До стандартів вищої освіти входять:

- освітньо-кваліфікаційні (освітньо-наукові) характеристики;
- освітньо-професійні (освітньо-наукові) програми;
- засоби діагностики якості освіти.

2. Освітньо-кваліфікаційні (освітньо-наукові) характеристики визначають цілі освітньої і професійної підготовки випускника вищого навчального закладу (наукової установи), його компетентності, інші соціально важливі якості, систему виробничих функцій і типових завдань діяльності й умов для їх реалізації, а також сферу застосування праці випускника в структурі галузей економіки держави.

Освітньо-кваліфікаційні (освітньо-наукові) характеристики розробляються з кожної спеціальності для відповідних освітньо-кваліфікаційних (освітньо-наукових) рівнів і затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі праці та соціальної політики або центральним органом виконавчої влади, що мають у підпорядкуванні вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання).

3. Освітньо-професійна (освітньо-наукова) програма визначає нормативний зміст підготовки кадрів з вищою освітою та нормативний термін навчання за певною спеціальністю відповідного освітньо-кваліфікаційного (освітньо-наукового) рівня і містить:

- перелік нормативних навчальних дисциплін, обсяг часу, відведеного для їх вивчення, форми підсумкового контролю;
- програми нормативних навчальних дисциплін;
- нормативний термін навчання.

Освітньо-професійні (освітньо-наукові) програми розробляються з кожної спеціальності відповідних освітньо-кваліфікаційних (освітньо-наукових) рівнів і затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Програма нормативної навчальної дисципліни містить виклад змісту навчальної дисципліни, послідовність її вивчення, перелік знань та вмінь, критерії підсумкового контролю, перелік рекомендованих підручників, інших методичних та дидактичних матеріалів.

Програми нормативних навчальних дисциплін затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

4. Засоби діагностики якості освіти визначають стандартизовані методики та систему формалізованих завдань, які призначені для кількісного та якісного оцінювання досягнутого особою рівня сформованості знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних та громадянських якостей і використовуються для встановлення

відповідності рівня якості вищої освіти вимогам стандартів вищої освіти.

Засоби діагностики якості вищої освіти розробляються з кожної спеціальності для відповідних освітньо-кваліфікаційних (освітньо-наукового) рівнів і затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

5. Стандарт вищої освіти містить державну компоненту та компоненту вищого навчального закладу (наукової установи).

6. Державна компонента стандарту вищої освіти містить:

- освітньо-кваліфікаційну (освітньо-наукову) характеристику;
- освітньо-професійну (освітньо-наукову) програму в частині переліку нормативних навчальних дисциплін, обсягу часу, відведеного на їх вивчення, форми підсумкового контролю, програм нормативних навчальних дисциплін та терміну навчання;
- засоби діагностики якості вищої освіти в частині нормативних навчальних дисциплін.

7. Державна компонента стандартів вищої освіти є обов'язковою для всіх вищих навчальних закладів незалежно від форми власності та підпорядкування.

8. Компонента вищого навчального закладу стандарту вищої освіти містить:

- варіативну складову освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми в частині переліку варіативних навчальних дисциплін, обсягу часу, відведеного на їх вивчення, та форми підсумкового контролю;
- засоби діагностики якості вищої освіти в частині варіативних навчальних дисциплін.

9. Варіативні навчальні дисципліни визначаються вищим навчальним закладом з урахуванням спеціалізацій, напрямів і спеціальностей, наукових і науково-технічних досягнень вищого навчального закладу, а також з метою задоволення освітніх і професійних потреб осіб, що навчаються, замовників освітніх послуг, ринку праці.

Перелік спеціалізації підготовки визначається вищим навчальним закладом.

Вищі навчальні заклади на підставі освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми розробляють навчальний план з кожної спеціальності, який визначає перелік та обсяг нормативних і варіативних навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного та підсумкового контролю. Для конкретизації планування навчального процесу на кожний навчальний рік складається робочий навчальний план.

Навчальний і робочий навчальний плани є нормативними документами вищого навчального закладу і затверджуються його керівником.

Стаття 14. Навчально-методичне забезпечення вищої освіти

1. Навчально-методичне забезпечення вищої освіти здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки, іншими центральними органами виконавчої влади, що мають у підпорядкуванні вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання), науковими, науково-методичними установами та вищими навчальними закладами.

РОЗДІЛ IV УПРАВЛІННЯ У ГАЛУЗІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 15. Система вищої освіти

Систему вищої освіти складають:

- вищі навчальні заклади всіх форм власності;
- інші юридичні особи, що надають освітні послуги у галузі вищої освіти;
- органи, які здійснюють управління у галузі вищої освіти.

–

Стаття 16. Управління у галузі вищої освіти

Кабінет Міністрів України через систему органів виконавчої влади:

- здійснює державну політику у галузі вищої освіти;
- організовує розроблення та здійснення відповідних загальнодержавних та інших програм;
- забезпечує розроблення і здійснення заходів щодо створення матеріально-технічної бази та інших умов, необхідних для розвитку вищої освіти;
- затверджує Національну рамку кваліфікацій;
- у межах своїх повноважень видає нормативно-правові акти з питань вищої освіти;
- забезпечує контроль за виконанням законодавства про вищу освіту.

Управління у галузі вищої освіти у межах їх компетенції здійснюється:

- спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки;
- іншими центральними органами виконавчої влади, що мають у підпорядкуванні вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання);
- Вищою атестаційною комісією України;
- органами влади Автономної Республіки Крим, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, що мають у підпорядкуванні вищі навчальні заклади;

- власниками вищих навчальних закладів;
- органами громадського самоврядування в освіті (спілка ректорів вищих навчальних закладів України, конференції, з'їзди педагогічних і науково-педагогічних працівників, асоціації вищих навчальних закладів тощо);
- незалежними установами контролю якості освіти (агенції, бюро, професійні асоціації тощо).

–

Стаття 17. Повноваження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки, інших центральних органів виконавчої влади, що мають у підпорядкуванні вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання)

1. Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки:

1) здійснює аналітично-прогностичну діяльність у галузі вищої освіти, визначає тенденції її розвитку, вплив демографічної, етнічної, соціально-економічної ситуації, інфраструктури виробничої та невиробничої сфер, ринку праці на стан вищої освіти, формує напрями взаємодії з іншими ланками освіти, стратегічні напрями розвитку вищої освіти відповідно до науково-технічного прогресу та інших факторів, узагальнює світовий і вітчизняний досвід розвитку вищої освіти;

2) бере участь у формуванні державної політики у галузі вищої освіти, науки, підготовки кадрів з вищою освітою;

3) розробляє Національну рамку кваліфікацій, програми розвитку вищої освіти, державну компоненту стандартів вищої освіти;

4) визначає нормативи матеріально-технічного і фінансового забезпечення вищих навчальних закладів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

5) здійснює навчально-методичне керівництво, контроль за дотриманням вимог стандартів вищої освіти, державне інспектування вищих навчальних закладів;

6) здійснює міжнародне співробітництво з питань, що належать до його компетенції;

7) здійснює ліцензування і контроль за діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності, які провадять набір іноземців на навчання в Україні незалежно від форм власності, видає їм ліцензії, сертифікати;

8) здійснює в установленому порядку ліцензування та акредитацію освітніх послуг, що надаються вищими навчальними закладами (науковими установами) та закладами післядипломної освіти незалежно від форм власності, веде Державний реєстр вищих навчальних закладів та наукових установ, які здійснюють підготовку кадрів з вищою освітою за освітньо-науковими рівнями;

9) здійснює визнання (ностріфікацію) іноземних документів про вищу освіту та вчені звання доцента і професора;

10) організовує роботу Державної акредитаційної комісії;

11) формує і розміщує державне замовлення на підготовку кадрів з вищою освітою та наукових і науково-педагогічних кадрів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

12) сприяє працевлаштуванню випускників вищих навчальних закладів;

13) затверджує умови прийому на навчання до вищих навчальних закладів;

14) затверджує статuti підпорядкованих йому вищих навчальних закладів та вищих навчальних закладів приватної форми власності;

15) погоджує статuti вищих навчальних закладів державної форми власності, що підпорядковані іншим центральним органам виконавчої влади та вищих навчальних закладів комунальної форми власності;

16) організовує вибори, затверджує та звільняє з посад керівників підпорядкованих йому вищих навчальних закладів;

17) погоджує затвердження на посаду керівників вищих навчальних закладів державної форми власності, що підпорядковані іншим центральним органам виконавчої влади, вищих навчальних закладів комунальної та приватної форм власності;

18) організовує атестацію педагогічних працівників вищих навчальних закладів щодо присвоєння їм кваліфікаційних категорій та педагогічних звань;

19) присвоює науково-педагогічним працівникам вчені звання доцента і професора;

20) разом з іншими центральними органами виконавчої влади, що мають у підпорядкуванні вищі навчальні заклади, органами влади Автономної Республіки Крим, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, що мають у підпорядкуванні вищі навчальні заклади комунальної форми власності, забезпечує реалізацію державної політики у галузі вищої освіти і здійснює контроль за втіленням державної політики у галузі вищої освіти, дотриманням нормативно-правових актів про вищу освіту в усіх вищих навчальних закладах незалежно від форми власності і підпорядкування;

21) сприяє діяльності студентського самоврядування у вищих навчальних закладах;

22) здійснює, в межах повноважень, реалізацію цінової політики у сфері надання освітніх послуг державними та комунальними вищими навчальними закладами та їх моніторинг;

23) здійснює інші повноваження, передбачені законодавством України.

2. Інші центральні органи виконавчої влади, що мають у підпорядкуванні вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання):

1) беруть участь у здійсненні державної політики у галузі вищої освіти, науки, професійної підготовки кадрів;

2) беруть участь у здійсненні ліцензування та акредитації освітньої діяльності, що здійснюється підпорядкованими їм вищими навчальними закладами;

3) формують і розміщують державне замовлення на підготовку кадрів з вищою освітою та наукових і науково-педагогічних кадрів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

4) беруть участь у визначенні нормативів матеріально-технічного і фінансового забезпечення вищих навчальних закладів;

5) сприяють працевлаштуванню випускників підпорядкованих їм вищих навчальних закладів;

6) здійснюють контрольні функції за дотриманням вимог щодо якості вищої освіти;

7) організують вибори, затверджують та звільняють з посади керівників підпорядкованих їм вищих навчальних закладів за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки та погоджують призначення на посаду керівників вищих навчальних закладів комунальної форми власності, що відносяться до їх сфери управління у відповідній галузі;

8) затверджують за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки статuti підпорядкованих їм вищих навчальних закладів та погоджують статuti вищих навчальних закладів комунальної форми власності, що відносяться до їх сфери управління у відповідній галузі;

9) здійснюють інші повноваження, передбачені законодавством України.

3. Акти спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки, прийняті у межах його повноважень, є обов'язковими для інших центральних органів виконавчої влади, що мають у підпорядкуванні вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання), органів влади Автономної Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, вищих навчальних закладів незалежно від форм власності.

Стаття 18. Повноваження Вищої атестаційної комісії України

1. Вища атестаційна комісія України забезпечує виконання державних вимог при атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Вища атестаційна комісія України:

- формує мережу спеціалізованих вчених рад та контролює їх діяльність;
- формує нормативні та методичні засади діяльності спеціалізованих вчених рад;
- розробляє і затверджує вимоги до рівнів наукової кваліфікації доктора філософії, доктора наук, вченого звання старшого дослідника та встановлює критерії атестації наукових кадрів вищої кваліфікації;
- забезпечує єдність вимог до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають науковий ступінь доктора філософії або доктора наук і вчене звання старшого дослідника;
- формує мережу експертних рад;
- проводить експертизу дисертацій для здобуття наукових ступенів та атестаційних справ для присвоєння вченого звання старшого дослідника;
- затверджує рішення спеціалізованих вчених рад про присудження наукових ступенів і рішення вчених (наукових, науково-технічних, технічних) рад про присвоєння вченого звання старшого дослідника, а також скасовує їх у разі невиконання державних вимог при атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації;
- вирішує в установленому порядку питання переатестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, позбавлення наукових ступенів і вченого звання старшого дослідника, оформлення й видачі дипломів і атестатів, а також розглядає апеляції;
- присвоює вчене звання старшого дослідника;
- здійснює співробітництво з державними органами інших країн з питань, що належать до компетенції Вищої атестаційної комісії України;
- вирішує в установленому порядку питання визнання документів про присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого дослідника;

- здійснює інші повноваження, передбачені законодавством України.

2. Акти Вищої атестаційної комісії України, прийняті в межах її повноважень, є обов'язковими для міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, установ, в системі яких створено спеціалізовані вчені ради з присудження наукових ступенів доктора філософії і доктора наук та діють вчені (наукові, науково-технічні, технічні) ради, що приймають рішення про присвоєння вченого звання старшого дослідника.

Стаття 19. Повноваження органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, що мають у підпорядкуванні вищі навчальні заклади

Органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, що мають у підпорядкуванні вищі навчальні заклади, в межах своєї компетенції:

- забезпечують виконання державних програм у галузі вищої освіти;
- вивчають потребу у фахівцях на місцях і вносять спеціально уповноваженим центральним органам виконавчої влади у галузі праці та соціальної політики, економіки, освіти і науки, пропозиції щодо обсягів державного замовлення на підготовку та підвищення кваліфікації фахівців;
- подають до спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки пропозиції щодо формування мережі вищих навчальних закладів;
- затверджують за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки статuti підпорядкованих їм вищих навчальних закладів;
- сприяють працевлаштуванню випускників підпорядкованих їм вищих навчальних закладів, їх соціальному захисту;
- залучають у порядку, передбаченому законодавством України, підприємства, установи, організації (за їх згодою) до вирішення проблем розвитку вищої освіти.

Стаття 20. Повноваження власника (власників) вищого навчального закладу

1. Повноваження власника (власників) щодо управління вищим навчальним закладом визначаються в межах законодавства України статутом вищого навчального закладу. Власник (власники) вищого навчального закладу:

- розробляє статут вищого навчального закладу;
- організовує ліцензування вищого навчального закладу;
- призначає керівника вищого навчального закладу на умовах контракту відповідно до цього Закону;
- здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю вищого навчального закладу;
- здійснює контроль за дотриманням умов, передбачених рішенням про заснування вищого навчального закладу;
- приймає рішення про припинення функціонування вищого навчального закладу;
- здійснює інші повноваження, передбачені законодавством України.

2. Власник (власники) здійснює (здійснюють) права, передбачені частиною першою цієї статті, щодо управління вищим навчальним закладом безпосередньо або через уповноважений ним орган (особу).

Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) може делегувати окремі повноваження керівникові вищого навчального закладу.

РОЗДІЛ V ВИЩІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ

Стаття 21. Мета і головні завдання діяльності вищого навчального закладу

1. Основною метою діяльності вищого навчального закладу є забезпечення умов, необхідних для здобуття особою вищої освіти, підготовка кадрів для потреб України.

2. Головними завданнями вищого навчального закладу є:

- здійснення освітньої діяльності, яка забезпечує підготовку кадрів відповідних освітньо-кваліфікаційних (освітньо-наукових) рівнів і відповідає стандартам вищої освіти;
- здійснення наукової, науково-технічної, виробничої, інноваційної діяльності, дорадництва та роботи з впровадження досягнень науково-технічного прогресу у відповідну галузь економіки (для університетів, академій, коледжів);
- забезпечення фізичного розвитку особистості шляхом фізичного виховання, фізичної реабілітації та рекреації, здійснення культурно-виховної діяльності;
- забезпечення виконання державного замовлення та угод на підготовку кадрів з вищою освітою;
- здійснення підготовки наукових, науково-педагогічних кадрів та атестація наукових кадрів в університетах та академіях;
- вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці і сприяння працевлаштуванню випускників;
- забезпечення культурного і духовного розвитку особистості, виховання осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, в дусі гуманізму і поваги до Конституції України та державних символів України;
- підвищення освітнього й культурного рівня громадян;
- встановлення міжнародних зв'язків та здійснення міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури.

Стаття 22. Правовий статус вищого навчального закладу

1. Вищий навчальний заклад є юридичною особою, що створюється у передбачених законодавством України організаційно-правових формах для здійснення освітньої та інших видів діяльності і виконання завдань, що визначені частиною другою статті 21 цього Закону.

2. Вищий навчальний заклад згідно із законодавством України може виступати засновником (співзасновником) інших юридичних осіб. Засновані вищим навчальним закладом юридичні особи здійснюють свою діяльність відповідно до напрямів навчально-науково-виробничої, інноваційної діяльності вищого навчального закладу, дорадництва та (або) сприяють досягненню інших його статутних цілей.

Вищі навчальні заклади можуть здійснювати освітню діяльність разом з іноземними навчальними закладами за узгодженими навчальними планами відповідно до законодавства України та міжнародних угод.

3. Вищі навчальні заклади у встановленому порядку можуть створювати навчальні, навчально-наукові та навчально-науково-виробничі комплекси, консорціуми. Всі учасники комплексу зберігають статус юридичної особи.

4. У вищих навчальних закладах державної і комунальної форми власності кількість студентів денної форми навчання, прийнятих на перший курс за державним замовленням, повинна становити не менше ніж 50 відсотків від загальної кількості студентів, прийнятих на навчання на перший курс.

Стаття 23. Типи вищих навчальних закладів

Відповідно до напрямів освітньої діяльності в Україні діють вищі навчальні заклади таких типів:

1) університет – вищий навчальний заклад, який здійснює освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра і магістра, освітньо-наукових рівнів доктора філософії, доктора наук з гуманітарних, економічних, при-

родничих, технічних та інших напрямів науки, техніки, культури і мистецтв, військової справи, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність.

Можуть створюватися класичні та профільні (технічні, технологічні, економічні, педагогічні, медичні, фармацевтичні, аграрні, мистецькі, культурологічні тощо) університети.

Класичний університет створюється за умови, якщо у ньому за денною формою навчається не менш як десять тисяч студентів не менш як за вісьмома галузями освіти і здійснюється підготовка наукових кадрів не менше ніж з восьми наукових спеціальностей.

Профільний університет створюється за умови, якщо у ньому за денною формою навчається не менш як шість тисяч студентів не менш як за чотирма галузями освіти і здійснюється підготовка наукових кадрів не менш як з трьох наукових спеціальностей (за винятком мистецьких та військових вищих навчальних закладів (вищих навчальних закладів з особливими умовами навчання), вимоги до яких встановлюються Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі освіти і науки).

2) академія – вищий навчальний заклад, який здійснює освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра і магістра та освітнього-наукових рівнів доктора філософії, доктора наук у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, військової справи, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення. Освітня діяльність, пов'язана із здобуттям вищої освіти музичного спрямування може здійснюватись у консерваторіях.

Академія створюється за умови, якщо у ній за денною формою навчається не менш як три тисячі студентів за однією-двома галузями освіти і здійснюється підготовка наукових кадрів не менш як з

двох наукових спеціальностей (за винятком мистецьких та військових вищих навчальних закладів (вищих навчальних закладів з особливими умовами навчання), вимоги до яких встановлюються Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі освіти і науки).

3) коледж – вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету чи академії, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра за певними спеціальностями, проводить наукову, науково-методичну та науково-виробничу діяльність і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення;

Коледж створюється за умови, якщо у ньому за денною формою навчається не менш як одна тисяча студентів (за винятком мистецьких та військових (вищих навчальних закладів з особливими умовами навчання), вимоги до яких встановлюються Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі освіти і науки).

4) професійний коледж – вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету чи академії, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста за однією або кількома спорідненими спеціальностями, і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Професійний коледж створюється за умови, якщо у ньому за денною формою навчається не менш як п'ятсот студентів (за винятком мистецьких та військових (вищих навчальних закладів з особливими умовами навчання), вимоги до яких встановлюються Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі освіти і науки).

Стаття 24. Національний вищий навчальний заклад

1. Державному вищому навчальному закладу (університету, академії) відповідно до законодавства України може бути надано статус національного.

2. Національний вищий навчальний заклад має право:

1) пріоритетно отримувати державне замовлення на підготовку кадрів з наукоємних спеціальностей;

2) здійснювати перерозподіл нормативів чисельності науково-педагогічних працівників за спеціальностями з урахуванням результатів наукової діяльності в межах їх загальної чисельності та фонду заробітної плати;

3) перерозподіляти ліцензований обсяг прийому за спеціальностями в межах відповідної галузі освіти;

4) здійснювати підготовку кадрів з вищою освітою та наукових кадрів за експериментальними навчальними планами і програмами;

5) пріоритетного фінансування придбання наукового і навчального обладнання, комп'ютерних програм тощо;

6) створювати всеукраїнські спеціалізовані загальноосвітні навчальні заклади (ліцеї).

3. Національному вищому навчальному закладу, який має вагомі наукові здобутки, з метою розширення дослідницької та інноваційної діяльності, поглиблення інтеграції у світовий освітньо-науковий простір Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки та погодженням з іншими заінтересованими центральними органами виконавчої влади на конкурсній основі може надаватися статус дослідницького університету.

Дослідницькому університету надається право:

– приймати рішення про присудження в установленому порядку наукових ступенів доктора філософії, доктора наук з видачею державного документа;

– приймати рішення про присвоєння в установленому порядку вчених звань старшого дослідника, доцента, професора з видачею державного документа;

– встановлювати індивідуальні нормативи чисельності студентів, аспірантів на одну посаду науково-педагогічного працівника тощо в межах фонду заробітної плати та їх загальної чисельності.

Інші додаткові права дослідницького університету за основними напрямками його діяльності визначаються Положенням про дослідницький університет, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України.

Стаття 25. Створення та припинення вищого навчального закладу

1. Створення та припинення державних вищих навчальних закладів (університетів, академій, коледжів) та їх філій здійснюється Кабінетом Міністрів України.

Створення та припинення державних професійних коледжів та їх філій здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки та іншими центральними органами виконавчої влади, що мають у підпорядкуванні вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання) за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Створення та припинення комунальних вищих навчальних закладів (університетів, академій, коледжів) та їх філій здійснюється органами місцевого самоврядування за погодженням із Кабінетом Міністрів України.

Створення та припинення комунальних професійних коледжів та їх філій здійснюється органами місцевого самоврядування за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Створення та припинення приватних вищих навчальних закладів та їх філій здійснюється їх засновником (засновниками) або учасником (учасниками) – фізичними та (або) юридичними особами за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

2. Вищі навчальні заклади (університети, академії) відповідно до законодавства іноземних держав та за згодою спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки можуть створювати за кордоном свої структурні підрозділи.

Вищі навчальні заклади іноземних держав можуть з дозволу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки створювати свої структурні підрозділи на території України.

Створення в Україні вищих навчальних закладів за участю іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб здійснюється за дозволом Кабінету Міністрів України.

3. Мережа державних вищих навчальних закладів визначається Кабінетом Міністрів України відповідно до соціально-економічних та культурно-освітніх потреб у них.

Мережа комунальних вищих навчальних закладів визначається відповідним органом місцевого самоврядування згідно з соціально-економічними та культурно-освітніми потребами у них відповідних територіальних громад.

4. Вищий навчальний заклад діє на підставі власного статуту.

Статут вищого навчального закладу має містити:

- повне найменування, в якому вказуються організаційно-правова форма та назва із зазначенням типу вищого навчального закладу, місцезнаходження, дати прийняття рішення про створення;
- права та обов'язки засновника (засновників) або учасника (учасників);
- обсяг цивільної правоздатності вищого навчального закладу;
- обсяг основних засобів (розмір статутного фонду), наданих засновником (засновниками) або учасником (учасниками);
- порядок створення, діяльності та повноваження органів управління вищим навчальним закладом, права та обов'язки керівника;
- порядок обрання представників до органів громадського самоврядування;
- джерела надходження та порядок використання коштів та іншого майна вищого навчального закладу;
- порядок звітності, контролю за здійсненням фінансово-

- господарської діяльності;
- концепцію освітньої діяльності;
- порядок внесення змін до статуту вищого навчального закладу;
- порядок припинення вищого навчального закладу.

Стаття 26. Ліцензування освітньої діяльності та акредитація спеціальностей

1. Освітня діяльність у галузі вищої освіти на території України здійснюється вищими навчальними закладами та науковими установами (за освітньо-науковими рівнями доктора філософії, доктора наук) на підставі ліцензій, які видаються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Ліцензування освітньої діяльності наукових установ за освітньо-науковим рівнем доктора філософії, доктора наук здійснюється за участю національної та галузевих академій наук.

У ліцензії на освітню діяльність (або в додатку до неї) зазначаються назва спеціальності та обсяги підготовки, термін дії ліцензії, а також місцезнаходження вищого навчального закладу, його відокремлені структурні підрозділи та їх місцезнаходження.

Ліцензування освітньої діяльності вищих навчальних закладів здійснюється перед початком підготовки кадрів за спеціальністю спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки шляхом проведення ліцензійної експертизи.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки на підставі заяви вищого навчального закладу про проведення ліцензійної експертизи у двомісячний термін приймає рішення про видачу ліцензії або про відмову у її видачі.

Обов'язковою умовою видачі ліцензії вищим навчальним закладам є наявність у них необхідної власної, переданої в оперативне управління або орендованої не менш як на 10 років матеріально-технічної бази, навчально-методичного та інформаційного забезпечення, бібліотеки, педагогічних, науково-педагогічних кадрів за

нормативами, що встановлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Вищому навчальному закладу, що успішно пройшов ліцензійну експертизу, видається ліцензія на освітню діяльність, як правило, на термін завершення циклу підготовки кадрів за спеціальністю, але не менш як на два роки. Продовження терміну дії ліцензії здійснюється у порядку, встановленому для її одержання або за результатами акредитації. З дня прийняття рішення про припинення функціонування вищого навчального закладу видана ліцензія втрачає чинність.

Вищі навчальні заклади, що мають ліцензії, вносяться спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки до Державного реєстру вищих навчальних закладів.

2. За результатами акредитації спеціальностей видаються сертифікати у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

У сертифікаті про акредитацію спеціальності (або у додатку до нього) зазначаються назва спеціальності, освітньо-кваліфікаційний рівень, термін дії сертифіката, а також місцезнаходження вищого навчального закладу, його відокремлені структурні підрозділи та їх місцезнаходження.

Акредитація спеціальності здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки шляхом проведення акредитаційної експертизи у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки на підставі заяви вищого навчального закладу про проведення акредитаційної експертизи у двомісячний термін приймає рішення про видачу сертифіката про акредитацію спеціальності чи про відмову у його видачі.

Вищі навчальні заклади, що успішно пройшли акредитаційну експертизу, отримують сертифікат про акредитацію спеціальності, термін дії якого не може перевищувати 10 років. Продовження терміну дії сертифіката здійснюється у порядку, встановленому

для його одержання. З дня прийняття рішення про припинення функціонування вищого навчального закладу виданий сертифікат втрачає чинність.

3. Форми ліцензій на освітню діяльність та сертифікатів про акредитацію спеціальностей, порядок їх оформлення, переоформлення, видачі, зберігання та обліку затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

4. Ліцензії на освітню діяльність та сертифікати про акредитацію спеціальностей можуть бути анульовані на підставі та в порядку, встановленому законодавством України.

Рішення спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки з питань ліцензування та акредитації можуть бути оскаржені в суді.

Стаття 27. Принципи управління вищим навчальним закладом

1. Управління вищим навчальним закладом здійснюється на основі принципів:

- автономії та самоврядування;
- розмежування прав, повноважень та відповідальності засновника (засновників) або учасника (учасників), органів управління вищою освітою, органів управління вищого навчального закладу та його структурних підрозділів;
- поєднання колегіальних та єдиноначальних засад;
- незалежності від політичних партій, громадських та релігійних організацій.

2. Автономія та самоврядування вищого навчального закладу реалізуються відповідно до законодавства України і передбачають право:

- самостійно визначати форми навчання та форми організації навчального процесу;
- приймати на роботу педагогічних, науково-педагогічних та інших працівників;

- надавати додаткові освітні послуги;
- самостійно розробляти та запроваджувати власні програми наукової, науково-дослідної, науково-технічної та інноваційної діяльності;
- створювати відповідно до законодавства України структурні підрозділи;
- здійснювати видавничу діяльність, розвивати власну поліграфічну базу;
- на підставі відповідних угод провадити спільну діяльність з навчальними закладами та іншими юридичними особами;
- брати участь у роботі міжнародних організацій;
- запроваджувати власну символіку та атрибутику;
- звертатися з ініціативою до органів управління вищою освітою про внесення змін до чинних або розроблення нових нормативно-правових актів у галузі вищої освіти, а також брати участь у роботі над проектами щодо їх удосконалення;
- користуватися земельними ділянками в порядку, встановленому законодавством України.

3. Управління вищим військовим навчальним закладом (вищим навчальним закладом з особливими умовами навчання) здійснюється з урахуванням особливостей, що визначені законодавством України стосовно специфіки діяльності Збройних Сил, інших військових формувань, Міністерства внутрішніх справ, спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері цивільного захисту, центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Стаття 28. Структурні підрозділи вищого навчального закладу

1. Структурні підрозділи вищого навчального закладу створюються відповідно до законодавства України. Структурні підрозділи можуть мати окремі права економічної діяльності.

2. Структурними підрозділами вищого навчального закладу (університету, академії, коледжу) є кафедри, факультети, інститути, бібліотека, відокремлені структурні підрозділи тощо.

Кафедра – базовий структурний підрозділ університету, академії, коледжу (його відповідних структурних підрозділів), що здійснює навчально-виховну і методичну діяльність з однієї або кількох споріднених спеціальностей, спеціалізацій чи навчальних дисциплін і здійснює наукову, науково-дослідну та науково-технічну діяльність за певним напрямом.

Кафедра створюється за рішенням Вченої ради вищого навчального закладу за умови, якщо до її складу входить не менш як п'ять науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менш як три з яких мають науковий ступінь або вчене звання.

Керівництво кафедрою здійснює завідувач (начальник) кафедри, який має науковий ступінь відповідно до профілю кафедри і обирається на цю посаду за конкурсом Вченою радою вищого навчального закладу строком до п'яти років (для національного вищого навчального закладу – строком до семи років). Із завідувачем (начальником) кафедри укладається контракт.

Факультет – основний організаційний і навчально-науковий структурний підрозділ вищого навчального закладу (університету, академії, коледжу), що об'єднує відповідні кафедри і лабораторії. Факультет створюється за рішенням Вченої ради вищого навчального закладу за умови, якщо до його складу входить не менш як три кафедри і на ньому навчається не менш як 250 студентів денної форми навчання (за винятком мистецьких та військових (вищих навчальних закладів з особливими умовами навчання), вимоги до яких встановлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі освіти і науки).

Інститут – організаційний і навчально-науковий структурний підрозділ університету, академії, що об'єднує відповідні кафедри, лабораторії, науково-дослідні центри та експериментальні лабораторії, що проводять наукові дослідження з пріоритетних напрямів науки і техніки. Інститут створюється за рішенням Вченої ради вищого навчального закладу за умови, якщо до його складу входить не менш як п'ять кафедр і в ньому навчається не менш як

500 студентів денної форми навчання (за винятком мистецьких та військових (вищих навчальних закладів з особливими умовами навчання), вимоги до яких встановлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі освіти і науки).

Бібліотеку вищого навчального закладу (університету, академії, коледжу) очолює директор, який обирається Вченою радою вищого навчального закладу строком до п'яти років (для національного вищого навчального закладу – строком до семи років).

Вищий навчальний заклад (університет, академія, коледж) може мати у складі військовий навчальний підрозділ (військовий інститут, коледж, факультет або кафедру військової підготовки). Військовий інститут, як структурний підрозділ цивільного вищого навчального закладу, може мати у складі факультети та військовий професійний коледж. Створення та припинення військового навчального підрозділу вищого навчального закладу здійснюється Кабінетом Міністрів України.

Військовий навчальний підрозділ вищого навчального закладу може мати права юридичної особи, що визначаються нормативно-правовими актами центрального органу виконавчої влади, який має у підпорядкуванні цей військовий навчальний підрозділ, та спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Керівництво військовим навчальним підрозділом вищого навчального закладу, а також його структурними підрозділами здійснюється відповідними начальниками, які призначаються на посади за конкурсом центральним органом виконавчої влади, що має у підпорядкуванні цей військовий навчальний підрозділ, строком до п'яти років.

3. Структурними підрозділами професійного коледжу є відділення, циклові комісії, бібліотека тощо.

Відділення – структурний підрозділ, що об'єднує навчальні групи з однієї або кількох спеціальностей, методичні, навчально-виробничі та інші підрозділи. Відділення створюється рішенням керівника вищого навчального закладу, якщо на ньому навчається не

менш як 150 студентів (за винятком мистецьких та військових (вищих навчальних закладів з особливими умовами навчання), вимоги до яких встановлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки).

Циклова комісія – структурний навчально-методичний підрозділ, що проводить виховну, навчальну та методичну роботу з однієї або кількох споріднених навчальних дисциплін. Циклова комісія створюється рішенням керівника вищого навчального закладу за умови, якщо до її складу входить не менш як три педагогічних працівники.

Бібліотеку професійного коледжу очолює завідувач, який призначається на посаду керівником вищого навчального закладу.

4. Відокремлені структурні підрозділи вищих навчальних закладів – філії і навчально-консультаційні центри (представництва), що створюються поза місцем знаходження вищого навчального закладу в іншій адміністративно-територіальній одиниці з метою наближення місця навчання студентів до місця їх проживання.

Філія здійснює всі або частину функцій вищого навчального закладу і створюється відповідно до законодавства України у такому ж порядку, що і вищий навчальний заклад, за умови, якщо до її складу входить не менш як два факультети (відділення).

Філію очолює директор (начальник), який призначається у порядку, встановленому статутом вищого навчального закладу, та діє на підставі виданого доручення.

Навчально-консультаційний центр (представництво) здійснює надання студентам заочної (дистанційної) форми навчання консультацій щодо засвоювання ними навчального матеріалу, виконання індивідуальних завдань, контрольних робіт та забезпечує умови для самостійної роботи студентів у міжсесійний період.

Створення та припинення навчально-консультаційного центру здійснюється власником або уповноваженим ним органом за погодженням з місцевими органами виконавчої влади та спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Порядок створення та припинення навчально-консультаційного центру визначається положенням, яке затверджує спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Навчально-консультаційний центр (представництво) очолює завідувач, який призначається у порядку, встановленому статутом вищого навчального закладу.

Поза місцем знаходження вищого навчального закладу в іншій адміністративно-територіальній одиниці можуть також створюватися згідно з вимогами абзаців вісім – одинадцять статті 23 та абзаців п'ять – шість частини другої цієї статті Закону коледжі, професійні коледжі, факультети, інститути тощо, які здійснюють функції відповідно до статуту вищого навчального закладу.

Рішення про створення таких підрозділів приймається власником або уповноваженим ним органом за погодженням з місцевими органами виконавчої влади та спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Освітня діяльність філій, факультетів, інститутів, коледжів, професійних коледжів тощо вищого навчального закладу ліцензується, спеціальності, за якими здійснюється підготовка кадрів, підлягають акредитації в установленому порядку.

5. Структурними підрозділами вищого навчального закладу (університету, академії) можуть бути наукові, науково-дослідні та науково-виробничі інститути. Керівництво інститутом здійснює директор (начальник), який обирається Вченою радою вищого навчального закладу на посаду за конкурсом строком до п'яти років. Повноваження директора (начальника) інституту та вимоги до його кандидатури визначаються статутом вищого навчального закладу.

У структурі вищого навчального закладу (університету, академії) можуть створюватися:

- навчально-науково-виробничі центри (комплекси, інститути), що об'єднують споріднені факультети, коледжі, професійні коледжі, наукові, науково-дослідні, науково-виробничі й проектні інститути, дослідні станції, кафедри,

- наукові лабораторії, конструкторські бюро, навчально-дослідні господарства, навчально-виробничі комбінати, експериментальні заводи, фабрики, фірми, клінічні бази установ медичної освіти, університетські клініки, лікарні, полігони, технопарки, інші підрозділи;
- навчально-наукові центри (комплекси, інститути), що об'єднують споріднені факультети, кафедри, наукові лабораторії, центри, інші підрозділи, що забезпечують підготовку кадрів з певних спеціальностей та проводять наукові дослідження з певного напрямку;
 - науково-дослідні центри (комплекси, інститути), що об'єднують споріднені наукові лабораторії, центри, інші підрозділи за певним напрямом науково-дослідної роботи;
 - підготовчі відділення (підрозділи), підрозділи післядипломної освіти, лабораторії, навчально-методичні кабінети, комп'ютерні та інформаційні центри, наукові підрозділи, навчально-виробничі та творчі майстерні, музеї, навчальні театри і студії, навчально-дослідні господарства, виробничі структури, видавництва, спортивні клуби, комплекси, центри студентського спорту, заклади культурно-побутового призначення та інші підрозділи, діяльність яких не заборонена законодавством.

Порядок створення таких структурних підрозділів визначається нормативно-правовими актами спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки.

6. Вищий навчальний заклад може розміщувати свої навчальні, науково-дослідні та навчально-науково-виробничі підрозділи на підприємствах, в установах, організаціях, закладах.

Вищий навчальний заклад, вищий навчальний заклад післядипломної освіти, які готують фахівців медичного спрямування, спільно з центральними органами виконавчої влади, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування створюють на базі наукових установ, закладів охорони здоров'я, у

тому числі тих, що належать територіальним громадам або передані їм, клінічні бази установ медичної освіти, університетські лікарні.

Клінічна база установи медичної освіти, університетська лікарня створюються з метою забезпечення навчального процесу студентів і надання багатопрофільної висококваліфікованої медичної допомоги.

Порядок створення і функціонування клінічних баз установи медичної освіти, університетських лікарень визначається положенням, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 29. Забезпечення державою діяльності вищих навчальних закладів

Держава в особі відповідних органів державної влади забезпечує діяльність вищих навчальних закладів шляхом:

- визначення перспектив та напрямів розвитку вищої освіти;
- створення нормативно-правової бази їх діяльності;
- затвердження стандартів вищої освіти;
- здійснення ліцензування освітньої діяльності та акредитації спеціальностей;
- надання законами особам, які навчаються у вищих навчальних закладах, а також педагогічним, науково-педагогічним та іншим категоріям працівників, гарантій;
- встановлення для педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів посадових окладів, а також додаткових доплат, диференційованих відповідно до їх наукових ступенів, вчених і педагогічних звань, кваліфікаційних категорій та стажу роботи;
- визначення обсягів фінансування вищих навчальних закладів з Державного бюджету України, встановлення нормативів матеріально-технічного, фінансового та іншого забезпечення вищих навчальних закладів, однакових для вищих навчальних закладів одного статусу (в тому числі статусу національного) та типу;
- охорони здоров'я працівників та осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах.

РОЗДІЛ VI

УПРАВЛІННЯ ВИЩИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

Стаття 30. Керівник вищого навчального закладу

1. Безпосереднє управління діяльністю вищого навчального закладу здійснює його керівник – ректор (президент), начальник, директор тощо.

2. Керівник вищого навчального закладу в межах наданих йому повноважень:

- вирішує питання діяльності вищого навчального закладу, затверджує його структуру і штатний розпис;
- видає накази і розпорядження, обов'язкові для виконання всіма працівниками і структурними підрозділами вищого навчального закладу;
- представляє вищий навчальний заклад у державних та інших органах, відповідає за результати його діяльності перед органом управління, у підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад;
- є розпорядником майна і коштів;
- виконує кошторис, укладає угоди, дає доручення;
- приймає на роботу та звільняє з роботи працівників;
- забезпечує охорону праці, дотримання законності та порядку;
- за погодженням із Вченою (Педагогічною) радою вищого навчального закладу призначає та звільняє проректорів (заступників керівника), головного бухгалтера;
- призначає та звільняє за погодженням із Вченою (Педагогічною) радою вищого навчального закладу заступників керівника, головного бухгалтера професійного коледжу, головного бухгалтера університету, академії, коледжу;
- призначає та звільняє за погодженням із Вченою радою та спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки проректорів університетів, академій, коледжів;

- визначає функціональні обов'язки працівників;
- формує контингент осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі;
- відраховує та поновлює на навчання осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, за погодженням з органами студентського самоврядування;
- забезпечує організацію та проведення контролю за виконанням навчальних планів і програм навчальних дисциплін;
- контролює дотримання всіма підрозділами штатно-фінансової дисципліни;
- забезпечує дотримання службової та державної таємниці;
- здійснює контроль за якістю роботи педагогічних, науково-педагогічних, наукових та інших працівників;
- сприяє роботі студентського самоврядування та створює умови для його діяльності;
- сприяє формуванню культури здоров'я студентів, зміцненню спортивної бази, створює належні умови для занять масовим спортом;
- разом із профспілковими організаціями подає на затвердження вищому колегіальному органу громадського самоврядування вищого навчального закладу правила внутрішнього розпорядку та колективний договір і після затвердження підписує його.

Керівник вищого навчального закладу відповідає за провадження освітньої, наукової, науково-технічної діяльності у вищому навчальному закладі, за результати фінансово-господарської діяльності, стан і збереження будівель та іншого майна.

Для вирішення основних питань діяльності відповідно до статуту керівник вищого навчального закладу створює робочі та дорадчі органи, а також визначає їх повноваження.

Керівник вищого навчального закладу щорічно звітує перед власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) та вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу.

Керівник вищого навчального закладу відповідно до статуту може делегувати частину своїх повноважень своїм заступникам та керівникам структурних підрозділів.

Особливості повноважень та обов'язків керівника вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу з особливими умовами навчання, військового навчального підрозділу вищого навчального закладу) визначаються центральним органом виконавчої влади, у підпорядкуванні якого перебуває цей вищий навчальний заклад, за погодженням зі спеціально уповноваженим центральним органом у галузі освіти і науки.

3. При виході на пенсію з посади керівника вищого навчального закладу керівник, який пропрацював на цій посаді не менше двох термінів підряд, може бути призначений на посаду радника керівника вищого навчального закладу із виплатою грошового утримання за рахунок навчального закладу в розмірі заробітної плати, яку він отримував перед виходом на пенсію.

Призначення радника керівника вищого навчального закладу здійснюється у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Умови призначення та виплати грошового утримання визначаються у статуті вищого навчального закладу.

Стаття 31. Керівник інституту, факультету, відділення

1. Керівництво інститутом здійснює директор (начальник), керівництво факультетом здійснює декан (начальник).

Керівник інституту (факультету) повинен мати науковий ступінь відповідно до профілю інституту (факультету) і обирається вченою радою інституту (факультету) строком до п'яти років (для національного – строком до семи років). Із керівником інституту (факультету) укладається контракт.

Директор (начальник) інституту, декан (начальник) факультету може делегувати частину своїх повноважень своїм заступникам. Повноваження керівника інституту, керівника факультету визначаються у положенні про інститут, факультет, яке затверджується керівником вищого навчального закладу.

Директор (начальник), декан (начальник) видають розпорядження, що стосуються діяльності відповідного інституту, факультету. Розпорядження є обов'язковими для виконання всіма працівниками інституту, факультету і можуть бути скасовані керівником вищого навчального закладу. Керівник вищого навчального закладу відміння розпорядження директора (начальника), декана (начальника), що суперечать закону, статутів вищого навчального закладу чи завдають шкоди інтересам вищого навчального закладу.

2. Керівництво військовим навчальним підрозділом вищого навчального закладу та факультетом (відділенням) вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу з особливими умовами навчання) здійснює начальник, який призначається на посаду за конкурсом. Порядок проведення конкурсу визначається нормативно-правовими актами центрального органу виконавчої влади, що має у підпорядкуванні вищий військовий навчальний заклад, військовий навчальний підрозділ вищого навчального закладу, за погодженням зі спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

3. Керівництво відділенням здійснює завідувач (начальник). Завідувач (начальник) відділення призначається на посаду керівником вищого навчального закладу з числа педагогічних працівників, які мають вищу освіту освітньо-кваліфікаційного рівня магістра відповідно до профілю освітньої діяльності відділення і стаж педагогічної діяльності не менше ніж п'ять років.

Завідувач відділення (начальник) забезпечує організацію навчально-виховного процесу, виконання навчальних планів і програм навчальних дисциплін, здійснює контроль за якістю викладання навчальних дисциплін, навчально-методичною діяльністю викладачів.

Стаття 32. Вчені ради

1. Вчена рада вищого навчального закладу є колегіальним органом університету, академії, коледжу і утворюється строком до п'яти років (для національного вищого навчального закладу – строком до семи років).

До компетенції Вченої ради вищого навчального закладу належать:

- розробка і подання до вищого колегіального органу громадського самоврядування проекту статуту вищого навчального закладу, а також змін і доповнень до нього;
- ухвалення кошторису доходів і видатків та фінансового звіту вищого навчального закладу;
- за поданням керівника вищого навчального закладу ухвалення рішень щодо створення та припинення структурних підрозділів;
- за поданням керівника вищого навчального закладу погодження кандидатури щодо призначення та звільнення з посади директора бібліотеки, а також призначення та звільнення з посади проректорів (заступників керівника), головного бухгалтера;
- затвердження на посаду директорів (начальників) інститутів, деканів (начальників) факультетів;
- обрання за конкурсом таємним голосуванням на посади завідувачів (начальників) кафедр і професорів;
- ухвалення навчальних планів та робочих програм навчальних дисциплін;
- ухвалення рішень з питань організації навчального процесу;
- ухвалення основних напрямів наукових досліджень;
- оцінювання науково-педагогічної діяльності структурних підрозділів;
- прийняття рішення щодо кандидатур для присвоєння вчених звань доцента, професора, старшого дослідника.

Вчена рада вищого навчального закладу розглядає й інші питання діяльності вищого навчального закладу відповідно до статуту вищого навчального закладу.

Вчену раду вищого навчального закладу очолює її голова – керівник вищого навчального закладу. До складу Вченої ради вищого навчального закладу входять за посадами заступники керівника ви-

щого навчального закладу, декани факультетів, директори інститутів, учений секретар, директор бібліотеки, головний бухгалтер, керівники органів самоврядування вищого навчального закладу, а також виборні представники, які представляють науково-педагогічних працівників і обираються з числа завідувачів кафедр, професорів, докторів філософії, докторів наук; виборні представники, які представляють інших працівників вищого навчального закладу і які працюють у ньому на постійній основі, керівники органів студентського самоврядування вищого навчального закладу відповідно до квот, визначених у статуті вищого навчального закладу. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності її складу мають становити науково-педагогічні працівники вищого навчального закладу і не менш як 10 відсотків – виборні представники з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

Виборні представники обираються вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу за поданням структурних підрозділів, у яких вони працюють, а виборні представники з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, – вищим органом студентського самоврядування вищого навчального закладу.

Рішення Вченої ради вищого навчального закладу вводяться в дію рішеннями керівника вищого навчального закладу.

2. Вчена рада інституту, факультету є колегіальним органом інституту, факультету вищого навчального закладу.

Вчену раду інституту очолює її голова – директор (начальник) інституту. Вчену раду факультету очолює її голова – декан (начальник) факультету. До складу вченої ради інституту, факультету входять за посадами заступники директора (начальника), декана (начальника), завідувачі (начальники) кафедр, керівники органів громадського самоврядування інституту, факультету, керівники органів студентського самоврядування інституту, факультету, а також виборні представники, які представляють науково-педагогічних працівників і обираються з числа професорів, докторів філософії, докторів наук, виборні представники, які представляють інших працівників інституту, факультету.

ту і які працюють у ньому на постійній основі, виборні представники осіб, які навчаються, відповідно до квот, визначених у статуті вищого навчального закладу. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності складу вченої ради мають становити науково-педагогічні працівники інституту, факультету і не менш як 10 відсотків – виборні представники осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

Виборні представники обираються органом громадського самоврядування інституту, факультету за поданням структурних підрозділів, в яких вони працюють, а виборні представники осіб, які навчаються, – вищим органом студентського самоврядування інституту, факультету.

До компетенції вченої ради інституту, факультету належать:

- обрання за конкурсом таємним голосуванням на посаду асистентів, викладачів, старших викладачів, доцентів, директора (начальника) інституту, декана (начальника) факультету;
- вирішення питань організації навчального процесу в інституті, на факультеті;
- подання пропозицій Вченій раді вищого навчального закладу щодо ухвалення навчальних планів та робочих програм навчальних дисциплін;
- визначення загальних напрямів наукової діяльності інституту, факультету;
- ухвалення фінансових плану і звіту інституту, факультету;
- розгляд інших питань, передбачених статутом вищого навчального закладу.

Рішення вченої ради інституту, факультету вводяться в дію рішеннями директора (начальника) інституту, декана (начальника) факультету. Рішення вченої ради інституту, факультету може бути скасовано Вченою радою вищого навчального закладу.

3. В університеті, академії, коледжі можуть бути створені вчені ради інших структурних підрозділів. Їх повноваження визначаються керівником вищого навчального закладу.

4. Особливості діяльності Вченої ради вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу з особливими умовами навчання, військового навчального підрозділу вищого навчального закладу) визначаються центральним органом виконавчої влади, що має у підпорядкуванні вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання, військові підрозділи вищих навчальних закладів), за погодженням зі спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Стаття 33. Педагогічна рада

1. Педагогічна рада вищого навчального закладу є колегіальним органом професійного коледжу і утворюється строком до трьох років.

До компетенції Педагогічної ради вищого навчального закладу належать:

- розробка і подання до вищого колегіального органу громадського самоврядування проекту статуту професійного коледжу, а також змін і доповнень до нього;
- ухвалення фінансових плану і звіту професійного коледжу;
- за поданням керівника вищого навчального закладу ухвалення рішень щодо створення та припинення структурних підрозділів;
- за поданням керівника вищого навчального закладу погодження кандидатури щодо призначення та звільнення з посади заступників керівника, завідувачів (начальників) відділень, головного бухгалтера та завідувача бібліотеки;
- ухвалення навчальних планів та робочих програм навчальних дисциплін;
- ухвалення рішень з питань організації навчального процесу;
- оцінювання навчально-педагогічної діяльності структурних підрозділів.

Педагогічна рада професійного коледжу розглядає й інші питання діяльності вищого навчального закладу відповідно до статуту вищого навчального закладу.

Педагогічну раду професійного коледжу очолює її голова – керівник вищого навчального закладу. До складу Педагогічної ради професійного коледжу входять за посадами заступники керівника вищого навчального закладу, завідувачі (начальники) відділень, завідувач бібліотеки, голови циклових комісій, педагогічні працівники, головний бухгалтер, керівники органів громадського самоврядування вищого навчального закладу, керівники органів студентського самоврядування вищого навчального закладу відповідно до квот, визначених у статуті вищого навчального закладу. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності її складу мають становити педагогічні працівники вищого навчального закладу і не менш як 10 відсотків – виборні представники осіб, які навчаються.

Виборні представники обираються вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу за поданням структурних підрозділів, в яких вони працюють, а виборні представники осіб, які навчаються, - вищим органом студентського самоврядування вищого навчального закладу.

Рішення Педагогічної ради вищого навчального закладу вводяться в дію рішеннями керівника вищого навчального закладу.

2. Особливості діяльності педагогічної ради військового професійного коледжу (коледжу з особливими умовами навчання) визначаються центральним органом виконавчої влади, що має у підпорядкуванні військові професійні коледжі, за погодженням зі спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Стаття 34. Наглядова рада

1. В університеті, академії (за винятком військових) створюється Наглядова рада, яка є дорадчим громадським органом.

Наглядова рада розглядає шляхи перспективного розвитку вищого навчального закладу, надає допомогу його керівництву в

реалізації державної політики у галузі вищої освіти і науки, здійснює громадський контроль за його діяльністю, сприяє ефективній взаємодії вищого навчального закладу з органами державної влади та місцевого самоврядування, науковою громадськістю, суспільно-політичними організаціями та суб'єктами господарської діяльності в інтересах розвитку вищої освіти.

2. Склад Наглядової ради обирається Вченою радою вищого навчального закладу і затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Положення про Наглядову раду вищого навчального закладу затверджує спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Термін повноваження Наглядової ради становить не менше ніж три роки, але не більше ніж п'ять років.

Стаття 35. Робочі та дорадчі органи

1. Для вирішення поточних питань діяльності в університеті, академії, коледжі створюються робочі органи:

ректорат;
дирекції, деканати;
приймальна комісія.

Для вирішення поточних питань діяльності професійних коледжів створюються робочі органи:

адміністративна рада;
приймальна комісія.

У вищих військових навчальних закладах (вищих навчальних закладах з особливими умовами навчання, військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів) можуть створюватися інші робочі органи.

2. Дорадчим органом університету, академії, коледжу є Науково-методична рада. Науково-методичну раду очолює керівник вищого навчального закладу або його заступник. До складу Науково-методичної ради входять заступники керівника, директори (начальники) інститутів, декани (начальники) факультетів, директор

бібліотеки, науково-педагогічні працівники та уповноважений представник від вищого колегіального органу студентського самоврядування.

Дорадчим органом професійного коледжу є Навчально-методична рада. Навчально-методичну раду очолює керівник вищого навчального закладу або його заступник. До складу Навчально-методичної ради входять заступники керівника, завідувачі (начальники) відділень, завідувач бібліотеки, педагогічні працівники та уповноважений представник від вищого колегіального органу студентського самоврядування .

3. Положення про робочі та дорадчі органи затверджуються наказом керівника вищого навчального закладу відповідно до статуту вищого навчального закладу.

Стаття 36. Органи громадського самоврядування у вищих навчальних закладах

1. Вищим колегіальним органом громадського самоврядування університету, академії, коледжу є загальні збори (конференція) трудового колективу, включаючи виборних представників з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

Порядок скликання вищого колегіального органу громадського самоврядування та його роботи визначається статутом вищого навчального закладу.

У вищому колегіальному органі громадського самоврядування повинні бути представлені всі категорії працівників вищого навчального закладу, представники з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності делегатів (членів) виборного органу повинні становити науково-педагогічні працівники вищого навчального закладу, які працюють у цьому вищому навчальному закладі на постійній основі, і не менш як 10 відсотків – виборні представники з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування скликається не рідше ніж один раз на рік.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування:

- за поданням Вченої ради вищого навчального закладу приймає статут вищого навчального закладу, а також вносить зміни до нього;
- обирає претендента на посаду керівника вищого навчального закладу шляхом таємного голосування і подає свої пропозиції органу управління, у підпорядкуванні якого знаходиться вищий навчальний заклад, або власнику (власникам) чи уповноваженому ним (ними) органу (особі);
- щорічно заслуховує звіт керівника вищого навчального закладу та оцінює його діяльність;
- обирає комісію з трудових спорів відповідно до законодавства України про працю;
- за мотивованим поданням Наглядової ради або Вченої ради вищого навчального закладу розглядає питання про дострокове припинення повноважень керівника вищого навчального закладу;
- затверджує правила внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу;
- розглядає інші питання діяльності вищого навчального закладу.

Органом громадського самоврядування інституту, факультету в університеті, академії, коледжі є збори (конференція) трудового колективу інституту, факультету, включаючи виборних представників з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

Порядок скликання органу громадського самоврядування інституту, факультету та його роботи визначається статутом вищого навчального закладу.

В органі громадського самоврядування інституту, факультету повинні бути представлені всі категорії працівників інституту, факультету та виборні представники з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності делегатів (членів) виборного органу повинні становити науково-педагогічні працівники факультету і не менш як

10 відсотків – виборні представники з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

Орган громадського самоврядування інституту, факультету скликається не рідше ніж один раз на рік.

Орган громадського самоврядування інституту, факультету:

- дає оцінку діяльності керівника інституту, факультету;
- затверджує річний звіт про діяльність інституту, факультету;
- вносить пропозиції керівнику вищого навчального закладу про відкликання з посади керівника інституту, факультету;
- обирає виборних представників до вченої ради інституту, факультету;
- обирає кандидатури до вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу;
- обирає кандидатури до Вченої ради вищого навчального закладу.

2. Вищим колегіальним органом громадського самоврядування професійного коледжу є загальні збори (конференція) трудового колективу, включаючи виборних представників з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

У вищому колегіальному органі громадського самоврядування професійного коледжу повинні бути представлені всі категорії працівників вищого навчального закладу та представники з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності делегатів (членів) виборного органу повинні становити педагогічні працівники вищого навчального закладу, які працюють у цьому вищому навчальному закладі на постійній основі, і не менш як 10 відсотків – виборні представники з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування скликається не рідше ніж один раз на рік.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування:

- приймає статут вищого навчального закладу, а також вносить зміни до нього;

- обирає претендентів на посаду керівника вищого навчального закладу;
- вносить подання власнику (власникам) про дострокове звільнення керівника вищого навчального закладу;
- щорічно заслуховує звіт керівника вищого навчального закладу та оцінює його діяльність;
- обирає комісію із трудових спорів відповідно до законодавства України про працю;
- затверджує правила внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу;
- розглядає інші питання діяльності вищого навчального закладу.

3. Особливості повноважень та діяльності органу громадського самоврядування вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу з особливими умовами навчання, військового навчального підрозділу вищого навчального закладу) визначаються центральними органами виконавчої влади, що мають у підпорядкуванні вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання, військові навчальні підрозділи вищих навчальних закладів), за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Стаття 37. Студентське самоврядування

1. У вищих навчальних закладах та їх структурних підрозділах діє студентське самоврядування, яке є невід'ємною частиною громадського самоврядування відповідних навчальних закладів.

У студентському самоврядуванні беруть участь особи, які навчаються у вищому навчальному закладі. Усі особи, які навчаються у вищому навчальному закладі, мають рівне право на участь у студентському самоврядуванні.

Студентське самоврядування забезпечує захист прав та інтересів осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, та їхню участь в управлінні вищим навчальним закладом.

Студентське самоврядування здійснюється особами, які навчаються у вищому навчальному закладі, безпосередньо та через органи студентського самоврядування, що обираються шляхом таємного голосування.

2. У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються законодавством України, рішеннями спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки та відповідного центрального органу виконавчої влади, у підпорядкуванні якого знаходиться вищий навчальний заклад, статутом вищого навчального закладу.

3. Органи студентського самоврядування:

- приймають акти, що регламентують їхню організацію та діяльність;
- проводять організаційні, наукові, культурно-масові, спортивні, оздоровчі та інші заходи;
- сприяють працевлаштуванню осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі;
- виконують інші функції.

За погодженням з органом студентського самоврядування у вищому навчальному закладі приймається рішення про:

- відрахування осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, та їх поновлення на навчання;
- переведення осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі за державним замовленням, на навчання за контрактом за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб;
- переведення осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі за контрактом за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб, на навчання за державним замовленням;
- призначення заступника директора інституту, заступника декана, проректора (заступника директора професійного коледжу), які відповідають за роботу із студентами;
- поселення осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, в гуртожиток і виселення з гуртожитку;

- затвердження рішень з питань студентських містечок та гуртожитків для проживання осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

4. Студентське самоврядування здійснюється на рівні студентської групи, інституту, факультету, відділення, гуртожитку, вищого навчального закладу. Залежно від контингенту студентів, типу та специфіки вищого навчального закладу студентське самоврядування може здійснюватися на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка, структурних підрозділів вищого навчального закладу.

5. Вищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі та які:

- ухвалюють Положення про студентське самоврядування;
- обирають виконавчі органи студентського самоврядування та заслуховують їх звіти;
- визначають структуру, повноваження та порядок обрання виконавчих органів студентського самоврядування.

6. Керівник вищого навчального закладу має всебічно сприяти створенню належних умов для діяльності органів студентського самоврядування (надання приміщення, меблів, оргтехніки, забезпечення телефонним зв'язком, постійним доступом до мережі Інтернет, відведення місць для встановлення інформаційних стендів тощо).

Фінансовою основою студентського самоврядування є кошти вищого навчального закладу, визначені відповідно до кошторису доходів та видатків.

Кошти органів студентського самоврядування спрямовуються на виконання їх завдань і повноважень. Не менш як 30 відсотків коштів мають витратитися на підтримку наукової діяльності осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

7. Органи студентського самоврядування можуть мати різноманітні форми (сенат, уряд, парламент, старостат, студентська навчальна (наукова) частина, студентські деканати, ради тощо).

8. Особливості повноважень та діяльності органів студентського самоврядування вищого військового навчального закладу (вищого на-

вчального закладу з особливими умовами навчання, військового навчального підрозділу вищого навчального закладу) визначаються центральними органами виконавчої влади, що мають у підпорядкуванні вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання, військові навчальні підрозділи вищих навчальних закладів), за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Стаття 38. Обрання, затвердження та звільнення з посади керівника вищого навчального закладу

1. Кандидат на посаду керівника університету, академії, коледжу повинен бути громадянином України, вільно володіти та послуговуватися українською мовою, мати вчене звання професора, науковий ступінь доктора філософії або доктора наук і стаж науково-педагогічної діяльності не менш як десять років.

Кандидатом на посаду керівника вищого навчального закладу культури і мистецтв може бути особа, яка має почесні звання «Народний артист України», «Народний художник України», «Народний архітектор України» або «Заслужений діяч мистецтв України» при відсутності у неї вченого звання професора та наукового ступеня доктора філософії або доктора наук за умов відповідності іншим вимогам, передбачених абзацом першим частини першої даної статті.

Керівник вищого навчального закладу може безперервно перебувати на посаді не більше двох строків підряд.

Конкурс на заміщення посади керівника вищого навчального закладу оголошується власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) кожні п'ять років (посади керівника національного вищого навчального закладу – кожні сім років).

Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) приймає пропозиції щодо претендентів на посаду керівника вищого навчального закладу і вносить кандидатури претендентів, які відповідають вимогам цього Закону, до вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу для головування.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування обирає і рекомендує власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі) кандидатури претендентів на посаду керівника вищого навчального закладу, які набрали не менш як 30 відсотків голосів від статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу під час голосування. Кожен член виборного органу може голосувати лише за одну кандидатуру. Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) зобов'язаний (зобов'язана) призначити одну з рекомендованих кандидатур строком до п'яти років (для національного вищого навчального закладу – строком до семи років) на умовах контракту. Якщо вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу подано власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі) на затвердження одну кандидатуру, яка набрала більш як 50 відсотків голосів виборців, власник або уповноважений ним орган зобов'язаний призначити цю кандидатуру на посаду керівника вищого навчального закладу.

У разі, якщо жоден з претендентів на посаду керівника вищого навчального закладу не набрав у першому турі потрібної кількості голосів (30 відсотків від статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу), проводиться другий тур голосування. До голосування у другому турі допускається не більше двох кандидатів з числа тих, хто набрав у першому турі найбільшу кількість голосів. Якщо у другому турі голосування жоден з кандидатів на посаду керівника не набрав 30 відсотків голосів від статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування, конкурс оголошується повторно.

Якщо в результаті повторного конкурсу жоден з кандидатів не набрав 30 відсотків голосів від статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування, власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) до проведення нових виборів призначає на умовах контракту виконувача обов'язків керівника вищого навчального закладу на строк не більше ніж два роки.

Виконувач обов'язків керівника вищого навчального закладу призначається на строк, який необхідний для оголошення конкурсу, проведення голосування вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу, а в разі необхідності – і на строк повторного оголошення конкурсу, повторного проведення голосування вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу та затвердження власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) нового керівника вищого навчального закладу, та не може перевищувати трьох місяців.

Керівник вищого навчального закладу може бути звільнений з посади власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) на підставах, визначених законодавством України про працю, а також за порушення статуту вищого навчального закладу та умов контракту. Керівник вищого навчального закладу може бути звільнений з посади у зв'язку із прийняттям рішення про його відкликання органом, який його обрав на посаду. Клопотання про відкликання керівника може бути внесено до вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу не менш як половиною статутного складу Вченої ради вищого навчального закладу. Рішення про відкликання керівника вищого навчального закладу приймається двома третинами голосів за присутності не менш як двох третин статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу.

2. Кандидат на посаду керівника професійного коледжу повинен бути громадянином України, вільно володіти та послуговуватися українською мовою, мати вищу освіту освітньо-кваліфікаційного рівня магістра, відповідну підготовку та стаж педагогічної роботи у вищих навчальних закладах відповідного типу не менш як п'ять років.

Керівник професійного коледжу може безперервно перебувати на посаді не більше двох строків підряд.

Конкурс на заміщення посади керівника професійного коледжу оголошується власником (власниками) або уповноваженим ним

(ними) органом (особою) кожні п'ять років, не пізніше як за один місяць до закінчення дії контракту керівника вищого навчального закладу. У разі якщо дія контракту керівника вищого навчального закладу закінчується під час канікул, конкурс на заміщення посади керівника продовжується.

Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) приймає пропозиції щодо претендентів на посаду керівника, які відповідають вимогам цього Закону, і вносить кандидатури претендентів до вищого органу громадського самоврядування для голосування. Термін перебування на посаді виконувача обов'язків керівника вищого навчального закладу не може перевищувати трьох місяців.

Вищий орган громадського самоврядування професійного коледжу за результатами голосування може рекомендувати власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі) на посаду керівника вищого навчального закладу кандидатури претендентів, які набрали більше 30 відсотків голосів під час голосування, або двох претендентів, які набрали найбільшу кількість голосів під час голосування. Кожен член виборного органу може голосувати лише за одну кандидатуру. Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) зобов'язаний (зобов'язана) призначити на умовах контракту одну з рекомендованих кандидатур.

Якщо вищим колегіальним органом громадського самоврядування професійного коледжу подано власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі) на затвердження одна кандидатура, яка набрала більш як 50 відсотків голосів виборців, власник або уповноважений ним орган (особа) зобов'язана призначити цю кандидатуру на посаду керівника вищого навчального закладу.

Керівник професійного коледжу може бути звільнений з посади власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) на підставах, визначених трудовим законодавством, а також за порушення статуту вищого навчального закладу та умов контракту.

3. Обрання, затвердження та звільнення з посади керівника коледжу, професійного коледжу, які є структурними підрозділами університету, академії, здійснюється в порядку, передбаченому частиною першою та другою цієї статті.

4. Власник (власники) новоутвореного вищого навчального закладу або уповноважений ним (ними) орган (особа) призначає на умовах контракту виконувача обов'язків керівника вищого навчального закладу на строк до проведення виборів керівника вищого навчального закладу, але не більш як на один рік.

5. Вимоги до кандидата та особливості порядку призначення на посаду керівника вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу з особливими умовами навчання) встановлюється центральним органом виконавчої влади, у підпорядкуванні якого перебуває вищий військовий навчальний заклад (вищий навчальний заклад з особливими умовами навчання).

Стаття 39. Обрання на посаду та звільнення з посади керівника інституту, факультету

1. Кандидата на посаду керівника інституту, факультету університету, академії, коледжу обирає і рекомендує керівнику вищого навчального закладу вчена рада інституту, факультету з числа науково-педагогічних працівників інституту, факультету, які мають вчене звання доцента, професора і науковий ступінь доктора філософії або доктора наук відповідно до профілю освітньої діяльності інституту, факультету та стаж науково-педагогічної діяльності не менш як п'ять років.

Керівником вищого навчального закладу мистецького профілю можуть встановлюватися додаткові вимоги щодо кандидатів на посаду керівника інституту, факультету.

Керівник вищого навчального закладу призначає керівника інституту, факультету строком до п'яти років (для національного вищого навчального закладу – строком до семи років). Керівник інституту, факультету виконує свої повноваження на постійній основі. Інші питання щодо порядку обрання керівника інституту, факультету визначаються статутом вищого навчального закладу.

Заступники керівника інституту, факультету призначаються керівником вищого навчального закладу за пропозицією вченої ради інституту, факультету.

2. Керівник інституту, факультету може бути звільнений з посади на підставах, визначених законодавством України про працю, а також за порушення статуту вищого навчального закладу та умов контракту. Керівник інституту, факультету може бути звільнений з посади керівником вищого навчального закладу на підставі рішення Вченої ради вищого навчального закладу.

3. Керівник інституту, факультету може бути звільнений з посади керівником вищого навчального закладу на підставі подання органу громадського самоврядування факультету. Пропозиція про звільнення керівника інституту, факультету вноситься до органу громадського самоврядування інституту, факультету не менш як половиною статутного складу вченої ради інституту, факультету. Пропозиція про звільнення керівника інституту, факультету приймається не менш як двома третинами голосів статутного складу органу громадського самоврядування інституту, факультету.

4. Керівник вищого навчального закладу, в якому створено новий інститут, факультет, призначає на умовах контракту виконувача обов'язків керівника цього факультету на термін до проведення виборів керівника факультету, але не більш як на один рік.

5. Вимоги до кандидата та порядок призначення на посаду керівника факультету вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу з особливими умовами навчання, військового навчального підрозділу вищого навчального закладу) встановлюються відповідно до нормативно-правових актів центрального органу виконавчої влади, у підпорядкуванні якого він перебуває, та спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки.

РОЗДІЛ VII ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Стаття 40. Навчальний процес

Навчальний процес у вищих навчальних закладах – це система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на засвоєння відповідної освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми певного освітньо-кваліфікаційного (освітньо-наукового) рівня та забезпечення патріотичного, морального, духовного, естетичного і фізичного розвитку особи.

Порядок організації навчального процесу у вищих навчальних закладах визначається нормативно-правовим актом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Стаття 41. Форми навчання у вищих навчальних закладах

Навчання у вищих навчальних закладах здійснюється за такими формами:

- денна;
- вечірня;
- заочна (дистанційна);
- екстернат.

–

Стаття 42. Форми організації навчального процесу та види навчальних занять

Навчальний процес у вищих навчальних закладах здійснюється у таких формах:

- навчальні заняття;
- самостійна робота;
- практична підготовка;
- контрольні заходи.

Основними видами навчальних занять у вищих навчальних закладах є:

- лекція;

- лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття;
- консультація.

Вищий навчальний заклад може встановлювати інші види навчальних занять.

Стаття 43. Умови прийому на навчання до вищого навчального закладу

1. Прийом на навчання до вищих навчальних закладів незалежно від форми власності та підпорядкування навчального закладу, а також джерел оплати за навчання здійснюється на конкурсній основі за результатами зовнішнього незалежного оцінювання знань та умінь вступників та їхніх здібностей у випадках, передбачених Умовами прийому на навчання до вищих навчальних закладів України, з урахуванням середнього бала державного документа про повну загальну середню освіту та бала вищого навчального закладу.

2. Умови конкурсу мають забезпечувати дотримання прав громадян у галузі освіти.

3. Поза конкурсом до вищих навчальних закладів державної та комунальної форм власності особи зараховуються у випадках, передбачених законодавством України.

4. Прийом на навчання до вищих навчальних закладів здійснюється відповідно до Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів, затверджених спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Правила прийому на навчання до вищого навчального закладу, розроблені відповідно до Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів, затверджує його керівник.

Стаття 44. Зовнішнє незалежне оцінювання

1. Зовнішнє незалежне оцінювання – система оцінювання рівня знань та умінь осіб, які бажають здобувати вищу освіту на основі повної загальної середньої освіти.

Проходження зовнішнього незалежного оцінювання є необхідною умовою для допуску особи до здобуття вищої освіти.

Порядок проведення зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти встановлюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

2. Перелік навчальних предметів та строки проведення зовнішнього незалежного оцінювання визначаються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки не пізніше як 1 жовтня року, що передує рокові вступу до вищого навчального закладу.

3. Завдання для проведення зовнішнього незалежного оцінювання (банк завдань) розробляється педагогічними, науковими, науково-педагогічними працівниками на основі програм зовнішнього незалежного оцінювання відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти.

Порядок формування та використання банку завдань зовнішнього незалежного оцінювання, доступу до відомостей такого банку визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

4. Відкритість зовнішнього незалежного оцінювання забезпечується повним і своєчасним інформуванням осіб, які бажають здобувати вищу освіту, про програми, строки та порядок проведення зовнішнього незалежного оцінювання, а також державним контролем і громадським спостереженням за ходом зовнішнього незалежного оцінювання.

Положення про громадський контроль за проведенням зовнішнього незалежного оцінювання затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

5. Особі, яка пройшла зовнішнє незалежне оцінювання з навчального предмета (предметів), видається сертифікат зовнішнього незалежного оцінювання встановленої форми, який є єдиним документом, що засвідчує результати проходження особою зовнішнього незалежного оцінювання.

6. Зовнішнє незалежне оцінювання проводиться працівниками уповноваженої установи. До проведення зовнішнього незалежного оцінювання залучаються педагогічні, наукові, науково-педагогічні працівники та інші фахівці. Умови оплати праці встановлює Кабінет Міністрів України.

Стаття 45. Відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах

1. Підставами для відрахування осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, є:

- завершення навчання за відповідною освітньо-професійною (освітньо-науковою) програмою;
- власне бажання;
- переведення до іншого навчального закладу;
- стан здоров'я, на підставі висновку лікарсько-консультативної комісії;
- невиконання навчального плану;
- порушення правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу;
- порушення умов контракту;
- інші випадки, передбачені законодавством.

2. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, можуть переривати навчання у зв'язку з обставинами, які унеможливають виконання навчального плану (за станом здоров'я, призовом на строкову військову службу у разі втрати права на відстрочку від неї, навчанням чи стажуванням в освітніх і наукових установах України або іноземних держав тощо). Особам, які перервали навчання у вищих навчальних закладах, надається академічна відпустка.

3. Особи, які відраховані з вищих навчальних закладів, мають право на поновлення на навчання в межах ліцензованого обсягу вищого навчального закладу.

4. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, можуть бути переведені з одного вищого навчального закладу до іншого вищого навчального закладу в межах відповідної спеціальності.

5. Поновлення до числа студентів осіб, які були відраховані з вищих навчальних закладів, а також переведення осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, здійснюється під час канікул в межах ліцензованого обсягу.

Порядок відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, регулюється нормативно-правовими актами спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки.

РОЗДІЛ VIII СУБ'ЄКТИ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Стаття 46. Суб'єкти навчального процесу

Суб'єктами навчального процесу у вищих навчальних закладах є: педагогічні, науково-педагогічні працівники; особи, які навчаються у вищих навчальних закладах; інші працівники вищих навчальних закладів.

Стаття 47. Педагогічні і науково-педагогічні працівники

Педагогічні працівники – особи, які за основним місцем роботи у професійних коледжах займаються навчальною, методичною, організаційною діяльністю. Науково-педагогічні працівники – особи, які за основним місцем роботи в університетах, академіях, коледжах займаються навчальною, методичною, науковою (науково-технічною, мистецькою) та організаційною діяльністю.

Наукова та науково-технічна діяльність науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів регулюється законодавством України про наукову і науково-технічну діяльність.

Стаття 48. Основні посади педагогічних і науково-педагогічних працівників та порядок їх заміщення

1. Основними посадами педагогічних працівників є:

- директор (начальник);
- заступник директора (начальника), діяльність якого безпосередньо пов'язана з навчально-виховним, методичним, виробничим процесом;
- завідувач відділення (начальник);
- голова циклової комісії;
- завідувач бібліотеки;
- старший викладач;
- викладач;
- методист;
- інші.

2. Основними посадами науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів є:

- керівник (ректор, президент, начальник, директор тощо);
- заступник керівника (проректор, віце-президент, заступник начальника, заступник директора, заступник завідувача), діяльність якого безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом;
- директор (начальник) інституту, його заступники, діяльність яких безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом;
- декан (начальник) факультету, його заступники, діяльність яких безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом;
- завідувач бібліотеки;
- науковий працівник бібліотеки;
- завідувач (начальник) кафедри;
- професор;
- доцент;
- старший викладач, викладач, асистент, викладач-стажист;
- інші.

Повний перелік посад педагогічних, науково-педагогічних працівників встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Кількість посад педагогічних, науково-педагогічних працівників визначається відповідними нормативами чисельності осіб, які навчаються, на одну посаду педагогічного, науково-педагогічного працівника, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

3. Посади педагогічних працівників можуть обіймати особи з вищою освітою освітньо-кваліфікаційного рівня магістра за відповідною спеціальністю.

Статутом вищого навчального закладу може бути встановлено додаткові вимоги до осіб, які можуть обіймати посади педагогічних працівників.

Педагогічні працівники призначаються на посаду керівником вищого навчального закладу. Педагогічні працівники кожні п'ять

років проходять атестацію. За результатами атестації визначається відповідність працівників займаній посаді, присвоюються категорії, педагогічні звання.

Позитивне рішення атестаційної комісії може бути підставою для підвищення за посадою, а негативне – підставою для звільнення педагогічного працівника з посади у порядку, встановленому законодавством України.

Порядок атестації педагогічних працівників встановлюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Перелік кваліфікаційних категорій і педагогічних звань педагогічних працівників, порядок їх присвоєння визначаються Кабінетом Міністрів України.

4. Посади науково-педагогічних працівників можуть обіймати особи, які мають наукові ступені або вчені звання, а також особи, які мають вищу освіту освітньо-кваліфікаційного рівня магістра за відповідною спеціальністю.

Статутом вищого навчального закладу може бути встановлено додаткові вимоги до осіб, які можуть обіймати посади науково-педагогічних працівників.

При заміщенні вакантних посад науково-педагогічних працівників (завідувачів (начальників) кафедр, професорів, доцентів, старших викладачів, викладачів, асистентів) укладенню трудового договору (контракту) передують конкурсний відбір.

Порядок проведення конкурсного відбору затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Порядок заміщення вакантних посад командування і науково-педагогічних працівників у вищих військових навчальних закладах (вищих навчальних закладах з особливими умовами навчання, військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів) та вимоги до них встановлюються нормативно-правовими актами центральних органів виконавчої влади, у підпорядкуванні яких вони перебувають, та спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

У виключних випадках вакантні посади науково-педагогічних працівників можуть заміщуватись за трудовим договором до проведення конкурсного заміщення цих посад у поточному навчальному році.

Стаття 49. Робочий час педагогічних і науково-педагогічних працівників

1. Робочий час педагогічних і науково-педагогічних працівників визначається законодавством про працю України і становить 36 годин на тиждень (скорочена тривалість робочого часу).

Робочий час педагогічного працівника включає виконання ним навчальних, методичних, організаційних та інших трудових обов'язків, науково-педагогічного працівника – навчальних, методичних, наукових, організаційних та інших трудових обов'язків у поточному навчальному році.

Виконання навчальних обов'язків педагогічним і науково-педагогічним працівником становить його навчальне навантаження. Мінімальний та максимальний обсяг навчального навантаження педагогічного і науково-педагогічного працівника визначається вищим навчальним закладом в межах його річного робочого часу, виходячи із нормативів кількості посад відповідно до частини першої та другої статті 48 цього Закону.

2. Види навчальної роботи, що входять до навчального навантаження педагогічного та науково-педагогічного працівника відповідно до його посади, встановлюються вищим навчальним закладом в індивідуальному робочому плані працівника.

Норми часу навчальної роботи визначаються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки за погодженням із заінтересованими центральними органами виконавчої влади.

3. Відволікання педагогічних і науково-педагогічних працівників від виконання професійних обов'язків не допускається, за винятком випадків, передбачених законодавством України.

Стаття 50. Права педагогічних і науково-педагогічних працівників

Педагогічні та науково-педагогічні працівники вищого навчального закладу мають право:

- на захист професійної честі та гідності;
- брати участь в обговоренні та вирішенні питань, що стосуються діяльності вищого навчального закладу;
- у встановленому порядку обирати та бути обраним до Вченої (Педагогічної) ради вищого навчального закладу, вченої ради інституту, факультету;
- обирати методи та засоби навчання, що найбільш повно відповідають їх індивідуальним особливостям і забезпечують високу якість навчального процесу;
- користуватися безоплатно послугами бібліотек, інформаційних фондів, навчальних та наукових підрозділів; одержувати службове житло в установленому законодавством України порядку;
- отримувати пільгові довготермінові кредити на будівництво (реконструкцію) і придбання житла в установленому порядку;
- одержувати державні стипендії;
- брати участь в об'єднаннях громадян.

Педагогічні та науково-педагогічні працівники мають й інші права, передбачені законодавством України та статутом вищого навчального закладу.

Особливі права педагогічних, науково-педагогічних працівників вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу з особливими умовами навчання, військового навчального підрозділу вищого навчального закладу) визначаються центральним органом виконавчої влади, у підпорядкуванні якого знаходиться вищий військовий навчальний заклад (вищий навчальний заклад з особливими умовами навчання, військовий навчальний підрозділ вищого навчального закладу), та спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Стаття 51. Обов'язки педагогічних і науково-педагогічних працівників

Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані:

- додержуватися статуту вищого навчального закладу, законів, інших нормативно-правових актів;
- постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію (для науково-педагогічних працівників);
- забезпечувати високий науково-теоретичний і методичний рівень викладання навчальних дисциплін освітньої-професійної (освітньо-наукової) програми відповідної спеціальності;
- додержуватися норм педагогічної етики, моралі, поважати гідність осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, прищеплювати їм любов до України, виховувати їх в дусі українського патріотизму і поваги до Конституції України та державних символів України;
- розвивати в осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, самостійність, ініціативу, творчі здібності.

Особливі обов'язки педагогічних і науково-педагогічних працівників вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу з особливими умовами навчання, військового навчального підрозділу вищого навчального закладу) визначаються центральним органом виконавчої влади, у підпорядкуванні якого знаходиться вищий військовий навчальний заклад (вищий навчальний заклад з особливими умовами навчання, військовий навчальний підрозділ вищого навчального закладу), та спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Стаття 52. Підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників

1. Педагогічні та науково-педагогічні працівники підвищують кваліфікацію та проходять стажування у відповідних наукових і

навчально-наукових установах, вищих навчальних закладах, а також на підприємствах, в установах, організаціях, органах державної влади і місцевого самоврядування як в Україні, так і за її межами.

Вищий навчальний заклад забезпечує підвищення кваліфікації та стажування педагогічних, науково-педагогічних працівників не менш як один раз на п'ять років із збереженням середньої заробітної плати.

Результати підвищення кваліфікації та проходження стажування враховуються:

- при проведенні чергової атестації педагогічних працівників;
- при обранні на посаду за конкурсом чи укладанні трудового договору науково-педагогічних працівників.

Проходження стажування може здійснюватися з метою підготовки дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук.

2. Посади педагогічних і науково-педагогічних працівників, які підвищують кваліфікацію або проходять стажування з відривом від виробництва, на цей період можуть замінюватись іншими особами без конкурсу на умовах строкового трудового договору (контракту).

3. Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки, інші центральні органи виконавчої влади, що мають у підпорядкуванні вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання) можуть визначати базові вищі навчальні заклади та кафедри для підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних кадрів, положення про які затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Стаття 53. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах

Особами, які навчаються у вищих навчальних закладах, є студенти, слухачі, курсанти, екстерни, асистенти-стажисти, інтерни, лікарі-резиденти, клінічні ординатори, аспіранти.

Студент – особа, яка у встановленому порядку зарахована до

вищого навчального закладу і навчається за денною, вечірньою або заочною (дистанційною) формами навчання з метою здобуття вищої освіти певного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Слухач – особа, яка навчається у вищому навчальному закладі за програмами післядипломної освіти та на підготовчому відділенні, факультеті тощо та підрозділах підвищення кваліфікації.

Курсант – особа, яка в установленому порядку зарахована до військового вищого навчального закладу (вищого навчального закладу з особливими умовами навчання, військового навчального підрозділу вищого навчального закладу), і навчається з метою здобуття вищої освіти певного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Екстерн – особа, яка у встановленому порядку зарахована до вищого навчального закладу, і навчається за екстернатною формою навчання з метою здобуття вищої освіти певного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Асистент-стажист – особа, яка має вищу освіту освітньо-кваліфікаційного рівня магістра, навчається в асистентурі-стажуванні вищих навчальних закладів за мистецькими спеціальностями, з метою удосконалення творчої майстерності.

Інтерн – особа, яка має вищу освіту освітньо-кваліфікаційного рівня магістра медичного або фармацевтичного спрямування, навчається з метою отримання кваліфікації лікаря або провізора певної спеціальності відповідно до переліку лікарських або провізорських посад.

Лікар-резидент – особа, яка має вищу освіту освітньо-кваліфікаційного рівня магістра медичного спрямування, навчається виключно на відповідних клінічних кафедрах з метою отримання кваліфікації лікаря – спеціаліста певної спеціальності відповідно до переліку спеціальностей.

Клінічний ординатор – особа, яка має вищу освіту освітньо-кваліфікаційного рівня магістра медичного спрямування та кваліфікацію лікаря певної спеціальності відповідно до переліку лікарських посад, навчається з метою поглиблення професійних знань, підвищення рівнів умінь та навичок лікаря-спеціаліста.

Аспірант – особа, яка зарахована до вищого навчального закладу (наукової установи) для здобуття вищої освіти освітньо-наукового рівня доктора філософії.

Докторант – особа, яка зарахована до вищого навчального закладу (наукової установи) для здобуття вищої освіти освітньо-наукового рівня доктора наук.

Стаття 54. Права осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах

1. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, мають право на:

- вибір форми навчання;
- безпечні і нешкідливі умови навчання, праці та побуту;
- трудову діяльність у позанавчальний час;
- додаткову оплачувану відпустку у зв'язку з навчанням за основним місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені законодавством України для осіб, які поєднують роботу з навчанням;
- користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою вищого навчального закладу;
- забезпечення гуртожитком відповідно до законодавства України;
- участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах, представлення своїх робіт для публікацій;
- на відрядження для участі у заходах, що проводяться поза місцем знаходження вищого навчального закладу, у порядку, передбаченому законодавством України;
- участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту, оздоровлення;
- надання пропозицій щодо умов і розмірів плати за навчання;

- участь у об'єднаннях громадян;
- участь у діяльності органів громадського самоврядування вищого навчального закладу та факультетів, Вченої ради вищого навчального закладу та інститутів, факультетів, органів студентського самоврядування;
- обрання навчальних дисциплін за спеціальністю в межах, передбачених освітньо-професійною (освітньо-науковою) програмою підготовки та робочим навчальним планом;
- участь у формуванні індивідуального навчального плану;
- моральне та (або) матеріальне заохочення за успіхи у навчанні, науково-дослідній і громадській роботі та спортивні досягнення тощо;
- захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства;
- безоплатне користування у вищих навчальних закладах бібліотеками, інформаційними фондами, послугами навчальних, наукових, медичних та інших підрозділів вищого навчального закладу;
- канікулярну відпустку тривалістю не менш як вісім календарних тижнів на навчальний рік;
- оскарження дій органів управління вищого навчального закладу та їх посадових осіб, педагогічних і науково-педагогічних працівників.

2. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах за денною формою навчання за кошти державного або місцевого бюджетів мають право на отримання соціальної або академічної стипендії. Розміри стипендій, порядок їх призначення і виплати встановлюється Кабінетом Міністрів України.

3. Студенти вищих навчальних закладів, які навчаються за денною формою навчання, мають право на пільговий проїзд у міському й приміському пасажирському транспорті та міжміському автомобільному і залізничному транспорті територією України у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Студенти вищих навчальних закладів незалежно від форми власності вищого навчального закладу мають право на отримання студентського квитка, відповідно до зразка, встановленого спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі освіти і науки.

4. Права осіб, які навчаються у вищих військових навчальних закладах (вищих навчальних закладах з особливими умовами навчання, військових підрозділах вищих навчальних закладів), встановлюються центральним органом виконавчої влади, у підпорядкуванні якого вони перебувають, та спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти та науки.

Стаття 55. Обов'язки осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах

1. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, зобов'язані:

- додержуватися законодавства України, статуту та правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу;
- виконувати вимоги з охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії, протипожежної безпеки, передбачені відповідними правилами та інструкціями;
- виконувати графік навчального процесу та вимоги навчального плану.

2. Обов'язки осіб, які навчаються у вищих військових навчальних закладах (вищих навчальних закладах з особливими умовами навчання, військових підрозділах вищих навчальних закладів) встановлюються центральним органом виконавчої влади, у підпорядкуванні якого вони перебувають, та спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти та науки.

Стаття 56. Працевлаштування випускників вищих навчальних закладів

Держава створює умови для реалізації випускниками вищих навчальних закладів права на працю, забезпечує гарантії рівних мож-

ливостей щодо вибору місця роботи, виду трудової діяльності з урахуванням здобутої вищої освіти, відповідно до суспільних потреб.

Випускнику вищого навчального закладу, який навчався за державним замовленням і здобув вищу освіту певного освітньо-кваліфікаційного (освітньо-наукового) рівня, гарантується працевлаштування на підставі направлення на роботу відповідно до угоди, укладеної між роботодавцем, вищим навчальним закладом та випускником.

Порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, а також Типова угода про підготовку і працевлаштування випускників затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Випускники вищих військових навчальних закладів (вищих навчальних закладів з особливими умовами навчання, військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів) з числа військовослужбовців (осіб начальницького складу) направляються для подальшого проходження служби відповідно до законодавства України.

Стаття 57. Гарантії педагогічним, науково-педагогічним та іншим категоріям працівників вищих навчальних закладів

1. Педагогічним, науково-педагогічним та іншим категоріям працівників вищих навчальних закладів відповідно:

- створюються належні умови праці, підвищення кваліфікації, побуту, відпочинку та медичного обслуговування;
- виплачуються у разі втрати роботи компенсації відповідно до законодавства України;
- забезпечується зарахування до педагогічного, науково-педагогічного стажу робіт за сумісництвом у разі виконання навчального навантаження не менш як 180 годин на рік;
- надаються гарантії та встановлюються заохочення, передбачені статтями 57 і 58 Закону України «Про освіту».

2. Вищий навчальний заклад відповідно до статуту визначає форму і систему доплат, надбавок, премій та інші умови матеріального стимулювання педагогічним, науково-педагогічним та іншим категоріям працівників вищих навчальних закладів.

РОЗДІЛ ІХ

НАУКОВІ СТУПЕНІ ТА ВЧЕНІ ЗВАННЯ НАУКОВИХ І НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Стаття 58. Наукові ступені

Науковими ступенями є:

- доктор філософії;
- доктор наук.

Науковий ступінь доктора філософії присуджується в установленому порядку особі, яка здобула вищу освіту освітньо-наукового рівня доктора філософії і публічно захистила дисертацію в спеціалізованій вченій раді. Рішення спеціалізованих вчених рад про присудження наукового ступеня доктора філософії затверджується Вищою атестаційною комісією України.

Науковий ступінь доктора наук присуджується в установленому порядку особі, яка має науковий ступінь доктора філософії і публічно захистила дисертацію в спеціалізованій вченій раді. Рішення спеціалізованих вчених рад про присудження наукового ступеня доктора наук затверджується Вищою атестаційною комісією України.

Порядок присудження наукових ступенів доктора філософії та доктора наук, а також зразки державних документів про наукові ступені затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 59. Спеціалізовані вчені ради

1. Спеціалізовані вчені ради є основною ланкою в системі атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Спеціалізовані вчені ради утворюються за рішенням Вищої атестаційної комісії України в університетах, академіях, у інших установах, які проводять наукові, науково-технічні дослідження, мають високий рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення для підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

2. До складу спеціалізованих вчених рад для захисту дисертацій включаються вчені, які мають науковий ступінь доктора філософії, доктора наук.

3. Порядок створення і діяльності спеціалізованих вчених рад визначається Вищою атестаційною комісією України.

Стаття 60. Вчені звання

Вченими званнями є:

- старший дослідник;
- доцент;
- професор.

Вчене звання старшого дослідника на основі рішення Вченої (наукової, науково-технічної, технічної) ради установи присвоює Вища атестаційна комісія України у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Вчене звання доцента або професора на основі рішення Вченої (наукової, науково-технічної, технічної) ради установи присвоює спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Зразки державних документів про присвоєння вчених звань затверджуються Кабінетом Міністрів України.

РОЗДІЛ X

НАУКОВА, НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ТА ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Стаття 61. Мета і завдання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах

1. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у вищих навчальних закладах є невід'ємною складовою освітньої діяльності і здійснюється з метою інтеграції наукової, навчальної і виробничої діяльності в системі вищої освіти. Здійснення наукової і науково-технічної діяльності університетами, академіями, коледжами є обов'язковим.

Суб'єктами наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів є наукові, науково-педагогічні працівники та аспіранти.

2. Основною метою наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності є отримання нових наукових знань шляхом здійснення наукових досліджень і розробок та їх спрямування на створення і впровадження нових конкурентоздатних технологій, техніки, матеріалів тощо для забезпечення інноваційного розвитку економіки.

3. Основними завданнями наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів є:

- одержання конкурентоздатних наукових і науково-прикладних результатів;
- застосування нових наукових, науково-технічних знань при підготовці фахівців з вищою освітою.

–

Стаття 62. Інтеграція наукової та науково-технічної діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ Національної академії наук України, галузевих академій наук

1. Інтеграція наукової та науково-технічної діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ Національної академії наук України, галузевих академій наук здійснюється з метою розробки пріоритетних наукових програм, наукових досліджень, експеримен-

тальних розробок тощо на засадах поєднання кадрових, фінансових та організаційних ресурсів відповідно до чинного законодавства України.

2. Основними напрямками інтеграції наукової та науково-технічної діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ Національної академії наук України, галузевих академій наук є:

- участь у розробці і реалізації державних цільових програм економічного і соціального розвитку;
- проведення спільних наукових досліджень, експериментальних розробок тощо;
- участь у створенні науково-навчальних, науково-дослідних об'єднань та інших організаційних форм кооперації;
- просування сумісно створених інноваційних продуктів у виробництво, інші галузі економіки тощо;
- забезпечення права інтелектуальної власності на результати наукової та науково-технічної діяльності;
- спільна видавнича діяльність.

Стаття 63. Організація і управління науковою, науково-технічною та інноваційною діяльністю

1. Наукова і науково-технічна та інноваційна діяльність у вищих навчальних закладах проводиться і фінансується відповідно до цього Закону, законів України «Про освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність» та «Про інноваційну діяльність».

2. Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки:

- розробляє згідно з законодавством України пропозиції щодо обсягів бюджетного фінансування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів, інших підприємств, установ і організацій, що діють у системі вищої освіти, а також обсягів капітального будівництва зазначених підприємств, установ і організацій;

- здійснює управління у галузі наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, зокрема через державне замовлення та державне завдання, а також організує і забезпечує проведення наукових досліджень і розробок як невід'ємної складової освітньої діяльності у вищих навчальних закладах;
- приймає рішення про створення науково-навчальних та науково-виробничих об'єднань, що здійснюють наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність спільно з науковими установами Національної академії наук України, галузевих академій, наукових та науково-технологічних парків, бізнес-інкубаторів, мистецьких творчих майстерень тощо;
- створює науково-дослідні об'єднання для здійснення наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності за пріоритетними напрямками науки і техніки;
- розробляє цільові державні програми, спрямовані на оснащення вищих навчальних закладів сучасними приладами, навчальними лабораторіями, інформаційно-телекомунікаційними мережами тощо.

3. Наукові дослідження, що проводяться за рахунок коштів державного бюджету, фінансуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки та (або) центральними органами виконавчої влади, що мають у підпорядкуванні вищі навчальні заклади, незалежно від фінансування освітньої діяльності. В першочерговому порядку фінансуються фундаментальні та пошукові дослідження, а також науково-дослідні роботи, що виконуються в рамках пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки.

До виконання наукових і науково-технічних робіт у вищому навчальному закладі можуть залучатися наукові, педагогічні і науково-педагогічні працівники, інші працівники вищих навчальних закладів, особи, які навчаються у вищому навчальному закладі, а також фахівці інших організацій.

4. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у вищому навчальному закладі може також здійснюватися на підставі договору.

5. Університет, академія, коледж, що проводять наукову діяльність, проходять державну атестацію відповідно до статті 11 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Стаття 64. Організаційні форми здійснення наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності

Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність може здійснюватись безпосередньо вищими навчальними закладами або через створені ними юридичні особи, предметом діяльності яких є виключно доведення результатів наукової і науково-технічної діяльності вищого навчального закладу до стану інноваційного продукту та його подальша комерціалізація.

Стаття 65 . Права інтелектуальної власності на результати наукової та науково-технічної діяльності та їх захист

Реалізація та захист прав вищих навчальних закладів щодо результатів власної наукової та науково-технічної діяльності здійснюються відповідно до законодавства про інтелектуальну власність, наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність.

РОЗДІЛ XI ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 66. Матеріально-технічна база і правовий режим майна вищих навчальних закладів

1. Матеріально-технічна база вищих навчальних закладів включає будівлі, споруди, землю, комунікації, обладнання, транспортні засоби, службове житло та інші цінності. За вищим навчальним закладом з метою забезпечення його статутної діяльності і відповідно до законодавства України та організаційно-правової форми вищого навчального закладу власником (власниками) закріплюються на правах оперативного управління або передаються у власність будівлі, споруди, майнові комплекси, обладнання, а також інше майно. Землекористування та реалізація прав власника земельних ділянок, у тому числі набуття відповідних прав на землю, здійснюється вищим навчальним закладом відповідно до законодавства України.

2. Майно, що закріплене за вищим навчальним закладом державної або комунальної форми власності, а також доходи від використання цього майна належать вищому навчальному закладу на правах оперативного управління.

Державним і комунальним вищим навчальним закладам передаються у постійне користування земельні ділянки в порядку, передбаченому Земельним кодексом України.

Майно, що знаходиться у державній і комунальній власності і передане в оперативне управління вищим навчальним закладам державної і комунальної форм власності, не підлягає вилученню або передачі у власність будь-яким підприємствам, установам, організаціям, крім випадків, передбачених законодавством.

Майно вищих навчальних закладів державної та комунальної форм власності, що забезпечує їх статутну діяльність, не може бути предметом застави.

Землі, які надані у користування державним і комунальним вищим навчальним закладам, не можуть бути вилучені за рішенням

органів державної влади або місцевого самоврядування без згоди на те вищого навчального закладу як землекористувача.

Держава в особі відповідних органів державної влади встановлює пільги в оподаткуванні, сплаті платежів, митних зборів для вищих навчальних закладів.

3. Вищий навчальний заклад державної та комунальної форм власності самостійно розпоряджається доходами та іншими надходженнями, одержаними від надання дозволених законодавством України платних послуг. Таке розпорядження включає в себе право придбання майна та його використання на підставі договорів тощо.

4. Повноваження власника (власників) щодо розпорядження державним майном у системі вищої освіти реалізуються відповідно до законодавства України.

5. Вищий навчальний заклад у межах, визначених законодавством України, та відповідно до статуту має право:

- отримувати кошти і матеріальні цінності (будинки, споруди, обладнання, транспортні засоби тощо) від органів державної влади, підприємств, установ, організацій (в тому числі благодійних) та фізичних осіб;
- проводити фінансово-господарську діяльність в Україні та за її межами;
- використовувати майно, передане в оперативне управління, в тому числі для ведення господарської діяльності, надання майна в оренду та в користування відповідно до законодавства;
- створювати власні або використовувати за договором інші матеріально-технічні бази для проведення навчально-виробничої практики осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, а також для власної господарської діяльності;
- розвивати власну соціально-побутову базу, мережу спортивно-оздоровчих, лікувально-профілактичних та культурних закладів;
- здійснювати капітальне будівництво, реконструкцію,

капітальний і поточний ремонт основних фондів на умовах підряду або господарським способом;

- спрямовувати кошти на будівництво або благоустрій соціально-побутових об'єктів, а також на соціальну підтримку педагогічних, науково-педагогічних та інших категорій працівників вищих навчальних закладів та осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах;
- використовувати окремі особисті немайнові права та майнові права на об'єкти інтелектуальної власності, створені в межах вищого навчального закладу як результат здійснення наукової, науково-технічної та іншої діяльності, і зареєстровані у порядку, визначеному законодавством;
- відкривати рахунки, в тому числі депозитні, у національній та іноземній валюті відповідно до законодавства України, користуватися банківськими кредитами без урахування обмежень на право отримання запозичень, встановлених статтею 21 Бюджетного кодексу України.
- кошти, отримані вищим навчальним закладом від дозволених законодавством освітніх послуг (кошти спеціального фонду державного бюджету), не підпадають під законодавчі обмеження і можуть бути використані згідно зі Статутом вищого навчального закладу та кошторису доходів і видатків.

6. До придбання (закупівлі) товарів, робіт та послуг за рахунок коштів вищого навчального закладу не застосовуються процедури тендерної закупівлі, передбачені законодавством України.

7. Вищий навчальний заклад відповідно до законодавства України може бути наймачем та (або) наймодавцем майна.

Вищий навчальний заклад не може передавати в оренду майно, що забезпечує виконання ним статутного виду діяльності.

Передача в оренду державними та комунальними вищими навчальними закладами закріплених за ними на правах оперативного управління об'єктів власності, а також земельних ділянок, здійснюється без права їх викупу відповідно до законодавства України.

Кошти, отримані вищими навчальними закладами державної та комунальної форм власності як орендна плата, використовуються ними згідно з законодавством України.

Стаття 67. Фінансування вищих навчальних закладів

1. Фінансування вищих навчальних закладів державної форми власності здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, призначених для фінансування спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки, інших центральних органів виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання). Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад можуть фінансувати вищі навчальні заклади державної форми власності відповідно до програм соціально-економічного розвитку регіонів.

Розміри бюджетних призначень на підготовку кадрів з вищою освітою, а також підготовку наукових і науково-педагогічних працівників визначаються у Законі про державний бюджет.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки за участі інших центральних органів виконавчої влади розробляє та погоджує в установленому порядку нормативи матеріально-технічного, фінансового та іншого забезпечення вищих навчальних закладів диференційовано, залежно від типу вищого навчального закладу, спеціальностей, за якими здійснюється підготовка кадрів з вищою освітою та форми післядипломної освіти.

Фінансування за рахунок видатків Державного бюджету України підготовки кадрів з вищою освітою за спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних (освітньо-наукових) рівнів у вищих навчальних закладах державної форми власності здійснюється з урахуванням державного замовлення, визначеного в обсягах, необхідних для забезпечення на кожні десять тисяч населення навчання не менше ста студентів професійних коледжів та ста вісімдесяти студентів в університетах, академіях, коледжах.

2. Фінансування вищих навчальних закладів комунальної форми власності здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів.

3. Фінансування вищих навчальних закладів приватної форми власності здійснюється їх власниками (засновниками).

4. Для фінансування вищих навчальних закладів можуть залучатися додаткові джерела фінансування, не заборонені законодавством.

Залучені кошти спрямовуються на здійснення статутної діяльності вищого навчального закладу у порядку і на умовах, визначених законодавством та його статутом.

5. Вищі навчальні заклади державної та комунальної форми власності в порядку встановленому законодавством, використовують кошти відповідних бюджетів, а також додаткових джерел фінансування, не заборонених законодавством, на оплату праці та матеріальне стимулювання своїх працівників, будівництво та капітальний ремонт, проведення фундаментальних і прикладних досліджень, прикладних розробок тощо.

6. Державні і комунальні вищі навчальні заклади, що проводять навчально-науково-виробничу сільськогосподарську діяльність на базі навчально-дослідних господарств, станцій тощо, які є структурними підрозділами вищих навчальних закладів, отримують державні дотації, субсидії і компенсації на вироблену ними сільськогосподарську і продовольчу продукцію, на придбання сільськогосподарської техніки і обладнання, агрохімікатів, насіння, племінних тварин тощо, на захист, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, на отримання пільгових кредитів у встановленому для сільськогосподарських товаровиробників порядку.

7. Працівникам вищих навчальних закладів встановлюються доплати за науковий ступінь доктора філософії або доктора наук у розмірах відповідно 15 та 20 відсотків посадового окладу, якщо наявність наукового ступеня не передбачена кваліфікаційними вимогами за посадою, яку обіймає працівник.

8. Законом встановлюються джерела, обсяги та види надходжень, які не є об'єктом оподаткування для вищих навчальних закладів

всіх форм власності, а також встановлюються пільги щодо сплати податків і зборів для вищих навчальних закладів та осіб, які надають їм благодійну допомогу.

9. Показники державного замовлення на підготовку кадрів з вищою освітою формуються за освітньо-кваліфікаційними і освітньо-науковими рівнями спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі економіки на підставі узгодженого подання спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки (іншого центрального органу виконавчої влади, який має у своєму підпорядкуванні вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання) та спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі праці та соціальної політики.

10. Залучення вищими навчальними закладами державної та комунальної форми власності додаткових джерел фінансування від надання дозволених законодавством України платних послуг та з інших джерел не тягне за собою зниження нормативів та розмірів фінансування, передбачених у відповідних бюджетах.

Стаття 68. Платні послуги у галузі вищої освіти та пов'язаних з нею інших галузях діяльності

Вищий навчальний заклад відповідно до свого статуту може надавати фізичним та юридичним особам платні послуги у галузі вищої освіти та пов'язаних з нею інших галузях діяльності за умови забезпечення провадження освітньої діяльності.

Перелік видів платних послуг у галузі вищої освіти та пов'язаних з нею інших галузях діяльності, що можуть надаватися вищими навчальними закладами державної або комунальної форми власності, визначається Кабінетом Міністрів України.

Для надання платних послуг у галузі вищої освіти та пов'язаних з нею інших галузях діяльності вищі навчальні заклади державної та комунальної форм власності можуть створювати структурні підрозділи, які діють на підставі положення, затвердженого відповідно до законодавства та статуту вищого навчального закладу.

Вищий навчальний заклад не може надавати платні послуги у галузі вищої освіти та пов'язаних з нею інших галузях діяльності на заміну освітньої діяльності, що фінансується за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів.

Розмір плати за весь строк навчання або надання додаткових освітніх послуг встановлюється у договорі, що укладається між вищим навчальним закладом та особою, яка навчатиметься, або фізичною (юридичною) особою, що оплачуватиме навчання або надання додаткових освітніх послуг, і може коригуватися протягом усього строку навчання на коефіцієнт інфляції за попередній календарний рік, але не частіше одного разу на рік. Типовий договір затверджується спеціально уповноваженим центральним органом у галузі освіти і науки.

Плата за навчання або за надання додаткових освітніх послуг може вноситися за весь строк навчання або надання додаткових освітніх послуг повністю, одноразово або, за згодою сторін, частками, тобто помісячно, по семестрах та щорічно. Розмір плати за весь строк навчання або за надання додаткових освітніх послуг у разі повної одноразової сплати авансом не може змінюватися протягом усього строку навчання. У разі сплати частками, розмір плати на кожному навчальному курсі перераховується на початок кожного навчального року з урахуванням офіційно визначеного рівня інфляції за попередній календарний рік.

Розмір плати за рік і весь строк навчання або за надання додаткових освітніх послуг публікується у загальнодержавних друкованих засобах масової інформації та інформаційних збірниках спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки та інформаційних джерелах вищих навчальних закладів.

РОЗДІЛ XII МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Стаття 69. Державна політика щодо міжнародного співробітництва у галузі вищої освіти

Держава на виконання статті 9 Конституції України, з метою гармонізації національних законодавчих та інших нормативно-правових актів України у галузі вищої освіти й імплементації найважливіших положень загальновизнаних міжнародних документів на європейському просторі вищої освіти, підтверджує пріоритетність норм міжнародних договорів і угод, які підписуються від імені України.

З метою розвитку міжнародного співробітництва у галузі вищої освіти і науки та інтеграції до світового освітнього простору держава сприяє:

- впровадженню механізмів гарантії якості вищої освіти для створення необхідної взаємодовіри, гармонізації систем оцінювання якості вищої освіти України та Європейського простору вищої освіти;
- адаптації національної рамки кваліфікацій до Європейської Рамки Кваліфікацій для забезпечення прозорості кваліфікацій, академічної та професійної мобільності в Європейському просторі вищої освіти;
- співпраці з Європейською мережею національних центрів інформації про академічні мобільність та визнання;
- просуванню на міжнародному ринку результатів наукових, технічних, технологічних та інших розробок вищих навчальних закладів, продажу їх патентів та ліцензій;
- залученню коштів міжнародних фондів, установ, громадських організацій тощо для виконання у вищих навчальних закладах наукових, освітніх та інших програм.

Держава здійснює заходи щодо розвитку та зміцнення взаємовигідного міжнародного співробітництва у галузі вищої освіти і науки в рамках двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів і угод.

Держава створює умови для міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів усіх форм власності, наукових, проектних, виробничих, клінічних, медико-профілактичних, культурно-освітніх організації і установ, які забезпечують функціонування та розвиток системи вищої освіти і науки, органів управління вищою освітою, шляхом бюджетного фінансування, надання пільг зі сплати податків та зборів (обов'язкових платежів), пов'язаних із закупівлею та ввезенням на митну територію України навчального, наукового та виробничого обладнання, приладдя та матеріалів для здійснення освітньої, наукової та науково-технічної діяльності.

Стаття 70. Основні напрями міжнародного співробітництва в галузі вищої освіти

1. Вищі навчальні заклади мають право здійснювати міжнародне співробітництво, укладати договори про співробітництво, встановлювати прямі зв'язки з вищими навчальними закладами іноземних держав, міжнародними організаціями, фондами тощо відповідно до законодавства України.

2. Головними напрямками міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів є:

- участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного і міжуніверситетського обміну студентами, аспірантами, педагогічними, науковими та науково-педагогічними працівниками;
- проведення спільних наукових досліджень;
- організація міжнародних конференцій, симпозіумів, конгресів та інших заходів;
- участь у міжнародних освітніх та наукових програмах;
- спільна видавнича діяльність;
- надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої та післядипломної освіти, іноземним громадянам в Україні;
- створення спільних освітніх і науково-дослідних програм з іноземними вищими навчальними закладами та видача документів про освіту;

- відрядження за кордон педагогічних, наукових та науково-педагогічних працівників для викладацької та наукової роботи відповідно до міжнародних договорів України, а також прямих договорів вищих навчальних закладів з іноземними партнерами;
- залучення педагогічних, наукових та науково-педагогічних працівників іноземних вищих навчальних закладів для участі у педагогічній, науковій та науково-педагогічній роботі у вищих навчальних закладах України;
- сприяння академічній мобільності студентів, які навчаються за спільними з іноземними вищими навчальними закладами програмами.

3. При здійсненні міжнародного співробітництва у сфері застосування цього закону використовується українська та інші мови.

Стаття 71. Зовнішньоекономічна діяльність у галузі вищої освіти

1. Зовнішньоекономічна діяльність вищого навчального закладу здійснюється відповідно до законодавства шляхом укладення договорів з іноземними юридичними та фізичними особами.

2. Основними напрямками зовнішньоекономічної діяльності вищого навчального закладу є:

- організація підготовки осіб з числа іноземних громадян до вступу у вищі навчальні заклади України та осіб з числа громадян України до навчання за кордоном;
- провадження освітньої діяльності, пов'язаної з навчанням іноземних студентів, а також підготовка наукових кадрів для іноземних держав;
- організація навчання за кордоном.

РОЗДІЛ XIII
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ВИЩУ ОСВІТУ

Стаття 72. Відповідальність за порушення законодавства про вищу освіту

1. Особи, винні у порушенні законодавства про вищу освіту, несуть відповідальність відповідно до закону.

2. Шкода, заподіяна учасниками навчально-виховного процесу вищому навчальному закладу, а також шкода, заподіяна вищим навчальним закладом учасникам навчально-виховного процесу, відшкодовуються відповідно до законодавства.

3. Невиконання вищим навчальним закладом головних завдань діяльності, вимог стандартів вищої освіти є підставою для позбавлення його ліцензій.

РОЗДІЛ XIV ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.
2. До приведення законів та інших нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом вони застосовуються у частині, що не суперечить цьому Закону.
3. Освітня діяльність за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста, що здійснюється вищими навчальними закладами і яка започаткована до набрання чинності цим Законом, продовжується в межах строку навчання за певною освітньо-професійною програмою з видачею державного документа про вищу освіту встановленого зразка – диплома спеціаліста.
4. Установити, що вища освіта освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста після набрання чинності цим Законом прирівнюється до вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня магістра.
5. Підготовка кандидатів та докторів наук, що здійснюється вищими навчальними закладами та науковими установами і започаткована до набрання чинності цим Законом, продовжується в межах передбаченого строку підготовки. За результатами захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук та наукового ступеня кандидата наук здобувачам наукових ступенів присуджується науковий ступінь доктора або кандидата наук та видаються дипломи доктора або кандидата наук.
6. Установити, що науковий ступінь кандидата наук після набрання чинності цим Законом прирівнюється до наукового ступеня доктора філософії.
7. Установити, що умови оплати праці, пенсійного забезпечення педагогічних та науково-педагогічних працівників, стипендіальне забезпечення студентів зберігається:
 - для університетів, академій, коледжів на рівні вищих навчальних закладів третього-четвертого рівнів акредитації;
 - для професійних коледжів та професійних коледжів, що створені як структурні підрозділи інших вищих навчальних закладів, на рівні вищих навчальних закладів першого та другого рівнів акредитації.

8. Кабінету Міністрів України:

- у шестимісячний термін з дня набрання чинності цим Законом підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законів України у відповідність із цим Законом;
- у шестимісячний термін з дня набрання чинності цим Законом привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом, а також забезпечити приведення нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади у відповідність із цим Законом;
- у дворічний термін з дня набрання чинності цим Законом привести типи вищих навчальних закладів у відповідність із цим Законом та затвердити їх мережу.

Теми доповідей та рефератів

1. Основні положення Національної доктрини розвитку освіти.
2. Базові законодавчі акти України з питань інтеграції вищої освіти в єдиний Європейський освітній простір.
3. Проект Закону України «Про вищу освіту» (нова редакція) – модернізація вищої школи України.
4. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес.
5. Перспективи модернізації системи вищої освіти України в умовах Болонського процесу.
6. Болонський процес і його перспективи для українських студентів.
7. Болонський процес в Україні: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти.
8. Проблема розвитку української освіти в умовах євроінтеграції.
9. Інтегрування в єдиний Європейський освітній простір – засіб демократизації вищої освіти України.
10. Адаптація університетської освіти в Україні до вимог Болонського процесу.
11. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу.

Перелік питань для самостійного аналізу та контролю знань

1. Назвіть документи, що регламентують реалізацію у вищих навчальних закладах ідей та принципів Болонської декларації.
2. Які напрями структурного реформування вищої освіти України з огляду на Болонський процес?
3. Дайте характеристику структурі вищої освіти в Україні відповідно до положень Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті.
4. Назвіть основні законодавчі акти України з проблем інтегрування вищої освіти в єдиний Європейський освітній простір.
5. Охарактеризуйте основні цілі і принципи вищої освіти в Україні згідно з Постановою Кабінету міністрів України «Про державну національну програму «Освіта» від 3 листопада 1993 року.
6. Назвіть основні положення Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» від 04 липня 2005 року.
7. У чому полягає суть Указу Президента України «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні» від 20 березня 2008 року?
8. Назвіть дату видання Указу Президента України «Про забезпечення дальшого розвитку вищої освіти в Україні».
9. Сформулюйте цілі і принципи процесу європейської інтеграції вищої освіти України, які передбачає Указ Президента України «Про забезпечення дальшого розвитку вищої освіти в Україні».
10. Назвіть основні пункти щодо стану вищої освіти України, виходячи з послання Президента України Віктора Януковича до українського народу.
11. Сформулюйте основні напрями міжнародного співробітництва України в галузі вищої освіти, спираючись на проект нового Закону України «Про вищу освіту».
12. Яку роль, на Вашу думку, відіграє новий проект Закону України «Про вищу освіту»?

Список рекомендованої літератури

1. Національна доктрина розвитку освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/151.html>
2. Послання Президента України Віктора Януковича до українського народу. Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukraine.be/data/upload/publication/belgium_ua/51334/president1.pdf
3. Про вищу освіту (нова редакція) / проект Закону України, відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 20, ст.134. Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/gr>
4. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») / Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=896-93-%EF>
5. Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні / Указ Президента України № 244/2008 від 20 березня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=244%2F2008>
6. Про забезпечення дальшого розвитку вищої освіти в Україні / Указ Президента України № 857/2008 від 25 вересня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/8341.html>
7. Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні / Указ Президента України № 1013/2005 від 04 липня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1013%2F2005>

Висновки

Україна як важливе геополітичне утворення на європейському континенті є невід'ємною складовою нової, сформованої на зламі тисячоліть системи європейських і глобальних зв'язків та відносин. Істотними чинниками зростання міжнародного значення України є її надзвичайно сприятливе розташування – у самому центрі Європи, на стику православної, західної та ісламської цивілізацій. Завдяки цьому наша держава є повноправним учасником широкої взаємодії культур і цивілізацій у сучасному світі. *Україна намагається сприяти подоланню геополітичних і культурних бар'єрів, створенню умов для глобальної взаємодії культур і цивілізацій, формуванню демократичного світового устрою. Наша держава зробила свідомий вибір на користь загальноєвропейської інтеграції.*

Завершення процесу громадського обговорення проекту нового Закону «Про вищу освіту» та майбутнє його прийняття Верховною Радою України відкриває перед вищою школою України широку перспективу удосконалення на новому історичному етапі розвитку суспільства. Особливе значення проект Закону має для активізації роботи з інтегрування в єдиний Європейський освітній простір.

Сподіваємось, що напрацювання авторів навчального посібника знайдуть застосування у практичній роботі організаторів вищої школи, зокрема у вирішенні проблем:

- підвищення рівня і якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України, здатних професійно вирішувати проблеми, які стоять перед державою, та спроможних захищати її інтереси;
- розроблення нових освітніх стандартів інтегрування вищої школи України до європейського і світового простору;
- забезпечення інформаційних потреб державних органів, що безпосередньо беруть участь у реалізації програм інтегрування вищої школи України в європейський та світовий освітній простір;

- поповнення інформаційної бази Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України з проблематики практичного впровадження інтеграційних технологій вищої школи.

Враховуючи, що вимоги освітньої євроспільноти з кожним роком зростають, зволікання з модернізацією вітчизняної освіти неприпустиме.

Навчальне видання

Серія «Євроінтеграція: український вимір» Випуск 17

*АРТЬОМОВ Іван Володимирович,
ВАЩУК Оксана Миколаївна*

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ
ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ**

Навчальний посібник

Комп'ютерний набір: Н.О. Гомонай
Верстання: І.І.Мовчан
Коректура: Т.М. Алексєєва
Дизайн обкладинки: О.В. Кліменко

Підписано до друку
Формат _____ Ум.друк.арк. _____.
Тираж ___ пр. Замов.№ _____

Адреса редакції: Україна, Ужгород, вул. Заньковецької, 89А, тел.:
(03122)66-20-51, тел./факс: (0312)61-25-35

Закарпатський державний університет

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої
продукції

Серія ДК №3340 від 16.12.2008 р. 486